

RÓMOVIA

VO VYBRANÝCH PRÍSPEVKOCH
NA ROMOLOGICKÝCH KONFERENCIÁCH
V ROKOCH 1995 – 2009

Stanislav Matulay
(Ed.)

Stanislav Matulay
(Ed.)

RÓMOVIA

VO VYBRANÝCH PRÍSPEVKOCH NA
ROMOLOGICKÝCH KONFERENCIÁCH
V ROKOCH 1995 – 2009

2022

Recenzenti: prof. PhDr. Vasko Kusín, Dr.Sc.
doc. PhDr. Antonín Kozoň, CSc.
PhDr. Martin Döme

Doc. PhDr. Stanislav Matulay, PhD. (Ed.)

Rómovia vo vybraných príspevkoch na romologických konferenciách v rokoch 1995 – 2009

Výber obsahuje práce autorov, spojených s katedrou rómskej kultúry (súčasným ústavom romológie) v Nitre a bývalým VVaPC UKF Nitra v Spišskej Novej Vsi

Obálka a dizajn: © Tono Kozoň – SpoSoIntE

Text neprešiel jazykovou úpravou

Fakulta sociálnych štúdií Vysokej školy Danubius –
Katedra pedagogických disciplín, Sládkovičovo
SpoSoIntE, Trenčín 2022

ISBN 978-80-89533-40-4
EAN 9788089533404

	OBSAH	5
	ÚVOD	11
1	Slovenskí Rómovia optikou výskumu (ed. Matulay, S., zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej 6.12. 1995 v Nitre)	13
1.1	Karol Seman (1996, s. 9-21) K problematike výchovy a vzdelávania rómskej populácie	13
1.2	Ján Bakša (1996, s. 22-35) Rómovia optikou výskumu	17
1.3	Samuel Uhrín (1966, s. 36-44) Právna výchova ako významný socializačný faktor výchovy rómskeho etnika	22
1.4	Rudolf Štepanovič (1996, s. 45-50) Osobnosť učiteľa z aspektu pripravenosti pre výchovno- vzdelávaciu prácu s rómskou mládežou.	25
1.5	Ladislav Macháček (1996, s. 51-64) Problematika práce s mládežou z hľadiska rómskej society	28
1.6	Viera Procházková (1996, s. 65-70) Axiologické vnímanie a posun hodnotovej orientácie rómskej minority (1996, s. 65-70)	30
1.7	Lýdia Lehocká (1996, s. 75-79) Rómska societa z pohľadu kulturológie (vo vybraných témach)	32
1.8	Z diskusie (1996, s. 88-90)	35
1.8.1	Helena Jonášová (Banská Bystrica), (1996, s. 88) K problematike sociálneho postavenia rómskej matky a výraznej pasivite mužskej rómskej populácie	35
1.8.2	Vojtech Kökényi (Rimavská Sobota), (1996, s. 88) Kľúčovou otázkou je vzťah rómskej inteligencie k rómskym masám	35
1.8.3	Karol Seman (vedúci KRK) Rozpor: občan alebo Róm - tri cesty	36
1.9	Základné axiómy filozofie rómskeho myslenia podľa Karola Semana (Seman, K., 1996, s. 96)	37
2	Rómska rodina a škola v multikultúrnom priestore. (eds. Hábovčíková, B. – Hábovčík, O. KRK, PF, UKF, v Nitre, 1998)	39
2.1	Hábovčíková, B. – Hábovčík, O. (1998, s.11-15) Situácia Rómov na Slovensku	39
2.2	Samuel Uhrín (1998, s. 34-39) Kriminogénne faktory a ich paralyzovanie v spoločnosti, špeciálne v rómskom spoločenstve	41
2.3	Karol Turček (1998, s.40-42) Psychiatrické pohľady na kriminalitu rómskej rodiny	42
2.4	Eva Davidová (1998, s. 57-61) K súčasným proměnám romské rodiny	43
2.5	František Hanobík (1998, s. 74-75)	

	Rómska rodina v ohrození	44
2.6	Atanázia Holubová (1998, s. 76-77) O rómskej rodine	45
2.7	Ján Horecký (1998, s. 121-124) Možnosti kodifikácie rómskeho jazyka	46
2.8	Stanislav Matulay (1998, s. 125-131) Niekoľko poznámok k postojom Rómov k ovládaniu rómskeho jazyka	49
2.9	Viliam Zeman (1998, s. 148-162) Rómske dieťa v škole a v spoločnosti	51
3	Rómovia včera, dnes a zajtra. (ed. Poláková, E.) zborník z konferencie na Výskumno-vzdelávacom a pedagogickom centre PF, UKF Nitra, v Spišskej Novej Vsi, konanej 29.10. 1999)	57
3.1	Július Táncoš (1999, s. 19-26) Zmeny postavenia Rómov v spoločnosti po roku 1989 a ich dopad na rómske spoločenstvo	57
3.2	Stanislav Matulay (1999, s. 42-48) Rómske etnikum a budúcnosť okresu Spišská Nová Ves	59
3.3	Emil Samko (1999, s.49-53) Charakteristika rómskeho obyvateľstva v okrese Spišská Nová Ves	62
3.4	Vlasta Fabianová (1999, s. 58-62) Posuny v hodnotovej orientácii súčasnej rómskej spoločnosti v niektorých lokalitách okresu Spišská Nová Ves	65
3.5	Eva Poláková (2000, s.63-71) Vzdelávanie Rómov v SR	67
4	ROMOVÉ a univerzity (14. setkání Hnutí R na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích, 1999, rok vydání 2000)	69
4.1	Eva Davidová (2000, s. 18-27) K potřebě výuky romistiky na vysokých a středních školách	69
4.2	Eva Poláková (2000, s. 34-40) Výskumno-vzdelávacia činnosť katedry rómskej kultúry PF UKF v Nitre	71
4.3	Stanislav Matulay (2000, s. 40-44) Vedecká a výskumná činnosť detašovaného pracoviska Univerzity Konštantína Filozofa, Pedagogickej fakulty, Katedry rómskej kultúry v Nitre so sídlom v Spišskej Novej Vsi	73
4.4	Eva Matulayová (2000, 45-47) Mimoškolské aktivity detašovaného pracoviska Univerzity Konštantína Filozofa, Pedagogickej fakulty, Katedry rómskej kultúry v Nitre so sídlom v Spišskej Novej Vsi	75
5	ROMOVÉ a pedagogika 15. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci, 24.-25. března v roku 2000)	77
5.1	Jaroslav Balvín (2000, s. 8-16)	

	O vzdelávaní romských žáků jako pedagogickém systému	77
5.2	Jaroslav Balvín (2000, s. 51-56) O osobnostech Hnutí R jako významném společenském subjektu změn v multikulturní výchově se zaměřením na romského žáka	81
5.3	Stanislav Matulay - Eva Matulayová (2000, s.74- 77) Metódy sociálnej a pedagogickej praxe učiteľov rómskych detí	82
5.4	Stanislav Matulay - Eva Matulayová (2000, s. 77- 82) Hlavné problémy výchovy a vzdelávania rómskych detí očami ich učiteľov v regióne Spiš.	84
5.5	Emil Samko (2000, s. 83-85) Problémy integrácie Rómov do európskej spoločnosti	88
5.6	Miroslav Semeš (2000. s, 85-87) Ako ďalej?	90
5.7	Vlasta Fabianová (2000. s. 101-103) Lisabonské reflexie	91
6	ROMOVÉ a alternativní pedagogika (16. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci, 24. - 25. března v roku 2000)	95
6.1	Jaroslav Balvín (2000, s. 106-122) K experimentálnímu projektu přípravných tříd	95
6.2	Jaroslav Balvín (2000, s. 141-142) K potrebe začlenění projektu romské historie do výuky dějepisu	97
6.3	Stanislav Matulay - Božena Švábiová (2000, s. 172-178) O výučbe literatúry s rómskou tematikou na Vedecko-výskumnom a poradenskom centre v Spišskej Novej Vsi, detašovanom pracovisku Pedagogickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre	98
7	ROMOVÉ a sociální pedagogika (18. setkání Hnutí R v Přerově a v Levoči, 7-9. června v roku 2001)	103
7.1	Július Táncoš (2001, s. 116-126) Vzt'ah sociálnej pedagogiky a výchovy a vzdelávania rómskych žiakov	103
7.2	Mária Kňazíková (2001, s. 131-133) Úlohy sociálnej pedagogiky vo vzťahu ku vzdelávaniu Rómov v súčasnej Slovenskej republike	107
7.3	Stanislav Matulay – Božena Švábiová (2001, s. 137-141) Výchovno-vzdelávacie výsledky rómskych detí – absolventov experimentálnej materskej školy v Rudňanoch – na špeciálnej a základnej škole v Rudňanoch	108
7.4	Stanislav Matulay – Eva Matulayová (2001, s. 141-143) Komparatívna analýza čiastkových študijných výsledkov rómskych a nerómskych poslucháčov VVaPC v Spišskej Novej Vsi.	111

7.5	Stanislav Matulay – Rudolf Zrost (2001, s. 144-147) Skúsenosti a hodnotenie rómskeho etnika externými poslucháčmi štúdia odboru Sociálna práca so zameraním na rómske etnikum PF UKF Nitra, VV a PC so sídlom V Spišskej Novej Vsi	113
7.6	Rudolf Zrost (2001, s. 148-149) Niekoľko skúseností z praktickej aplikácie niektorých foriem a metód osvetovej práce s rómskymi žiakmi	115
7.7	Vlasta Fabianová (2001, s. 149-152) Niekoľko poznámok k využívaniu osvetovej práce pri eliminácii tzv. rómskeho problému	116
7.8	Rastislav Rosinský (2001, s. 152- 153). Hra ako možný výchovný prostriedok rómskych detí	117
7.9	Emil Samko (2001, s. 160- 162). Sociálny stav rómskeho jazyka na Slovensku a v Európe - jeho využitie v školách ako alternatívny jazyk	118
7.10	Miroslava Čerešňiková (2001, s. 169-171). Možné problémy rómskeho dieťaťa v slovenskej škole	119
8	Výchova, vzdelávání a kultura ve vztahu k národnostním menšinám (22. setkání Hnutí R v Prahe, 13-14. listopadu, v roku 2003)	123
8.1	Július Táncoš (2004, s.39-40) Katedra rómskej kultúry na Slovensku	123
8.2	Miroslava Čerešňiková - Mária Kňazíková (2004, s.39-40) Rozvoj sociálneho cítenia, spolupatričnosti, sebavedomia a formovanie národnej identity rómskeho dieťaťa	124
8.3	Rastislav Rosinský (2004, s.167-173) Zvyšovanie úrovne socializácie rómskej komunity prostredníctvom systémov vzdelávania sociálnych a misijných pracovníkov a asistentov učiteľa.	125
8.4	Emil Samko (2004, s.286-292) Vývoj komunitných centier na Spiši	126
8.5	Július Táncoš (2004, s. 316- 325) Multikultúrna výchova, jej súčasný stav a jej úloha v integračnom procese spoločnosti.	130
8.6	Katarína Vanková (2004, s. 326-331) Problematika výchovy a vzdelávania – špecifikum výchovy uplatňujúcej sa v rómskych rodinách	133
8.7	Viliam Zeman (2004, s. 372-379) Rómsky jazyk ako jeden zo znakov rómskej identity	135
8.8	Stanislav Matulay (2004, s. 406-409) Sociologické poznámky k vzdelávaniu rómskych detí	138
8.9	Monika Štrbová (2004, s. 439- 443) Tolerancia k iným	139
9	Metody výchovy a vzdelávání, vzdelávání a kultura ve vztahu k národnostním menšinám	

	(23. setkání Hnutí R v Prahe, 11-12. listopadu, v roku 2004)	143
9.1	Eva Poláková (2005, s. 97-107) Efektívne metódy medzietnického výchovno-vzdelávacieho pôsobenia v multikultúrnom prostredí	143
9.2	Denisa Selická – Katarína Vanková (2005, s. 229-231) Analýza výchovných metód v rómskej rodine	144
9.3	Katarína Vanková (2005, s. 236-241) Práca a metódy terénneho sociálneho pracovníka v rómskej komunite	145
9.4	Vladimír Klein – Tatiana Matulayová (2005, s. 270-272) Príprava rómskych asistentov učiteľov	148
9.5	Stanislav Matulay (2005, s. 296-301) K súčasným problémom vzdelávania rómskej minority v Slovenskej republike	150
10	Interkulturalita a národnostné menšiny InteRRA 6 (27. setkání Hnutí R v Nitre, 22. – 23. 14. októbra, v roku 2008;)	153
10.1	Eva Davidová (2008, s. 34-46) K mezigeneračným zmenám ve společenském postavení a demografické specifice Romů v ČR a SR	153
10.2	10.2 Hristo Kyuchukov (2008, s. 70-80) Kognitívne aspekty rómskeho jazyka	156
10.3	Stanislav Cina (2008, s. 92-97) Význam predškolského vzdelávania rómskych detí v súčasnosti	159
10.4	Miroslav Lyko (2008, s. 127-132) Aktuálny pohľad Katolíckej cirkvi na náboženský život Rómov	162
10.5	Lýdia Lehoczká, Lenka Haburajová - Ilavská (2008, s. 162-192) Reflexie integrity a identity	164
10.6	Viliam Longauer - Ján Valentýn (2008, s. 193-195) Marginalizácia Rómov, jej objektívne a subjektívne aktivity	170
10.7	Denisa Selická (2008, s. 228-231) Sociálna práca s rómskou komunitou v osade Orechov dvor	171
10.8	Katarína Vanková (2008, s. 266-275) Reforma sociálnej politiky, jej vplyv na ľudský kapitál a sociálny status marginalizovaných Rómov	173
10.9	Lenka Vavreková (2008, s. 276-283) Aspekty terénnej sociálnej práce v rómskych komunitách	175
10.10	Stanislav Cina (2008, s. 288-291) Demotivujúce faktory v edukačnom procese rómskych žiakov	177
10.11	Vladimír Klein (2008, s. 314-291) Analýza výskumov zameraných na profesiu asistent učiteľa na Slovensku	178
10.12	Michal Kozubík (2008, s. 391-395) Sociálne vyčlenenie a kultúra rómskej národnostnej menšiny	185

10.13	Stanislav Matulay (2008, s. 447-451) Sociálne vyčlenenie a kultúra rómskej národnostnej menšiny	186
11	Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmiešaných lokálnych spoločenstvách (vedecké štúdie, ed. Vlasta Fabianová. Vladimír Klein a kol. + Zodpovedný riešiteľ projektu VEGA – 1/4511/07, Nitra 2009.)	191
11.1	Vladimír Klein (2009, s. 5-71) Asistent učiteľa – významný činiteľ v sociálnej a pedagogickej komunikácii	191
11.2	Rastislav Rosinský (2009, s. 72-101) Sociálna interakcia v etnicky zmiešaných školských triedach	192
11.3	Jaroslav Balvín (2009, s. 102 -175) Metody výkladu filozofie, profesní etiky a filozofie výchovy pro studenty sociální práce: v aplikaci na romskou kulturu	192
11.4	Stanislav Matulay (2009, s. 103-176) Komunikácia a exklúzia vo vzájomných vzťahoch etnických Slovákov a etnických Rómov na Spiši (Dva spolu súvisiace aspekty jedného problému – problému spolužitia)	193
11.5	Lýdia Lehoczka (2009, s. 229 -286) Interakčné a komunikačné socio-kultúrne skúsenosti obyvateľov z regiónu Novohrad (ako etnicky zmiešaného lokálneho spoločenstva)	194
11.6	Peter Polák (2009, s. 314 -364) Potenciál cirkví a náboženských spoločností pri integrácii Rómov do spoločností	194
11.7	Katarína Vanková (2009, s. 365-401) Prostredníctvom interkultúrnych a multikultúrnych konštánt – k pochopeniu fenoménu identity rómskeho etnika	105
11.8	Vlasta Fabianová (2009, s. 415-484) Kultúrne kontexty medzi etnických interakcií a komunikácie obyvateľov v lokalite Smižany	195
	Záver	197
	Zoznam literatúry	199

Úvod

Tieto skriptá, ktoré sme nazvali Rómovia vo vybraných príspevkoch na romologických konferenciách v rokoch 1995 – 2009 voľne nadväzujú na študijné texty pre študentov sociálnej práce, ktoré sme pod názvom Cigáni (Rómovia) na historickom území Slovenska (14.-20. storočie) (Vybrané témy) vydali v roku 2021.

Na rozdiel od študijných textov roku 2021, ide v tomto prípade o skutočné skriptá, aj keď nejde len o presné citovanie študijných textov, využitelných aj pri písaní diplomových prác. Naš autorský vklad spočíva v troch bodoch:

- V prvom rade sme ho uplatnili v tom, že ponúkame študentom prehľad značného počtu príspevkov, ktoré obsahuje značný počet zborníkov z vedeckých konferencií v rokoch 1995-2009. Ako je vidno z ich počtu toto obdobie možno označiť ako boom romologickej vedeckej tvorby.
- V druhom rade sme náš autorský vklad zamerali na to, že sme kvôli čitateľnosti, vybrali z textu príspevkov tie vety, konštatovania, tvrdenia, úvahy a pod., ktoré sme považovali za gro daných príspevkov. Vo viacerých prípadoch to pomôže študentovi v prvotnej orientácii v daných oblastiach a samozrejme ho v druhom kroku navedie k tomu, aby siahol po originálnom prameni.
- V treťom, ale nie v poslednom rade, naše skriptá nielenže obsahujú významné časti daných originálnych prameňov, ale aj rozsiahly zoznam použitej literatúry a veľké množstvo ďalších originálnych zdrojov.

Slabou stránkou týchto našich skript je, a zdôrazňujeme, že aj musí byť, fakt, ktorý vyplýva z toho, čo sme už vyššie v texte uviedli. To znamená, že boom v daných rokoch priniesol také množstvo príspevkov, nehovoriac o učebniciach monografiách, že keby sme väčšinu z nich chceli spracovať do skript, ich rozsah by presiahol únosný počet strán.

Preto sme sa rozhodli, že do nášho výberu zaradíme len príspevky autorov, spojených s katedrou rómskej kultúry (súčasným Ústavom romológie FSVaZ, UKF v Nitre) a bývalým VVaPC V Spišskej Novej Vsi, detašovaným pracoviskom UKF Nitra.

Musíme priznať, že z časových dôvodov sme nestihli do našich skript zaradiť minimálne zborníky Hnutia – R, 17, 19,20,21 a zborník z konferencie v Spišskej Novej Vsi a možno i iné, čím sme chtiac -nechtiac ponechali priestor ďalším autorom.

To platí aj o prácach českých autorov, ale aj prácach autorov z Univerzity Komenského v Bratislave, Prešovskej Univerzity v Prešove a Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. V každom prípade však tieto práce obsahujú dané zborníky, uvedené v nami použitej literatúre, takže čitatelia týchto skript môžu po týchto prácach bez problémov siahnuť.

Skutočnosť, že naše skriptá obsahujú i príspevky českých autorov Evy Davidovej a Jaroslava Balvína vysvetlíme ľahko. V oboch prípadoch totiž ide o autorov, ktorých mená boli a zostanú spojené s oboma pracoviskami.

Eva Davidová bola pri založení Katedry rómskej kultúry Nitre i detašovaného pracoviska v Spišskej Novej Vsi. Na oboch pracoviskách prednášala a k ich propagácii využívala svoje meno a svoje medzinárodné kontakty medzi romológmi možno povedať celej Európy až sveta.

Pokiaľ ide o Jaroslava Balvína, relatívne tesne po vzniku KRK v Nitre a VVaPC v SNV, im umožnil spoluprácu s Hnutím R a tak ich pracovníkom umožnil publikáciu svojich prác na českej pôde. Osobitne zdôrazňujeme realizáciu 24 stretnutí Hnutia R a vydanie zborníkov z týchto stretnutí – ich prehľad až na výnimky obsahuje zoznam použitej literatúry na konci

textu týchto skrípt. Osobne predpokladáme, že ide o počín, ktorý v romológii bude už len veľmi ťažko prekonaný. Pretože on osobne bol hlavným organizátorom daných konferencií, editorom zborníkov a jeho zásluhou boli tieto práce i vydané. A nakoniec Jaroslav Balvín bol dokonca určitý čas i člen a aj vedúci Katedry rómskej kultúry v Nitre.

1 Slovenskí Rómovia optikou výskumu (zborník z konferencie, Nitra, konanej v r. 1995)

1.1 Karol Seman (1996, s. 9-21)

K problematike výchovy a vzdelávania rómskej populácie

K problematike vzťahov Nerómov a Rómov

- „Majoritná spoločnosť, v našom prípade Slováci, v roli učiteľa a Rómovia v roli žiakov si občas vzájomne idú na nervy. Ťažko sa vyslovuje názor, ktorá z týchto strán má na tom väčší podiel, že vzťahy medzi Rómami a ostatnou spoločnosťou nie sú ani na známku dostatočné.
- Z mnohých mojich rozhovorov, keď som sa kontaktoval s Rómami, som vytušil, že dosť nesebakriticky a neobjektívne konštatujú: Odstrkujú nás ako prašivých psov. Naše chyby vidia pod lupov a merajú ich iným metrom. Pripusťme, že je to pravda. Pripusťme, že sila predsudkov je taká veľká, že strácame schopnosť diferencovať medzi Rómom, ktorý žije tzv. cigánskym spôsobom.
- Integrovaná rodina nepovie, že sa jej žije horšie ako predtým, no pocit istej diskriminácie však prechováva, pretože predsudky voči nim majú veľmi silné korene. Pokiaľ budú existovať predsudky, Rómovia ako takí sa nikdy nestanú rovnocennými ľuďmi. Môžeme deklarovať, že Rómovia sú rovnocenní, rovnoprávni a podobne, no všetko sú to len pojmy, ktoré vravia ústa a ruka píše na papier, nič viac. Je to pre oči a uši Európskeho parlamentu, je to fasáda. Je to síce dobré, ale väčšine Rómov to nič nehovorí.
- Konštatovanie: „S týmito ľuďmi je to už skutočne na nevydržanie“, je viac než pravdivé. Pomerne značná časť občanov tejto krajiny by Rómov najradšej nevidela. Veľmi by sa jej ulavilo a údajne by sa zbavila ťarchy, ktorá jej desiatky rokov a deň čo deň znepríjemňuje život. Poniektorí dokonca nahlas vykrikujú, že to „plemeno“ žije z ich mozoľov, ich daní.“
- Zo strany Rómov počujeme ponosy, sťažnosti, ba i plač. Pocit, že sa im ustavične krivdí, ako sa javí, dosiahol také rozmery, že sa mnohým z nich v tejto krajine veľmi ťažko žije. Podaktorí by sa najradšej vysťahovali z republiky, pretože si myslia, že nikde inde sa tak Rómom ťažko nežije ako práve u nás.“ (Seman, K., 1996, s. 9).
- „K dobrému, bezkonfliktnému spolunažívaniu rôznych spoločenstiev postačí okrem iného vzájomné pochopenie. Rešpektovanie sa navzájom a predovšetkým snaha nachádzať spoločný jazyk k potvrdzovaniu istej integrity.

- *Ktorá strana či spoločenstvo sa viac či menej snažilo, je problematika, ktorá nás veľmi zaujíma. Objasniť ju nie je také jednoduché, ale napriek tomu by sme sa mali pokúsiť dať odpoveď na otázku: „v čom spočíva sama podstata príčin konfliktného spolužitia?“ - Pretože dosiaľ sme nemali „odvahu“ takto otázku formulovať, nemali sme zrejme ani dôvod hľadať na ňu odpoveď.“ (Seman, K., 1996, s. 10).*
- *„Za tento stav sme zodpovední všetci bez rozdielu. Na prejavy ľútosti niet času ani priestoru. Nesnažme sa klamať navzájom, dokazovať svetu, že sme objavili Ameriku, tým že vytvoríme komisiu alebo radu vlády, vypracujeme akési zásady ako postupovať vo vzťahu k Rómom. Nezamieňajme si pojmy deklarovať, pomáhať slabším a riešiť problém komplexne.“*
- *Ani Popoluška z rozprávky nemá oriešok naviac, aby ho darovala tým mesiášom, ktorí si myslia, že prišiel čas, aby spasili rómske etnikum. Skutočný záujem o riešenie problémov Rómov nemožno očakávať od mnohých šéfov rómskych politických, spoločenských, kultúrnych organizácií či hnutí.*
- *Neplodné rozhovory a dialógy, s ktorými sa v posledných rokoch a mesiacoch akoby roztrhlo vrece, treba ukončiť. Stratili sme už veľa času tým, že sme problém skloňovali vo všetkých pádoch okrem posledného – siedmeho. V tomto páde visí otáznik, len preto, že uhol pohľadu týchto „expertov“ je nesprávny. Vidia iba povrch problému. A to ešte jednostranne, a navyše častokrát cez prizmu svojich osobných ambícií a záujmov!*
- *Stáva sa, že v rozhovoroch vedome, či nevedome vydeľujeme Rómov z ostatnej spoločnosti, a to aj tým, keď hovoríme, že ide o rómsky problém. Ide o to, či sa pozeráme na tento problém len cez Rómov, a či sa naň pozeráme ako na záležitosť vzťahov medzi jednou a druhou societou. Vieme, že tieto vzťahy sú utkané veľmi pochybnou niťou, slabou. Sú to vzťahy hlbokého odcudzenia.“ (Seman, K., 1996, s. 11)*
- *„Prvým pohľadom, povedzme senzualistickým, vidíme iba chudáka Róma, ktorému chceme zrejme pomôcť, aby sme ho prerobili na obraz civilizovaného človeka. Ale ostatnej spoločnosti, tej sa nedotýkame. Ponecháva si svoje vedomie, svoje predsudky. Tým samotných Rómov stavíme do pozície akých si polomŕtvych, ktorých treba kriesiť.“*
- *To síce z jednej strany bolo a je správne, ale bolo a je jednostranné. Teda pristupujeme k tomuto etniku ako k objektu pôsobenia, pričom je potrebné ho brať aj ako subjekt, ktorý treba presvedčiť, aby sa sám aktívne, vedome zúčastňoval na procese zbavovania sa vlastných okov cigánskeho stavu.“ (Seman, K., 1996, s. 11-12).*

K výchove a pedagogike

- *„Mnohé rómske deti nielenže nie sú dobre pripravené svojimi rodinami pre osvojovanie si základných návykov, ale predovšetkým ich včleňovací proces do kolektívu je konfliktný. Citlivá, až „precitlivená“ dušička rómskeho dieťaťa na tú záťaž nestačí. Prekážky, ktoré nevládze samo prekonať, ho nakoniec privedú do takého stavu, že si začne vymýšľať, klamať, len aby nemuselo ísť do školy.“*
- *Pre prevažnú väčšinu rómskych detí je škola dobrovoľným väzením. Rómske rodiny, ktoré sa dostali z tzv. cigánskeho zajatia, už tie problémy so svojimi deťmi nemajú.*

A nemali ich ani tí, ktorým náhoda dopriala, že mali koničky, napr. športového charakteru, alebo bielych priateľov z lavíc od prvého ročníka základnej školy. “ (Seman, K., 1996, s. 13).

- *„Skúste povedať rómskemu otcovi, že sa málo stará (alebo vôbec nestará) o svoje školopovinné deti. Najskôr sa dočkáte odpovede, že on sa snaží, že on to a hento, a keď vyčerpá všetko na svoju obhajobu, povie: Ja som do školy nechodil. A môjmu dieťaťu stačí, keď sa naučí čítať, písať a rátať. “ (Seman, K., 1996, s. 13-14).*
- *„Róm nemá tie isté aspirácie ako my. V istom slova zmysle je i preňho školská dochádzka trestom. Ako dieťa so svojimi rodičmi, kedysi zápasil o holú existenciu. Nie je pripravený na to, aby uznával hodnoty, ktoré sú pre nás samozrejmosťou.*
- *„Bieli“ rodičia s maturitou majú dosť starostí s prípravou svojich detí do školy, a čo taký Róm, ktorí nemá ani päť tried základnej školy, nehovoriac už o jeho sociopsychickej “vybavenosti“. Takéhoto rodiča ťažko presvedčíte, že sa stavia do pozície neprajníka voči vlastnému dieťaťu. Pokiaľ sa nám nepodari vniknúť do samej podstaty jeho názorov, filozofie, nepochodíme,*
- *Výchova rómskych detí nie je vyslovenou záležitosťou ich rodičov, ale celej spoločnosti. Deťom z málo podnetného prostredia sa musí venovať zvýšená pozornosť , aby sme predišli tomu, že z nich vyrastú ľudia podobní svojim rodičom, ak nie horší. S týmito deťmi sme už nemuseli mať žiadne starosti, keby sme pred tridsiatimi rokmi zaujali k týmto otázkam rozhodnejší postoj. Rodičov sme nechali napospas ich „cigánskemu osudu“, keď boli v rovnakej situácii ako ich terajšie deti.*
- *Táto problematika je záležitosťou nás všetkých a predovšetkým pracovníkov školstva. Rómovia sú budúci občania našej vlasti, ale i budúci potencionálni nositelia konfliktných situácií. My budeme musieť s nimi spolunažívať, resp. naše deti. Konflikty s nimi si objednáваме sami svojimi postojmi. Pokiaľ nebudeme na Rómov pôsobiť vhodnými spôsobmi, nedosiahneme, aby posielali svoje deti do školy z presvedčenia“. (Seman, K., 1996, s. 14).*

A opäť k problematike vzťahov Nerómov a Rómov

- *„Pred silou predsudkov Rómovia sklánajú hlavy. Nedokážu odolávať presile, ktorá sa z roka na rok zväčšuje. Rómovia so slabšou mentálnou výbavou rezignujú na aspirácie byť rovnocennými partnermi ostatných členov spoločnosti.*
- *Absenciu pocitu, že ich považujeme za rovnocenných ľudí, vyvoláva u nich prejavy protestu. Porušujú normy občianskeho spolunažívania, aby demonštrovali svoje vnútorné pocity, že ich iba formálne považujeme za rovnoprávných občanov.*
- *V tomto poznatku je skrytá jedna z príčin zbytočných konfliktov. Pretože Rómom dávame najavo, že k nim máme a priori výhrady, dávajú nám pociťovať, že nás nemajú radi, a dosť často vedome a zámerne nám chcú takto „splatiť dlh“, že ich neberieme na vedomie ako rovnoprávných občanov.*

- *Prišlo nám niekedy na um vidieť v správaní Róma istý prejav protestu, vzbury, ktorú adresuje svojmu okoliu len preto, že je nespokojný, nešťastný sám so sebou? Róm to sám nevie definovať, iba cíti, že svoj vnútorný tlak musí ventilovať, i keď to potom častokrát ľutuje“.* (Seman, K., 1996, s. 14-15).
- *„Výtrznosťou, ktorou nám chcel dokázať, že nemieni trpieť urážku, či poníženie, sa dostáva do rozporu so zákonom. K jednému paragrafu trestného zákona pribúdajú ďalšie a náš „nespratník“ putuje za mreže. Navonok sme spokojní, pretože máme nápravné ústavy, o ktorých si myslíme, že nám namiesto “nespratníka” vráti slušného poučeného Róma.*
- *Omyl! Vracia sa nám Róm, ktorý sa opäť bezhlavo vrhá do kolotoča každodenného života, aby si vyrovnal účty za to, že sme ho uväznili. Bič ani paragraf trestného zákona problémy tohto druhu nevyriešia. To je to posledné, po čom by sme mali siahnuť. Najmä keď to prvotné, čo bolo a je treba urobiť, sme neurobili.*
- *Byť, zostať ľahostajným k svojmu okoliu, v ktorom žijú i Rómovia, znamená byť ľahostajným k sebe samému. Svojou ľahostajnosťou doslova vytvárame priestor preto, aby sa to, čo sa nám nepáči, prejavovalo ako samozrejmosť.*
- *Na sociálny tlak a sociálnu kontrolu zabúdame. V nich je nesmierne veľká sila a vďaka nim sa mnohým rómskym jednotlivcom i rodinám pomohlo. Ak náš jednotný vplyv nebude založený na predsudku a budeme ho považovať za bežnú občiansku povinnosť, vytvoríme si predpoklad k tomu, aby naše spoločné nažívanie v tejto spoločnosti postupne strácalo konfliktný charakter.*
- *Zmeny, ku ktorým došlo v našej spoločnosti, zavádzanie trhového mechanizmu, nový štýl života atď. navodzujú očakávanie ešte väčších konfliktov, stresov, prehlbujúcich sa bariér, častejšieho výskytu dezorganizovaného, aj deviantného správania sa u oboch skupín, navzájom i nezávisle, aj zameraného proti sebe, nárast alkoholizmu, narkómie, zločinnosť a iné.*
- *Predísť tomuto stavu a postarať sa o vytvorenie podmienok pre súžitie oboch skupín (okrem vytvorenia spoločenských a ekonomických predpokladov) znamená viesť cieľavedome jednotlivé skupiny obyvateľov k prijateľnému a primeranému konaniu. To si vyžaduje prístup, v ktorom by boli premietnuté ekonomické, právne, psychologické, sociologické, kultúrne a iné faktory.“* (Seman, K., 1996, s. 15).

1.2 Ján Bakša (1996, s. 22-35)

Rómovia optikou výskumu (referát)

Výskumné ciele

- „Zistiť na základe postojov a názorov aké sú najčastejšie problémy v spolunažívaní Rómov s Nerómami,
- Overiť aká je vzdelanosť a kultúrna báza Rómov v poňatí ich vlastného seba uvedomovania,
- Vo vymedzenom poňatí zmapovať aká je profesijná orientácia Rómov v súčasnosti a prípadne chcená v najbližšej budúcnosti – a nájsť príčiny konfliktnosti Rómov s Nerómami pociťované samotnými Rómami a prípade identifikovať aspoň čiastočné možnosti ich riešenia.

Pracovné hypotézy

- Vychádzajúc z uvedených cieľov výskumného zámeru predpokladáme, že spolunažívanie Rómov s Nerómami silne závisí od existujúcich vzájomných predsudkov.
- Vzdelanostná a kultúrna úroveň často diferencuje Rómov od Nerómov, ale aj samotných Rómov nežiaduco medzi sebou.
- Ich sociálne postavenie je do značnej miery ovplyvňované aj profesijnou kvalifikáciou, či skôr ne-kvalifikáciou a niekedy aj neochotou systematickej zamestnanosti.
- Súčasná konfliktnosť nevyplyva len z povahy Rómov, ich spôsobu života, ale aj zo zlej sociálnej situácie – nezamestnanosti.“ (Bakša, J.,1996, s. 23)

Stručná charakteristika výskumnej vzorky

- „zber dát – 1993/1994, celkom 1.150 respondentov, všetky regióny Slovenska,
- vyhodnotených 890 dotazníkov (77,3% z 1.150 vrátených dotazníkov),
- veková štruktúra vzorky od 18 do 65 rokov – do 25 rokov (25,6% do 30 rokov (19,8%), 30-40 roční (30,1%), ostatné vekové kategórie sa znižujú, od 55 do 60 rokov 6,3%),
- štruktúra pohlavia – 40% - muži, 60% - ženy,
- štruktúra podľa vzdelania – základné, vrátane neúplného základného – 50%, stredné vzdelanie – 40%, vyššie a vysokoškolské 10%,
- štruktúra podľa udanej národnosti, napriek tomu, že boli oslovení len Rómovia, slovenskú národnosť uviedlo 64,8% respondentov, rómsko-maďarskú 10% a českú 5%,

- *východné Slovensko – 40%, stredné – 30%, západné 30%. “ (Bakša, J., 1996, s. 24).*

K problematike spolužitia Rómov s Nerómami

Spolužitie s Nerómami

- *„skôr dobré, ako zlé - 35,2%,*
- *za veľmi dobré – 40%,*
- *za veľmi zlé – 4,5%,*
- *silnú izolovanosť pociťuje 3,8%,*
- *neodpovedalo – 16,5%.*

Prejavy nepriateľstva Nerómov

- *málokedy – 54,21%,*
- *otvorený prejav nepriateľstva nezažilo – 32,09%,*
- *nepriateľstvo pociťuje aj zažilo – 16,7%,*

Hlavná príčina problematického spolunažívania

- *neúcta a neochota vzájomne sa rešpektovať. “ (Bakša, J., 1996, s. 25).*

K podmienke zmien sociálneho postavenia Rómov

- *„rómske rodiny by nemali bývať mimo obcí a sídlisk – 34,29%,*
- *mali by žiť ako Nerómovia, pričom by si zachovali svoje pozitívne zvyklosti so svojou kultúrou - 33,08%,*
- *zbytok vyjadruje názor, že by sa mali prispôsobovať ostatným.*
- *celkove však zdôrazňujú potrebu, žeby sa Rómovia mali slušnejšie správať, nemali by podceňovať vzdelanie, mali by byť pracovitejší, čistotnejší a nemali by podliehať v takej miere alkoholizmu. “ (Bakša, J., 1996, s. 26).*
- **Vyjadrenia respondentov k potrebe vzdelania Rómov**
- *„dosahovať také vzdelanie ako Nerómovia (2/3 opýtaných,*
- *pre Róma stačí , ak bude vedieť písať, čítať a rátať (1/3 odpovedí) a*

- *len zanedbateľná časť si myslí, že by Rómovi mohli dosahovať aj vyššie vzdelanie ako Nerómovia.*

Vyjadrenia respondentov k potrebe aby rómske deti ovládali rómsky jazyk

- *38,3% opýtaných sa domnieva, že je potrebné, aby rómske deti ovládali rómsky jazyk,*
- *17,4% - vôbec to nie je potrebné,*
- *zbytok sa nevedelo či skôr nechcelo vyjadrovať k tomuto problému.*

Túto „rozkolísanosť“ vzťahu k vlastnému jazyku dokumentuje poznatok, že:

- *najviac sa hovorí v rodinách rómsko-slovensky,*
- *potom rómsko-maďarsky*
- *čisto rómsky,*
- *čisto maďarsky,*
- *slovenským dialektom a len s výnimkami spisovne slovensky.*
- *Odpovede sú hierarchicky usporiadané.*

Vychádzajúce noviny a časopisy v rómčine hodnotí:

- *21,3% - rozhodne ako prínos,*
- *27,7 % - čiastočne ako prínos,*
- *18,9% - nevie o takej tlači,*
- *19,2% - nezaujíma sa o ňu,*
- *zbytok sa nevyjadril. “ (Bakša, J. , 1996, s. 27).*

Životné nároky a profesijná orientácia Rómov

- *„Životné nároky ako ale aj profesionálna orientácia rómskej pospolitosti nadväzujú na osvojený kultúrny štandard, vzdelanostnú úroveň, ale aj geneticky získané vlohy, generačne osvojený fortieľ – zručnosť k remeslu, či ľudové umenie (muzikanstvo) a pod. V každej snahe sociálnej pomoci Rómom treba s tým počítať.“*
- *Životné nároky majú silnú väzbu s hodnotovou kategóriou, ktorá má svoje odlišnosti oproti Nerómom. Zhruba sa premietajú v troch polohách a to: genetickej, informačnej a ekonomickej.*

- *Pre dokreslenie uvedieme k poslednej (ekonomickej) aspoň jednu zovšeobecnenú normu. Okradnúť gádža je hrdinstvo, okradnúť Róma je zločin.*“ (Bakša, J. , 1995, s. 28-29).

Pozitívne uznávané hodnoty Rómov

- *silná láska v rodine,*
- *úcta,*
- *fyzická sila,*
- *dodržanie slova,*
- *hmotná úroveň,*
- *bezhlavá túžba vyniknúť,*
- *pohostinnosť,*
- *hudba,*
- *sexuálny život.*
- *Treba azda dodať, že uvádzané hodnoty sú v niektorých kategóriách svojsky chápané v rómskom poňatí.*“ (Bakša, J. , 1996, s. 28-29).

Ašpiračné snahy rómskeho obyvateľstva v súvislosti s povoláním

- *„remeselníci - 20%,*
- *lekári - 12% , právnici - 10%,*
- *umelci - 10%,*
- *policajti - 10%,*
- *zbytok ako policajti, učitelia, úradníci,*
- *neodpovedali – 2%.*
- *„Demokratizačný proces našej spoločnosti priniesol neodškriepiteľné pozitívne zmeny. No vo vedomí rómskej pospolitosti sa pociťujú problémy, na ktoré Rómovia nie sú dostatočne pripravení. Napr. spoločenské a politické zmeny do určitej miery život rómskej rodiny zhoršili nepripravenosť zvládnutia každodenného tlaku – zodpovedať sám za seba.*

- **V trhovom systéme hospodárstva:**

- *časť Rómov zachytila výrazný krok v ekonomickom podnikaní,*
- *časť je na úrovni bežnej zamestnanosti,*
- *veľká časť bez zamestnania, pričom uskutočňuje nezákonné činnosti, čo plodí neraz aj deviantné správanie a delikvenciu.*“ (Bakša, J. , 1996, s. 29).

Obraz populačnej intenzity rómskej minority na Slovensku

- „rok:	1927	1947	1968	1989	1994
- SR:	62 000	84 700	215 000	254 000	380-500 000

- **Podľa údajov zistených od respondentov vysoká pôrodnosť v rómskych rodinách:**

- *pramení z lásky a silného sexu (tvrdí 32%),*
- *16,9% sa domnieva, že ide o vypočítavosť kvôli prídavkom na deti,*
- *a 18,1% kvalifikuje tento stav ako určitú nezodpovednosť k životu detí.*

- **Nárast početnosti detí a rómske rodiny**

- *„až 38% z počtu Rómov tvoria deti do 15 rokov,*
- *rómske rodiny sú viacgeneračné, značne závislé na príbuzenstve,*
- *6% rodičiek je medzi 14-16 rokmi, čo je skoro 3x viac ako u nerómskych matiek,*
- *deťom je dovolené takmer všetko, čo plodí neraz konfliktovosť aj medzi samotnými rómskymi rodinami.*“ (Bakša, J., 1996, s. 31).

- **Tri roviny konfliktnosti**

- *„Prvá - dotýka sa samotných Rómov, ich doterajšieho spôsobu života, myslenia a neochoty meniť ho z vlastných pohnútok a životnej potreby, načo sami nestačia.*
- *Druhá - pôsobí ako faktor majoritného tlaku spoločnosti, pričom nachádza rómsku pospolitosť nepripravenú, roztrieštenú ako politicky (početnosť organizovaných hnutí a strán), tak aj spoločensky.*
- *Tretia - najzložitejšia sa dotýka kultúrnoosvetovej a ekonomickej činnosti, ako i potreby budovania základne pre vzdelanie nielen detí, mládeže ale aj dospelých. Bez takéhoto prístupu bude konfliktnosť nežiaduco gradovať, neprinesie očakávaný efekt a žiaľ zaostalosť aj predlžovať.* (Bakša, J., 1996, s. 31 - 32).

1.3 Samuel Uhrín (1996, s. 36-44)

Právna výchova ako významný socializačný faktor výchovy rómskeho etnika

- *Nepripravenosť Rómov na nové podmienky sa premietla do kriminality...Osobitne výrazný je podiel rómskeho obyvateľstva na objasnených lúpežiach, kde dosahuje až 42,29%, t.. takmer 11-násobok podielu ostatného obyvateľstva.*
- *V prvom polroku 1995 bolo zistených celkom 5 704 skutkov násilnej kriminality, z ktorých bolo 4 472 objasnených, 825 z nich bolo preukázaných Rómom (18,45- ný podiel). Z toho bolo 57 vražd, 41 objasnených a na piatich sa podieľali Rómovia.*
- *Vysoký podiel občanov rómskeho pôvodu bol zaznamenaný aj z mravnostnej kriminality, kde vlani zo 673 objasnených znásilnení, pohlavných zneužívaní a obchode so ženami, 300 skutkov (44,6%) spáchali Rómovia...Významnou mierou vzrástol podiel Rómov na trestnej činnosti obchodovania so ženami, a to zo 40% v roku 1994 na 75% za 8 mesiacov roku 1995.*
- *Nárast podielu Rómov na objasnených prípadoch trestnej činnosti bol zaznamenaný aj u majetkovej kriminality, kde sa ich podiel zvýšil z 30,1% v roku 1994 na 35,8% za 8 mesiacov roku 1995. Najvyšší podiel z tohto druhu trestnej činnosti bol zaznamenaný u krádeží vlámaním, ktorý však v porovnaní uvádzaných období poklesol zo 45,6% na 38,8%.*
- *Varujúcim...je vysoký podiel Rómov na trestnej činnosti šírenia toxikománie, kde v roku 1994 bol zaznamenaný 71,4% - ný a za 8 mesiacov roka 1995 66,7% podiel.“ (Uhrín, S., 1996, s.37).*
- *Z hľadiska príčin vysokého podielu Rómov na páchaní trestnej činnosti je ich kriminalita charakterizovaná nasledovne:*
 - *Trestnú činnosť páchajú poväčšine bez hlbšej prípravy, formou nepremyslených jednorazových útokov, čo vyplýva z určitej nedostatočnej tvorivosti motivačných štruktúr. Mladí Rómovia (najmä v prostredí chudoby) páchajú trestnú činnosť najmä kvôli nezamestnanosti, alebo z nudy, z hľadania vzrušenia, z bezcieľnosti a z nedostatku spoločenskej zodpovednosti.*
 - *Motiváciou nimi páchanej trestnej činnosti je v prevažnej miere majetkový prospech“. (Uhrín, S., 1996, s. 40).*
 - *„Páchatelia z radov Rómov sa vyznačujú impulzívnym konaním, ktoré je spôsobené najmä nedostatočnými regulačnými schopnosťami osobnosti a subjektívnym chápaním hodnôt. Delikventní Rómovia vykazujú v porovnaní s ostatným obyvateľstvom výrazné negatívne rysy v oblasti osobnostnej, rodinnej a socializačnej.*

- *Kriminalita a jej prevencia súvisia s problematikou sociálneho zdravia občanov. Pod týmto pojmom sa myslia poruchy v oblasti kultúry, ekonomiky, duchovných hodnôt, odcudzenie a zvecňovanie človeka, rozpad sociálnych štruktúr, rozpad rodiny a iné.*
- *Poruchy sociálneho zdravia občanov sú sprevádzané nárastom neistoty, úzkosti, beznádeje, rastom duševných chorôb, zväčšovaním počtu opustených detí. Z ľudského života sa pri nich vytrácajú také aspekty, ako radosť, dôvera, ochota odpúšťať si, spolupracovať, ktoré dávajú životu zmysel, podporujú rozvoj ľudskej kreativity a takisto spolu vytvárajú dobré podmienky pre výchovu detí bez ohľadu na to, či ide o Rómov alebo „bielych“.*
- *Z logiky vecí vyplýva, že v chorľavejúcom spoločenstve sa ťažko dá očakávať vývin zdravých jedincov a zo sociálne chorľavých a chorľavejúcich jedincov utvárať zdravé, funkčné „sociálne orgány“ – spoločenstvá.*
- *Úbytok sociálneho zdravia ľudstva súvisí s porušením rovnováhy v jeho hodnotovom systéme.“ (Uhrín, S., 1996, s. 40).*
- *„Viac ako tretinu (niektorí zahraniční autori uvádzajú až 60%) páchatel'ov trestnej činnosti z rómskeho etnika tvoria psychopatické osobnosti. Takáto osobnosť má hlboko zakorenené spôsoby neadaptívneho správania. Ide tu o poruchy biologického základu, o ktorých dynamizme však lekárska veda stále málo vie.*
- *Ak hovoríme o rodine ako kriminogénnom činiteli, vychádzame z toho, že pre vznik delikventného správania nestačí pôsobenie jedného faktora, ale viacerých, tak priebehových ako aj situačných. Za dôležité sa považuje rodinné prostredie , škola a schopnosť adaptácie a socializácie.*
- *Socializáciu chápeme ako proces, v ktorom dochádza k postupnej premene z biologickej na spoločenskú bytosť, je to proces kultivácie človeka, získavania nových duševných vlastností , proces skvalitňovania vnímania a hodnotenia okolia, proces ktorým človek preniká do spoločenstva.*
- *Disociálna porucha osobnosti prínosnú časť na socializačnom procese neumožňuje. Ved' pri nej ide o nízku úroveň sebakritickosti, o egocentrizmus, (samol'úbosť, sebeckosť), nedostatok empatie, o zvýšené požiadavky na spoločnosť, zníženú adaptabilitu, zníženú schopnosť chápať sociálne normy. Postavme si otázku: Koľko z uvedených šiestich kritérií antisociálnej psychopatickej osobnosti sa nachádza v rómskych rodinách?“ (Uhrín, S., 1996, s. 40-41).*
- *„Skúsenosti získané aj pracovníkmi Katedry rómskej kultúry Pedagogickej fakulty VŠPg v Nitre, potvrdzujú, že prejavmi psychopatie vo vekovej kategórii do 18 rokov o. i. je:*
 - *záškoláctvo,*
 - *začínajúce delikventné správanie (drobné, či väčšie krádeže, vandalizmus a i.).*
 - *nedisciplinovanosť , bezočivosť, klamstvá,*

- náhodné sexuálne kontakty,
- sústavné porušovanie základných spoločenských noriem, a to tak doma, ako aj v škole či v práci a iné
- uvedené a iné typy asociálneho správania psychopatickej osobnosti, často determinované rodinným prostredím, sa prejavujú aj v dospelom veku „bývalého“ dieťaťa.
- Odborníci okrem toho vyčleňujú:
 - neschopnosť postarať sa o vlastné deti (zo subjektívnych i objektívnych príčin), byť zodpovedným rodičom,
 - neschopnosť sústavnej práce, časté absencie,
 - neschopnosť dodržiavať právne normy, opakované trestné činy (najmä krádeže aj za spoluúčasti svojich detí),
 - časté podvádžanie, klamanie druhých ľudí a ďalšie. “ (Uhrín, S., 1995, s. 41-42).
- „Medzi faktory, ktoré vedú k agresívnemu správaniu odborníci zahrňujú:
 - geneticko-biologické základy agresie,
 - globálne ľudské zdroje pre agresivitu – chudoba, všeludské frustrácie postmoderného človeka,
 - špecifické „slovenské“ spoločensko-sociálne podmienky a príčiny kriminálneho správania, ako aj agresie,
 - škola a výchovný proces ako možné zdroje a pramene agresívneho správania.
 - Geneticko-biologický základ osobnosti, ako jeden z uvádzaných faktorov nie je pre nás až taký zaujímavý, pokiaľ súhlasíme s tvrdeniami odborníkov – špecialistov, podľa ktorých len malé percento subjektov (približne 1%) sa správa kriminálne, resp. agresívne v dôsledku dedičnej determinovanosti, vrodenných dispozícií. “ (Uhrín, S., 1996, s. 41-42).

1.4 Rudolf Štepanovič (1996, s. 45-50)

Osobnosť učiteľa z aspektu pripravenosti pre výchovno-vzdelávaciu prácu s rómskou mládežou

- *„S úsilím a snahou pripravovať učiteľa v súlade s profilom , v ktorom sa vyjadrovali mnohé pozitívne atribúty jeho osobnosti, sa stretávame už od vzniku tohto náročného a ušľachtilého povolania. Preto hovoriť o učiteľovi, o jeho osobnosti, príprave, poslaní, úlohách a pod. pripomína bájkou o Sifyzovom balvane, lebo väčšina ideálnych predstáv a projektov o ideálnom učiteľovi, ostala ideálnou víziou....predpoklady a požiadavky na osobnosť učiteľa sú už len pri bežnom výpočte, v porovnaní s inými profesiami, mimoriadne početné a náročné. Bez zámeru o hierarchiu a utriedenie uvediem aspoň tie najfrekvencovanejšie požiadavky:*
- *odborná pripravenosť,*
- *pedagogicko-psychologická spôsobilosť,*
- *schopnosť aplikovať poznatky na konkrétne úlohy výchovnej práce,*
- *schopnosť didakticky vhodne, logicky vecne a správne sprostredkovať učivo,*
- *mať dobrý vzťah k žiakovi a mládeži vôbec,*
- *mať vyhradený, pozitívny vzťah k učiteľskému povolaniu,*
- *ovládať spôsoby interpersonálnej komunikácie ,*
- *byť schopný riadiť a viesť jednotlivca i skupinu – kolektív,*
- *dokázať rozvíjať a podnecovať k iniciatíve, aktivite, samostatnosti,*
- *mať organizačné schopnosti,*
- *mať schopnosť vytvárať vhodnú tvorivú klímu,*
- *mať kultivovaný jazykový prejav , používať spisovný jazyk,*
- *mať zmysel pre spravodlivosť, objektívnosť, čestnosť, zásadovosť a v zmysle toho aj konať,*
- *prejavovať pracovný elán, nadšenie a obetavosť,*
- *uplatňovať cieľavedomosť a rozhodnosť,*

- *byť skromný, mať slušné správanie,*
- *uplatňovať prvky sebaovládania a sebakontroly, atď.“ (Štepanovič, R, s. 45-46).*
- *„... aj z uvedených požiadaviek vidieť, ako štedro sa učiteľovi prideliujú úlohy a povinnosti. Je to eklatantný doklad pretrvávajúceho normatívneho prístupu k učiteľovi, v ktorom sa mu určuje aký má byť, čo všetko má, resp. by mal robiť.*
- *Oproti spomínanému normatívnemu, podstatne menej sa uplatňuje analytický prístup, ktorý umožňuje spoznávať, aký je učiteľ v skutočnosti , aké sú jeho klady i nedostatky, aké objektívne i subjektívne podmienky jestvujú pre optimálne napĺňanie jeho poslania (sociálne, materiálne, kompetenčné, administratívne a pod.)...*
- *Od januára 1996 plánujeme začať prieskum v teréne s cieľom zmapovať jestvujúci stav a pozíciu učiteľa, pôsobiaceho v škole resp. v triede s rómskou populáciou....Uvedomujeme si pritom zložitosti, ktoré objektívne existujú a vyplývajú zo špecifickosti spoločensko-ekonomických premien u nás. Relevantné problémové sociálne a materiálne podmienky rómskej rodiny (inklúzie mládeže) predstavujú pre učiteľovu výchovnú prácu trvalú realitu. Jeho možnosti meniť tento stav sú minimálne. Tu je nevyhnutná pomoc miestnych, resp. ďalších štátnych orgánov, do kompetencie ktorých patrí starostlivosť o rodinu. Súčinnosť týchto inštitúcií, je základným predpokladom pre výchovnú prácu učiteľa.*
- *„V súvislosti s úvahami o využití nových koncepcií teórií sa prejavuje aj nová resp. inovovaná interpretácia pojmov. ...Viacerí zahraniční i naši autori vo svojom výklade chápu vzdelanie ako užší pojem, ako súčasť výchovy. Aj pedagogika sa definuje ako veda o výchove. Výchova sa považuje za dôležitejšiu ako vzdelávanie. Ide o staronový problém. Francúzsky filozof 18. stor. Claude Adrien Helvétius tvrdil: výchova nás robí takými , akí sme.“ (Štepanovič, R., 1996, s. 46-47).*
- *„Výchovu považujeme za dominantnú, v intencionálnom pôsobení učiteľa na rómsku populáciu v škole i mimo nej. V tomto zmysle sa pokúsime vymedziť rozsah a obsah pojmu výchova vo vzťahu učiteľ a rómsky žiak. Výchovu chápeme aj ako hlavný a určujúci zdroj socializácie. (Socializáciu vnímame ako proces, v ktorom sa jednotlivec adaptuje do sociálneho prostredia, poznáva ho, posudzuje, kooperuje s ním a stáva sa jeho efektívnym členom).*
- *Učiteľ uskutočňuje výchovu ako profesionálnu činnosť pánovitej a organizovanej komunikácie, ako kontinuálny proces, vychádzajúci zo stupňa individuálneho a spoločenského poznania, ako proces vytvárania sociálnych spôsobilostí. Ide o proces riadenia, vyžadujúci operatívnu kvalifikovanú analýzu a syntézu. Len na základe takejto analýzy môže poznať , určiť a riešiť problémy.*
- *Každá z uvedených aktivít s rómskou mládežou vyžaduje od učiteľa enormné úsilie a empatiu. Bez špeciálnej odbornopedagogickej prípravy je takáto činnosť poznačená rutinou a pedagogickým amaterizmom.*
- *K problematike prípravy učiteľa smeruje aj naša ďalšie hypotéza: Efektívnosť pôsobenia učiteľa na rómsku mládež je úmerne závislé na jeho špecializovanom*

vzdelávaní pre túto činnosť. Táto problematika tvorí vlastné jadro našej úlohy, Budeme ju skúmať v systéme pregraduálneho štúdia a osobitne v systéme ďalšieho vzdelávania učiteľa. Budeme skúmať:

- *Aký by mal byť profil, cieľ, obsah, formy tohto štúdia?*
- *Aké by mali byť proporcionálne vzťahy medzi všeobecnou a špecializovanou prípravou?*
- *Aká by mala byť hranica miery študentovej autoprofilácie?*
- *Aký by mal byť profesiogram budúceho učiteľa?*
- *Tradičné ponímanie organizácie, štruktúry a riadenia výchovy a vzdelávania neumožňuje učiteľovi prispôbovať a uplatňovať požiadavky a nároky na žiakov, podľa ich individuálnych schopností a predpokladov. S tým súvisí aj systém hodnotenia a kontroly, ktorý sa pri unifikovaných požiadavkách sústreďuje na memorované vedomosti a ich mechanickú reprodukciu. Učiteľ poskytoval kvantum informácií a vedomostí. To vyžadoval od žiakov a následne aj hodnotil podľa stanovených klasifikačných kritérií.“ (Štepanovič, R. , 1996, s. 48).*
- *„Známka sa stala fetišom – cieľom a nie prostriedkom výchovno-vzdelávacieho procesu....V protiklade s touto praxou budeme overovať ako sa rozvíjajú psychické procesy a funkcie osobnosti rómskeho žiaka, najmä samostatnosť a tvorivosť. To predpokladá delegovanie vybraných koncepcií na učiteľa, aby v konkrétnych podmienkach práce s rómskou mládežou mohol modifikovať svoje výchovné aktivity.*
- *Pedagogickú kompetenciu chápeme ako definovaný priestor činnosti učiteľa, určenie hraníc jeho činnosti, určenie jeho práv, povinností a zodpovednosti. Sme presvedčení, že učiteľ môže viesť svoje , iniciatívne , tvorivé, originálne predstavy a projekty realizovať za predpokladu, že sa mu poskytne priestor a podmienky pre takúto prácu.*
- *V intenciách takéhoto prístupu je formulovaná aj nasledovná hypotéza: Predpokladáme, že významným prostriedkom na dosiahnutie výchovných cieľov s rómskou mládežou je učiteľova individuálna koncepcia jeho výchovno-vzdelávacej práce. Táto koncepcia sa charakterizuje ako špecifický vzťah učiteľa k systému požiadaviek na jeho činnosť, z hľadiska subjektívne chápanej účelnosti a splniteľnosti týchto požiadaviek.*
- *Uvedomujeme si, že v teoretickej rovine je možné skonštruovať optimálny model osobnosti učiteľa pre výchovnú prácu s rómskymi žiakmi. Avšak jeho uvedenie do praxe, predstavuje namáhavý, dlhodobý proces mnohodimenzionálneho súboru subjektívnych i objektívnych činiteľov, ktoré v našich podmienkach bude ovplyvňovať celospoločenskú transformácia.*
- *Pre takúto náročnú prácu treba učiteľa aj adekvátne stimulovať. ...v zahraničí sa uvádza 5 „p“ učiteľovej stimulácie: postup, právomoc, prestíž, pôžitky, plat. Bez akéhokoľvek pátosu chcem ukončiť prozaickým konštatovaním, že ani v nových podmienkach nemožno očakávať učiteľov elán a nadšenie pre výchovu rómskej mládeže bez náležitého morálneho, materiálneho a spoločenského ocenenia.“ (Štepanovič, R. , 1996, s. 48-49).*

1.5 Ladislav Macháček (1996, s. 51-64)

Problematika práce s mládežou z hľadiska rómskej society

„Práca s rómskou mládežou a stratégia jej výskumnej reflexie

1. *Hlavné zdroje konfliktov medzi ľuďmi na Slovensku sú predovšetkým rozdiely majetkové, sociálno-ekonomické, politické a národnostné. Rasové rozdiely však majú svoj význam.*
2. *Vzťah k rómskym občanom označujú mladí ľudia skôr ako ľahostajný (36,3%) a nepriateľský (42,0%). Priateľov má rómska societa iba medzi 15,4% skúmaných osôb.*
3. *Spolužitie Rómov a ostatných obyvateľov Slovenska sa analogicky označuje ako skôr zlé – 47,8% a veľmi zlé 36,1%. Ako dobré ho označuje iba 8,8% opýtaných.*
4. *Rómovia sú najmenej akceptovaní spomedzi všetkých ostatných občanov žijúcich na Slovensku (Česi, Rakúšania, Američania, Poliaci, Maďari, Židia, Černosi, Arabi, Vietnamci) ako susedia v dome ako členovia rodiny.*
5. *Rómovia sa pokladajú najmä medzi mládežou (60%) ako skupina ohrozujúcich Slovensko a to najmä z týchto dôvodov:*
 - a) *trestná činnosť 41%*
 - b) *neprispôsobivosť 25%*
 - c) *ekonomická a sociálna záťaž 25%*
 - d) *neprimerané reprodukčné správanie 16%.*
6. *Zložitosť sociálnej situácie Rómov a síce, že Rómovia sú na ostatnom mieste v rebríčku osobných skupín občanov, ktorí potrebujú sociálnu pomoc (zdravotne postihnutí, deti v domovoch, siroty, choré deti, dôchodcovia, starí ľudia, mentálne postihnutí, mladé rodiny s deťmi, ženy na MD, osamelé ženy-matky, nezamestnaní, bezdomovci, mladí ľudia, mnohopočetné rodiny, závislí na drogách a pod.)*
7. *Verejnosť pozitívne oceňuje nasledovné vlastnosti Rómov – hudobný talent (53%), nadanie pre obchodovanie (20%) bezstarostnosť (17%). Najviac prekážajú u Rómov na Slovensku zlodejstvo (76%), vyhýbanie sa poctivej práci (65%) a nízka hygiena (62%).*
8. *Občania Slovenska si uvedomujú, že veľký význam v životnej situácii Rómov zohrávajú ich sociálne podmienky. Až 38% pripúšťa, že rómske deti sú rovnako inteligentné ako biele, len potrebujú také isté podmienky, 31% nevie zaujať stanovisko a 31% s týmto tvrdením nesúhlasí“. (Macháček, L., 1966, s. 60-61).*

9. *Negatívne stereotypy a predsudky však prevažujú:*

- a) *Väčšina Rómov podľa odpovedí občanov nemá záujem si poctivo zarábať – 88%*
 - b) *Kriminalita Rómov bude vždy vyššia aj ak sa zmenia ich životné podmienky – 82%*
 - c) *Na Rómov by mali platiť prísnejšie zákony a predpisy ako na bielych – 58%.*
- *Výsledky takéhoto typu výskumu iste majú svoj význam pre závažné rozhodnutia ohľadne podpory práce s rómskou mládežou, jej inštitucionalizácie alebo financovania. Nemajú však praktický význam pre rozvíjanie konkrétnej práce s mládežou v rómskom spoločenstve.*
 - *Tá si vyžaduje informácie iného typu, ktoré majú povahu aplikovaného, interdisciplinárneho výskumu, teda sociologického, etnografického, psychologického a pedagogického.*

10. *Informácie získané o problémových skupinách mládeže, problémových situáciách mládeže a každodenných životných problémoch mládeže môžu napomôcť k stratégii práce s mládežou, ktorá bude zjednocovať politický aspekt zacielený na artikulácie závažnosti problému, s aspektom občianskym zvýznamňujúcim svojpomocné aktivity, ako aj aspektom sociálnym zabezpečujúcim prejavy solidarity a charity vo vzťahu k najslabším skupinám občanov.*“ (Macháček, L., 1966, s. 61).

- *„V mnohých oblastiach sociálnych záujmov rómskej mládeže už vzniká deprivácia dotknutých jednotlivcov, ktorí získavajú presvedčenie, že niečo nie je s nimi v poriadku. Dnes však už tiež vedia, že dosiahnuť skutočnú zmenu ich situácie znamená dosiahnuť zmenu inštitucionálneho usporiadania alebo novelizáciu legislatívneho zakotvenia ich občianskych záujmov.*
 - *Výzva modernizácie Slovenska a jeho začleňovanie do štruktúr zjednocujúcej sa Európy bude aj výzvou pre inštitucionalizáciu plnohodnotnej štruktúry rómskych občianskych združení. Tieto subjekty ako sociálni aktéri majú svoje poslanie v posilňovaní „občianstva mladých Rómov“, t. j. aby sa učili demokracii a získali nielen schopnosť artikulovať záujmy a potreby rómskej society v oblasti detí a mladistvých, ale aby dokázali tvoriť projekty práce s mládežou, ktorými dokážu prejavovať sociálnu solidaritu so sociálne a kultúrne slabšími skupinami svojho etnického spoločenstva.*
 - *Ide najmä o tie skupiny mladých občanov – Rómov na Slovensku, ktorí získali potrebné vzdelanie, schopnosť komunikácie so zástupcami štátnej správy a podnikateľskej sféry a osobnostnú integritu a kultúrnu identitu, ktorú akceptujú aj ich rómsky spoluobčania.*
11. *Táto skutočnosť ich predurčuje k tomu, aby mohli prevziať zodpovednosť za rozvíjanie rozličných svojpomocných hnutí a iniciatív v obciach a sídliskách miest v prospech a spoločne s tými, ktorí sa dostávajú na okraj spoločnosti v dôsledku nedostatočne vybalansovaného pôsobenia sociálnej politiky a trhovej ekonomiky“.* (Macháček, L., 1966, s. 63).

1.6 Viera Procházková

Axiologické vnímanie a posun hodnotovej orientácie rómskej minority

- **Vybrané informácie o výskume**

- „súbor – z územia celého Slovenska,
- pohlavie - 51% mužov, 49% žien,
- stredný vek (30 – 49) – polovica účastníkov , tretina do 29 rokov a 18% nad 50 rokov
- vzdelanie – polovica len základné (úplné aj neúplné), tretina bola vyučená, pätina mala strednú školu a necelé 3% dosiahlo vysokoškolské vzdelanie. “ (Procházková, V., 1995, s. 65)

- **Oblasť spolužitia rómskej minority a nerómskej majority**

- „v prostredí, kde žije – s nerómami vychádza prevažne dobre (66%),
- na pracovisku mal, alebo má problémy z dôvodu, že je Róm len niekedy (52%),
- aj počas dochádzky do školy v detstve pociťoval problémy len niekedy (60%),
- v súčasnosti sa stretáva tiež len niekedy (66%) s tým, že sa k nemu nerómovia správajú nepriateľsky, preto, že je Róm,
- rómske rodiny by nemali žiť mimo obcí a miest v samostatných sídliskách – dosť rezolútne to odmieta 41% respondentov,
- Rómovia by mali žiť ako nerómovia so zachovaním svojich zvyklostí a kultúrnych tradícií (45%),
- Pre zlepšenie spolužitia s Nerómami by Rómovia mali predovšetkým (byť pracovitejší, správať sa slušnejšie, doceňovať vzdelanie, udržiavať osobnú hygienu, regulovať počet detí“. (Procházková, V., 1995, s. 66).

- **Oblasť vzdelania a kultúry**

- Róm by mal dosahovať také vzdelanie, ako ostatní občania - odpovedalo 52% opýtaných, 13% tvrdí, že stačí len čítať, písať, počítať, 32% sa domnieva, že Rómovia by mali získať aj vyššie vzdelanie ako Nerómovia.
- Jednoznačne preferujú slovenský jazyk, ale deti orientujú na ovládanie rómskeho jazyka. Tlač – noviny, časopisy, knihy požaduje len v slovenčine 39%, dvojjazyčne

rómsky a slovensky 28%, ale zároveň 30% sa o rómsku tlač nezaujíma a 27% o nej nič nevie. Preferencie podľa regiónov sú rozličné, ale v priemere maďarská tlač vyhovuje 2% a dvojязыčná slovenská a maďarská 4%.

- Komunikačným jazykom v rodine ostáva rómsky jazyk, zásadne len rómsky hovorí 18%, rómsky a slovensky 30% opýtaných.
- Rómske deti by mali ovládať rómsky jazyk (44%). Ale vôbec by sa nemali učiť v samostatných školách a triedach, o tom je presvedčených 82% respondentov.
- Možnosti spolupráce Rómov s ostatným obyvateľstvom vidia prevažne v týchto dvoch ťažiskách – adekvátnej zamestnanosti s prihliadnutím na schopnosti Rómov a účasti v správnych orgánoch (38%).
- To že sa rómskym rodinám i jednotlivcom po novembri 1989 v politickej a ekonomickej oblasti život zhoršil hodnotia dve tretiny, 6% si polepšilo a uľahčilo život, pre 16% sa nič nezmenilo.
- Problémy s ťažkosťami rómskych občanov by sa mali riešiť rovnakými zákonmi a právnymi predpismi – 61% opýtaných je o tom presvedčených, ale 38% si myslí, že by mali byť pre nich určité zákonné výhody a výnimky vzhľadom na súčasnosť životnej situácie.
- Poradie príčin, ktoré spôsobili, že sa Rómom žije v súčasnosti horšie je nasledovné: Nízky príjem – 32%, strata zamestnania – 30%, nevyhovujúce bývanie – 12%, nízka štátna podpora – 9%, zlý zdravotný stav – 6%, veľká početnosť detí – 5%.“ (Procházková, V., 1995, s. 66-67).

• Zlepšenie postavenia Rómov v spoločnosti podľa nich

- „by mali riešiť v prvom rade štátne orgány. Na tie sa najviac spoliehajú, sem smerujú ich najväčšie očakávania. Paternalistický prístup štátu im viac vyhovoval, naň boli doposiaľ zvyknutí. Ťažko niesli transformáciu sociálnej sféry, ale rešpektujú už novú sociálnu realitu a na 2. mieste uznávajú, že zlepšenie postavenia by mali riešiť samotní Rómovia a spoliehať sa môžu a musia len sami na seba.
- Na 3. až piatom mieste sú rómske kultúrne a spoločenské organizácie a obce a mestá, kde žijú spoločne Rómovia a nerómovia“. (Procházková, V., 1995, s. 66-67).
- **Súčasná preferencie profesií:** robotník 24%, remeselník a učiteľ po 11%, právnik, policajt, sociálny pracovník, úradník, umelec po 10%, politik 4%.
- **Pôrodnosť:** materstvo a deti ako tradičná hodnota (40%), tradícia početnosti detí (22%), výrazná sexuálna stránka bez uvažovania čo bude s deťmi (22%), vypočítavosť – rodinné prídavky – 16%.
- **Príčiny konfliktnosti spolužitia Rómov s ostatnou spoločnosťou:** predsudok zaujatosti voči Rómom – 33%, vzájomná neúcta a neochota pochopenia a rešpektovania -20%, odlišné kultúrne hodnoty – 14%, nízka úroveň kultúry Rómov- 11%, nízka úroveň ich mravného a etického vedomia – 9%, rómsky nacionalizmus – 4%. (Procházková, V., 1995, s. 68-69).

1.7 Lýdia Lehocká (1996, s. 75-79)

Rómska societa z pohľadu kulturológie (vo vybraných témach)

- „Majoritná spoločnosť na Slovensku má snahu Rómom pomôcť, taktiež evidujeme v tomto smere aj snahu Rómov samých. Pre túto pomoc je dôležité skutočné poznanie života rómskej society u nás, diagnostikovanie jej stavu a v rámci tohto poznania možno zodpovedať aj na otázku, či skutočne majú Rómovia svoje sebavedomie, ako aj ďalšie otázky:
 - kto sú Rómovia,
 - aký je ich život,
 - ako bývajú,
 - ako vychovávajú svoje deti,
 - ako sa stravujú,
 - ako oslavujú sviatky,
 - aký je ich spôsob viery,
 - aká je ich reč,
 - umenie,
 - tradície,
 - a ďalšie prvky rómskej kultúry a sociálne činitele ich života?
- Sebareflexia človeka (Róma) je rovnako zložitá ako história sebareflexie človeka v univerzálnom zmysle slova. Z pohľadu etymológie sa potvrdzuje v európskych a indoeurópskych slovách spoločný pôvod človeka so slovom muž, čo predstavuje stopy patriarchálnej kultúry.
- Napríklad nemecké slovo Mensch (človek) alebo Mann (muž) anglické slová Man a Men a indoeurópske slovo men (myslieť) pripomínajú rómsky výraz Manuš (človek). Osobitne vnímané v histórii prínos sofistov a vytvorenie univerzálneho pojmu človek a antropologickom zmysle.
- Univerzalistický pojem človeka rozvíjali v priebehu dejín nielen mnohí filozofi, ale aj lekári, biológovia, antropológovia, psychológovia, pedagógovia, sociológovia, duchovní – vedci a učitelia.“ (Lehocká, L., 1996, s.75).

Od mýtov k dnešku

- „V priebehu celých ľudských dejín sprevádza človeka svetonázor ako súčasť kolektívneho myslenia. Za vôbec prvý svetonázor sa považuje mýtus....Mýty sa v rómskej rodine rozširovali vďaka ústnemu podaniu v podobe rozprávania príbehov, povestí, udalostí zo života Bohov, kráľov, hrdinov rodov, približovali slávnostné zvyky, obyčaje, drobné príhody a i.
- V mýtických príbehoch vystupovali Rómovia i Nerómovia v podobe svetských i duchovných archetypov...Muži mali svoje zastúpenie v mýtoch najmä v podobe kováčov, hudobníkov a predstaviteľov ďalších tradičných rómskych remesiel a schopností.
- Rómovia boli vo svojich mýtoch vtipní, veselí, bezstarostní, slobodní i odvážni. Zlé vlastnosti opisovali s humorom.
- V rómskych mýtoch sa často stretávame s najstarším totemistickým obrazom človeka, v ktorom sa vzťahy medzi ľuďmi prenášali na totemové zviera. U Rómov je obľúbený kôň. Túžba vlastniť toto zviera viedla k Rómom k ich kradnutiu, čo s osobitnou poetikou vidieť napr. aj vo filme „Cigáni idú do neba“....Kone mali pre Rómov hodnotu a pre mnohých z nich zostávali iba nenaplnenou túžbou. Mýty v živote Rómov poskytovali to, čo v skutočnosti nemali. Týmto spôsobom snili, žili.
- Prvotná mytológia rómskej kultúry bola sprevádzaná vášňou, temperamentom, družnosťou a najmä láskou. Tieto mýty predstavovali materinskú lásku, otcovskú hrdosť, múdrosť starých ľudí a typickú úctu k starým mamám. (Phuri daj)“. (Lehocká, L., 1996, s.76).
- Rómska kultúra ovplyvnila aj európsku kultúru najmä v oblasti hudby...V súčasnosti sa rómska kultúra mení, tradičné prvky zanikajú a je na škodu, že pohľad majoritnej spoločnosti má väčšinou negatívne zameranie.
- Predstava o rómskej kultúre je poznačená určitými predsudkami a úlohou „spoločnej, dedičnej viny“, ktorá sa Rómom prisudzuje v názoroch, že Rómovia nechcú robiť, kradnú, pijú a pod. a zovšeobecňovaní tohto tvrdenia. V zápase o svoju existenciu je rómskej societe položený na ťarchu osud, ako takmer žiadnemu etniku.
- Aj v iných kultúrach môžeme síce vnímať tento stav, ale zdá sa, že práve rómska kultúra zostáva najviac nepochopená. V porovnaní s minulosťou sa jej charakter a tradičné prvky zmenili a neustále menia.
- V ďalšej časti by sme charakterizovali jej dnešný stav najmä v oblasti rodinného života., kde oproti minulosti možno pozorovať určité negatívne prvky. “ (Lehocká, L., 1996, s.76).

Dnešok

- „V ďalšej časti by sme charakterizovali jej dnešný stav najmä v oblasti rodinného života, kde oproti minulosti možno pozorovať určité negatívne prvky.

- *Napríklad rozvodovosť je dnes vyššia ako v minulosti. Menia sa aj vzťahy medzi deťmi a rodičmi a ostatným príbuzenstvom. Vytvárajú sa manželstvá z blízkych príbuzenských vzťahov (bratrance, sesternice), v dôsledku čoho dochádza k mentálnym a telesným postihnutiam u detí narodených z týchto zväzkov.*
- *Taktiež najvšeobecnejší sociálny návyk (alkohol), spôsobuje najväčšie problémy deťom. V dôsledku týchto návykov rodičov sú deti ochudobnené o dostatočné materiálne zabezpečenie a často aj o lásku a citový život.*
- *Rodinné prostredie je prvým miestom formovania osobnosti človeka a významným výchovným činiteľom formovania prosociálneho správania detí. Rodinná výchova, ktorú uskutočňujú rodičia a ďalší členovia rodiny, vytvára model pre správanie detí“.* (Lehocká, L., 1996, s.77).
- *„Ak deti vyrastajú v podnetnom rodinnom prostredí, utvárajú sa u nich pozitívne postoje, záujmové orientácie, jeho potreby a charakterové črty. Rozbor interpersonálnych vzťahov v rodine ukazuje, že prosociálne správanie detí je možné odvodiť priamo zo vzťahov a vlastností rodičov.*
- *Ak rodičia vychovávajú svoje deti s láskou, prejavujú sa neskôr v dospelom veku v podobe priateľských vzťahov. Naopak bez emocionálnej rodinnej klímy sa z nich stávajú konfliktní ľudia. Rodičia sa v životnom cykle detstva stávajú pre svoje deti prirodzenými učiteľmi. Matka vyvoláva opatrovateľský inštinkt, je pri prvej komunikácii dieťaťa, otec učí dieťa priateľstvu a spoluzitiu. Jasne formulované pravidlá, ktoré členovia v rodine dodržiavajú v správaní, vytvárajú v dospelom veku vlastné sebavedomie človeka.*
- *Veľa rómskych detí je zaradovaných do náhradnej rodinnej starostlivosti, a to z rôznych dôvodov (výkon trestu rodičov, smrť rodičov, osamelosť matiek, zrieknutie sa detí, ale aj z dôvodu výchovných problémov detí a asociálneho správania mladistvých) .*
- *Z uvedených dôvodov je zrejme že rodinná výchova je dôležitá a je potrebné na ňu mladých Rómov pripravovať vedením k zodpovednosti a pripravenosti na rodičovskú úlohu. Preto Rómovia často uzatvárajú manželstvá vo vekovej a sociálnej nezrelosti, čo neskôr spôsobuje určité ťažkosti. Konštatujeme tu vo väčšej miere absenciu indukčného disciplinovania rómskych rodičov, keď si neuvedomujú následky svojho správania pre budúci život.*
- *Rómska kultúra prešla a prechádza i dnes svojimi zmenami. Niektoré jej tradičné prvky zanikajú a menia sa. Celkove dnes možno konštatovať u rómskej society jej vnútornú diferencovanosť.*
- *Cesta rómskeho etnika k zlepšeniu jeho života na Slovensku je možné len za spolu účinnosti celej majoritnej spoločnosti. Predpokladá aktívny prístup Rómov a dosiahnutie svojho sebapoznania, sebauvedomenia a sebahodnotenia. Pohľad na tradície a špecifickosť rómskej kultúry by mohol byť na tejto ceste inšpiratívny pre bezkonfliktné spoluzitie Rómov a nerómov.“* (Lehocká, L., 1996, s.78).

1.8 Z diskusie

- Z diskusie predkladáme krátke diskusné príspevky odborníkov z radov etnických Rómov. Tieto príspevky uvádzame v plnom rozsahu, a to hlavne preto, lebo obsahujú zásadné poznatky a tvrdenia k riešeniu tzv. rómskej problematiky.
- To znamená, že obsahujú aj základné podmienky pre riešenie problémov posunu podstatne väčšieho percenta etnických Rómov z pozície členov tradičnej spoločnosti do pozície členov spoločnosti, ktorá existuje na prelome prechodu z etapy modernej spoločnosti k etape postmodernej spoločnosti.

1.8.1 Helena Jonášová (Banská Bystrica)

K problematike sociálneho postavenia rómskej matky a výraznej pasivite mužskej rómskej populácie.

- *„V určitom zmysle je spôsobená preferovaním a favorizovaním mužských potomkov v rómskej rodine. Takáto pretrvávajúca tradícia (survival) v sociálnej kultúre Rómov podporuje zachovávanie mnohých prežitkov z minulosti aj v súčasnosti.*
- *V udržiavaní tradičných zvykov pramení aj celková pasivita mužov vo výchove. Prakticky sa muž – otec nezúčastňuje „chodu domácnosti“ a rodiny. Jeho otcovská rola sa zjednodušila (aj katastrofálnou nezamestnanosťou).*
- *Naproti tomu sa zvyšujú povinnosti ženy – matky. Dopĺňajú na to, najmä veľmi mladé matky, ktoré svoju sťaženú rolu nedokážu zvládnuť. Z toho pramení vysoká rozvodovosť, vysoký počet rómskych chovancov v detských domovoch a rozvracajú sa aj pozitívne tradičné hodnoty rómskeho spoločenstva.“ (Jonášová, H. 1995, s. 88).*

1.8.2 Vojtech Kökenyi (Rimavská Sobota)

Vzťah rómskej inteligencie k mase Rómov je kľúčovou otázkou

- *„Túžba jej časti v jej snahe vyniknúť, či uniknúť od reality spôsobu života Rómov sa snaží pretrhať väzby, spáliť „mosty“ za svojou minulosťou. Ide o prejav chamtivosti, rivality, nejednotnosti a nepochopenia úlohy, ktorú by sama mala plniť.*
- *Aj poznatky z histórie nasvedčujú, že úlohu „osvietencov“ rómskej inteligencie neplní tá časť, ktorá má svoje „korene“ v majoritnom národe.*
- *Preto neplatí, tvrdenie, že majorita musí riadiť a rozhodovať za minoritu. Táto môže niektoré procesy usmerniť, svojou účasťou pomôcť, ale nie vyriešiť.*
- *Určitým problémom rómskej identity je neexistencia vlastného územia, vlasti. Azda určité riešenie tejto situácie môže vyriešiť, keď bude reálna existencia Európskej únie*

(hranice zostanú azda len v povedomí ľudí). Otázkou však ostáva, či sa rómska inteligencia v tomto procese integrácie zúčastní a keď, ako?“ (Kökenyi, V. 1995, s. 89).

1.8.3 Karol Seman (Nitra, vedúci KRK)

K poňatiu občana alebo príslušníka národnosti – nevyriešený rozpor – tri cesty

- „Obe hľadiská skrývajú v sebe nevyriešený rozpor. Róm – občan sa identifikuje v spoločnosti občanov ako individuum so svojimi právami a povinnosťami, ktoré uznáva a ctí. Jedným dychom však tvrdíme, že Rómovia nie sú na demokraciu pripravení, musia sa ju naučiť chápať, ale všetci sa učíme, keďže sme na jednej „lodi“.
- Róm ako príslušník etnického spoločenstva sa identifikuje aj ako člen – príslušník minority, ktorá môže mať kultúrne ale aj politické požiadavky voči majorite. Keď sa však majorita identifikuje ako národ a má tendenciu pokračovať v polohe „status quo“ vo vzťahu k minorite, Rómovia – občania nemajú možnosť adekvátnej „obrany“, ako minorita, ktorá si potom háji aspoň svoj špecifický kolorit evidovaný v štatistike, že existuje.
- Tretia cesta ponúka možno to najlepšie z oboch predchádzajúcich, keď vyše 80. 000 Rómov na Slovensku napísalo do štatistiky „Róm“. Neidentifikovali sa ako nacionalisti, skôr ako patrioti utvárajúci zrelé jadro, životodarnú bunku, ktorú predstavuje mládež, pracujúci, inteligencia, nezamestnaní, skrátka zastúpenie zo všetkých sociálnych skupín.
- Ak sa budú vzdelávať, a to na všetkých úrovniach, budú mať záujem, zúšľachtovať vlastnú identitu (jazyk, povedomie) zvyšovať záujem o vlastnú históriu, etnogenézu atď., môže vyjsť generácia „osvietencov“, ktorá rozhybe masu „neprebudených“.
- Tento proces by nemal byť konfrontačný s majoritným obyvateľstvom národných štátov. Preto by aj Rómovia – patrioti mali vytvárať celoeurópske a celosvetové väzby. Ak vízia Európy bude kontinent bez hraníc geografických, politických, národných a jednou menou, voľným trhom a pohybom pracovných síl, vtedy tento proces nenarazí na prekážky a všetci Európania sa stanú patriotmi v tom najlepšom slova zmysle.
- Ak Rómovia – patrioti nezachytia trend tohto vývoja (historickú šancu), zostanú na periférii európskych miest, nepochopení a neuznaní. (Odozva z pléna p. Jonášová: „O päť rokov na jedného Róma bude treba päť policajtov“. Tu už nepomôže žiadny vedecký výskum, inštitucionálne projekty, nadácie či charita.)
- Pravdepodobne ani jednotiaci sa Európa nebude mať úprimný záujem o civilizačné pozdvihnutie niekoľkých miliónov Rómov, Sinti, Manušov, Kalderašov, Gypsy, Calé a desiatky ďalších skupín – najschopnejší z ich „stredú“, preto musia niesť zodpovednosť za vlastný osud. (Seman, K., 1995, s. 89-90).

1.9 Základné axiómy filozofie rómskeho myslenia podľa Karola Semana

Poznámky:

- To najpodstatnejšie, prečo tento materiál uverejňujeme je v prvom rade to, že ho považujeme za ojedinelý teoretický počin, ktorý už nikto z autorov – romológov nezopakoval, ani v tejto ani v inej podobe. (Myslíme, si že logicky sme to očakávali v prvom rade od tých najpovolanejších, ergo romológov – etnických Rómov.)
 - Z tohto pohľadu považujeme za signifikantné, že s rozborom tejto myšlienkovvej konštrukcie sme sa dokonca ani raz v odbornej romologickej literatúre nestretli, ani v monografiách, ani v študijných textoch, ani v zborníkoch z mnohých vedeckých konferencií, organizovaných za uplynulých dvadsaťpäť rokov.
 - Vlastný komentár aj v tomto prípade obetujeme preto, aby sme nenarušili základný cieľ tejto učebnice, ktorým je umožniť študentom aby namiesto konzumácie hotových postojov v štýle fast – foodu museli dané citácie prečítať, podrobiť komparácii a analýze a následne interpretovať. (Pomôcka: Študentom, ktorý nie sú s naším riešením stotožnení odporúčame začať analýzou axiómy č. 6., ostatní môžu začať od axiómy č.1).
1. *„Hudbou a tancom sa Rómovia preslávili, ale pre harmonické spolužitie s vyspelým národom Slovákov to nestačí.*
 2. *Pojmy neschopnosť nezaujímam či pohodlie nezamieňame so sociálnou či duchovnou zaostalosťou.*
 3. *Živnú pôdu filozofie Rómov tvoria nielen predsudky voči nim, ale predovšetkým ich rodový komplex, že boli a večne budú znevažovaní svetovou civilizáciou.*
 4. *Pokora a voľba čestných prostriedkov pri dosahovaní cieľov, kliesni cestu Rómov k ich spoločenskej akceptácii.*
 5. *Príťažou na ceste k civilizácii bola a bude pre Rómov nízka úroveň spoločenského vedomia, predovšetkým vedomia právneho.*
 6. *Problémy v rómskej komunite sú celospoločenskou záležitosťou a bytostne sa dotýkajú každého občana bez rozdielu.*
 7. *Spoločnosť bude Rómov prijímať za svojich iba za predpokladu, že naplnia jej očakávania ako občania, ktorí využívajú zákonných práv i povinností.*
 8. *Rómovia by sa mali vzdať predstáv, že ich nepriateľom je každý neróm, ktorý ich v dobrej viere mieni poučiť, upozorniť či varovať.*
 9. *Lepšej budúcnosti sa ujde rómskej mládeži, ak ich dnešní rodičia sa vzdajú názoru, že treba prežiť dnešok za každú cenu bez ohľadu na zajtrajšok.*

10. Špecifika Rómov, nemali by byť prekážkou v spolužití s nerómskou väčšinou ak ich prezentujú v kultúrnej podobe. (Seman, K., 1995, s. 96).

2 Rómska rodina a škola v multikultúrnom priestore (Zborník, KRK PF, UKF v Nitre 1998)

2.1 Bohuslava Hábovčíková – Ondrej Hábovčík (1998, s. 11-15)

Situácia Rómov na Slovensku

- **„Medzi faktory, ktoré spôsobujú disproporčnosť patria:**
 - *historický vývoj spätý s diskrimináciou, segregáciou...prenasledovaním,*
 - *rezíduá asimilácie a adaptácie,*
 - *nedostatočné etnické sebauvedomenie sa,*
 - *súčasná diskriminácia predovšetkým na lokálnej úrovni,*
 - *obava pred odvrhnutím a následným prenasledovaním,*
 - *nedostatočný stupeň vzdelanosti, kultúrnosti, socializácie,*
 - *nedostatočné ľudské a občianske sebavedomie,*
 - *hanba za sociálnu a kultúrnu zaostalosť niektorých vrstiev rómskeho obyvateľstva , najmä za Rómov žijúcich kultúrne niekoľko storočí dozadu,*
 - *pocit odlišnosti od ostatného obyvateľstva a vedomá, či nevedomá snaha splynúť s okolím a iné. “ (Hábovčíková, B, Hábovčík, O., 1998, s. 11).*
- **„Usadlí Rómovia prevažne žijú v nasledovných typoch sídiel:**
 - *rozptýlene v mestách a dedinách,*
 - *v mestských a dedinských „rómskych uliciach“,*
 - *v mestských štvrtiach a častiach obcí,*
 - *v oddelených sídlach na konci dediny,*
 - *segregované v rómskych osadách v určitej vzdialenosti do miest a dedín.*

- Celkove silnejú tendencie (v kontrapozícii ku štátnej politike vo vzťahu k Rómom)...segregovať Rómov...mimo kataster obcí a miest. Určitá, i keď relatívne malá časť obyvateľstva v súlade s teoretikmi v odbore romológie a štátnou politikou sa stavia za kultúrnu integráciu Rómov v jednotu s rozvojom ich etnického sebauvedomenia. “ (Hábovčíková, B, Hábovčík, O., 1998, s. 11-12).
- „Zamestnanosť Rómov v súčasnosti je mimoriadne nízka (v mnohých regiónoch nulová), čo súvisí tak s ich odmietaním, ako aj s veľmi nízkou mierou vzdelanosti, kvalifikácie, kultúrnosti, socializácie, ako aj s asociálnosťou ich určitej časti.
- Významným elementom kultúry je jazyk, a to aj v etno-uvedomovacích procesoch, politických súvislostiach atď. V minulom režime sa rómskemu jazyku nevenovala dostatočná pozornosť, prežíval na okraji skôr ako folklórny prvok a či hovorový prvok v určitých najmä osadových komunitách. Značná časť Rómov, najmä viac či menej integrovaných, rómčinu neovláda.
- Oživený záujem o rómčinu po novembri 1989, súvisel najmä s potrebou etnickej seba identifikácie, politického sebauvedomenia, kultúrneho sebaurčenia. V súčasnosti silnejú tendencie vytvoriť jednotný spisovný jazyk na základe ustálenia jedného nárečia, ktorým sa javí byť východoslovenský dialekt. (v danom regióne žije na Slovensku najviac Rómov, hovoria ním aj českí Rómovia, ktorí väčšinou pochádzajú z východného Slovenska). “ (Hábovčíková, B, Hábovčík, O., 1998, s. 12-13).
- „Rodové, príbuzenské a širšie rodinné vzťahy stále majú u Rómov dôležitejšie spoločensko-sociálne funkcie ako u nerómov. Historicky to vyplýva z ich segregácie, nevyhnutnosti zachovania rodu, potreby vonkajšej i vnútornej obrany i ochrany. Rómske spoločenstvo na Slovensku v podstate predstavujú relatívne samostatné a relatívne prepojené široké rómske rodiny – disponujúce vnútornou obrannou jednotou vo vzťahu k nerómskemu spoločenstvu, ale i tendenciami ku kultúrnej integrácii a to i v disharmonicko-harmonickej protirečivosti.
- Dokladom toho je napríklad 38 registrovaných (Ministerstvom vnútra SR) rómskych kultúrnych organizácií, ako aj množstvo politických strán a hnutí, u ktorých v konkrétnych politických činoch častokrát dominuje rodovo-rodinný prístup.
- Možno len súhlasiť s Evou Davidovou, že rómske etnikum u nás v novodobých dejinách prechádzalo od kmeňového, rodovo-kmeňového, k medziskupinovo-etnickému stupňu vývoja. Podľa nášho názoru sa skupinovosť viaže tak na subetnické, ako aj na veľkorodinné členenie, pričom medzi jednotlivými prvkami prebieha vnútorné i vonkajšie protirečenie, v súčasnosti nesmerujúce k zjednoteniu, harmonizácii.
- Možnosti zlepšenia danej situácie (aktuálne i dlhodobé) vidíme najmä v:
 - zlepšovaní sociálnej situácie Rómov na základe podnecovania ich sociálnej aktivity, prijímania sociálnych opatrení z hľadiska zásluhovosti na základe občianskeho, a nie národnostného princípu,
 - odstraňovaní akýchkoľvek foriem diskriminácie, predsudkov voči Rómom,

- rozvoji vzdelanosti, kvalifikácie, kultúry,
- *odstraňovaní asociálnych tendencií časti Rómov, v boji proti negatívnym javom (kriminalita, alkoholizmus, drogovanie a iné.*“ (Hábovčíková, B, Hábovčík, O., 1998, s. 14-15).

2.2 Samuel Uhrín (1998, s. 34-39)

Kriminogénne faktory a ich paralyzovanie v spoločnosti, špeciálne v rómskom spoločenstve

- „*Uvažujúc o kriminalite Rómov chcem sa vyhnúť stereotypom, ešte stále existujúcim, ktoré hovoria o priam genetickej predurčenosti na páchanie trestnej činnosti. Chcem však poskytnúť niektoré informácie, ktoré môžu pomôcť vnímať problematiku podielu rómskych obyvateľov na kriminalite objektívnejšie či plastickejšie.*
- *Aktuálnou sa javí otázka, koho považovať za Róma a koľko Rómov u nás žije. V roku 1988 sa ich v rámci SSR narátalo (členmi komisie pre otázky cigánskych obyvateľov) o niečo menej ako 248 tisíc, t. j. 4,7% podiel na celkovom počte (v bývalom Východoslovenskom kraji 9,1% podiel). Použitím extrapolácie sa môže povedať, že v súčasnosti sa počet obyvateľov rómskeho pôvodu pohybuje v rozmedzí 270-280 tisíc, t. j. asi 5-5,1% obyvateľov Slovenska. (Uhrín, S., 1998, s. 34).*
- *Na kriminalitu Rómov sa chceme pozrieť optikou 5% podielu na celkovom počte obyvateľstva. Štatistický výkaz za rok 1995 ukazuje, že z celkového počtu objasnených trestných činov sa Rómovia podieľali na celkovej registrovanej kriminalite 9,5%-ami, t. j. v porovnaní so svojim podielom na obyvateľstve takmer dvojnásobne.*
- *Aká je štruktúra kriminality Rómov? Podiel Rómov na násilnej kriminalite bol 16,8%. Rómovia vysoko dominujú, či už ide o vraždy (10,1%), lupiče (24,1%), násilie na verejných činiteľoch (19,4%), z toho na policajtoch (18,7%), alebo úmyselné ublíženie na zdraví (14,6%).*
- *Priam ako doména Rómov vystupuje mravnostná kriminalita. Doména preto, lebo ich podiel na nej bol 42,2%. Prioritu u nej má pohlavné zneužívanie (52,2%), obchod so ženami (36,3%) a znásilnenie (24,4%).*
- *Veľká je účasť Rómov na majetkovej kriminalite. Ide o 8,6% - ný podiel. Okolo tejto úrovne oscilujú krádeže vlámaním, obyčajné krádeže a ostatné majetkové delikty. Pri krádežiach vlámaním do bytov a domov ich podiel vystupuje na 14,3%, do obchodov a výkladných skriň 15,2%.*
- *Trochu inak vyzerá situácia vtedy, keď majetkovú kriminalitu hodnotíme z hľadiska výšky spôsobenej škody. Podiel Rómov na škode značnej a vyššej je pri krádežiach vlámaním, len 2,4%. Podobne malý je podiel Rómov na krádežiach motorových vozidiel*

(2,7%). Ich majetková trestná činnosť je množstvom prípadov rozsiahla, ale výškou škody menej závažná. (Uhrín, S., 1998, s. 35).

- *Opatrenia tvoria súčasť Správy o stave a riešení konfliktov medzi Rómami a skínmi, ktorú vypracovala pracovná skupina expertnej komisie pre sociálno-patologické javy u detí a mládeže v septembri 1996. Správa bola predložená do Rady vlády SR pre boj s protispoločenskou činnosťou. (ich podrobný zoznam vid' napríklad v in Uhrín, S., 1998, s. 37-39).*

2.3 Karol Turček (1998, s. 40-42)

Psychiatrické pohľady na kriminalitu rómskej rodiny

- *„Práce viacerých autorov poukazujú na vysoký podiel Rómov na páchaní trestnej činnosti v porovnaní s pomerným zastúpením rómskej populácie v celej spoločnosti. Tento fenomén je zvlášť výrazný v mladších vekových skupinách.*
- *Predkladáme tu rozbor svojich 225 znaleckých posudkov, ktoré sme spracovali v rokoch 1984-1994. Z nich sme zaznamenali:*
 - *106 rómskych páchatel'ov s priemerným vekom 24,2 rokov,*
 - *nerómskych páchatel'ov bolo 119, s priemerným vekom 31,4 rokov,*
 - *ak zvolíme skúmané delikty násilnej majetkovej trestnej činnosti, zistíme, že násilných trestných činov sa dopustilo 39 Rómov s priemerným vekom 25,3 rokov,*
 - *a 66 nerómskych páchatel'ov s priemerným vekom 33,6 rokov,*
 - *majetkových trestných činov sa dopustilo 67 Rómov s priemerným vekom 23,5 rokov,*
 - *a 53 nerómskych páchatel'ov s priemerným vekom 28,6 rokov.*
- *Z tohto krátkeho prehľadu zreteľne vidno, že rómski páchatelia násilných aj majetkových trestných činov sú mladší ako nerómski. Z uvedeného vyplýva, že rómski páchatelia násilných trestných činov priemerne zreteľne, nie však signifikantne, sú mladší než nerómski. Čo sa týka psychiatrickej charakteristiky morbidity, zistili sme, že:*
 - *nerómski páchatelia násilných činov sú signifikantne častejšie závislí od alkoholu,*
 - *rómski páchatelia sú naopak signifikantne častejšie mentálne retardovaní (oba vzťahy sú na hladine významnosti $p \leq 0,05$,*
 - *pri ostatných sledovaných diagnózach sme medzi súbormi nenašli signifikantné rozdiely.*

- *Z hľadiska typu trestného činu môžeme povedať, že sme skúmali výrazne viac nerómskych páchatel'ov násilia voči skupine obyvateľov a jednotlivcov a páchatel'ov ublíženia na zdraví či ťažkej ujmy na zdraví. Rómsky páchatelia sa častejšie dopustili trestného činu znásilnenia.*
- *Viac ako tretina rómskych páchatel'ov sa tohto činu dopustila v alkoholovom opojení. Takmer tretina rómskych páchatel'ov znásilnenia bola zo psychiatrického hľadiska zdravá, u takmer dvoch tretín sme zistili psychopatickú štruktúru osobnosti a navyiac 18,2% bolo mentálne retardovaných.* “ (Turček, K., 1988, s. 40).

2.4 Eva Davidová (s. 57-61)

K současným proměnám romské rodiny

- *„Rodina je základní jednotkou romského etnicko-národnostního společenství tak jako snad každého společenského systému vůbec. V porovnání s ostatním obyvatelstvem však má odlišnou strukturu a funkci – v širších i vnějších souvislostech, především ve vztahu k vlastní skupině, k níž náleží – nyní skupině příbuzenské.*
- *S tím souvisí i postavení a role jednotlivých členů rodiny – otce jakožto výsostné hlavy rodiny, - matky, starých rodičů – se stále trvající vysokou autoritou (zejména nejstaršího člena extenzivní rodiny), - děti – z toho odlišné postavení chlapců v porovnání s nižším postavením dívek, - navíc i dalších příbuzných.*
- *Koho považovali, či považují dnes Romové za svou rodinu – „famiľiju“? Tradičně je tomu tak, že nejen vlastní úzkou rodinu (rodiče-děti), ale i staré rodiče, či ještě jejich rodiče, děti svých dětí – tedy rodinu několika generační: navíc však za ni považují i své bratrance a sestřenice, strýce a tety, či další příbuzní.*
- *Jde však o to, že o nich mnozí nehovoří jako o příbuzných, ale jako o své rodině, do níž patří, a která patří Romům, kteří často nazývají termínem „phral“ nejen své bratry, ale i své bratrance a tento rozdíl příliš ani nepocítují. Toto chápání své „fameľije – fajty“ přežívá dodnes z jejich předchozího uspořádání rodově příbuzenských celků s vlastní vnitřní organizací a nepsanými zákony, v nichž žili. (Davidová, E., 1998, s. 57).*
- *U Romů usedlých se skupiny slovenských, maďarských (či českých a moravských) – došlo v průběhu poválečných a zejména posledních dvaceti let k postupnému narušení či rozbití tradičních struktur a vnitřních norem, určujících jejich celý život, a to nejen rodinný. (Davidová, E., 1998, s. 58).*
- *V důsledku této skutečnosti se objevily takové jevy, které jsou s předchozím tradičním romským hodnotovým systémem v naprostém rozporu, a které by dříve u nich nemohly existovat:*

- k nejzávažnějším z nich patří časté „odkládání“ dětí do kojeneckých a dětských ústavů (i v případech, kdy k tomu mladá matka není okolnostmi nucená),
- a zcela nově se vyskytující jev – prostituce některých žen a zejména mladistvých dívek... takové ženy, či dívky by byli dříve romským společenstvem zcela odsouzeny a z něho vyhnány.
- Romská rodina, v současnosti značně vnitřně diferencovaná - v závislosti na své příslušnosti ke skupině, k prostředí a měnícímu se hodnotovému systému i způsobu života – je dodnes výrazně odlišná od rodiny neromské svou strukturou, demografickými charakteristikami a stále přetrvávajícími názory na postavení jednotlivých členů rodiny v pojímání širší příbuzenské – extenzivní rodiny, v normách a zvyklostech rodinného života a vztahů.“ (Davidová, E., 1998, s. 59).

2.5 František Hanobík (s. 74-75)

Rómska rodina v ohrození

- „Na Slovensku žije okolo 400 000 tisíc Rómov....Rómske rodiny žijúce na našom území môžeme rozdeliť do troch kategórií:
 1. rómska rodina žijúca v mestách;
 2. rómska rodina žijúca na vidieku
 3. rómska rodina žijúca v osade.
- Prvá kategória sa dosť vzdialila od tradične rómskeho spôsobu života...Niektoré dievčatá vykonávajú prostitúciu, mladí chlapci mnohokrát páchajú rôzne skutky, ktoré sú často za hranicami zákonnosti, väčšina práceschopného obyvateľstva je doma, bez práce.
- Druhá kategória ... rómskych rodín je najmenej ohrozená.
- Tretia kategória sú Rómovia žijúci ešte ... v chatrčiach. Sú to jedno-dvojizbové bývanie s plochou do 20 metrov štvorcových. Túto kategóriu tvoria najzaostalejší ľudia, často s veľmi nízkou intelektuálnou úrovňou. V mnohých osadách sa zaznamenáva 40% - 60% - ná genetická degenerácia.
- „Ak je chorá rodina, chorá je aj spoločnosť. Tu by mala podľa nášho názoru nastať vážna náprava vo vzťahu cirkev, štát, škola, rodina. Cirkev pracujúca vo svetovom meradle môže vychovať aj pripraviť ľudí, ktorí budú ochotní pracovať na celkovom duchovnom, mravnom a vzdelanostnom pozdvihnutí Rómov. Systematickou a cieľavedomou výchovou je potrebné meniť hodnotovú orientáciu rómskych rodín.
- Pre staršie deti, ktoré končia povinnú školskú dochádzku v 5.-7. ročníku je podľa nášho názoru potrebné učňovské školy, kde by sa tieto deti pripravili na život – z dievčat by mali byť ženy – hospodárky a z chlapcov profesionáli v niektorom tradičnom odbore – kováč, murár, tesár, prípadne aj v iných odboroch.

- *Pre talentované deti – aj z osád – treba vytvoriť podmienky, aby mali možnosť študovať na umeleckých školách. Ak sa táto spoločnosť chce dostať ďalej, musí investovať do výchovy. Prostriedky, vynaložené na výchovu sa nevracajú hneď, ale po určitom čase, no značne zúročené. Ak sa pozdvihne vzdelanostná, duchovná, kultúrna úroveň, poklesne kriminalita, zdvihne sa hranica veku vstupu do manželstva a podobne. Výchova pritom nesmie ísť formou represie a strachu, ale cestou motivácie.*
- *Štát by mal prijímať zákony, ktoré umožnia širšie možnosti pre výchovu. Sociálne dávky vyplácané jednotlivým rodinám musia byť diferencované tam, kde nevedia hospodárne používať finančné prostriedky, kde deti hladujú, časť z nich by bolo potrebné zmeniť na naturálnu formu, aby štátne príspevky daňových poplatníkov neplynuli zväčša rovno cez alkohol do rúk tzv. podnikateľov. Vyplácanie dávok by malo byť viazané na určitú formu verejnoprospešných alebo komunálnych prác, ktoré sú také veľmi potrebné v našich mestách a dedinách.*“ (Hanobík, F., 1998, s. 74-75).

2.6 Atanázia Holubová (s. 76-77)

O rómskej rodine

- *„Vo východnej časti Slovenska pracuje skupina mladých ľudí, zložená z kňazov, rehoľných sestier, katechetov a mladých kresťanov – laikov, ktorí pracujú medzi Rómami. Táto činnosť sa začala v Bardejove a postupne prechádza do Prešova a iných častí našej košickej diecézy.*
- *Na začiatku práce sme si stanovili dve oblasti činností:*
 1. *Katechizácia rómskych detí;*
 2. *Vyplnenie ich voľného času.*
- *U každého dieťaťa sme sa stretli s prirodzeným náboženstvom. Viera týchto detí bola však bez hlbších náboženských poznatkov. Učili sme ich základné náboženské pravdy a pripravovali j prijatiu sviatostí.*
- *Na vyplňaní ich voľného času sa najviac podieľali saleziánki bratia. Ich príchodom rómska osada Poštárka ožila novým životom. Deti najmä chlapci, spoznali niekoho, kto sa o nich skutočne začal zaujímať, komu leží na srdci ich výchova – iná, akú dostávajú v školách, obyčajne v posledných laviciach.*
- *Prichádzali sme do osady a žili sme s deťmi celé odpolednia. Hral sa futbal, volejbal, v zime hokej alebo v herniach stolný tenis. Podarilo sa nám založiť aj spevácky zbor, ktorý má už svoju históriu. Na 1. celoslovenskom festivale rómskej kultúry v roku 1991 sa predstavil po prvý krát pod názvom „Devleskehe čhave – „ Božie deti“. Cez*

prázdniny sa organizovali týždenné výchovné tábory pre deti z viacerých rómskych osád. Deti z táborov odchádzali šťastné, plné radosti a spomienok.

- *Hoci naša činnosť v osade bola bohatá, deti sme si získali, tešili sme sa na stretnutia s nimi, očakávaný výsledok sa nedostavil. Po prvom roku sme museli konštatovať, že deti sa menia len veľmi málo. Prostredie rodiny i okolia ich strhávalo stále späť.*
- *Rozmýšľali sme, ako pokračovať ďalej, zoznamovali sme sa s rómskou históriou, kultúrou i mentalitou. Začali sme pracovať aj s dospelými. Kňazi – Saleziáni ponúkli druhom, že ich pripraví k sviatosti manželstva, cirkevne ich zosobášia. Príprava trvala niekoľko mesiacov. Za dva roky sa zosobášilo 25 manželských párov. Potom sa pripravovali ďalší.*
- *A tu nastala zmena. Keď začal podľa viery žiť otec alebo matka, ktorý mal šesť detí i viac, snažil sa na nich vplývať. Rodičom začalo viac záležať na ich výchove. Nastala zmena myslenia i správania. To bol krok, ktorý nás pohol dopredu.*
- *Veľkým prínosom pre kresťanskú orientáciu rodiny bolo zavedenie pravidelných svätých omší priamo v osade. Využívame na to kultúrny dom, kde sa schádzajú Rómovia i nerómovia.*“ (Holubová, A., 1988, s. 77).

2.7 Ján Horecký (s.121-124)

Možnosti kodifikácie rómskeho jazyka

- *„Už pre štvrtstoročím sa v záveroch komisie pre jazyk (Komisia e čhibague, 1971) konštatovalo, že ani jeden dialekt nie je lepší ako iný, preto ho nemožno uprednostňovať pri zamýšľanej kodifikácii rómčiny v medzinárodnom rozsahu.*
- *Napriek tomu sa však ukazuje potreba mať centrálny normalizovaný jazyk, ktorý by slúžil na dorozumievanie na medzinárodných kongresoch a v medzinárodnej publikačnej činnosti. Podľa týchto zámerov by vlastne mal vzniknúť akýsi pomocný, takpovediac konferenčný jazyk, konferenčná rómština.*
- *Podľa našej mienky však toto úsilie o spoločný jazyk prichádza príliš neskoro, lebo jednotlivé dialekty sa v rôznych prostrediach vyvíjajú dosť samostatne, pochopiteľne pod vplyvom daného jazykového prostredia. Extrémnym príkladom samostatného rozvoja je pogadi čhib, kreolizovaná rómčina v anglickom prostredí.*
- *O potrebe mať osobitný konferenčný jazyk však možno pochybovať aj na základe slavistických skúseností. Na medzinárodných slavistických kongresoch síce prevláda ruština, ale v zásade každý slavista môže používať svoj slovanský jazyk. Ba aj mnohí slavisti používajú nie ruštinu, ale ten slovanský jazyk, ktorý je predmetom ich štúdia. Americký bohemista referuje po česky, francúzski polonista prednáša po poľsky.*

- *Jediná schodná cesta teda je usilovať sa o kodifikáciu niektorého nárečia, ktoré prevláda v danom regióne (ten nemusí byť totožný s konkrétnym štátom.) Na území slovenskej republiky by takýmto dialektom mohla byť rómčina, používaná na východnom Slovensku, prevažne so šarišskými slovenskými prvkami.*
- *Pravda ťažkosť je v tom, že ani pri takomto územnom vyčlenení sa nedá jednoznačne celkom vymedziť rómska populácia, pre ktorú by sa mal tento jazyk kodifikovať. Je tu veľký rozdiel napr. v porovnaní s rusínskou populáciou, ktorá obýva zreteľne vymedziteľnú oblasť – sninskú a laboreckú dolinu.*
- *Rusínsky príklad by však mohol byť vzorom v tom, že súčasne s kodifikačným úsilím ide o úsilie o zavedenie rusínskeho jazyka ako vyučovacieho jazyka, ale najmä úsilie o literárnu a publicistickú tvorbu.*
- *Proti úsilí o kodifikáciu však treba najprv vymedziť základné pojmy. Už aj preto, že pri pokusoch o konferenčnú rómčinu sa používajú dva základné pojmy kodifikácia a normalizácia – v trochu odlišnom význame než v našej jazykovede.*
- *Pod kodifikáciou sa rozumie zavedenie, ustálenie grafickej podoby, teda akýsi medzinárodne uznávaný pravopis, kým pod normalizáciou sa rozumie ustáľovanie slovnej zásoby.“ (Horecký, J., 1998, s. 121).*
- *„Pri našich úvahách o možnosti kodifikácie rómskeho budeme používať najvšeobecnejší termín – štandardizácia, lebo nám ide o budovanie, utváranie, formovanie určitého štandardu, všeobecne (alebo aspoň dosť široko) uznávanej a používanej podoby, o literárny jazyk, vhodný na vyučovanie, tvorenie literárnych diel, publicistických prác a napokon aj na každodenné používanie.*
- *Pri štandardizačnom úsilí treba brať do úvahy tri hľadiská: sociologické, kognitívne, (poznávacie) a technologické. (Horecký, J., 1998, s. 122).*

1. Sociologický aspekt

- *„Prvým problémom pred začatím kodifikačných (štandardizačných) prác je problém, komu bude kodifikovaný jazyk slúžiť, akú etnickú skupinu bude reprezentovať. Etnická skupina sa môže formovať v rámci sídliska, v rámci jednej doliny, ale najčastejšie vzniká v určitom regióne, ktorý zase môže byť v rámci istého štátu.*
- *Typické etnické skupiny sa formujú často na základe jazyka. To platí aj pre etnickú skupinu Rómov. Treba mať však na pamäti, že táto etnická skupina nie je kompaktná, ale rozptýlená na širokom území, a preto aj vystavená ustavičnému tlaku jazyka inej, majoritnej skupiny. Práve z tohto hľadiska treba uvažovať, ktorá etnická skupina (ťažko tu hovoriť o nárečí) by mohla byť dosť spoľahlivým základom pre kodifikáciu jazyka.*
- *Rozhoduje tu nielen počet, ale aj isté „národné povedomie“. V našej rómskej populácii sa zreteľne črtajú etnické skupiny slovenských (resp. v detailnejšom pohľade východoslovenských, západoslovenských, menej výrazne stredoslovenských Rómov, maďarských a olašských Rómov.*

- *Pri zreteľných nárečových rozdieloch medzi (východo) slovenskými, maďarskými a olašskými etnickými skupinami zdá sa neúčelné budovať jediný „slovenský“ štandardný, literárny či spisovný jazyk. Zo slovenských skupín je nielen čo do počtu, ale aj svojou literárnou aktivitou najvýraznejšia etnická skupina východoslovenských Rómov. Pre túto sa teda oddá budovať štandardizovanú podobu rómčiny.*
- *Zo sociologických výskumov je známe typické zloženie skupiny: na jej čele je vedúca skupina, okolo nej sa formujú ďalší príslušníci. Vedúca skupina nemusí byť nevyhnutne kompaktná, sústredená na jednom mieste.*
- *Práve z dejín slovenčiny vidieť, že pre rozvoj kodifikovaného jazyka má dôležité miesto rozptýlená vedúca skupina, t. j. učitelia, kňazi, ktorí istý čas spoločne študovali a potom sa rozišli na svoje pôsobiská.*
- *Aj v rámci takejto rozptýlenej komunity môžu vznikať (a skutočne aj vznikajú) menšie sústredené skupiny, napr. divadlo, vydavateľstvo. Pri rozhodovaní o kodifikácii jazyka treba skúmať a brať do úvahy potreby a postoje takýchto skupín. Najaktuálnejšou úlohou zo sociologického hľadiska teda je budovať, formovať takéto skupiny a skúmať a brať ich potreby a cez ne aj potreby celej etnickej skupiny. (Horecký, J., 1998, s. 122-123).*

2. „Kognitívny aspekt

- *Predovšetkým treba poznávať a skúmať živú reč, živý jazykový úzus v teréne. Na to musia byť vyškolení exploatéri (možno využiť skúsenosti so zbieraním slovenského nárečového materiálu). Treba budovať široko založený korpus, a to s využitím počítačovej techniky...Popri záznamoch z terénu treba do korpusu vnášať zapísané texty, memoráty, ale aj literárne a publicistické diela.*
- *Z čisto jazykovedného hľadiska treba rozhodnúť, ktoré zo zapísaných hlások sú fonémy, t. j. majú rozlišovaciu platnosť a formovať jednotlivé systémy, z ktorých treba formovať všeobecne platnejší diasystém. Už teraz tu sú niektoré teoretické i praktické problémy: či skutočne fungujú aspirované konsonanty ako rozlišovacie prvky proti nespisovným v takých dvojiciach ako ker - kher, či hlásky zapisované ako t', d', ň, l' sú samostatné fonémy, alebo iba závislé varianty (či jestvujú protiklady typu ti – fi). (Horecký, J., 1998, s. 122).*
- *„Treba preveriť platnosť onomaziologického systému, ktorý vypracovala M. Hůschmannová. V oblasti slovnej zásoby treba podrobnejšie skúmať tendencie pri tvorení z vlastných prostriedkov, pri preberaní zo slovenčiny aj iných jazykov, pri prenikaní anglicizmov. (Horecký, J., 1998, s. 123).*

3. Technologický aspekt

- *Predovšetkým treba rozhodnúť, či sa bude používať dnešný diakritický pravopis alebo navrhovaný medzinárodný systém. Medzinárodný systém síce lepšie vyhovuje zásade paralelnosti medzi hláskou a fonémou, respektíve medzi hláskou a písmenom. Takáto zhoda sa však dá dosiahnuť aj pri použití diakritického pravopisu. Tento systém má*

výhodu v tom, že používatelia našej rómčiny sú vystavení ustavičnému vplyvu diakritického pravopisu slovenčiny. Treba skúmať platnosť a užitočnosť jednotlivých pravopisných princípov.

- *Fonematický princíp síce vyhovuje zásade, že pre každú fonému sa má používať jedna graféma (písmeno), ale zdá sa, že dôležitú funkciu má aj princíp morfematický, zásada zachovávať jednotnú formu morfémy (napríklad v slovenčine vyslovujeme hrat, hratská, ale píšem hrad, hradská, aby sa zachovala jednotná podoba morfémy hrad). Aj z hľadiska morfematického princípu je užitočné pripúšťať varianty, a napr. pádové morfémy ke/ge, ha/ca.*
- *Po zhromaždení dostatočného materiálu treba rozhodnúť, ktoré nárečie, ktorý úzus sa vyberie na základ kodifikovanej, štandardizovanej podoby. Zdá sa veľmi vhodné pripúšťať rozličné varianty a len postupne sa usilovať o ďalšie štandardizovanie.*
- *Nevyhnutná je orientácia na prípravu základných príručiek (pravopis, výslovnosť, gramatika) a na vypracovanie podrobného slovníka. Na plnenie týchto úloh treba najprv budovať primerane vybavené výskumné pracovisko. (Horecký, J., 1998, s. 123-124).*

2.8 Stanislav Matulay (1998, s. 125-134)

Niekoľko poznámok k postojom Rómov k ovládaniu rómskeho jazyka

- *„V roku 1996 bol kolektívom pracovníkov katedry realizovaný sociologický výskum pod názvom „Problematika koexistencie Rómov v podmienkach SR“ pod vedením PhDr. Karola Semana ako vedúceho úlohy a doc. Ing. Mgr. Jána Bakšu, CSc. Ako zodpovedného riešiteľa.*
- *Uvedený výskum sa odlišoval od podobných výskumných akcií tým, že výskumnú vzorku tvorilo 550 respondentov, výlučne Rómov, a to zo západného, stredného i východného Slovenska. Z množstva empirických poznatkov, ktoré výskum priniesol, by sme v tomto prípade chceli upozorniť na postoje Rómov k svojmu, t. j. rómskemu jazyku.“ (Matulay, S., 1998, s. 125).*
- **Tabuľka 1 Rómske deti by mali:**

variant	počet	%
ovládať rómsky jazyk	246	45
stačí ovládanie len čiastočne	146	26
vôbec nemusia vedieť rómsky jazyk	110	20
neviem odpovedať	48	9
Spolu	550	100

Zdroj: (Matulay, S., 1998, s. 125)

Interpretácia:

Z dát vyplýva, že k potrebe ovládania rómskeho jazyka nemajú etnickí Rómovia ako celok (ani vo väčšine) jednotný postoj.

- **Tabuľka 2** Postoje k rómskemu jazyku v závislosti od pohlavia

variant	muži	%	ženy	%
treba ovládať	135	50	111	40
stačí čiastočne	62	23	84	30
vôbec netreba	53	19	57	21
neviem	22	8	26	9
spolu	272	100	278	100

Zdroj: (Matulay, S., 1998, s. 125)

Interpretácia:

- Z dát vyplýva, že rozdiely medzi postojmi k potrebe ovládania rómskeho jazyka rómskymi deťmi a pohlavím respondentov sú tak malé matematické rozdiely, že štatistickú závislosť medzi danými znakmi nemá zmysel počítať (hľadať).
- Z toho vyplýva, že keď medzi znakmi (pohlavím a postojom k rómskemu jazyku) nie je štatistická závislosť, tak tam nie je ani závislosť kauzálna (príčinná).

- **Tabuľka 3** Národnosť respondentov

národnosť	počet	%
slovenská	408	75
rómska	73	13
maďarská	61	11
Iná	8	1
Spolu	550	100

Zdroj: (Matulay, S., 1998, s. 126)

Interpretácia:

- Z dát vyplýva, že percento zo vzorky respondentov výskumu, ktorí sa prihlásili k rómskej národnosti možno považovať percentuálne za relatívne podobné v porovnaní so sčítaním ľudu v roku 1991, keď sa k rómskej národnosti prihlásilo asi necelých 72.000 občanov. (Matulay, S., 1998, s. 127).

- **Tabuľka 4** Postoje k rómskemu jazyku v závislosti od národnosti respondentov

variant	slovenská	%	rómska	%	maďarská	%
ovládať	161	40	54	74	27	44
čiastočne	118	29	15	20	11	18
netreba	94	23	2	3	12	20
neviem	35	8	2	3	11	18
spolu	408	100	73	100	61	100

Zdroj: (Matulay, S., 1998, s. 126)

Interpretácia:

- Z dát vyplýva, že tí čo volili rómsku národnosť považujú rómsky jazyk za dôležitejší segment svojho života ako ostatní Rómovia, ktorí volili iné národnosti. Percentuálne rozdiely sú síce dosť veľké, ale vzhľadom na to, že potrebné štatistické výpočty neboli realizované, nie je možné ich považovať za signifikantné (štatisticky významné).

- **Tabuľka 5 Postoje k rómskemu jazyku v závislosti od regiónu**

variant	zsl.	%	ssl.	%	vsl.	%
ovládať	68	34	74	46	104	56
čiastočne	49	25	51	31	46	25
netreba	52	26	34	20	24	13
neviem	30	15	7	4	11	6
spolu	199	100	166	100	185	100

Zdroj: (Matulay, S., 1998, s. 126)

Interpretácia:

- Dáta ukazujú, že postoje k rómskemu jazyku sa zlepšujú od západu cez stred Slovenska a na východe Slovenska sú najkladnejšie. V tomto smere sa domnievame, že existuje jednoduché vysvetlenie: čím je rómske sídlo, hlavne osada sociálne zaostalejšia, tým skôr sa v rodinách používa rómsky jazyk, ako hlavný komunikačný prostriedok a to sa týka hlavne východného Slovenska.
- Je treba ale zdôrazniť že ide o jazyk vo forme nárečia, ktorým sa komunikujú hlavne základné telesné potreby členov rodiny a prostredia osady. A takýto jazyk ho spoľahlivo izoluje od spoločnosti, od sveta, ktorý začína za danou osadou.

2.9 Viliam Zeman (s.148-162)

Rómske dieťa v škole a spoločnosti

1. Rómske spoločenstvo z aspektu historického vývoja

- „Rómovia svojou kastovou príslušnosťou v zaobstarávaní základných životných potrieb boli odkázaní na iných, na obyvateľstvo, ktoré ich produkovalo. Medzi nimi neboli nijakí roľníci, pastieri remeselníci pestujúci a vyrábajúci základné potraviny, odev, obuv. Ich spôsoby obživy, ktoré sa v odbornej literatúre prirovnávajú k terciárnej sfére a lovecko-zberateľskej rozkladajúcej sa prvotnopospolnej kultúre, ich permanentne nútili k rozptylu, k disperzii do stále väčších priestorov a k symbióze s okolitým, najmä roľníckym obyvateľstvom.
- Filozofia spôsobu života (zameraná na zabezpečenie si životných potrieb momentálne) a sformované kultúrne normy charakteristické pre relatívne veľký počet rómskych detí predstavovali a ešte stále predstavujú stratégiu trvalo neusadeného života, stratégiu trvalého provizória vo vzťahu k času, k územiu, k vlastníctvu majetku“. (Zeman, V., 1998, s. 148).

- „Nižší stupeň ekonomickej aktivity rómskych obyvateľov už v minulosti podmieňovali okrem obmedzenej profesijnej orientácie predovšetkým pretrvávajúca negramotnosť, nízka vzdelanostná a všeobecná kultúrna úroveň, zlé zdravotnícke a hygienické pomery, bytové problémy, vyšší podiel sociálne slabých mnohopočetných rodín, rôzne psychické osobitosti a subjektívne postoje.“ (Zeman, V., 1998, s. 149).

2. Oblasť sociálna, kultúrna a vzdelanostná- ako príčina handicapu rómskych detí

- „Základnou zásadou v oblasti sociálnej je princíp občiansky, podľa ktorého štát garantuje sociálnu spravodlivosť a ochranu všetkým občanom bez rozdielu, bez ohľadu na etnickú príslušnosť.
- Nezamestnanosť a sociálne dôsledky transformačných procesov v našej spoločnosti postihujú Rómov podstatne výraznejšie, ako ostatné skupiny. Veľká časť rómskych pracovných síl je málo kvalifikovaná, resp. nekvalifikovaná, zamestnávateľia sa obávajú ich nízkej pracovnej disciplíny a morálky....Prevažná časť rómskej populácie žije v obciach, na vidieku, no ani tam nie je väčšinou schopná sa pracovne realizovať, nie je ekonomicky sebestačná.
- Bývanie rómskych rodín je tradičným neuralgickým bodom spolužitia dvoch kultúr. Kto niekedy navštívil rómske osady,...ktoré majú podobu get, musel byť doslova šokovaný pomermi pripomínajúcimi 18. storočie.
- Okrem zvláštnosti rómskeho spôsobu života sa na rómskom bývaní podpísala bieda. Pokusy Rómov uniknúť horším životným a bytovým podmienkam sťahovaním z jednej oblasti do druhej sa nestretávali s pochopením ani s úspechom.“ (Zeman, V., 1998, s. 150).
- „Ďalšou charakteristikou postavenia Rómov je vzdelávanie rómskych detí. Kultúrne zvláštnosti a jazyková odlišnosť rómskych detí bola a je doteraz zamieňaná za duševnú nedostatočnosť.
- Vyradovanie rómskych žiakov zo základných škôl išlo tak ďaleko, že v niektorých miestach zvláštne školy takmer výlučne rómske, namiesto toho, aby im bol prispôsobený vzdelávací program.
- Podobne môžeme hovoriť o materských školách, o zaradovaní rómskych detí bez potrebného psychologického vyšetrenia do osobitných škôl a pod“. (Zeman, V., 1998, s. 150).

3. Handicap rómskych detí z jazykovo znevýhodneného prostredia – analýza súčasného stavu, príčiny, problémy

- Skúsenosti pedagógov i výsledky psychologických vyšetrení o školskej zrelosti nasvedčujú tomu, že rómske deti do 1. ročníka ZŠ nastupujú s handicapom v oblasti jazykovej, sociálnej a kultúrno spoločenskej. Veľmi nízke percento týchto detí navštevovalo predškolské zariadenia...Odklad školskej dochádzky tento problém nerieši, skôr zhoršuje. Dieťa zostáva v málo podnetnom prostredí...

- *Dominantným problémom výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov je jazyková príprava. Výučba v rómskom jazyku toho času nie je realizovaná, pretože zo strany Rómov ani nie je požadovaná...Nízky počet rómskych detí zaradených do predškolskej výchovy znižuje ich jazykovú pripravenosť. Ťažisko tejto práce sa presúva do školy.*
- *Zvládnuť nároky osvojenia si učiva 1. ročníka v cudzo jazyku (pre deti hovoriace len rómsky) s celkovo nízkou úrovňou v oblasti kultúrnej a spoločenskej je veľmi náročné a nezvládnuteľné...Riešením je zabezpečiť zaškolenie žiakov v materskej škole aspoň 1 rok pred plnením povinnej školskej dochádzky v základnej škole.*
- *Vedľa objektívnych príčin, ktoré sťažujú rómskym deťom prístupy ku vzdelávaniu, je výraznou neobjektívnou príčinou vnútorný vzťah niektorých Rómov ku vzdelaniu bez významnejšej hodnotovej orientácie. Rodičia rómskych detí v škole získané poznatky používali málo, preto ich zabudli, a tak sa stávajú často neschopnými pomáhať deťom v školskej príprave, resp. nekomunikujú s nimi. (Zeman, V., 1998, s. 151-152).*
- *Skutočnosť, že rómske deti neovládajú vyučovací jazyk potvrdzuje aj výskum Gurwirtha, ktorý konštatuje, že cigánske deti ovládajú koncom šiesteho roku asi 200-400 slov, pričom prvák by ich mal poznať 2000 – 4000!*
- *Na základe výskumov pedagógov, psychológov a všetkých, ktorí prichádzajú do styku vo výchovno-vyučovacom procese s rómskymi deťmi, ako aj na základ osobných konzultácií s odborníkmi a osobných skúseností sa javí, že na rozvoj osobnosti rómskeho dieťaťa majú vplyv tieto faktory:*
 - *odlišný rečový vývin , rómske nárečie, nespisovný jazyk,*
 - *zúžená informovanosť časti detí vyplývajúca zo sociálnej izolovanosti mnohých sídiel,*
 - *slabšia uspôsobenosť pre plnenia pracovných povinností v škole (vôľové vlastnosti, slabšia motorika)*
 - *odlišná kvalita plnenia rodinnej výchovy,*
 - *časté zlyhávajúce dieťaťa v školských výkonoch,*
 - *zvýšená chorobnosť, častejšie zdravotné a psychické postihnutia,*
 - *pretrvávajúce jestvujúcich sociálnych bariér pri utváraní interpersonálnych kontaktov, (špina, nečistota a pod.)*
 - *pretrvávajúce predsudkov najmä voči časti rómskych detí a mládeže,*
 - *odlišnosti stravovacích návykov (podvýživa, nepravidelnosť v konzumácii jedla),*
 - *zvýšené poškodzovanie školských učebníc a zariadenia,*
 - *zabúdanie školských pomôcok na vyučovanie vrátane domácich úloh,*

- zvýšená migrácia rodín,
- vysoká nezamestnanosť, chudoba, invalidita“. (Zeman, V., 1998, s. 152).

4. K možnostiam riešenia handicapu detí z jazykovo znevýhodneného prostredia

- *Konkretizáciou tejto veľmi širokej témy na oblasť rómskeho etnika sa na jednej strane problematika zužuje, na druhej strane sa však značne rozširuje o dimenzie nielen jazykového charakteru.*
- *Zo psychologického hľadiska totiž školský handicap rómskych detí je dôsledkom radu rôznych príčin, kde jazykové hľadisko tvorí len určitú výseč z týchto problémov. Pri chápaní jazykového znevýhodnenia vidíme dve hľadiská – jednak je to otázka neovládania vyučovacieho jazyka...jednak je to všeobecnejšia otázka úrovne rozvoja reči dieťaťa...*
- *Predpokladáme, že nedostatočná rozvinutosť úrovne reči, súvisiaca s nedostatočným rozvojom vyšších funkcií myslenia, je rovnako závažnou (ak nie dominantnou a pretrvávajúcou) príčinou ako neovládanie vyučovacieho jazyka. Preto treba jazykové znevýhodnenie a vôbec školský handicap rómskych detí riešiť v širšom kontexte.*
- *Vývin rozumových schopností a reči ide v období staršieho veku ruka v ruku....rozumová činnosť sa postupne odpútava od vonkajšej predmetovej činnosti a nadobúda viac charakter vnútornej myšlienkovy činnosti, kde konkrétne obrazy a činnosti sa nahrádzajú ich slovnými reprezentáciami“. (Zeman, V., 1998, s. 154-155).*
- *„Používanie slovných symbolov umožňuje vznik abstraktného myslenia, schopnosti zovšeobecňovania, vytváranie kategórií a pojmov. Na druhej strane vývin reči (najmä chápanie pojmov, obsah a rozsah slovníka, kvalita rečového prejavu) úzko súvisia od dosiahnutej úrovne rozumových schopností.*
- *Nedostatočná rečová stimulácia v málopodnetnom sociálnom prostredí teda spôsobuje u rómskych detí nedostatočný rozvoj všeobecných rozumových schopností (meraných neverbálnou skúškou, teda nezávislou od ovládania jazyka).*
- *Ako ukazujú staršie (Šusteková, 1981) i novšie (Ferjenčík a kol. 1994) výskumy, úroveň všeobecných intelektových schopností rómskych detí je v predškolskom veku i v období zaškolenia štatisticky významne nižšia ako u porovnáwanej vzorky detí z majoritnej populácie. Toto je teda prvotný vývinový handicap rómskych detí, súvisiaci, s nedostatočnou úrovňou rozvoja vyšších myšlienkových funkcií a reči v materinskom jazyku.*
- *Ako ukazujú vyššie citované výskumy ďalej, zaškolenie týchto rómskych detí do bežnej základnej školy (teda štandardná intelektová, rečová, výchovná stimulácia) neprináša výraznejšie zlepšenie intelektových schopností týchto žiakov. Výkony rómskych detí skôr stagnujú a rozdiely vo výkonoch oboch etnických skupín sa ešte zväčšujú. Rómske deti popri ďalej nedostatočne stimulačne pôsobiacom domácom prostredí nedokážu*

dostatočne profitovať zo štandardnej školskej výchovno-vzdelávacej stimulácie.“ (Zeman, V., 1998, s. 155).

5. Motivácia rómskych žiakov a žiakov zo znevýhodneného a málopodnetného sociálneho prostredia

- *„Motivácia je jedným z najvýznamnejších činiteľov, ktorý determinuje školský výkon každého žiaka. Keď skúmame motiváciu učenia žiakov, máme na mysli otázku prečo sa žiak učí, čo ho k tomu vedie.*
- *Hľadať osobitosti motivácie ... žiakov musíme už v rannom detstve. Prvé pocity a dojmy ak sú správne orientované, podporované a posilňované, vyvíjajú sa do poznávacích potrieb. Existuje dialektická prepojenosť funkčného rozvoja mozgu, mozgovej kôry a aktívnou orientáciou dieťaťa. Základným spájacím článkom medzi činnosťou mozgovej kôry a aktívnou orientáciou dieťaťa je orientačný reflex.*
- *Interakcia matky, respektíve rodičov u detí zo znevýhodneného sociálneho prostredia sa orientuje na uspokojovanie biologických potrieb. Chýba hlbší intímno-citový vzťah, jeho správna sociálna zacielenosť, rozprávanie bohatou rečou, stimulácia hračkami, chýba podnecovanie slovnými prejavmi širokej výrazovej škály s primeranou pôsobivosťou.*
- *Na tomto mieste treba poznamenať, že sila materinského slova má veľký význam po celý život dieťaťa. 30% starších rómskych detí sa vo svojom voľnom čase stará o mladších súrodencov. Väčšina týchto detí žije od malička v nečistote, kriku, sú svedkami bitiek, neprítomnosti rodičov, alkoholu.“ (Zeman, V., 1998, s. 157).*

3 Rómovia včera, dnes, zajtra (zborník z konferencie, Spišská Nová Ves, 1999)

3.1 Július Táncoš (2000, s. 19-26)

Zmeny postavenia Rómov v spoločnosti po roku 1989 a ich dopad na rómske spoločenstvo

- „Prelom rokov 1989-1990 znamená historický medzník v postavení Rómov a u mnohých aj prebudenie vzťahu k vlastnému rómstvu, uvedomení si svojho miesta i potreby činov. Slovenskí Rómovia sa stali členmi Medzinárodnej rómskej únie - na IV. svetovom Kongrese Rómov v r. 1990 v Poľsku vo Varšave.
- V júni 1990 prvýkrát v histórii Rómov zasadať zástupcovia Rómov ako poslanci v parlamente Federálneho zhromaždenia a v Slovenskej národnej rade. Rok 1990 môžeme pre Rómov nazvať rokom etnicko-národnostného „obrodenia“, aktivity a skutočnej jednoty. Vstúpil na novú, už svoju cestu.
- Nadšenie Rómov a hlavne ich jednota nevydržala dlho. Po roku 1991 sa rómske hnutie rozdeľuje a stráca silu. V priebehu nasledujúcich rokov vznikajú desiatky ďalších rómskych zväzov, spolkov a menších strán, medzi ich predstaviteľmi i členmi sa začínajú stále väčšie rozpory a nedobré osobné vzťahy, v ktorých sa niekedy vyčerpalo viac síl a energie, než pri práci medzi Rómami, na potrebné riešenia starých i nových problémov.“ (Táncoš, J., 2000, s. 19).
- „Medzníkom v novodobých dejinách Rómov na Slovensku boli prijaté Zásady vládnej politiky SR k Rómom, ktoré boli schválené uznesením vlády SR č. 153 z 9. apríla 1991. Prvý raz v dejinách bola Rómom priznaná etnická svojbytnosť na úrovni ostatných etnických minorít žijúcich na území Slovenskej republiky, t. j. v súčasnej terminológii boli uznaní za národnosť.
- V súčinnosti s Listinou základných ľudských práv a slobôd tento dokument garantuje Rómom „právo na výchovu a vzdelávanie, tlač a informácie vo svojom, t. j. v rómskom jazyku, právo využívania svojho jazyka v úradnom styku, právo na rozvoj vlastnej rómskej kultúry, právo združovať sa v etnických združeniach a právo účasti na riešení otázok týkajúcich sa Rómov.“ V oblasti sociálneho postavenia Rómov bol prijatý občiansky princíp, zrovnoprávnili ich a bola prijatá zásada, že vyделение osobitných štátnych fondov pre Rómov, ako bolo doteraz, by znamenalo zvýhodnenie istej skupiny na úkor ostatných. (Táncoš, J., 2000, s. 20).
- „Sociálna a ekonomická transformácia spoločnosti zastihla Rómov nepripravených, podstatná časť populácie je naďalej ekonomicky nesebestačná a neschopná

ekonomickej reprodukcie z vlastných zdrojov. Dopad zmien na hospodársku sféru priniesol so sebou rast nezamestnanosti, ktorá má väčší a hlbší dopad na život Rómov než na ostatné obyvateľstvo. V niektorých regiónoch vystúpila nezamestnanosť až na 100%, čo má za následok rast chudoby, až extrémnej chudoby. Keďže prevažná časť rómskych pracovných síl je málo kvalifikovaná, strácali zamestnanie medzi prvými.“ (Tancoš, J., 2000, s. 21).

Protispoločenská činnosť Rómov

- „Zložitým problémom je protispoločenská činnosť občanov, žijúcich na veľmi nízkej sociálnej, ekonomickej a kultúrnej úrovni, ktorej sa dopúšťajú aj v dôsledku nezamestnanosti, nízkych príjmov... Zvýšenie protispoločenskej aktivity zo strany Rómov, aj keď najčastejšie vychádza z ťažkej sociálnej situácie, prijíma ostatné obyvateľstvo dosť nepriaznivo. Tieto signály zo strany štátnych orgánov dávali podnet k prijímaniu niektorých všeobecných opatrení, ktoré určitým spôsobom diskriminovali rómske etnikum, a to v rozpore s Ústavou SR.
- Hoci je evidovaný nárast podielu fakticky všetkých druhov trestnej činnosti páchanej po roku 1991 často u rómskeho obyvateľstva, v lokalitách s vyššou koncentráciou Rómov vyskytujú sa aj špeciálne druhy trestnej činnosti vyplývajúce zo snahy zabezpečiť si existenčné prežitie krádežou poľnohospodárskych plodín, kuriva na zimu, výrubu lesných porastov a i.
- Konflikty sa často končia násilím a zhoršujú vzájomné spolunažívanie. Túto zhoršujúcu situáciu v spolunažívaní Rómov s nerómami potvrdzujú výsledky výskumov verejnej mienky uskutočnené Ústavom výskumu verejnej mienky ŠSÚ SR. Výskumy potvrdzujú až 80% spoločenskú dištanciu voči Rómom. 30% dospeléj populácie charakterizuje svoj postoj k Rómom ako nepriateľský ... a až 34% mladých ľudí má voči Rómom averziu. Za najnegatívnejšie vlastnosti Rómov majoritná populácia pokladá kriminálne sklony (74%) a vyhýbanie sa poctivej práci (61%).
- Ďalšie výsledky z toho istého výskumu, ako aj iné poznatky potvrdzujú, že vo väčšinovej populácii na Slovensku existuje určité porozumenie pre potrebu pozitívnych riešení problémov Rómov, najmä kriminality. S názorom, že pre zníženie kriminality Rómov treba väčšmi podporovať kultúru, vzdelanie a pod. vyjadrilo súhlas 50% respondentov.
- S požiadavkou prísnejšieho trestania Rómov než nerómskeho obyvateľstva súhlasilo 49% respondentov....Až 79% respondentov pripustilo, že Rómov posudzujú podľa najhorších z nich, napriek tomu, že vedia o tom, že aj medzi Rómami je dosť slušných ľudí. 48% respondentov z výskumov sa domnieva, že ak štátne a miestne orgány nebudú riešiť problémy Rómov a kriminalitu, tak obyvatelia sú oprávnení zobrať spravodlivosť do vlastných rúk.“ (Tancoš, J., 2000, s. 21-22).
- Neschopnosť oboch spoločností vzájomne spolu vychádzať v bežnom živote je tu rovnako zreteľná, ako v prípade vzdelávacieho procesu. Dnes sa Rómovia na Slovensku presvedčili o tom, že úplná integrácia s „bielymi“ – s majoritnou spoločnosťou, nie je možná. Hľadajú teda pre seba inak definované miesto v spoločnosti. Už netúžia tak silno ako kedysi stať sa „bielymi“, chcú zostať a stať sa

jednou z mnohých - rovnoprávných, ale odlišných skupín v tvoriacej sa demokratickej spoločnosti, v ktorej integrácia prestáva byť potrebná.

- Integrácia bola len v tej spoločnosti, v ktorej bola hospodárska a politická moc sústredená do rúk elít, v spoločnosti v ktorej existovala jedna uniformná kultúra, jeden systém hodnôt, jeden súbor postojov. Nová pluralistická spoločnosť, toleruje rôznorodé životné štýly, všetky možné odlišnosti. V takej spoločnosti už nie je asimilácia nutná, nutné je naopak spolužitie rôznych skupín. (Táncoš, J., 2000, s. 23).

3.2 Stanislav Matulay (2000, s. 42-48)

Rómske etnikum a budúcnosť okresu Spišská Nová Ves

- „Podľa historicky doložených písomných záznamov sa okolie Spišského hradu stalo prvou lokalitou na Slovensku, kde sa už od roku 1420 trvalo usadili prvé dovtedy kočujúce rómske rodiny. V tomto čase znamenala ich prítomnosť pre ich najbližšie okolie iba kus exotiky a spestrenie všedných dní.
- Dnes možno bez prehánania povedať, že významným spôsobom dotvárajú kolorit okresu (i celého spišského regiónu), rozhodujúcim spôsobom ovplyvňujú nezamestnanosť v okrese, vzdelanostnú úroveň, demografickú situáciu a nepriamo aj hospodárske a ekonomické perspektívy okresu i širšieho spišského regiónu.
- **Analýza rómskeho obyvateľstva v okrese Spišská Nová Ves (údaje k 31.12. 1997):**
 - počet obyvateľov okresu- 91,101, z toho počet etnických Rómov s toleranciou 2% - 13 652, čo predstavuje 14,98% obyvateľstva okresu,
 - percentuálny podiel etnických Rómov z obyvateľstva miest je asi 7,14% , na vidieku je to asi 25,03%,
 - etnickí Rómovia sa podieľajú na počte obyvateľov asi 15%, ale na natalite asi 31% a na mortalite necelými 8% - čo znamená progresívny rast , jeho zárukou je aj asi 51% podiel detí a mládeže do 18 rokov na rómskej populácii,
 - situáciu vo vzdelanosti dokumentuje stav, keď 40% evidovaných nezamestnaných etnických Rómov má iba nedokončené základné vzdelanie a 53% dokončené základné vzdelanie, zároveň to signalizuje aj stav nezamestnanosti - kde týchto 93% uchádzačov o zamestnanie je v podstate v súčasnosti nezamestnateľných.
 - následne z toho vyplýva, že etnickí Rómovia tvoria 67,18% z celkového počtu sociálne odkázaných občanov, že z celkového počtu etnických Rómov je 75, 09% sociálne odkázaných, pričom do tejto kategórie patrí až 85, 79% rómskych detí,

- *napokon asi 30% rómskeho obyvateľstva žije v úplne nevyhovujúcich podmienkach, t. j. v chatrčiach sústredených do osád, bez kanalizácie, vo viacerých prípadoch bez nezávadnej pitnej vody, v prípade dvoch osád aj bez elektriny.*“ (Matulay, S. ,2000. s. 42-43, viď tiež Matulay, 1998, s. 6-9).

- **Možné varianty otázok:**

- *„Kto je Róm?*
- *Ako prebieha socializácia v rómskej rodine?*
- *Čo je rómska osada?*

- **Možné varianty odpovedí na otázku kto je Róm:**

- *je to predstaviteľ úplne inej kultúry než je európska, to znamená, že to nie je ani Európan, ani Slovák s tmavšou pokožkou,*
- *vyznáva iný životný štýl, riadi sa iným rebríčkom hodnôt, má odlišnú filozofiu života a myslenia, odlišnú psychoštruktúru osobnosti vyplývajúcu aj z odlišného formálneho i obsahového charakteru procesov socializácie,*
- *v krvi mu zostalo kočovanie, koristnícky vzťah k prírode a koristnícky model hospodárenia – znamená to, že do prírody automaticky zahŕňa aj poľnohospodársku pôdu obrábanú poľnohospodárskymi družstvami , záhradky v osobnom vlastníctve, lesy, rybníky a pod. - nechápe ani nechce pochopiť, prečo by si z toho všetkého nemohol zobrať, on predsa „gadžov“ nenútil, aby to sadili, okrem toho „gadžovia „ sú strašne bohatí, a ešte im aj tak dačo zostane a napokon a hlavne: Je hladný a za to predsa nemôže – čo je nevyvrátiteľný argument,*
- *žije hlavne dnes, včerajšok sa už nezmení a zajtrajšok je neistý a veľmi ďaleko na to, aby sa ním vôbec zaoberal – v každom prípade Róm, ktorý zomrie následkom stresu a prepracovanosti je veľkou zvláštnosťou.*“ (Matulay, S., 2000. s. 42–43).
- *berie život ako ide – svoje potreby dokáže vždy stlačiť na úroveň primárneho zachovania života a rodu, inými slovami na úroveň sociálnych dávok, o ktorých vie, že ich má isté,*
- *je dokonalým pragmatikom, dokonca až virtuóznym „umelcom možného“, inými slovami hľadá vždy najprv ľahšiu cestu, iba keď ju nenájde, ide tou ťažšou – nie je napríklad pravda, že Rómovia nechcú pracovať – oni len celkom logicky nechcú pracovať za tie isté peniaze, ktoré aj tak dostanú formou sociálnych dávok,*
- *ešte inými slovami, Róm bol vždy v pozícii nechceného hosťa, v pozícii slabšieho, ktorý musí rýchlo reagovať na najrôznejšie vonkajšie tlaky a nebezpečenstvá – tak sa vyvinul jeho fenotyp, ktorého prvými atribútmi sú prispôsobivosť a schopnosť prežiť za každých okolností,*

- riadi sa v prvom rade inštinktmi, podvedomím a stáročnými skúsenosťami – a toto všetko mu neomylnne vraví, že majoritná spoločnosť vždy dokázala zabezpečiť prežitie jeho rodu a vie, že v podmienkach demokracie a humanizmu to už jednoducho dokázať musí,
- napokon nie je pravda, že Rómovia nechcú, či nedokážu žiť lepšie, oni to chcú a dokážu, ale väčšina z nich nie bez našej pomoci. “ (Matulay, S., 2000. s. 43–44).

Možné varianty odpovedí na otázku ako prebieha socializácia v rómskej rodine?

- „výchova nie je individualistická, ale kolektivistická, nesmeruje k výchove individuality, ale člena širšej rodiny,
- všetko sa rieši kolektívne, individuálne rozhodnutie sa neodporúčajú,
- prvým zákonom pri výchove dieťaťa je voľnosť,
- od dieťaťa sa nepovažuje aby sa pri plnení školských povinností namáhalo,
- rodičia s najnižším vzdelaním necítia potrebu výrazne meniť svoj spôsob života a tak isto vedú i svoje deti,
- rodina dieťa chráni, je jeho útočiskom, ale aj mantinelom, ktorý nesmie prekročiť,
- rodina odovzdáva dieťaťu svoje rómske hodnoty, zvyky, kultúru, filozofiu myslenia a života, čoho súčasťou je aj odmietanie filozofie života a myslenia majoritnej časti spoločnosti.

Možné varianty odpovedí na otázku čo je rómska osada?

- Rómska osada nie je len nevábny zhluk chatrčí, narýchlo poskladaných z najrozličnejšieho odpadového materiálu, ktorý bol zrovna poruke,
- rómska osada je v prvom rade komunita, aj keď štruktúrovaná, podľa jednotlivých rodov,
- kto chce v tejto komunite existovať – musí sa jej prispôbiť,
- história zatiaľ ukazuje, že Rómovia, ktorí prekročili tieň svojho etnika, ktorí dosiahli vyššie vzdelanie a uplatnenie v majoritnej spoločnosti – museli začať prvým krokom – opustením osady,
- v rómskej osade - bez kanalizácie, nezávadnej pitnej vody, kde je vodovod či splachovací záchod vecou neznámou, so životným priestorom, kde na jednu chatrč pripadá 9-10 obyvateľov- nie je možné očakávať, že dosiahneme 5-6 hodinovým pôsobením v škole, aby v takýchto primitívnych podmienkach vyrástla nová rómska inteligencia, občania schopní aktívne sa zúčastniť na budovaní a fungovaní modernej spoločnosti. (Matulay, 2000, S., s. 43–44).

3.3 Emil Samko (1999, s. 49-57)

Charakteristika rómskeho obyvateľstva v okrese Spišská Nová Ves

- „znižovanie pracovných miest na jednotlivých pracoviskách vo výrobnéj i nevýrobnej sfére zasiahol najmä rómskych občanov. Vieme, že existovali nato aj subjektívne príčiny, pretože značná časť Rómov predtým pracovala iba z dôvodu samotného stihania za príživníctvo.
- Niektorí Rómovia boli prepúšťaní pre nekvalifikovanosť, iní zasa pre zlú pracovnú morálku, ale na pracoviskách bolo mnoho nerómov, ktorí boli podobných, či už morálnych alebo kvalifikačných predpokladov rovnakí ako Rómovia, ale neboli kádrovaní rovnako. Preto je potrebné chápať Rómov ako časť obyvateľstva sociálne handicapovaných a pri riešení jej postavenia uplatniť princíp pozitívnej stimulácie. (Samko, E., 2000, s. 49).

„Základnými ukazovateľmi príčin zaostávania detí vo výchove a vzdelávaní sú:

- Nepravidelná dochádzka detí do základných škôl.
- Nízka úspešnosť detí v základných školách.
- Nedostatočná zaškolenosť detí v predškolských zariadeniach, najmä rok pred ich nástupom do základnej školy.
- Vysoký podiel detí zlyhávajúcich v nižších ročníkoch v základných školách.
- Nepripravenosť pedagógov na špecifické problémy detí z málo podnetného a deprivujúceho rodinného prostredia.
- Nezaujem rodičov o vzdelanie svojich detí.
- Pri výchovno-vzdelávacej práci s rómskymi deťmi vôbec nie sme oprávnení vychádzať z predpokladu genetickej menejcennosti intelektu rómskych detí, ale skôr hľadať a skúšať akými formami prispieť k pozitívnemu riešeniu problémov, ktoré boli historicky, sociálno-ekonomicky a sociologicky determinované.
- Psychodiagnostické tety hovoria o stave intelektu, ale neskúmajú príčiny, ktoré podmieňujú dosiahnutý stav. Možno predpokladať, že u rómskeho etnika je podstatne vyššie percento jednotlivcov somaticky zaťažených, alebo osôb s rôznym stupňom sociálnej deprivácie od najranejšieho detstva, čo sa negatívne odráža na vývoji intelektovej kapacity rómskej populácie.

- Na I. stupni ZŠ je vysoký percentuálny podiel rómskych žiakov (až 55%) , čo samozrejme odráža osídlenie vidieka. V Kropáčoch, v ZŠ SNP je 91%, v Bystranoch 89% a v Spišských Vlachoch 74% rómskych žiakov z celkového počtu žiakov. Tieto školy by si zaslúžili osobitnú pozornosť a pomoc. Podobne aj plno organizované základné školy napríklad v Markušovciach (59%) Rómov, Hrabušiciach (47%) Rómov, Smežanoch (32%) Rómov, atď.
- Osobitne závažné je zistenie , že rómski žiaci predstavujú až 90% žiakov osobitných škôl, čo je zároveň 24% zo všetkých rómskych žiakov . Inými slovami prakticky jedna štvrtina rómskeho dorastu získava vzdelanie s ktorým sa s najväčšou pravdepodobnosťou sa na trhu práce nikdy neuplatní. “ (Samko, E., 2000., s. 51).
- Väčšina rómskych žiakov navštevujúcich základnú školu nenachádza pri plnení domácich úloh pomoc v rodine. Je odkázaná skutočne sama na seba, v dôsledku čoho si vytvára nesprávny systém a režim práce.
- Okrem mnohých objektívnych príčin, ktoré sťažujú rómskym deťom prístup k vzdelaniu objavuje sa častokrát príčina subjektívna. Je ňou vnútorný vzťah Rómov k vzdelaniu. Príčinu môžeme vidieť najmä v orientovaní Rómov na hmotné potreby, v snahe vyrovnať sa čo najrýchlejšie po vonkajšej stránke ostatnému obyvateľstvu. Róm, ktorý sa rozhodne pre získanie vzdelania, nastúpi nesmierne ťažkú cestu.
- Základnou príčinou školského neúspechu rómskych detí je rigidný školský systém, ktorý vo výchovno-vzdelávacom procese ráta výhradne s deťmi vybavenými takými osobnostnými a rodinnými dispozíciami, ktoré im zabezpečujú bezkonfliktnú existenciu v škole. Deti vymykajúce sa bežnému priemeru, a to ktorýmkoľvek smerom, sú týmto systémom izolované a vytlačené na okraj detského kolektívu.. . To sa týka rómskych, no aj časti nerómskych detí. “ (Samko, E., 2000., s. 52, vid’ aj Zeman, V., 1992, s. 6-7).

Bývanie Rómov

- „Aj v spišskom regióne možno problémy s bývaním charakterizovať najmä takto:
 - Nevyhovujúca sociálna situácia a nesolventnosť.
 - Nezaujímajú rodín riešiť si svoju bytovú situáciu.
 - Devastácia bytov zo strany Rómov.
 - Nedostatky v platení nájomného a služieb spojených s užívaním bytov.

Bývanie a hygienický a zdravotný stav Rómov

- V okrese Spišská Nová Ves žijú Rómovia v 410 chatrčiach a v 1057 rodinných domoch, alebo v bytoch. V priemere v jednej chatrči, alebo v byte žije 10 Rómov. V niektorých rómskych osadách, ako sú Markušovce, Rudňany, Bystrany býva v chatrči alebo dome až 12-17 Rómov.

- *V rómskych osadách ako sú Bystrany, Žehra, Markušovce, Rudňany sú niektoré chatrče bez elektrického prúdu a rómska osada Letanovský mlyn nie je napojená na elektrickú sieť, i keď osada vznikla pred 70 rokmi.“ (Samko, E., 2000, 54).*
- *Hygienický a zdravotný stav Rómov je nevyhovujúci. Nevyhovujúce hygienické podmienky obydli vo väčších rómskych sústredeniach.*
 - *absencia pitnej vody,*
 - *devastované životné prostredie,*
 - *chýbajúci odvoz smetí,*
 - *absencia sociálnych zariadení,*
 - *vysoký podiel nezdravej populácie,*
 - *pôrodnosť u maloletých,*
 - *zlá životospráva tehotných žien ,*
 - *výživa a celková starostlivosť o deti je nevyhovujúca,*
 - *vysoký podiel mentálnej zaostalosti v súvislosti so sociálne retardujúcim prostredím.“ (Samko, E., 2000, 55).*

Negatívne spoločenské prejavy Rómov.

„Sem treba zaradiť problémy týkajúce sa najmä:

- *Vysoký podiel na páchaní priestupkov a trestných činov.*
- *Nevyhovujúce majetkové pomery občanov.*
- *Vysoká nezamestnanosť.*
- *Nízka úroveň právneho vedomia.*
- *Nízka účinnosť trestov.*
- *Absentujúca, resp. nedostatočná prevencia a vysoký počet občanov závislých na hracích automatoch a ich hazardných hrách. (Samko, E., 2000, 58).*

3.4 Vlasta Fabianová (1999, s. 58-62)

Posuny v hodnotovej orientácii súčasnej rómskej spoločnosti v niektorých lokalitách okresu Spišská Nová Ves

- „Historické pramene dokazujú, že Spiš patril medzi oblasti Slovenska (alebo strednej Európy), kde sa kočujúcim Rómom vytvorili podmienky na trvalé, či trvalejšie osídlenie (ochranný „glejt“ uhorského panovníka Žigmunda, udelený Ladislavovej skupine v roku 1423).
- ...Rómovia predstavujú heterogénnu spoločnosť, zloženú z mnohých skupín. Napriek tomu vystupujú navonok ako jednotná etnická komunita s mnohými spoločenskými znakmi (sociálna organizácia, duchovná kultúra a pod.).
- Okrem vnútorného pocitu spolupatričnosti je dôležitým zjednocujúcim faktorom Rómov tzv. „spoločný nepriateľ“, pôsobiaci zvonku, charakteristický svojou netoleranciou, fóbiami často končiacimi otvorenou agresiou, prípadne tichým ignorovaním.
- Práve táto historická skúsenosť bola tým „sérom“, ktoré posilňovalo imunitný systém rómskeho spoločenského organizmu, ktoré sformovalo silné etické putá a solidaritu. Pocit spolupatričnosti a bratskej krvi sa transferoval hlboko do vedomia každého jedinca prostredníctvom rodiny.“ (Fabianová, V., 2000., s. 58).
- „Okrem týchto viac-menej sebaobranných mechanizmov, však rómsku spoločnosť vymedzujú a určujú ďalšie prvky identity, predovšetkým tradícia, ktorá ako niť v labyrinte, siaha až k počiatkom a k podstate rómstva. Tradície, odovzdávané mýtmi, vyrozprávané v legendách a rozprávkach, vyspievalé v piesňach sa po stáročia vtavovali do vedomia, do videnia a hodnotenia sveta.
- Sveta vlastného i sveta iných. Toto špecifické videnie určuje presnú hranicu deliacu seba samých od ostatných. Táto hranica je prísne kontrolovaná celou skupinou. Dodržiavanie zvykov bolo a nakoniec aj v súčasnosti je akýmsi vyšším zákonom, ktorý prispieva k upevňovaniu pocitu spolupatričnosti a k upevňovaniu jednoty.
- Rómska identita pevne existuje len tam, kde Rómovia žijú vo svojej komunite, t. j. ak reálne existujú pevné, tradíciou determinované vzťahy medzi skupinami a v rodine. V sociálnych vzťahoch rómskeho spoločenstva má najvyššiu hodnotu príbuzenstvo. Takýto systém bol bázou identity a navonok zase umožňoval adaptáciu a schopnosť prežiť v akýchkoľvek nepriaznivých, aj nepriateľských podmienkach.
- Doby, kedy si rómska komunita udržiavala rovnováhu vďaka svojej relatívnej uzavretosti, sú však už minulosťou. Zmeny spoločensko-ekonomických podmienok spôsobili zánik tradičných rómskych remesiel a zamestnaní, tvrdé politicko-administratívne opatrenia a paternalistické praktiky bývalého režimu rozložili tradičné

spoločenské väzby a zbavili Rómov svojprávnomi a zodpovednosťou. “ (Fabianová, V., 2000., s. 59)

- *„Útoky modernej civilizácie sú čoraz väčšie, intenzívnejšie a vytrvalé. Vzory a modely tradičného správania sú intenzívne „odstreľované“ hodnotami, či pseudohodnotami majoritnej, čoraz kozmopolitnejšej kultúry. Masmédiá ako kanál s nezadržateľným prúdom zaplavujú aj tie najvzdialenejšie socio-kultúrne hranice a ohrozujú, či deštruujú osobnú i kolektívnu identitu. Úmerne tomu nezadržateľnému postupu tradície postupne strácajú svoju pozíciu (zabúdanie na tradičné postavy rómskych hrdinov z rozprávok a legiend, prenikanie modernej hudby a piesní s banálnymi textovými „zlátaninami“, a pod.).*
- *Teda paradoxne technologická civilizácia síce zbavuje mnohé etniká celoživotného bremena „boja o existenciu“, no zároveň zabíja ich tradičné kultúrne systémy. Z mnohých podstát tradičného rómstva azda najdlhšie odolávala rodina. Z funkcií, ktoré rómska rodina plnila, je najpodstatnejšia funkcia ochranná.*
- *V nejstej situácii je i dnes, napriek zložitej situácii rodina miestom stability a zázemia. Rómsku rodinu nemožno chápať len ako súčet jej členov. Je to živý organizmus, ktorý voči okoliu vystupuje jednotne a všetko dianie v rodine sa prežíva kolektívne. Vzťahy medzi členmi sú zároveň vzťahmi medzi rodinnými zväzmi. Konanie jedinca je vždy posudzované v reláciách k rodine, jeho chyba je chybou rodiny, jeho hrdinstvo alebo múdrosť zvyšuje prestíž rodiny. “ (Fabianová, V., 2000., s. 59).*
- *„Výsledky priebežného pozorovania a prieskumu, ktorý sme realizovali v uplynulých dvoch rokoch, nám poukazovali na isté deštrukcie, ktoré v rôznej miere zasiahli rómsku rodinu. Narušili jej vnútorné väzby i funkcie.*
- *V rôznej intenzite narušili kontinuitu tradícií, presmerovali hodnotovú orientáciu, zmenili postoje, názory a vzory správania. Ako hlavné faktory deštrukcie vystupujú predovšetkým zlá ekonomická situácia Rómov v rámci zlej ekonomickej situácie štátu, nesvojprávnosť spôsobená paternalistickým prístupom bývalého režimu a teda i nepripravenosť na zmeny súvisiace s transformáciou celej spoločnosti na báze „diktátu“ trhovej ekonomiky a otvorenie bývalého „východného skleníka“, čo samozrejme spôsobilo inváziu hodnôt, ale hlavne pseudohodnôt kozmopolitnej kultúry a paralyzovanie konania a ďalšieho pozitívneho vývoja. (Fabianová, V., 2000., s. 60)*
- *Sila, vážnosť a prestíž rodiny sa prejavuje i počtom účastníkov pohrebného obradu. Pôvodný zmysel rodinnej spolupatričnosti sa však postupne vytráca a nahrádzaný je skôr demonštráciou hmotného blahobytu.*
- *Rómovia majú z mŕtvych strach. Podľa ich predstáv je duša zosnulého až do pohrebu v blízkosti tela a pripravená živým kedykoľvek a akokoľvek škodiť. Preto ich treba uspokojovať rôznymi spôsobmi....pri zapálených sviečkach deň i noc sa nebožtík „vartuje“, spomínajú na chvíle prežité spoločne s ním, hodnotia sa jeho činy, vlastnosti, atď. Zúčastnení sú za „vartu“ odmenení pohostením v rámci možností rodiny. V otvorenejších komunitách (do istej miery v Markušovciach, ale najmä v Spišských Tomášovciach) je celý pohrebný akt manifestáciou pompéznosti a permanentného dokazovania prestíže rodiny, vyjadrenej množstvom vynaložených finančných*

prostriedkov. Peniaze sa vtavili aj do poslednej rozlúčky s blízkym.“ (Fabianová, V., 2000., s. 61).

3.5 Eva Poláková (2000, s.63-71)

Vzdelávanie Rómov v SR

Predškolská príprava a základná škola

- *...väčšina rómskych detí, najmä z východného a stredného Slovenska, prichádza do školy so sociálne a jazykovo znevýhodneného prostredia. Je známa súvislosť medzi vplyvom sociálne deprimovaného prostredia a problematického zaškoľovania detí, ktorí z neho pochádzajú a čiastočne aj súvislosť s charakteristikami jazykového repertoáru žiakov. U rómskych detí sa k sociálnej deprivácii, pridružuje aj skutočnosť, že ani funkčný mimoškolský jazyk u dieťaťa komunikujúceho v rómčine nie je dostatočne rozvinutý.“ (Poláková, E., 2000, s. 68).*
- *„Ak si uvedomíme, že prevažná časť výchovy a vzdelávania sa realizuje v škole a má verbálny charakter ako aj to, že informačná kapacita pedagogickej komunikácie je podmienená jazykovou kompetenciou žiaka, potom môžeme súhlasiť s tvrdením, že sociálna úroveň jazykového repertoára žiaka zohráva veľkú úlohu v školskej úspešnosti...Žiaci, ktorí iba s ťažkosťami zvládajú základné pojmy v slovenčine a učitelia, ktorí neovládajú aspoň pasívne rómčinu si nevytvoria optimálny komunikačný kanál. Vzájomná komunikácia je v takomto prípade obmedzená a komplikovaná. Deti sú často v dôsledku jazykovej bariéry považované za handicapované a učitelia ich veľakrát neoprávnene odporúčajú do špeciálnych škôl.*
- *Z predchádzajúceho možno zhrnúť, že **komunikačnú bariéru, ktorá je jednou z príčin školskej neúspešnosti niektorých rómskych detí možno eliminovať**:*
 - *zdokonaľovaním komunikácie v materinskom (v našom prípade rómskom) jazyku),*
 - *prepracovaním obmedzeného jazykového kódu na rozvinutý, v spočiatku v rómskom jazyku (vhodným tréningom a jazykovými cvičeniami), neskôr v slovenčine,*
 - *zmiernením rozdielností vyplývajúcich s používania školského a mimoškolského jazyka.*

Úspešne zvládnuť tieto úlohy je možné v týchto formách zaškoľovania:

1. *Predpríprava v materských školách – sústredenie sa na rozvoj a ukončenie vývinu učenia materinského jazyka.*
2. *Počiatkové zaškoľovanie v prípravných (nultých) ročníkoch základnej školy – pomocou rómskeho jazyka preventívne pôsobiť na zlepšenie úrovne ovládania*

slovenského jazyka, dôraz sa kladie na rozšírenie slovnej zásoby a odstránenie argamatzmov.

3. *Individuálny prístup k rómskym žiakom v bežnej zmiešanej triede na báze zvýšeného uplatňovania názoru a alternatívnych metód vyučovania.*“ (Poláková, E., 2000, s. 69).

4 ROMOVÉ a univerzity

(14. setkání Hnutí R na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích, 1999)

4.1 Eva Davidová (s. 18-27)

K potřebě výuky romistiky na vysokých a středních školách

- „Je známo, že převážně nedobré vztahy majoritního obyvatelstva k Romům celkově pramení z neznalosti specifik, historického vývoje, způsobu života a hodnotových orientací romského etnika - a tím nepochopení a nevůle porozumění, která je vážnou brzdou ve vzájemném soužití.
- Do povinných osnov základních i zvláštních škol, ale i učilišť a škol středních je skutečně třeba zařadit hlubší informace a vzdělanostní poznatky o romském etniku – vývojově i dnes – a diskutovat o tom se žáky vyšších tříd. Je to nezbytně potřebné jak pro všechny děti a mládež, tak i pro romskou mladou generaci, která převážně toho ví o svém etniku velice málo – z toho pak vyplývá postupná ztráta pozitivních romských hodnot či dokonce ztráta romské identity.
- Stále více se jeví potřeba romistického vzdělání pro ty, kteří se prací mezi Romy zabývají či budou zabývat, ať už jsou to učitelé, vychovatelé, romští poradci či sociální nebo kulturní pracovníci. Proto se romistická výuka nebo alespoň krátkodobé semestrální přednáškové cykly zařazují na stále více pedagogických a dalších fakultách univerzit.
- Romistika je mezioborová vědní disciplína, kde je nutno celou problematiku vysvětlovat a pojímat z hlediska historie, etnografie, demografie, sociální a kulturní antropologie, sociologie a psychologie, lingvistiky a samozřejmě i speciální pedagogiky.“ (Davidová, E., 2000., s. 18).

K specifikaci a vnitřní diferenciaci romského etnika

- „Mnohdy je dnes zpochybňováno, zda je správné z hlediska společnosti a lidských práv říci, zda ten či onen občan by měl být považován za Roma a podle jakých kritérií. Zda ten, kdo se subjektivně cítí být Romem...nebo se proklamativně přihlásil ke své národnosti – či koho objektivně považovat za Roma a podle jakých znaků.
- Sami Romové jsou jako skupina v posledních letech stále více strukturovaní a diferenciováni – jak ve vnějších projevech způsobu života (ve způsobu bydlení a odívání, ve způsobech získávání obživy v důsledku zvyšujícího se procenta nezaměstnanosti), tak ve společenských a rodinných vztazích, hodnotové orientaci i v postoji k ostatnímu neromskému obyvatelstvu – „gadžům“.

- *Majoritní obyvatelstvo vnímá Romy obvykle nesprávně jako homogenní skupinu, ne tedy v diferenciaci skupinové, ani podle ostatních znaků a vůbec už ne jako jednotlivce. Vnitřní strukturovanost romské populace se stále více prohlubuje, a to jak podle subetnických skupin, jejich způsobu života, kultury a hodnotové orientace, tak podle rodově-příbuzenské pospolitosti a příslušnosti k ní, která stále trvá – i když v odlišných podmínkách (a projevuje se i v nejednotě vedoucích osobností některých romských organizací, i mezi „fajtami“ – rody – v konkrétních lokalitách), ale i mezi částí romské inteligence (té, která se k Romům po vystudování už nehlásí), podnikatelů a ostatními Romy, či podle stupně životní úrovně a majetnosti (nový prvek v měnícím se hodnotovém systému části romského etnika), převzatý od majoritní společnosti a často i negativně působící. (Davidová, E., 2000., s. 19).*
- *Demografické charakteristiky romské populace v České i Slovenské republice (v někdejší Československu) mají svá specifika, ovlivňující mnoho dalších otázek. Pokud jde o rozložení Romů v bývalém Československu, nejvyšší počty i v celém poválečném období byli vždy v kraji Východoslovenském, Hustota – procento romského obyvatelstva se ve většině okresů pohybovala již v roce 1968 mezi 10%; na Slovensku žily zhruba dvě třetiny Romů, v Čechách třetina, tak je tomu dodnes.*
- *Vzhledem k tomu, že od roku 1989 se již evidence romského etnika nevede je rozmístění romské populace k 31. 12. 1968 na základě šetření Institutu demografie tehdejšího Federálního statistického úřadu relativně nejvíce pravdivým obrazem, který se – pokud jde o vzájemné poměry rozložení – dosud příliš nezměnil, jen absolutní počty romské generace se výrazně zvýšili. (SR – počet obyvatel – 4 501 732, počet Romů 165 382, obce s Romy 51,5%, Romů z celku 3,7%).*
- *Zásadní odlišnosti Romů, jako skupiny a minority, od ostatního obyvatelstva je její mladost, zatímco pro populaci ...většiny západoevropského obyvatelstva je v současné době charakteristické demografické stárnutí tzn., že se vzhledem k nízké úrovni porodnosti a zlepšování úmrtnostních poměrů zvyšuje zastoupení starých osob v populaci, a to na úkor dětské složky.*
- *Věková struktura romské populace představuje tzv. progresivní typ, charakteristický vysokým podílem dětí a velmi nízkým zastoupením starých osob poproduktivního věku. ...zatímco co romská si po uplynulá desetiletí stále uchovává v podstatě tvar pyramidy, nazývané „strom života“ – se širokou základní dětí a mladých lidí a úzkou vrcholovou špicí (malý počet nejstarších věkových skupin), ta celospolečenská se postupně stále více deformuje a začíná mít tvar zcela opačný, pyramidě se již nepodobající.*

4.2 Eva Poláková (2000, s. 34-40)

Výskumno-vzdelávacia činnosť katedry rómskej kultúry PF UKF v Nitre

- „Katedra rómskej kultúry (KRK) vznikla v apríli 1990 s pôvodným cieľom pripravovať učiteľov rómskych detí pre 1. stupeň základných škôl. O tri roky neskôr začala zabezpečovať aj 3 ročnú bakalársku prípravu osvetových pracovníkov zameraných na prácu s rómskym spoločenstvom a v nasledujúcom roku aj bakalárske štúdium sociálnej práce.

„V súčasnosti KRK garantuje a realizuje

- 5 ročné magisterské štúdium sociálna a osvetová práca so zameraním na rómske spoločenstvo.
- 5 ročné magisterské štúdium sociálna práca so zameraním na rómske spoločenstvo.
- 3 ročné bakalárske štúdium sociálna práca so zameraním na rómske spoločenstvo.
- 5 ročné magisterské štúdium učiteľstva pre 1. stupeň ZŠ so špecializáciou rómska kultúra.“ (Poláková, E., 2000, s.34).
- „Predmety študijného plánu pre 1. stupeň ZŠ so zameraním na rómsku kultúru:
- rómsky jazyk, dejiny Rómov literatúra s rómskou tematikou, tradície Rómov, rómska literatúra
- etnológia, sociálna práca, osvetová práca, sociálna pedagogika, právna výchova, zdravotná osвета.

Predmety učebného plánu výchova rómskych detí a mládeže:

- sociálna pedagogika, sociálna psychológia, filozofia rómskeho myslenia,
- sociálny konflikt v rómskych rodinách, základy kriminológie a prevencia kriminality,
- sociálno-právna ochrana detí a mládeže, sociálno-psychologický výcvik, sociálna práca so zameraním na rómske etnikum, osvetová práca so zameraním na rómske etnikum,
- mimoškolská výchova rómskych detí a mládeže, výchova v rómskej rodine,
- spolupráca s rodičmi, profesionálna orientácia rómskej mládeže, biológia človeka,
- zdravotná výchova, hygiena a prevencia chorôb, sexuálna výchova,

- výchova k plánovanému rodičovstvu, špeciálne problémy rómskych dievčat,
- prevencia drogových závislostí, diagnostika a prevencia toxikománie,
- alternatívne formy a hrové metódy vyučovania, dramatická výchova,
- názornosť a motivácia vo výučbe rómskych detí,
- metodológia a metódy výskumov zameraných na rómske spoločenstvo,
- rómsky jazyk a literatúra, rómske tradície a folklór, Rómovia v histórii,
- sociálna a kulturologická antropológia rómskeho spoločenstva.“ (Poláková Eva, 2000, s. 38-40).

Výskum

- „Katedra sa od svojho vzniku orientovala aj na vedecký výskum s multikultúrnou a najmä rómskou problematikou. Išlo najmä o výskum v oblasti výchovy a vzdelávania, didaktiky, metodiky, ako aj socializácie rómskeho spoločenstva; projekty zamerané na jeho kultúru, jazyk, literatúru, tradície, históriu, filozofiu a psychológiu.

Riešili sa tu projekty zamerané najmä na:

- socializáciu rómskeho spoločenstva (B. Hábovčíková),
- osobnosť učiteľa rómskych detí (R. Berki),
- výchovu a vzdelávanie rómskych detí a mládeže v zahraničí, prekonávanie bariér medzi výchovou a vzdelávaním rómskych detí v rodine a v škole, problematiku multikultúrnych vzťahov (B. Hábovčíková),
- prekonávanie negramotnosti Rómov (K. Seman),
- výskum názorov Rómov na vývoj na Slovensku, vzorku tvorili výlučne Rómovia – 550 respondentov, (realizovaný v rokoch 1993-1995),
- Enviromentálne vzdelávanie a výchova v procese socializácie socializácie rómskej spoločnosti (V. Kusín, Poláková, E., VEGA MŠ 1997-1999), výsledkom boli dve monografie,
- Interný výskum uplatnenia absolventov KRK v praxi (Matulay, S., 1997),
- Výskum rómskeho obyvateľstva v okrese Spišská Nová Ves (sociografická mapa, 1998, Matulay, S.)
- a iné. (Matulay, S., 2000., s. 36-37).

4.3 Stanislav Matulay (2000, s. 40-44)

Vedecká a výskumná činnosť detašovaného pracoviska Univerzity Konštantína Filozofa, Pedagogickej fakulty, Katedry rómskej kultúry v Nitre so sídlom v Spišskej Novej Vsi

- **„Stručná charakterizácia pracoviska**
- *Detašované pracovisko Pedagogickej fakulty a katedry rómskej kultúry v Spišskej Novej Vsi vzniklo v spolupráci s miestnymi orgánmi štátnej správy a samosprávy v školskom roku 1995/96.*
- *Na jeho pôde začalo štúdium odboru učiteľstva pre 1. stupeň základných škôl so zameraním na rómske etnikum 41 učiteľov rómskych detí z regiónu.*
- *V školskom roku 1997/1998 bola na pracovisku otvorená aj forma študijného odboru sociálna a osvetová práca so zameraním na rómske etnikum.*
- *V súčasnom období, t. j. v školskom roku 1999/2000, študuje na pracovisku v externej forme ... učiteľského štúdia v štyroch ročníkoch 165 študentov a v troch ročníkoch odboru sociálna práca 181 študentov.*
- *Základné úlohy pracoviska sú rovnaké ako...úlohy katedry rómskej kultúry v Nitre... Zatiaľ sme na pôde pracoviska vychovali jednu učiteľku (Rómku) a z ďalších spomínaných asi 165 študentov – budúcich učiteľov – je len jeden Róm. Dôvodom tohto neutešeného stavu je zrejme skutočnosť, že štúdium je mimoriadne obťažné...*
- *Podstatne lepšia je situácia v študijnom odbore sociálna práca. V treťom ročníku síce neštuduje ani jeden Róm, ale v druhom ročníku už študuje 13 Rómov a do prvého ročníka bolo prijatých 11 Rómov, čo predstavuje skoro 30% prijatých poslucháčov ročníka.“ (Matulay, 2000., s. 40-41).*
- **Sociografická mapa (Rómske obyvateľstvo v okrese Spišská Nová Ves – niekoľko vybraných zistení)**
- *„celkový počet etnických Rómov v okrese* 13. 652
- *percentuálny podiel Rómov na obyvateľstva okresu* 14,98%
- *percentuálny podiel Rómov z mestského obyvateľstva* 7,14%
- *percentuálny podiel Rómov z vidieckeho obyvateľstva* 25,03%
- *v piatich obciach okresu je už podiel Rómov väčší ako* 44,0%

• podiel narodených rómskych detí za rok 1997 tvoril	39,88%	66
• percentuálny podiel detí a mládeže v rómskej populácii	50,68%	
• sociálne odkázaní Rómovia z celkového počtu Rómov	75,09%	
• sociálne odkázané rómske deti a mládež	86,0%	
• percentuálny podiel rómskych žiakov na základných školách	23,69%	
• podiel evidovaných nezamestnaných Rómov do 35 rokov	68,0%	
• z evidovaných nezamestnaných Rómov má neukončenú ZŠ	40,0%	
• z evidovaných nezamestnaných Rómov má iba ukončenú ZŠ (Matulay, S., 2000, s. 42).	53,0%“	

„Obraz rómskeho etnika na stránkach spišských denníkov v rokoch 1993-1978)

(Obsahové analýzy týždenníka Spišský kuriér a týždenníka Nové spišské hlasy).

Koľko sa píše o rómskom etniku?

- Oba denníky venujú zo svojej použiteľnej plochy problematike rómskeho etnika zhodný priemer v rozmedzí od 0,6% do 1,2%, čo určite nezodpovedá vážnosti problematiky.

Ako sa píše o rómskom etniku?

- Celkove prevažuje negatívny obraz rómskeho etnika, a to hlavne v článkoch, v ktorých sa rómska problematika iba letmo spomenie.
- Napríklad v Spišskom kuriéri skoro v 61% takýchto „zmienok“ sú Rómovia spomenutí ako zloději, násilníci, nepracujúci, neprispôsobiví a pod. a iba v 16,4% prípadoch je publikované, že pracujú na verejnoprospešných prácach, podieľajú sa na výstavbe svojich domov a podobne.
- V Nových spišských hlasoch je tento pomer 52% ku 9,7% v neprospech Rómov. Pritom je potrebné zdôrazniť, že analýzou nebol zistený žiadny autor – prispievateľ, ktorému by bolo možné pripísať iba publikovanie negatívne ladených publikácií.

Kto píše o rómskom etniku?

- Za uvedené roky sme v oboch týždenníkoch zaregistrovali spolu 93 rozličných autorov článkov.
- Z nich však v priemere v Spišskom kuriéri viac ako v 70% príspevkov vyprodukovalo 5 autorov, a v Nových spišských hlasoch viac ako 60% príspevkov 3 autori, čo teda nie je ani 10% z celkového ich počtu. (Matulay, S., 2000., s. 43, detto aj Matulay, S., 1988).

4.4 Eva Matulayová (2000, 45-47)

Mimoškolské aktivity detašovaného pracoviska Univerzity Konštantína Filozofa, Pedagogickej fakulty, Katedry rómskej kultúry v Nitre so sídlom v Spišskej Novej Vsi

1. „Letný prázdninový tábor pre rómske deti

- hlavný organizátor *Mgr. Emil Samko, pracovník DP SNV, učiteľ rómskeho jazyka, pedagogický dozor* dvaja absolventi našej katedry rómskej kultúry v Nitre,
- týždeň v krásnej prírode Oravy strávilo asi 57 rómskych detí z rómskych osád. (Matulayová, E., 2000, 45).

2. Slovenský raj – raj pre všetkých

- „projekt pracovníkov DP SNV *Mgr. Vlasty Fabiánovej a Mgr. Emila Samka*
- dvojdnový turistický pochod s nocľahom na Kláštorisku, ako pedagogický dozor sa zúčastnil aj jeden z poslucháčov 3. ročníka a sociálnej práce,
- účastníci - 40 rómskych detí – z Markušoviec, Letanoviec a Arnutoviec (okres SNV).

3. Projekt – školenie terénnych sociálnych pracovníkov

- spoločný projekt KRK v Nitre (1998) pod vedením doc. PaedDr. E. Polákovej, PhD., vedúcej KRK a za spolupráce *Mgr. S. Matulaya na DP v Spišskej Novej Vsi,*
- v Nitre bolo preškolených 15 sociálnych pracovníkov, v Spišskej novej Vsi bolo medzi 16 účastníkmi aj 5 sociálnych managerov pracujúcich v rómskych osadách v Letanovciach, Bystranoch, Žehre a v Krompachoch,
- učebný plán kurzu bol rozpracovaný na 90 hodín a jeho obsah pozostával z troch blokov: romológie, sociálnej práce a sociálno-psychologického výcviku.

4. Literárna súťaž – Rómska kultúra 99

- pod týmto názvom sa skrýva súťaž pôvodnej tvorby s rómskou problematikou – poézie i prózy,
- súťaž odštartovala *dr. B. Hábovčíková, CSc., na pôde KRK v Nitre, na pôde DP v SNV bola zodpovednou organizátorkou súťaže Mgr. V. Fabianová,*
- účastník poroty – popredný rómsky literát *dr. Ján Berky-Luborecký, v súčasnosti pracovník KRK, ktorý prednáša rómsku literatúru aj na pôde DP SNV.*

5. Kurz rómskych masmediálnych dopisovateľov

- autorkou projektu i vedúcou kurzu bola doc. PaedDr. E. Poláková, PhD. – kurz bol realizovaný na pôde DP SNV,
- pracovníci DP v SNV boli organizačnými garantmi a členmi lektorského zboru,
- mladí rómski účastníci kurzu sa mohli naučiť nielen základom novinárskeho remesla, ale i práci s bežnou technikou – s fotoaparátom a s kamerou.

6. Šachový krúžok

- V októbri 1999 poslucháč 2. ročníka sociálnej práce R. Zrost získal 8 mladých rómskych chlapcov – žiakov základných škôl a založil na pôde nášho pracoviska krúžok mladých rómskych šachistov.

7. Spolupráca s rómskymi združeniami

- Z dôležitú súčasť mimoškolských aktivít pracoviska považujeme spoluprácu s rómskymi občianskymi a kultúrnymi združeniami.
- Zatiaľ sa nám podarilo nadviazať prvé kontakty s poprednou kultúrno-výchovnou organizáciou Roma-Gemer so sídlom v Rimavskej Sobotě.
- So Združením detí a mládeže Romů v ČR so sídlom v Zlíne a s Centrom kultúry Rómov v Poľsku so sídlom v Tarnove.
- Napokon v tomto roku náš pracovník Mgr. E. Samko založil za spolupráce pracoviska rómske občianske združenie „Za lepší život“ (o jeho prvej väčšej akcii – letnom tábore pre rómske deti) viď vyššie v texte.

Záver

- Uvedený pohľad mimoškolských aktivít pracoviska za uplynulý rok nie je ešte stále úplný.
- Vynechali sme napríklad podrobnejší popis výstavy fotografií Rómov z Rudnianskej, autora PhDr. J. Balvína z Prahy, ktorú sme na pracovisku inštalovali v spolupráci s Klubom rómskej mládeže „Tri cesty“ pri Osobitnej škole v Rudňanoch sa pod. (Matulayová, E., 2000. s. 46-47).

5 ROMOVÉ a pedagogika

(15. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci, 24. - 25. března v roce 2000)

5.1 Jaroslav Balvín (2000, s. 8-16)

O vzdělávání romských žáků jako pedagogickém systému

„Úvod

- *Prof. Bohumír Blížkovský na konci své práce Systémová pedagogika zařazuje problémové úlohy, v nichž navozuje potřebu zkoumat např.:*
 1. *základní systémotvorné prvky a vztahy, na nichž závisí kvalita a úspěšnost určité výchovně vzdělávací činnosti,*
 2. *proměny výchovno-vzdělávacího procesu na příkladech z vlastní zkušenosti učitelů,*
 3. *provedení kritické analýzy systémových nedostatků v procesu výchovy,*
 4. *aplikaci celistvého a tvořivého pojetí výchovy při zdokonalování výchovně vzdělávací činnosti v konkrétních podmínkách učitelské praxe,*
 5. *dialektiku utváření, kultivace, vedení a výchovy určitého žáka,*
 6. *dialektiku utváření, kultivace, vedení a výchovy určité sociální skupiny...*
- *Tvořivým přístupem je možno tyto a další navozené otázky aplikovat i na systém výchovy a vzdělávání romských žáků. Avšak tato činnost vyžaduje na jedné straně hlubokou znalost pedagogiky a zejména pedagogiky systémové, na druhé straně znalost zákonitostí romské kultury, životního způsobu Romů, jejich konkrétní situace apod. Je to proto, že romský žák nevyrostá ve skleníkovém prostředí školy, ale jeho osobnost je průsečíkem velkého množství determinant přírodního a sociálního charakteru, které jsou výsledkem historického střetávání romské a majoritní kultury.*
- *Zájem o rozvoj vzdělávání romských žáků, které je odborníky i širší veřejnosti prezentováno jako nejdůležitější prostředek emancipace romského národa, nemůže vycházet ani z voluntaristických přání radikálně změnit situaci romské komunity prostředky vzdělání, ani z představ, že sociální, antropologické a kulturní bariéry jsou fatální překážkou vzdělávacího procesu.“ (Balvín, J., 2000, s. 8).*

„Humanizmus jako filozoficko-pedagogické východisko systémového přístupu k výchově a vzdělávání Romů

- *Pro pochopení systémového přístupu k výchově a vzdělávání, jehož filozofickým základem je humanizmus, je možno se obrátit na myšlenku J. A. Komenského o škole jako dílně lidskosti. Pro optimalizaci výchovně vzdělávací soustavy, která by zahrnovala i optimalizaci vztahu k romským žákům a k romské komunitě, je inspirující také teorie Komenského, jak zušlechťovat všechny lidi ve vzájemné interakci a komunikaci sdíleného prostoru a času ve škole jako dílně lidskosti, v níž je člověk chápán jako průsečík světového dění a má vazbu na světové dění, na celý kosmos.*

- Škola...je vázána na přírodní a společenský systém, její výsledky jsou determinovány řadou činitelů. K tomu, abychom i v multikulturní výchově se zaměřením na romského žáka mohli dosahovat optimálních výsledků, je nezbytné tyto činitele jako prvky systému i fungování celého systému dobře znát a účinně využít. (Balvín, J., 2000, s. 9).

„ O potřebě filozofie výchovy a systémové pedagogiky

- Nejobecnější poznatky o vztazích v přírodě a společnosti nám poskytuje filozofie. Také výchova jako specifická lidská činnost so potřebuje vytvořit vědomí nejobecnějších souvislostí, které ji ovlivňují a do nichž je vřazena. Takto koncipovanou součást pedagogiky nazýváme filozofií výchovy.
- Každá součást celku má svou funkci, a proto ti reprezentanti společnosti, kteří odpovídají za její zdravé fungování, by měli přispívat k harmonickému vývoji všech sfér společnosti.
- Budou-li Romové i nadále diskriminováni na trhu práce, je otázka, k čemu je jim vzdělání. To sice může přispět k tomu, aby na trhu práce diskriminováni nebyli, ale jedná se o začarovaný kruh. Jeden z hlubokých omylů je tvrzení, že ta, či ona sféra společenského života je důležitější než jiná. Každý většinou hájí svůj resort: Sociální pracovníci říkají, že to je zaměstnání a bydlení, pedagogové zase, že je to vzdělání. Je to jako v té starodávné bajce, v níž se hádali části lidského těla, kdo z nich je důležitější: zda srdce, mozek, žaludek nebo střeva.
- Je zřejmé, že filozofie výchovy a systémová pedagogika má k sobě velmi blízko, avšak každá z těchto disciplín zkoumá poněkud jiný objekt poznání. Filozofie výchovy se zaměřuje především na nejobecnější vyjádření základu smyslu pedagogické činnosti, odpovědnosti těch, kteří tuto práci realizují v konkrétní praxi.
- Systémová pedagogika využívá teorie nejobecnějších souvislostí v oblasti výchovy a vzdělávání, tedy filozofie výchovy jako jedné z mnoha dalších disciplín, avšak má specifický předmět zkoumání. Usiluje o podání celistvého obrazu výchovně vzdělávacího procesu, na základě teorie systémů, o rozbor jeho jednotlivých prvků a jeho následnou syntézu. Systémový přístup je možné použít na konkrétní rozbor různorodých oblastí pedagogické činnosti... “. (Balvín, J., 2000, s. 9-11).

„K současnému stavu systémového řešení výchovy a vzdělávání romských žáků

- Z předchozího výkladu je patrné, že optimalizace výchovně vzdělávacího procesu romských žáků a zkoumání role pedagogiky při jeho realizaci se neobejde bez systémového řešení, bez jednotlivých kroků ve všech oblastech společenského života. Systémovost je proto zahrnuta jako základní metoda i při vytváření koncepcí politiky vlády vůči romské komunitě.
- Důležitou součástí výchovného systému je i existence řady výchovných projektů škol s převahou romských žáků. Svoji roly sehráli také různé programy alternativní pedagogiky, přípravné třídy, zavádění romských pedagogických asistentů do škol,

organizování kurzů pedagogického minima pro romské asistenty, školení učitelů a ředitelů škol s převahou romských žáků a pod.

- *Systémové změny ve výchově a vzdělávání romských žáků jsou také doplňovány činností nadací, Hnutím spolupracujících škol R...a řadou regionálních občanských sdružení...“ (Balvín, J., 2000, s. 11-12) „K aplikaci systémového pojetí pedagogiky na multikulturní výchovu se zaměřením na romského žáka*

Výchova jako součást společenského systému, který je třeba optimálně řídit

- *V současné době se velmi zřetelně ukazuje potřeba cílevědomého řešení celého procesu osvojování přírody společností v zájmu harmonického rozvoje společnosti i přírody...Důležitou roli v tomto procesu hraje i moudré ovlivňování národnostních procesů.*
- *V tomto procesu optimalizace hraje svoji roli v konkrétních a historických podmínkách našeho teritoria i vzdělávání dětí jiných národností, z nichž nejvíce potřebné je vyvinout úsilí při vzdělávání a výchově romských žáků.*
- *Že vzdělávání romských dětí je považováno za úhelný kámen integrace romské komunity, vychází z poznání nerovnovážného historického vývoje, které je v současnosti potřebné vyrovnat. Proto má své opodstatnění i afirmativní – vyrovnávací akce, v níž je počítáno do příštích dvaceti let se zásadním vyrovnáním handicapů romské komunity.“ (Balvín, J., 2000, s. 13).*

„Výchova a její humanizace jako potřeba vytváření harmonických mezilidských vztahů

- *...humanizace naší výchovy se z historických důvodů orientuje nejenom na vytvoření podmínek pro výchovu žáka s dobrou orientací ve světě, schopného vlastního rozhodování a volby, ale i člověka, který dokáže žít s druhými lidmi, stejně jako umí být sám sebou.*
- *V praxi při výchově romských žáků to znamená, aby v nich učitel rozvíjel jejich vlastní národní identitu v harmonickém souladu s výchovou k porozumění jiným lidem. Pokud chceme harmonickou a nikoliv zneprátenou společnost, nese vychovatel odpovědnost za úsilí o překonávání takových vztahů mezi Romy a majoritou, které můžeme vyjádřit romským příslovím Rom s Romem, gadžo s gadžem.“ (Balvín, J., 2000, s. 13-14).*

„Progresivní výchova jako zprostředkovatel kontinuity historického vývoje

- *Výchovu vymezujeme také jako cílevědomé a organizované předávání společenské zkušenosti dorůstajícím generacím. V tomto smyslu zajišťuje výchova kontinuitu historického vývoje. Historický pokrok je závislý na tomto předávání kultury lidstva a na tom, jak tvořivě další generace tohoto kulturního dědictví využije k řešení nových úkolů.*
- *Specifickým úkolem soudobého lidstva, pokud usiluje o omezení katastrofických variant vývoje, je zajištění takové výchovy vzdělávání, které by dokázalo rozhodujícím*

způsobem ovlivnit uchování a rozvoj různorodých kultur, kultur různých národností jako plnoprávnou součástí kultury celého lidstva...která by dokázala zajistit také kontinuitu kultury romské. Výchovu, která tento úkol s dlouhodobým přesahem do budoucnosti zajišťuje, nazýváme výchovou progresivní.“ (Balvín, J., 2000, s. 14).

„Výchova a její podmíněnost

- *Jedním z nejdůležitějších principů systémové pedagogiky je podmíněnost výchovy. Výchova jako sociální jev je determinována širším sociálním prostředím, celkovou úrovní společnosti, ovlivněnou konkrétním místem, teritoriem, historickým stupněm vývoje.*
- *Při výchově a vzdělávání romských žáků...by měl vědět a respektovat determinovanost romského žáka specifickými sociálními podmínkami, dlouhodobou historickou izolovaností tohoto etnika, specifickými způsoby předávání poznatků v romské komunitě ovlivněných zejména jejich dosavadním způsobem obživy apod.*
- *...v tradiční romské rodině proces učení ... Bylo to víceméně učení spontánní, učení pozorováním, a napodobováním, učení ke konkrétním dovednostem. Význam této dovednosti byl utilitární, a proto zcela jasný...zatímco „studovat“ bylo absolutní většině Romů nedostupné.*
- *Zákonitě si nyní pesimisté výchovy položí otázku:
Znamená tato sociální historická podmíněnost vztahů Romů ke způsobu učení absolutní neměnnost?
Znamená to, že romské děti nejsou schopny učení záměrnému, racionálnímu, vyžadujícímu vůli a určitý životní záměr?“ (Balvín, 2000., s. 14-15).*

Výchova jako umění

- *Po předchozím vymezení výchovy jako determinovaného procesu by se mohlo zdát, že realizace výchovy spočívá ve vysoké racionalizaci všech determinant v zájmu harmonizace a optimalizace celého výchovně vzdělávacího procesu.*
- *Učitele bychom mohli chápat jako chladného intelektuála, který dovede rozpoznat složitou síť činitelů vstupujících do procesu výchovy a plně je využít k realizaci zamýšlených cílů.*
- *Ve skutečnosti se toto procesu zúčastňuje nejenom racionalita, ale aktéři „výchovného dramatu“ jsou také jenom lidé, determinovaní emocionálně, psychicky, sociálně.*
- *Dobrý učitel ...by však měl respektovat i tyto vlivy a dokonce je i pedagogicky využít k pozitivním výsledkům. Vždyť je zjištěno, že právě city, smysly hrají u Romů velkou roli, ovlivňují jejich jednání více než racionální rozhodování.*

- *Proto učitel, který je po této stránce k romským dětem otevřenější, upřímnější, citovější, mývá větší úspěchy než ten, který se řídí strohou pedagogickou racionalitou, strohou metodikou a verbalizmem.*
- *Konkrétní řešení tohoto systémového problému výchovy je opravdovým uměním. Učitel je skutečně často přirovnáván k umělci, který formuje nejkřehčí hmotu ve vesmíru – dětskou duši.*“ (Balvín, J., 2000, s. 16).

5.2 Jaroslav Balvín (2000, s. 51-56)

O osobnostech Hnutí R jako významném společenském subjektu změn v multikulturní výchově se zaměřením na romského žáka

- *„Na začátku devadesátých let vznikla potřeba, aby se učitelé romských dětí začali scházet na řešení problémů, které vyplývali z nedostatků informací o romské kultuře, o metodách výuky romských žáků, o možnostech vyplývajících z demokratické změny ve společnosti.*
- *Velmi dobře vystihl v roce 1992 tuto potřebu tehdejší prorektor Univerzity Jana Evangelisty Purkyně doc. PhDr. Jiří Vomáčka, CSc. Na této univerzitě založil Ústav pro studium romské kultury a jako jeho přirozenou součást vytvořil tzv. Hnutí spolupracujících škol R. Je organizace učitelů a vychovatelů romských dětí, odborníků, kteří se zabývají zkoumáním romské kultury, historie, jazyka apod.*
- *Hnutí R se od roku 1995 rozrostl z původních patnácti škol na počet šesti set kolektivních a individuálních členů. V současné době se téměř pravidelně zúčastňuje setkání Hnutí R přibližně přes sto osobností. Mnohé z nich vystupují na seminářích a publikují ve sbornících Hnutí R. V roce 2002 Hnutí R...hnutí plánuje své dvacáté setkání.*“ (Balvín, J., 2000, s. 51-52).

Poznámky:

- Katedra rómskej kultury PF UKF v Nitre (v tom čase pod vedením doc. PaedDr. Evy Polákovéj, PhD.) sa stala kolektívnym členom Hnutia R v roku 1998. Od roku 1999 sa členovia katedry pravidelne a aktívne zúčastňovali konferencií Hnutia R, so svojimi príspevkami.
- V danom zborníku predseda Hnutia R, doc. PhDr. Jaroslav Balvín, CSc. uviedol viaceré informácie o Hnutí R (jeho založenie, osobnosti, členovia, stretnutia realizované i plánované, rómski pedagogickí asistenti atď. (Balvín, J., 2000. s. 126-140).

„Vstup romských pedagogických asistentů do českých škol

- *„Na novou realitu reaguje zatím více než teorie pedagogická praxe škol s převahou romských žáků. Dosud ojedinělá přítomnost romských učitelů a vychovatelů na těchto školách se od školního roku 1997/98 zvyšuje zavedením 170 systemizovaných míst pro romské pedagogické asistenty. Tato místa zřídilo MŠMT ČR postupně v letech 1997-2000 na základě usnesení vlády z 29. října 1997.*
- *Školské úřady jsou vyzbrojeny možnostmi finančního odměňování nových pedagogických asistentů, statutem s podmínkami jejich zařazování do platových tříd, (3.-4. třída), jejich potřebného výchozího vzdělání (základní škola) i potřeby absolvování desetidenního kursu pedagogicko-psychologického minima.*
- *Ministerstvo školství také usiluje o to, aby noví asistenti byli motivováni pro další pedagogické studium a aby se z romských asistentů postupně stávali kvalitní romští učitelé.“ (Balvín, J., 2000, s. 52-53).*

5.3 Stanislav Matulay - Eva Matulayová (2000, s.74 - 77)

Metódy sociálnej a pedagogickej praxe učiteľov rómskych detí

1 Charakteristika súčasnej situácie

- *„Drvivý dopad skutočnosti, že podľa našich odhadov minimálne 93% Rómov v ekonomicky činnom veku má iba nedokončené, či dokončené základné vzdelanie, sa po zásadných zmenách ekonomického a politického systému v roku 1989 prejavil v ich hromadnej nezamestnanosti.*
- *Východisko z dnešnej ťaživej situácie rómskeho etnika, ktoré so stratou uplatnenia na trhu práce vidíme, v nevyhnutnom procese následnej demoralizácie stráca i ľudskú dôstojnosť, vidíme iba vo vzdelávaní rómskeho etnika.*

2 Ako postupovať pri práci v škole s rómskymi deťmi

- *Poslucháči Vedecko-výskumného a poradenského centra Pedagogickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, ktorí si na našom pracovisku dopĺňajú odborné vysokoškolské vzdelanie, a z ktorých väčšina už viac rokov učí rómske deti, ponúkajú nasledovné metódy a postupy, ktoré sa im osvedčili v ich praxi:*
- *je potrebné pristupovať k rómskym deťom individuálne, s pokojom a vyhľadávať pri vyučovaní tie najoptimálnejšie formy,*
- *denno-denne treba urobiť pre žiakov niečo zaujímavé v škole, aby sa deti samé tešili do školy,*

- *rómske deti pristanú i na vyžadovanie tvrdšej disciplíny vo výchove a vzdelávaní ak vycítia, že ten, kto s nimi pracuje, má k nim dobrý vzťah,*
- *správny pedagóg musí nájsť správnu metódu aj na neposlušné, problémové a nevládnuteľné deti,*
- *pri práci s rómskymi deťmi treba využívať obrázky, hračky, rozprávky, pesničky, názorné pomôcky,*
- *vhodné je uplatňovať názornosť v spojení s hravými prístupmi, využívať hudbu a pohyb, didaktické hry, dramatizáciu, učiť básničky, riekanky, pesničky,*
- *v prvom ročníku sa mi osvedčilo, keď som deti učila hygienické návyky a spoznávanie jednotlivých predmetov, ktoré deti v osade nikdy nevideli, formou obrázkov na kartičkách, ktoré som si sama vyrábala,*
- *ak chce byť učiteľ úspešný, musí posilňovať sebavedomie, ctižiadostivosť a pozitívne vôľové vlastnosti rómskych detí,*
- *rómske deti treba správne motivovať, vždy prácu striedať s hrou, netreba dbať striktné na rozvrh, ale vybrať taký predmet, na aký majú práve chuť,*
- *konflikty v triede riešiť pohovorom pred triednym kolektívom, podaním ruky a slovom „prepáč“, dennodenne upevňovať žiacky kolektív, nabádať k vzájomnej pomoci, využívať záujmovú činnosť rómskych žiakov – spev, tanec, šport, pracovné vyučovanie,*
- *vyučovanie musí učiteľ prispôbovať žiakom a nie učebným osnovám, treba voliť vlastné individuálne tempo, prácu vo dvojiciach, vzájomnú pomoc, užitočná je spolupráca so psychológom a špeciálnym pedagógom,*
- *viacero učiteľov akcentovalo potrebu zaškolenia rómskych detí, či už formou povinnej predškolskej výchovy, alebo formou tzv. prípravných ročníkov a podobne, V každom prípade v tejto otázke sú učitelia rómskych detí v spišskom regióne jednotní. “ (Matulay, S. – Matulayová, E. 2000. s. 75-76).*

Práca s rómskymi rodičmi

- *„K základným poznatkom učiteľov rómskych detí patrí vedomie toho, že efektívnosť práce s rómskymi deťmi v konečnom dôsledku významnou mierou ovplyvňuje pôsobenie rodičov týchto detí, stupeň ich záujmu o spoluprácu so školou, ich celkový vzťah k škole a k vzdelávaniu detí.*
- *Predpokladom úspechu sa tak pre učiteľa stáva práca s rómskym rodičom, ktorá je pochopiteľne ešte oveľa ťažšia, než práca s rómskym žiakom.*
- *K tejto problematike sa vyjadrili už vyššie citovaní učitelia rómskych detí nasledovne:*
- *O rómskych rodičoch sa treba starať, keď neprídu na rodičovské združenie, treba ich navštevovať doma, rozprávať sa s nimi na rozličné témy, vychovávať treba najprv*

rodičov a až potom je možné vychovať ich deti, pokiaľ nebudú chcieť rómske matky, aby sa ich deti vzdelávali, výsledok snáh učiteľov bude nedostatočný,

- *nie je správne keď učiteľ kladie na rómske dieťa príliš veľa povinností, potom príde zlá známka, odsudzovanie detí a následne rodič zasa hľadá problém v škole a v učiteľovi,*
- *rómske dieťa bude dosahovať lepšie výsledky, ak bude učiteľ navštevovať rodinu doma – v osade – lenže pripomíname, že učiteľ nie je pre takúto činnosť finančne ani inak motivovaný,*
- *treba pre rodičov organizovať – týždeň otvorených dní školy.*

Záver

- *Nemáme vedomosti o tom, že by u nás na Slovensku existoval účinný prevodový mechanizmus, zabezpečujúci, aby sa cenné skúsenosti radových učiteľov dostali na stoly pracovníkov Ministerstva školstva SR, ktorí by ich zo svojich pozícií mohli snád' pretaviť do zmysluplných koncepcií rozvoja vzdelávania rómskych detí, či konkrétnych metodík.“ (Matulay, S. – Matulayová, E. 2000. s. 75-76).*

5.4 Stanislav Matulay - Eva Matulayová (2000, s. 77- 82)

Hlavné problémy výchovy a vzdelávania rómskych detí očami ich učiteľov v regióne Spiš

Úvod

- *„Chudoba a veľa detí, to sú i vždy boli dve strany jednej mince, ktorá nikdy nemala výsostne etnický charakter. U Rómov snád' hlavne v minulosti, k tomu môžeme pripočítať pud „sebazáchovy rodu“. Väčšina ich detí sa však rodí do nevyhovujúceho sociálneho prostredia, v ktorom nie sú podmienky pre ich zdravý rozvoj.*
- *O výchove rómskych detí popredná európska romologička Eva Davidová ...uviedla: ...milujú svoje deti takou láskou, že sú obyčajne k nim i ku sebe úplne nekritickí, výchova detí tak prebieha celkom živelne. Deti majú voľnosť a prežívajú všetko spoločne s rodičmi a ďalšími dospelými, ktorí pred nimi často nemajú žiadne tajnosti, dokonca i pokiaľ ide o intímny manželský život rodičov. Rómske deti teda nevyrastajú vo zvláštnom detskom svete, ktorý by bol bezstarostnejší než svet dospelých. I preto majú často vážne, nedetské oči a zavčasu i subjektívne dospievajú. (Matulay, S. – Matulayová, E. 2000. s. 77, viď aj Davidová, E. 1965, s. 168).*
- *V dnešných rómskych osadách na východnom Slovensku sa ešte k tomu pridáva úpadok rómskeho zvykového práva, vlastnej kultúry a identity, úpadok ekonomický i morálny, spojený s nezamestnanosťou práceschopných obyvateľov týchto osád.*

- *Z rómskych detí, ktoré boli pôvodne hodnotou sami o sebe“, sa v osadách stávajú „zlaté sliapočky“ – prinášajúce zvýšenie sociálnych dávok a teda i vyšší finančný príjem do rodiny. Úplne najhoršie je však to, že sami sa pri rozdeľovaní v rodine dostali na koniec radu čo v tradičných rómskych pospolitostiach neexistovalo.*
- *Učitelia sú v podstate jediní, čo majú denne pred očami neumyté a čo je najhoršie permanentne vyhladované rómske deti. ...cieľom našej analýzy nie je kritika rómskych rodičov týchto detí. To by bola zbytočná námaha. Oni im môžu dať predsa len to, čo sami majú – biedu morálnu i materiálnu, beznádej, odpor k vzdelaniu a presvedčenie vlastnej neviny, ktoré v konečnom dôsledku potrebuje každý človek k tomu, aby mohol žiť na tomto svete.“ (Matulay, S. – Matulayová, E. 2000. s. 77-78).*

Stupeň socializácie rómskych detí prichádzajúcich do školy z rómskych osád

- *„Socializácia je procesom adaptácie človeka na spoločenský systém. V ňom si človek všeobecne a dieťa zvlášť, overuje základné hodnoty a normy konania, preberá kultúru a učí sa vykonávať spoločenské role. (Matulay, S. – Matulayová, E. 2000. s. 78, viď aj Ondrejko, P. 1998, s. 368).*
- *Prvou inštitúciou, ktorá socializuje rómske dieťa je rómska rodina a veľmi rýchlo, možno už počiatkom druhého, či tretieho roka života dieťaťa sa k rodine pridáva ďalší silný socializačný činiteľ – rómska osada. (Matulay, S. – Matulayová, E. 2000. s. 78).*
- *Problém nastáva až dňom nástupu dieťaťa do školy, keď sa dieťa šesť rokov socializované vyššie uvedenými inštitúciami dostáva do prostredia, kde platia odlišné, často až protichodné normy a hodnoty. V ďalšom texte rozoberieme vybrané z nich.*

Hygienické návyky rómskych detí

- *„K problematike hygienických návykov sa vyjadrila väčšina učiteľov jednoznačne: deti nemajú vypestované základné hygienické návyky, chodia do školy neumyté, otrhané, zapáchajúce.*
- *My k tomu dodávame: deti majú vypestované základné hygienické návyky – ale také, ktoré patria k realite rómskych osád, kde je často i studená voda vzácnosťou, nie je ešte teplá, o sprchách a kúpeľniach ani nehovoriac.*
- *Riešenie tejto situácie je v nedohľadne, lebo trápí len učiteľov rómskych detí, ktorí sa musia každý deň adaptovať na hygienické podmienky platiace v rómskych osadách, čo možno skutočne nazvať nevyhovujúcim pracovným prostredím, samozrejme z hľadiska majoritnej časti spoločnosti. Očakávať riešenie tejto situácie, od ich rodičov, ktorí zato nemôžu, ktorí boli socializovaní tým istým spôsobom, prípadne od školstva...je beznádejné.*
- *A ešte jedna poznámka na margo mýtu, rozšíreného medzi...časťou majoritného obyvateľstva, že Rómovia nechcú, či nevedia prijať základné hygienické návyky majoritného obyvateľstva. Po štvorročnom možno povedať “zúčastnenom pozorovaní“ si dovoľujeme tvrdiť, že tento mýtus je falošný, nepravdivý. Naopak, výsledkom nášho*

pozorovania je, že Rómovia, ktorí majú na to podmienky, prejavujú v priemere rovnaký, ak nie väčší zmysel pre hygienu, čistotu a poriadok ako bežný, priemerný neróm.“ (Matulay, S. – Matulayová, E. 2000. s. 78).

Správanie rómskych detí v škole

- *Správanie rómskych detí popisujú ich učiteľky nasledovne&.*
- *sú neprispôsobivé, vo väčšine prípadov agresívne, riešia problémy bitkou, alebo sú zamŕknuté, utiahnuté,*
- *už maloleté deti ovládajú slovník neslušných slov v rôznych kombináciách,*
- *už 10-11 ročné pravidelne fajčia, pijú alkohol a často i začínajú sexuálne žiť,*
- *nemajú žiadne zábrany, zdá sa akoby sa pretekali v tom, kto z nich narobí viac škody a neporiadku vo svojom okolí,*
- *trápia zvieratá, iné deti, ubližujú slovom i činom a tým sa vnútorne uspokojujú,*
- *rodinné prostredie je chudobné na citové podnety, deti nevedia, čo je to pekné slovo, pohladenie, sú z domu zvyknuté na krik a bitku, výsledkom je, že nedokážu poskytnúť druhému pozitívny citový prejav,*
- *vytratil sa z nich cit pre niečo pekné, prostitúcia u mladých i starších žien nie je ponižujúca, je to len ľahká práca,*
- *deti sú často týrané fyzicky,*
- *deti v dobe výplat sociálnych dávok síce často priam hodujú, ale po rýchlom minutí peňazí celé týždne pravidelne hladujú – v škole pijú cez každú prestávku vodu, aby aspoň niečím zaplnili prázdne žalúdky,*
- *sú nekontrolovateľné, nevypočítateľné, často klamú a prisvojujú si cudzie veci.“* (Matulay, S. – Matulayová, E. 2000. s. 79-80).

Vzťah rómskych detí ku vzdelávaniu cez prizmu ich rodičov ku škole

- *„Je notoricky známe, že vzdelávanie nikdy nepatrilo na prvé miesta hodnotového rebríčka rómskeho etnika. Že sa ani v súčasnosti na tom príliš veľa nezmenilo, sme sa presvedčili prieskumom medzi rómskou mládežou vo veku od 15 do 20 rokov.*
- *Skupina rómskych dievčat v Lipanoch (okres Sabinov) zaradila v priemere vzdelanie na 9. miesto svojho hodnotového rebríčka, zmiešaná skupina chlapcov a dievčat v Starej Ľubovni na 4. miesto a skupina v Kežmarku, zložená z chlapcov i dievčat na 6. miesto svojho hodnotového rebríčka. Pritom zdôrazňujeme, že väčšina týchto mladých Rómov*

bola dobre oblečená, vybavená na 6 hodinové denné zamestnanie kurzu desiatou, či peniazmi.“ (Matulay, S. , Matulayová, E. 2000. s. 80).

„Učitelia rómskych detí hodnotia ich vzťah i postoj ich rodičov k škole nasledovne:

- *v rómskych osadách vyrastá generácia, ktorá nie je vôbec motivovaná pre školu a prácu, rodičov vôbec netrápi budúcnosť ich detí,*
- *na začiatku školskej dochádzky prejavujú deti záujem o vyučovanie, ale pri prvých ťažkostiach ho strácajú, rodičia im nepomáhajú pri učení,*
- *časté je záškoláctvo, rodičia považujú školu za klamársku inštitúciu a donucovací prostriedok majoritnej časti spoločnosti, nespolupracujú so školou,*
- *deti chodia do školy rady – ale nemôžu ísť, lebo nemajú čistú bielizeň, zimné oblečenie a topánky,*
- *deti sa nechcú učiť, veď aj tak budú na podpore,*
- *v škole sa tešia na hodiny pracovného vyučovania , napríklad , keď si sami varia,*
- *rodičia nevenujú starostlivosť príprave detí do školy, nezaujímajú sa o ich prospech, deti chápu školu ako nutné zlo,*
- *ak deti nacvičujú kultúrny program, vopred diskutujú o finančnej, alebo vecnej odmene,*
- *rodič nepustí dieťa do školy, lebo ho chce využiť doma na prácu,*
- *chlapci sa javia dobrí v matematike, dievčatá v slovenskom jazyku, majú rady spev, tanec, telesnú výchovu, pracovné vyučovanie, deťom sa v škole páči, doslova ich po vyučovaní musíme vyháňať zo školy,*
- *rožkovskí Rómovia sa chodia do školy len vyspať a ohriať, o vyučovanie záujem neprejavujú.“ (Matulay, S. , Matulayová, E. 2000., s. 80-81).*

„Všeobecné poznámky, závery a návrhy učiteľov rómskych detí

- *nehľadať chybu v neródoch, v politike, ale začať zmenu každý sám od seba. Mladí Rómovia musia pochopiť, že jedine vzdelanie a vedomosti môžu zlepšiť ich postavenie,*
- *treba dlhodobé pôsobenie a hlavne zmenu prístupu štátu k týmto občanom, podporiť všetky projekty, ktoré pomáhajú rozvoju vzdelania, do riešenia zainteresovať rómsku inteligenciu,*
- *vypracovať metodiku podporujúcu angažovanosť Rómov na riešení vlastnej situácie,*
- *Rómov musíme považovať za rovnocenných partnerov, netreba odsudzovať , ale robiť osvetu u rodičov,*

- *na riešení problému netreba šetriť, pretože potom musíme vynakladať oveľa väčšie prostriedky na riešenie ich sociálnej odkázanosti,*
- *pre rómske deti je potrebné poskytnúť priestor pre aktívnu adaptáciu, práca s rómskymi deťmi nie je tak ťažká a hrozná, ako s ich rodičmi a súžitie s nimi.“* (Matulay, S. , Matulayová, E. 2000., s. 81-82).

„Sociotechnické návrhy učiteľov rómskych detí

- *kontrolovať plnenie rodičovských povinností,*
- *v prípadoch, keď rodič používa detské prídavky a sociálne dávky určené pre dieťa na iné účely, použiť inštitút osobného príjemcu,*
- *motivovať tých rodičov, ktorí si vzorne plnia rodičovské povinnosti – napr. organizovať pre ich deti tábory, rekreácie, výlety,*
- *časť sociálnej dávky zasielať na školu, všetky deti povinne zaškoliť v materských školách, alebo v nultých ročníkoch,*
- *predmet sexuálna výchova presunúť z 8.a 9. ročníka do 4. alebo 5. ročníka,*
- *zaviesť do osnov a prísnejšie dbať o to, aby sa rómski žiaci učili v škole aj ako variť, prať, šiť, hospodáriť s peniazmi, starať sa o dieťa a pod.“* (Matulay, S. , Matulayová, E. 2000., s. 81-82).

5.5 Emil Samko (2000, s. 83-85)

Problémy integrácie Rómov do európskej spoločnosti

- *„V súčasnej dobe žije podľa odhadu vyše 500 000 občanov rómskeho pôvodu. Najpočetnejšie je rómske etnikum usadené vo Východoslovenskom kraji, najmä v okresoch Stará Ľubovňa, Košice – mesto, Košice – vidiek, Prešov, Spišská Nová Ves, Rožňava.*
- *Počet obyvateľov rómskeho pôvodu nie je zanedbateľný, ak si uvedomíme, že aj dnes napriek najrozmanitejším snahám pomôcť Rómom, žijú títo v krajne nevyhovujúcom prostredí. Jednou z príčin sú i samotní Rómovia , ktorí kvôli vlastnej ľahostajnosti sa nedokázali civilizovať a tak zapadnúť medzi ostatné obyvateľstvo.*
- *Svoj podiel viny nesie aj spoločnosť, ktorá nedokázala tento problém riešiť, často prijímala iba dočasné alebo kompromisné riešenia a nevytvárala podmienky samotným Rómom na proces civilizácie. Proces včleňovania sa do spoločnosti sa tým stal náročnejším.*

- *Obsahom riešenia rómskej problematiky v našej spoločnosti je úsilie prekonať historicko- spoločenskú zaostalosť Rómov a zabezpečiť ich integráciu do spoločnosti. Integrácia Rómov do spoločnosti je vecou neľahkou, doslova náročnou. Vieme, že integrovať môžeme iba prvky rovnocenné.*
- *Keď chceme včleňovať Rómov do spoločnosti musíme hovoriť o adaptácii, kde už dochádza k spájaniu nerovného s nerovným. Takže adaptácia je nižší stupeň integrácie ako multikultúrna integrácia, alebo medzi etnická integrácia.*
- *Ak má dôjsť k integrácii rómskej národnosti s inými národnosťami, musíme najskôr pozdvihnúť úroveň rómskeho etnika tak, aby dochádzalo k adaptácii ako nižšiemu stupňu multikultúrnej integrácie, a preto k integrácii Rómov s inými etnickými, alebo národnostnými skupinami je ešte priveľa.*
- *Vonkajšej integrácii by mala predchádzať vnútorná integrácia medzi Rómami, aby sme mohli dospieť k multikultúrnej integrácii.*
- *Spôsob života, akým rómska populácia žije, je nepochybne odlišný od života ostatného obyvateľstva. Je spôsobený historicko-spoločenskou zaostalosťou, ktorá má za následok to, že Rómovia doposiaľ nie sú včlenení do spoločnosti. “ (Samko, E., 2000., s. 83).*
- *„Pri práci s rómskymi obyvateľmi je potrebné prihliadať aspoň na niektoré zvláštnosti ich charakteristiky:*
- *bývajú to jednotlivci s nízkou vzdelanostnou a profesionálnou úrovňou a s tým súvisiacou zníženou možnosťou uplatniť sa v náročnej práci,*
- *rómska mládež pochádza z rodín, v ktorých sa často vyskytujú delikventné osoby alebo inak sociálne degradované osoby, pričom ich rodinné zázemie býva poznačené sociálno-patologickými javmi, ako napríklad alkoholizmus, absencia základných kultúrnych a sociálnych návykov a podobne; tieto rodiny však bývajú zároveň späté pevnými vnútornými väzbami,*
- *Rómovia častejšie než ostatná populácia trpia vrodenými či získanými zdravotnými poškodeniami,*
- *nachádzame medzi nimi mnoho jednotlivcov, ktorých z hľadiska psychického vývoja možno charakterizovať ako osobnosti s disharmonickým osobnostným vývinom,*
- *vysoká sugestibilita najmä u rómskej mládeže spôsobuje prevalenciu emotívnej motivácie pred racionálne kognitívnu v hodnotení, rozhodovaní a správaní,*
- *veľmi často ide o osoby, ktoré majú problémy v komunikačnej rovine, neovládajú dostatočne jazyk majoritnej spoločnosti a neadekvátne interpretujú komunikáciu v slovenčine,*

- *mentálny vek u nich, často zaostáva za ich fyzickým vekom. “ (Samko, E., 2000., s. 84-85)*
- *„Napriek tomu, že u Rómov nachádzame isté psychické odlišnosti nemali by sme ich brať za menej hodnotných, ale za ľudí s iným kultúrnym profilom , pod čo zahrňujeme ich zvláštne tradície, spôsob myslenia, výchovnú stratégiu a inú zvykovú a hodnotovú orientáciu.*
- *Teda ak posudzujeme Rómov ako špecifickú spoločenskú skupinu , majú mať možnosti pre existenciu a rozvoj svojich osobitostí. To znamená, že treba zachovať špecifické pozitívne črty ich života , avšak negatívne prvky je nevyhnutné postupne pretvárať.*
- *Obyvatelia rómskej národnosti sa ťažšie prispôbujú spoločenským normám a požiadavkám. Ťažšie sa vpravujú do pracovného prostredia , nadväzujú kontakty s ostatným obyvateľstvom.*
- *A tak je to i so žiakmi rómskeho pôvodu. Spôsobuje im problémy včleniť sa do žiackeho kolektívu v škole, nadviazať kontakty s ostatnými žiakmi a najmä utvoriť si správny vzťah k členom a učiteľského kolektívu. “ (Samko, E., 2000., s. 85).*

5.6 Miroslav Semeš (2000, s. 85-87)

Ako ďalej?

- *Rómovia. Hoci ako si budeme navrávať, že problém a jeho riešenie, možno odsúvať, čakať že čas ho vyrieši, po prípade na to, že tí ďalší ktorí prídu po nás ho vyriešia, tak sme na veľkom omyle.*
- *Je o minútu dvanásť, možno aj po dvanástej. Ak okamžite neprestaneme falošne interpretovať veci, vypomstí sa to nám, ale hlavne nasledujúcim generáciám.*
- *Pokusy začleniť Rómov do „gadžovskej“ spoločnosti, čo môžeme sledovať nielen v našej, ale i v európskej histórii, poväčšine zlyhali.*
- *Povinnosťou štátu je starať sa o budúcu generáciu. Tu ale treba odhaliť: v Slovenskej republike nežije len 80 tisíc Rómov (tí čo sa prihlásili k rómskej národnosti), ale vyše 400 tisíc. To je skutočnosť.*
- *Povinnosťou štátu je zabezpečiť školské vzdelanie.... Istým riešením ...by bolo, ak by rómske deti navštevovali povinne aspoň jeden rok predškolské zariadenie, kde by sa naučili spisovný jazyk, držať pero, ceruzu, venovali by sa výtvarnej i hudobnej výchove, osvojili by si základné hygienické návyky a pod. Je samozrejmé, že toto, ak by to malo*

byť povinnosťou , museli by sa k tomu prinútiť rodičia týchto detí aj za cenu regulácie sociálnych dávok.

- *Je neodškriepiteľné, že školská príprava má veľký význam pre budúci život. Je však tiež pravdou, že dnes pri tak vysokej nezamestnanosti chýba motivácia u všetkých žiakov. ...Pripusťme však, že nielen nedostatok motivácie je príčinou slabých výsledkov rómskych žiakov. Aj talentovaný žiak, bývajúci a dochádzajúci z prostredia, v ktorom nemá podmienky pre svoj rast, prestane byť talentom.“ (Semeš, M.,2000,s. 85-86).*
- *„Je mnoho skúseností so žiakmi s výtvarným, hudobným nadaním potvrdzujúci tento fakt. Zákon č. 29/84 Zb. zaviedol povinnú desať ročnú dochádzku. V tomto období sme na školu (SOU) dostali 152 rómskych žiakov z nižšieho ako 8. ročníka. Veľa z nich bolo na mentálnej úrovni 6-7 ročných detí.*
- *Lenže vtedy bolo aj tak, že sa posudzovali školy, stanovoval sa ich rebríček úspešnosti v okrese, koľko majú prepádávajúcich žiakov a pod. Nikto nechcel byť najhorší a výsledky sa upravovali aj tak, že žiaci prechádzali do vyššieho ročníka, aj keď zjavne zaostávali. Nové osobitné školy boli tiež nežiadúce.*
- *V rámci SOU na čo sa mohli pripraviť títo žiaci? Stavebná, strojárka či iná výroba – dvojročné odbory – bol to však robotník bez výučného listu, väčšinou kopáč, alebo človek vykonávajúci najmenej kvalifikované práce. Ideálom prevýchovy bol a čiastočne zostal “biely Cigán“ najviac sa podobajúci nerómom. Ale toho Rómovia nechcú. Už nie je ich. Už je “gadžo“. (Semeš, M., 2000, s. 86-87).*

5.7 Vlasta Fabianová (2000, s. 101-103)

Lisabonské reflexie

- *„Prvé zmienky o prítomnosti Rómov v Portugalsku pochádzajú t doku 1525, kedy kráľ de João III. nariaďuje vyhostenie „Cigánov“ z územia. Z toho je zrejmé, že do Portugalska prišli cigánske skupiny oveľa skôr, svedčia o tom i mnohé cigánske motívy v súdobej romantizujúcej poézii (prelom 15. a 16. stor.). Portugalci sa k nim nikdy nechovali zvlášť tolerantne, ich pobyt na území bol skôr prechodného rázu, utiekali sa skôr do susedných španielskych provincií. Aj nariadenia a tzv. postrkové zákony nasledujúcich období nevytvárali vhodné podmienky na trvalejšie usídlenie Cigánov.*
- *Obdobie fašistického režimu v Portugalsku bolo v znamení vytrvalého obmedzovania slobody a diskriminácie príslušníkov všetkých rás žijúcich v Portugalsku a zámorských kolóniách.*
- *Súčasná vláda , napriek tomu, že Portugalsko je asociované do EÚ, využíva colné kontroly a vydávanie žiadostí o vízum, ktoré spravidla zamietajú, aby tak zamedzila nekontrolovanému pohybu a pohybu španielskych Rómov a iných cudzincov.*

- *Dnes na území Portugalska žije len niekoľko tisíc príslušníkov rómskeho etnika, v samotnom Lisabone zhruba sedem tisíc. Zvrat vládnej politiky k iným národnostiam a národom ako k Portugalcom nastal až po zvrhnutí fašistického režimu, kedy sa striedavo ujímali vlády komunisti, sociálni demokrati a socialisti. Vlády prijímali programy, ktoré mali postupne odstraňovať chudobu a analfabetizmus bez ohľadu na etnickú príslušnosť.*
- *...Koncom osemdesiatych rokov sa do vládnych programov dostávajú také otázky ako zavádzanie povinnej školskej dochádzky, sociálnej siete v podobe zákonov a celého radu inštitúcií, ktoré sú bohato financované nielen zo štátneho rozpočtu, ale i podporných projektov EÚ a iných mimovládnych organizácií. Veľkú úlohu plní cirkev...v mimovládnych organizáciách desaťtisíce dobrovoľníkov.*
- *Zhruba pred desiatimi rokmi sa začala intenzívne riešiť bytová otázka sociálne slabých vrstiev obyvateľstva...Na mnohých miestach vznikali „ghetá“ – osady pozliepaných chatrčí z dostupného materiálu...sú vidieť na viacerých miestach Lisabonu.... (Fabianová, V., 2000, s. 101).*
- *Štvrte a osady sú prísne „jednofarebné“. Rozdiel medzi černoškou a rómskou kolóniou bol len v tom, že okolo černošských boli starostlivo obrobené fľačky zeme, kde si pestujú základnú zeleninu. ...rómske sídlisko v Damai... zohľadňuje tradičné spôsoby života konkrétnej komunity....*
- *Domy sú pestré s dominujúcou žltou farbou (žltá farba bola zároveň symbolom, že ide o rómske sídlisko). Budovy majú 4-5 poschodí a podľa počtu príslušníkov rodiny sú aj vnútorne členené. Spravidla jeden činžiak obývajú príbuzní príslušníkov, úprava exteriéru je tiež podriadená tradičným zvykom ich obyvateľov (priestor na zhromažďovanie). (Fabianová, V., 2000, s. 101-102).*
- *Rómovia sa živia výhradne obchodom. Každá rodina vlastní mikrobús, ktorý muži ráno odvezú na „plac“ svoje ženy, kde na rozťahnutú plachtu porozkladajú tovar. Tu až do večera predávajú, rozprávajú sa, skrátka žijú pod dohľadom najstaršej „matky“. Deti sa motajú okolo svojich mám, ale z pozorovania bolo jasné, že všetky cítia zodpovednosť za všetky deti.*
- *Popri legálnom obchode sú Rómovia v Portugalsku považovaní za najväčších priekupníkov drog, najmä marockého hašišu. Obchoduje sa najmä v neprehľadných uličkách medzi chatrčami. Policajné zásahy sú spravidla bezúspešné, pretože dolapenie je obťažné, uličky sú strážené a dohodnuté signály včas varujú pred vniknutím akéhokoľvek cudzinca.*
- *Dodržiavanie tradičného zvykového práva je zrejmé aj z pozorovania. Je jasná hierarchizácia komunity a v nej dominantné postavenie otca a matky, ktorí sa odlišujú od ostatných aj vonkajšími znakmi.*
- *Matka je oblečená do čiernej dlhej sukne z glótu. Pás má prepásaný širokou zásterou z rovnakého materiálu. Trup má zahalený do blúzy...celá hlava je zvitá do veľkej glótovej šatky, uviazanej tak, že pokrýva celé čelo a časť brady.*

- *Prísna morálka a bezúhonnosť rómskych žien sa prejavuje aj v odievaní ostatných, ktoré bez výnimky chodia síce v modernom , ale prísne strihanom odeve , zahaľujúcom dekolt, paže i nohy.*
- *Starý otec je tiež odetý do čierneho, len košeľ a je biela. Klobúky ani iné pokrývky hlavy som nepostrehla.*
- *Už päť ročné deti sa pripravujú na plnenie povinností v škole. Pri príchode do 1. ročníka ovládajú abecedu, vedú sa podpísať.“ (Fabianová, V., 2000., s. 102).*
- *Deti sú pre Portugalcov posvätné, najvyššou hodnotou....Napriek tomu však portugalská vláda registruje pôrodnosť v záujme toho, aby opäť nevznikala vrstva chudoby. Sociálne odkázaná rodina, ktorej príjmy nepresahujú mesačne...môže požiadať na príslušnom úrade o príspevok na dieťa...Prídavky si však môže rodina uplatniť len na tri deti. Po troch deťoch je rodičom navrhnutá sterilizácia, ktorú kompenzujú finančnou čiastkou....Ak chce mať rodina viac detí, rodičia musia zabezpečiť pre nich riadnu výchovu, vzdelanie a starostlivosť.*
- *Tento príspevok v žiadnom prípade nie je návodom na riešenie sociálnych problémov u nás. Je len reflexiou pomerov a niektorých otázok, v krátkom časovom období. Napriek tomu bol pre nás tento pobyt poučným, najmä vzhľadom na našu profesionálnu orientáciu“. (Fabianová, V., 2000., s. 103).*

6 ROMOVÉ a alternativní pedagogika

(16. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci, 24. - 25. března v roce 2000)

6.1 Jaroslav Balvín (2000, s. 106-122)

K experimentálnímu projektu přípravných tříd

- „Na zřizování přípravných tříd se vynořila řada názorů, které jsou často velmi kontroverzní. Pro vedení a učitelky mateřských škol se zdají přípravné třídy, vytvářené většinou v základních a zvláštních školách, nadbytečným fenoménem. Je to zejména proto, že podle názorů převážné části ředitelky mateřských škol a profesionálních organizací, reprezentujících předškolní výchovu, zavedený a dlouhodobě prověřený systém předškolní výchovy v mateřských školách plně dostačuje pro přípravu na základní školu.
- A nadto – pro úspěšný vstup do první třídy i pro zvládnutí menších nedostatků češtině, by prý plně postačil běžný přípravný ročník mateřské školy (to znamená poslední ročník MŠ, kde děti mají maximální individuální péči).
- Druhým polemickým polem je otázka, proč je zřizování přípravných tříd určeno převážně romským dětem. Neměli by přípravné třídy patřit i českým dětem, které mají problémy se vstupem do první třídy? Ve většině případů se obsah se obsah, metodika, vytváření prostředí pro výuku i výukové materiály opírali o zkušenosti „přípravných ročníků“ mateřských škol.“ (Balvín, J. 2000, s. 106).
- „Praktické zkušenosti učitelů přípravných tříd ...i teoretické zobecnění experimentu provedené Výzkumným ústavem pedagogickým v Praze prokázali zatím opodstatněnost této metody.... V koncepci politiky vlády se doslova praví: “ Mezi přístupy, které se již dnes osvědčují, patří předškolní výchova v mateřských školách, přípravné ročníky, přítomnost romských asistentů ve školách a vyrovnávací třídy.

K vymezení pojmu „přípravná třída“ a k některým mýtům, které se kolem této experimentální metody vytvořily

Pojem „přípravná třída“

- „V průběhu pokusného ověřování přípravných tříd se k jejich označení užívalo a stále ještě užívá několik pojmů. Nejfrekventovanějšími jsou „nulté ročníky“, „nulté třídy“, „přípravné ročníky“ a „přípravné třídy“. ... Na pojmovou nesourodost reagovalo i

Ministerstvo školství a ve svých dokumentech důsledně používá termín jediný: přípravná třída. “ (Balvín, J. 2000, s. 107-108).

- *„V důsledku systémových změn v přístupu vlády k národnostnímu školství dochází ke kvalitativní změně: k vyváření multikulturních pedagogických kolektivů. Ve školách ČR pracuje v roce 2000 kolem 180 romských pedagogických asistentů, kteří byli od počátku využíváni zejména při výuce v přípravných třídách.“ (Balvín, J. 2000, s. 110).*

K historii vzniku a vývoje přípravných tříd

- *„Přípravné třídy začali vznikat od roku 1993 převážně v základních a zvláštních školách. Ve školním roce 1993/1994 bylo zřízeno 18 přípravných tříd, v roce 1994/1995 26 a v roce 1995/1996 se jejich počet ustálil na 36. V roce 1998 byl podle informací České školní inspekce počet přípravných tříd 47. V roce 2000 je podle informace MŠMT ČR na území ČR kolem 100 přípravných tříd.“ (Balvín, J. 2000, s. 112).*

Základní teze koncepce rozvoje přípravných tříd

- *Přípravné třídy pro děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí jsou pro děti romské i české, pětileté a s odkladem školské docházky.*
- *Jsou zřizovány při základních, zvláštních a výjimečně při mateřských školách.*
- *Nejvíce se osvědčili přípravné třídy na základních školách, protože dítě poznává školu a adaptuje se na ni již v prostředí, které bude do budoucna jeho „druhým domovem.“*
- *Na zvláštních školách vznikají přípravné třídy, protože romští rodiče toto prostředí a učitele většinou znají. Proto někteří rodiče po skončení přípravné třídy na ZvŠ žádají, aby dítě zůstalo na ZvŠ. To však není možné, pokud je dítě chytré a nadané.*
- *Při mateřské škole jsou přípravné třídy ojedinělé. Ve srovnání s přípravnými třídami mají mateřské školy svůj vlastní dlouhodobě ověřený program na vstup do první třídy.*
- *Přípravné třídy nejsou povinné – ze zákona je docházka dobrovolná. Existuje možnost, že škola sepiše s rodiči smlouvu, ve které se zavazují obě strany:*
 - a) *že škola připraví dítě znalostmi a dovednostmi na vstup do 1. třídy ZŠ,*
 - b) *že rodiče budou děti vést k pravidelné docházce do školy a že budou se školou spolupracovat.*
- *Pro snazší překonávání komunikačních, adaptačních a dalších bariér může být zřízena zejména v přípravných třídách funkce romského pedagogického asistenta. Hlavní podmínkou jeho přijetí je:*
 - *věk – starší 18 let*
 - *úspěšné absolvování desetidenního pedagogického kurzu, který organizovala Nadace Nová škola a v roce 1999 -2000 Humanitas profes, o.p.s. (Balvín, J. 2000, s. 113-114).*

Názory učitelů přípravných tříd

- ... přípravná třída byla pro děti velkým přínosem,
- ... pokračovat ve zřizování přípravných tříd pro romské děti i pro všechny ostatní děti, které jsou opožděny v sociokulturním vývoji,
- ... bez zapojení romské rodiny nelze dosáhnout lepších výsledků,
- ... je nutná stálá spolupráce s rodiči a romskými organizacemi,
- ... polovina dotazovaných učitelů by za ještě lepší pokládala přípravnou třídu v kombinaci s jednoroční návštěvou mateřské školy.

6.2 Jaroslav Balvín (2000, s. 141-142)

K potřebě začlenění projektu romské historie do výuky dějepisu

- „Na začátku devadesátých let bylo zcela oprávněné tvrzení romistky PhDr. Mileny Hübšmannové, SS.c., že české učebnice a české historické publikace zcela ignorují romskou historii. V roce 2000 už můžeme říct, že bylo vydáno díky velkému úsilí romistů dosti publikací o romské historii, které mohou učitelé tvořivým způsobem využít ve výuce dějepisu.
- Zároveň mnoho publikací skýtá prostor pro diskusi o „bílých místech“ romské historie. Jsou to například publikace o romském holocaustu. Nejvýznamnějším romským historikem, který se zabývá dějinami Romů v České republice je Mgr. Bartoloměj Daniel.
- Velkou práci pro uchování historického vědomí vykonalo také Muzeum romské kultury v Brně.
- Speciální práce jsou též uveřejňovány ve vědeckém časopisu *Romano džaniben*
- Ministerstvo školství podpořilo finančně historickou příručku PhDr. Jany Horváthové, pracovnice Muzea romské kultury.
- Významnou historickou studii o historii Romů po druhé světové válce napsala významná romistka a etnografka PhDr. Eva Davidová, CSc.
- O světové historii Romů je uveřejňován seriál v časopise *Amaro gendalos* V něm je využito prací světových romistů, jako je například Ian Hanckok.
- Pro učitele znamená existence těchto informací výzvu, použít je tvořivým způsobem ve výuce dějepisu.
- K tomu je potřeba vycházet z principů multikulturní výchovy, které vyjadřují požadavek seznamovat žáky s kořeny své vlastní identity.

- *A těmito kořeny, kterými jsou spojeni Romové se svou pravlastí, je jejich indický původ a celé putování jejich předků do míst jejich dnešního usídlení.*“ (Balvín, J. 2000, s. 141-142).

6.3 Stanislav Matulay - Božena Švábová (2000, s. 172-178)

O výučbe literatúry s rómskou tematikou na Vedecko-výskumnom a poradenskom centre v Spišskej Novej Vsi, detašovanom pracovisku Pedagogickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Úvod

- *„Podstatnou črtou Vedecko- výskumného centra v Spišskej Novej Vsi je jeho široké zameranie na rómske etnikum. Z neho vyplývajú hlavné úlohy pracoviska:*
 - *výchova odborníkov pre prácu s rómskym etnikom (v súčasnosti učiteľov pre 1. stupeň základných škôl a sociálnych pracovníkov),*
 - *výchova novej rómskej inteligencie,*
 - *vedecký výskum rómskeho etnika,*
 - *poradenská činnosť (ako presah akademickej pôdy do praxe).*“ (Matulay, S., Švábová, B., 2000, s. 172-173).

1 K významu umeleckej literatúry pri formovaní osobnosti (i rómskej) mládeže

- *„Cez deň sa značná časť našej mládeže „živí“ poslednými výstrelkami najmodernejších žánrov pop-music našej i západnej proveniencie a večer sadá k televíznym obrazovkám. Platí to s určitými špecifickými rozdielmi aj o rómskej mládeži. Krajným dôkazom toho je rómska osada v Letanovciach (východné Slovensko – Spišská Nová Ves), kde síce elektrický prúd nemajú zavedený, ale televíziu pozerajú. Technický problém sa vyriešil použitím veľkých autobaterií z nákladných vozidiel.*
- *Knihy a teda i krásna beletria sa tak dostali do „ofsajdu“. Prvý dôvod tohto smutného stavu je ekonomický – cena kníh stúpla a v mnohých prípadoch dosahuje i prevyšuje cenu lacnejších nosičov populárnej hudby... Druhý dôvod je ešte závažnejší. Počúvanie modernej hudby, či pozeranie televízie, alebo videa si vyžaduje od mladého človeka minimum námahy, minimum aktívnej spoluúčasti.*
- *Čítanie akejkoľvek knihy vylučuje pasivitu, vyžaduje si sústredenie pozornosti. Zmysluplná a vlastne vždy originálna osobná interpretácia textu predpokladá mobilizáciu psychických, mentálnych i emocionálnych síl čitateľa a teda i jeho plné nasadenie a aktívnu spoluprácu s autorom knihy. Na rozdiel od väčšiny výtvorov autorov populárnej hudby i televíznych diel si teda vyžaduje aj myslenie konzumenta – a to, ako vieme, „bolí“. (Matulay, S., Švábová, B., 2000, s. 173-174).*

- „Na našom pracovisku sa učí v podobe dvoch odborných predmetov: *Rómska literatúra* a *Literatúra s rómskou problematikou*.

2 **Rómska literatúra**

- *Rómska literatúra sa na Slovensku začala rozvíjať v 60. rokoch nášho storočia. V týchto rokoch vstupuje do literatúry Dezider Banga (v Encyklopédii slovenských spisovateľov z roku 1984 jediný rómsky spisovateľ) a krátko pred ním začala tvoriť aj vtedy menej známa Elena Lacková).*
- *V roku 1998 vyšlo dielo Rukoväť literatúry. Obsahom II. kapitoly – Z dejín národných literatúr na Slovensku je informácia o literatúre Maďarov, Rusínov a Ukrajincov, ale o rómskej literatúre tu nenájdete ani len krátku zmienku.“ (Matulay, S., Švábová, B., 2000, s. 174).*

Elena Lacková

- *„Narodila sa 22.03.1921 vo Veľkom Šariši. Ukončila štúdium na Karlovej univerzite v Prahe – odbor sociálnych vied. Bola prvou rómskou absolventkou KU v Prahe zo Slovenska. Patrila medzi prvých osvetových rómskych pracovníkov, ktorí od konca II. s šírili rómsku kultúru. V súčasnosti je na čele Kultúrneho zväzu občanov rómskej národnosti v Prešove.*
- **Divadelná a rozhlasová tvorba:**
 - **Horiaci cigánky tábor** - (v roku 1956 túto hru pod názvom Cigánsky tábor vydali knižne v Bratislave i v Prahe.
 - **Nový život** - (jej premiéra sa uskutočnila v priestoroch Divadla Jonáša Záborského v Prešove, v roku 1954).
 - **Rómske srdce** - námet bol spracovaný na rozhlasovú hru – vysielal ju ukrajinský rozhlas v Prešove pod názvom „Cigánske srdce“).
 - **Žužika** – (rozhlasová hra – po odvysielaní v roku 1989 v československom rozhlase získala veľký úspech, cenu „Žatvy“ a cenu „PRI BOHEMIA“).
- **Próza:**
 - *Narodila som sa pod šťastnou hviezdou* – (1997 – autobiografické dielo)
- **Rómske rozprávky – Romane paramisa** – (vydané v roku 1992 – dvojjazyčne. „“ (Matulay, S., Švábová, B., 2000, s. 174-175).

„Dezider Banga

- *„Narodil sa v roku 1939 v Hradišti. Študoval na FF UKF v Bratislave kombináciu slovenský jazyk – dejepis. (1958-1963). Po ukončení pôsobil ako stredoškolský profesor na Gymnáziu v Trebišove (1963-69). Pracoval aj v STV Košice ako dramaturg... Od roku 1979 pôsobil ako redaktor časopisu Nová cesta.*
- *Po roku 1989 sa aktívne zapojil do práce v kultúrnom rómskom svete. Pôsobí v Bratislave, je zakladateľom kultúrnej organizácie Romani kultúra, šéfredaktorom časopisu Roma (1990) a detského mesačníka Luľudi. (1992).*

- Na pokračovanie publikoval zbierku básní **Piesne nad vetrom** (1964). Knižne debutoval básnickou zbierkou **Záružlie a lekno**. (1967), v ktorej spracoval motívy lásky, šťastia a smútku
- Vyhraneným básnikom sa stáva v básnických zbierkach **Rozhovory s nocou** (1970) a **Modrá búrka** (1970).
- Jeho prozaickú tvorbu reprezentujú rómske ľudové rozprávky **Čierny vlas** (1970). (Matulay, S., Švábová, B., 2000, s. 175-176).

„Ján Berky – Ľuborecký

- „Narodil sa v roku 1940 v Ľuboreči. Vyštudoval Strednú ekonomickú školu v Lučenci a FF UKF v Bratislave – odbor knihovníctvo a vedecké informácie. Pracoval v Ústrednej knižnici SAV, v Slovenskej technickej knižnici a v Slovenskej lekárskej knižnici.
- Od roku 1997 na Katedre rómskej kultúry PF UKF v Nitre prednáša rómsky jazyk a literatúru od roku 1998 pôsobí aj na Detašovanom pracovisku PF UKF Nitra v Spišskej Novej Vsi.
- Je spoluautorom Slovníka slovensko-rómskeho a rómsko –slovenského s gramatikou (1995). Píše básne, poviedky a rozprávky pre deti a dospelých. Pre deti napísal (v spolupráci s O. Sliackym) rómsku rozprávku **Tri ohnivé kone**. (1990). V roku 1994 vydal zbierku rozprávok – **Sny o šťastí** – paramisi pre dospelých a deti. V roku 1998 vydal zbierku autorských rozprávok s rómskymi motívmi pod názvom **Remešina vernosť**.“ (Matulay, S., Švábová, B., 2000, s. 176).

3 Literatúra s rómskou tematikou

3.1 Téma Rómov v slovenskej literatúre

- „Kočujúce skupiny Rómov vzbudzovali pozornosť domáceho obyvateľstva vtedajšej feudálnej Európy. Drvivá väčšina obyvateľstva bola prikutá, a tak kočujúci Rómovia predstavovali nielen cudzí živel, ale aj iný životný štýl, vyznačujúci sa voľnosťou pohybu a slobodou. Niet divu, že práve z týchto dôvodov sa stali vďačnou témou v prvom rade romantickej literatúry 18. a 19. storočia.
- Jeden z prvých spisovateľov, ktorí spracovali túto problematiku, bol španielsky renesančný spisovateľ Miguel de Cervantes Saavedra (1547-1616). Vo svojej novele *Cigánočka* (1613) vyrozprával romantický príbeh o krásnej Cigánke Preciose a jej šľachtickom ctiteľovi donovi Juanovi de Cárcamo.
- Z...predstaviteľov európskeho romantizmu musíme spomenúť v prvom rade ... predstaviteľa ruskej literatúry Alexandra Sergejeviča Puškina (1799-1836) a jeho poému *Cigáni*. Obsahom poémy je opäť romantická láska medzi predstaviteľom ruskej meštiackej spoločnosti Alekom a krásnou mladou Cigánkou Zemfirou.

- Rovnako je známa aj poviedka predstaviteľa ruskej realistickej literatúry Maxima Gorkého (1868-1936). *Opäť je tu láska dvoch mladých ľudí*, Cigána Lojku a Cigánky Raddy, ale rovnako dôležitým motívom je aj ich osobná láska k slobode a voľnosti.
- Osobitnú tému tvorí svetová literárna tvorba zachycujúca rómsku tematiku v dielach venovaných deťom. V podstate neznámymi a neprávom opomínanými dielami sú napríklad: román *Biely cigánik* macedónskeho básnika a prozaika Vidoe Podgorza, román *Katka z poslednej lavice* maďarskej spisovateľky Márii Halasiovej, román *Zlaté srdce Bulharskej spisovateľky Kaliny Maliny a pod.*“ (Matulay, S., Švábová, B., 2000, s. 176-177).

3.2 Téma Rómov v slovenskej literatúre

- „Literárne postavy Rómov sa objavujú už v tvorbe slovenských romantikov Andreja Sládkoviča a Jána Bottu a nasledovne v dielach realistov – napríklad Martina Kukučína, J. G. Tajovského a pod.
- Tragické udalosti rómskeho holocaustu literárne spracovali viacerí slovenskí spisovatelia, z nich snád' najviac Ladislav Ťažký - v románoch *Vojnový zbeh*, *Amenmária*, *Evanjelium čatára Matúša*, *Márie a Magdalény* i v ďalších prácach. Môžeme tiež menovať romány Petra Kováčika *Cigánsky plač*, *Emila Dzvonička Slepá jaskyňa* a pod.
- Jediné zatiaľ nám známe výraznejšie zastúpenie poézie s rómskou tematikou tvoria Vojtechom Mihálikom prebásnené cigánske piesne, ktoré autor vydal pod názvom *Cigánske piesne*.
- Opätovne osobitnú kapitolu tvoria práve pre deti, z nich je asi najznámejšia poviedka Hany Zelinovej *Jakubko*, ale úplné zabudnutie si nezaslúži ani detská tvorba spisovateľov Petra Kováčika *Ruda Mórica*, Petra Jilemnického a niektorých ďalších.“ (Matulay, S., Švábová, B., 2000, s. 177).

4 Záver

- „Ako sme už naznačili v predošlom texte, téma Rómov vo svetovej i našej slovenskej literatúre ešte len čaká na svoje objavenie a spracovanie. To isté možno povedať i o tvorbe slovenských spisovateľov – Rómov.
- Katedra rómskej kultúry v Nitre už prvé kroky v tomto smere spravila a v súčasnosti sa začínajú tieto aktivity rozvíjať aj na Detašovanom pracovisku Spišskej Novej Vsi.
- Záslužným počinom bolo aj spracovanie výberovej bibliografie Rómovia v literatúre a jej vydanie Krajskou štátnou knižnicou v Košiciach.“ (Matulay, S., Švábová, B., 2000, s. 177).

7 ROMOVÉ a sociální pedagogika

(18. setkání Hnutí R v Přerově a v Levoči, 7-9. června v roku 2001)

7.1 Július Táncóš (2001, s. 116-126)

Vzťah sociálnej pedagogiky a výchovy a vzdelávania rómskych žiakov

- *...ak zvýšenú pozornosť venujeme výchove detí z málo podnetného prostredia, je to hlavne preto, že impulzom k tomu sú nižšie výchovno-vzdelávacie výsledky týchto detí a v mnohých prípadoch výchovné problémy, napr. záškoláctvo, užívanie drog a pod. Rozsiahle výskumy v tejto oblasti podľa Průchu (1997) naznačujú, že k významným činiteľom pôsobiacim v edukačných procesoch patria: rozdielnosť v inteligencii, sociálna a jazyková determinovanosť, kognitívne determinanty, pohlavné rozdiely“.* (Táncóš.J., 2001, s. 116).
- *„Veľký vplyv na výchovu rómskych žiakov má práve rodinné prostredie. Hlavnou príčinou zaostávania rómskych detí za ostatnými deťmi pokladáme tieto činitele:*
 - 1. duševnú zaostalosť,*
 - 2. charakterovú nestálosť,*
 - 3. deficitné rodinné prostredie,*
 - 4. zlých priateľov.*
- *Je to zapríčinené nepriaznivým životnými prostriedkami a rodinnou výchovou. V rodinnom prostredí majú veľký vplyv tieto negatívne faktory:*
 - 1. nevhodnosť rodinnej výchovy pre jej nezáujem (najmä zo strany otca), pre prílišné uvoľnenie disciplíny,*
 - 2. nedostatočná starostlivosť a kontrola zo strany matky,*
 - 3. nepriateľský, alebo ľahostajný citový vzťah otca k dieťaťu,*
 - 4. nedostatok primeranej rodinnej súdržnosti.*
- *Môžeme na základe našich skúseností z práce s rómskymi deťmi uviesť aj iné príčiny v inom poradí:*

1. deficitné prostredie,
 2. zlí priatelia
 3. didaktická zaostalosť, t. j. vedomostná zanedbateľnosť pre nepravidelné navštevovanie školy a záškoláctvo.
 4. charakterovú labilitu. “ (Táncoš, J., 2001, 117-118).
- „Z uvedených žiakov aj využitie voľného času a ich voľno-časové aktivity sú živelné, náhodné, pasívneho charakteru a často spoločensky nežiadúce. Ved' ani ich rodičia sa nezaujímajú ako ich deti využívajú voľný čas, kde a s kým, doma nemajú stanovený pevný čas, či hodinu príchodu domov.
 - Na druhej strane musíme vychádzať z toho, že vzťah človeka k vplyvom vonkajšieho prostredia je výberový, vplyvy sa lomí cez vlastné „JA“, a preto rovnaké podnety sa prejavujú v rôznej odozve aj u mladých ľudí. ...To však nie je dôvod k podceňovaniu príčin asociálneho správania.
 - Pri výchovnej práci s rómskymi deťmi a žiakmi musíme mať na pamäti socio-psychické prostredie, ktoré sa priamo alebo bezprostredne podieľa na deformáciách osobnosti mladého človeka. Jeho sila spočíva v tradične vyznávaných hodnotách a svetonázorová orientácia handicapovaných skupín rodičov, detí a príbuzenstva.
 - Je pravdou, že súčasné spoločenstvo Rómov na Slovensku je v stave rozpadu tradičných hodnôt dlhoročného konzervovaného spôsobu života. Platí to hlavne o tej časti rómskej populácie, v ktorej je mechanizmus fungovania tradičného systému hodnôt narušený a predpoklady na osvojenie si nového takmer nulové.
 - Tento rozpad hodnôt znamená stratu funkčnosti a integrity rómskeho spoločenstva. Aj napriek tomu, že u tejto takmer 150-tisícovej väčšiny, nielen sociálne ale aj duchovne najslabšej skupiny rómskosť odoláva, aspirácie prevažnej väčšiny rómskej populácie Slovenska stať sa súčasťou majoritnej spoločnosti sú značné. Zjavne sú u nej oslabené poverové tradície, vzrastá význam kresťanstva a svetských teórií, rapídne klesá miera používania rómskeho jazyka aj vo vnútro etnickej komunikácii.
 - ...integračný proces prebieha v konfliktnom prostredí ...nie sú elementárne podmienky na to, aby socializačný proces prebiehal úspešne. ... O tejto skupine ľudí s plnou dávkou zodpovednosti možno vyhlásiť, že je rizikovou a pri súčasnej reprodukcii spôsobí vážne sociálne a eticko-mravné problémy. To nebude len na vrub majoritného obyvateľstva, ale na vrub tej časti rómskej populácie, ktorá príčinám sa asociálov neprávom znáša príkorie v podobe predsudkov, zlej povesti v spoločnosti.
 - Preto každý krok smerujúci k výchove a vzdelávaniu rómskych detí a žiakov musí byť cieľavedomý, koordinovaný, vytváraní spoločenských podmienok, presvedčením a cieľavedomou výchovou aj samotných vychovávateľov - rodičov (ktorí nám negarantujú výchovu dieťaťa tak, ako si to vyžaduje spoločnosť).“ (Táncoš, J., 2001, s. 119).

- *„Sociálnu pedagogiku chápeme ako tretiu výchovnú a vzdelávaciu inštitúciu. Výchova a vzdelávanie sú spoločné, neoddeliteľné úlohy rodiny a školy....Sociálna pedagogika pokrýva teda čiastkovú úlohu – oblasť výchovy popri škole a rodine, ale aj v nich...jej hlavné zameranie je v týchto oblastiach:*
 - a) *je verejná (štátna alebo súkromná) starostlivosť o deti a mládež s cieľom ochrániť nich pred zanedbaním pomocou,*
 - b) *je pedagogickým presadzovaním zákonných a administratívnych verejných opatrení na pomoc deťom a mládeži,*
 - c) *je súčasťou spoločenskej a štátnej starostlivosti o výchovu, pokiaľ beží mimo rodiny a školy,*
 - d) *jej rozsah sa stále rozširoval a dnes predstavuje verejnú ponuku pomoci pre ľudí všetkých vekových kategórií, vzťahuje sa nielen na zanedbanosť a na abnormálne správanie, ale aj na zachovanie , prípadne obnovovanie normality človeka.“ (Táncoš, J. 2001, s. 120-121).*
- *Z metód sociálnej pedagogiky ...“vyberáme pre orientáciu metódy, ktoré sa najviac používajú:*
 1. *metóda kompenzácie nevhodných podnetov,*
 2. *metóda posilnenia vlastnej kompetencie,*
 3. *metóda ponuky podnetov, vyplývajúcich z ich individuálnych potrieb,*
 4. *metóda plánovania pozitívnych perspektív,*
 5. *metóda podpory orientovanej na seberealizáciu,*
 6. *výchovné a sociálne poradenstvo,*
 7. *preventívne metódy ,*
 8. *konzultačná činnosť*
 9. *supervízia.*
- *Na základe vyššie uvedených princípov možno povedať, že predmetom sociálnej pedagogiky ako špeciálnej pedagogickej vedy sú sociálne aspekty výchovy a vývinu osobnosti. Zameriava sa na „tretiu oblasť výchovy“, v rámci ktorej intervenuje do procesov socializácie najmä u hrozených a sociálne znevýhodnených skupín detí a mládeže aj dospelých.*

- *Do roku 1989 u nás absentovala príprava sociálnych pracovníkov a rovnako i sociálnych pedagógov....Je pochopiteľné, že po spoločensko-politických a sociálnych zmenách v nasledujúcom období sa ozývala nástojčivá požiadavka prísunu odborníkov pre túto oblasť. Predpokladom pre dobre vykonávanú praktickú sociálnu prácu je výchova odborníkov v oblasti sociálnej práce. ...vytvorením štandardov ...by sociálna pedagogika deklarovala svoju orientáciu s európskymi snahami so vzdelávaním sociálnych pracovníkov“.* (Táncoš, J. 2001, s. 121).
- *„Dôležitým zdrojom socializácie dieťaťa je príklad, pretože deti sú nasmerované na príklad, ktorý ich oslovuje...Ako pôsobia mnohí rómski rodičia na vlastné deti, keď celé dni sa nerozprávajú by skôr ich nabádajú na zlé správanie, či konanie, namiesto toho, aby im boli vzorom a nápomocní v učení, či správaní.“* (Táncoš, J. 2001, s. 122).
- *„Sociálna pedagogika má vykonávať sociálnu prácu aj medzi rodičmi. Tiež sa musí snažiť získať ich dôveru. Mnohí rodičia sa však správajú k pedagógovi ako k svojmu nepriateľovi. Neradi sa s ním rozprávajú, lebo ten im znova povie niečo zlé na ich dieťa a bude sa starať do ich výchovy. A to rómski rodičia nemajú radi, aj keď si sami vo väčšine prípadov nevedia so synom (dcérou) poradiť. Keď sa pedagógovi predsa podarí získať dôveru dieťaťa, ale aj rodiča, aj jeho sociálna práca má výsledky, pretože je dôležité jednotné pôsobenie učiteľa (školy) a rodiny (rodiča) na žiaka.“*
- *V súčasnom období u nás v oblasti starostlivosti o prostredie, v ktorom vyrastá dieťa, prevláda nedostatočná kontrola, svojvoľnosť, bezbrehosť v prejavoch správania pudovosť, inštinktívnosť, neprogramovanosť a pod. To vedie k mravnej vykoľajenosti, tuláctvu, záškoláctvu, sklonu k toxickým návykovým látkam.*
- *Napr. v Anglicku je rozpracovaný dôsledný systém starostlivosti o ohrozené deti. S dysfunkčnou rodinou začínajú sociálni pracovníci pracovať hneď od narodenia dieťaťa. Tzv. „terénna sestra“...Má za úlohu sledovať vývin detí, starostlivosť zo strany rodičov o dieťa, spolupracovať s nimi a radiť im, informovať o výsledkoch svojich pozorovaní. Ak sa po pol roku intenzívnej spolupráci s rodinou nedostavia pozitívne výsledky, podáva „Centrum rodiny“ návrh na umiestnenie dieťaťa do náhradnej starostlivosti. Zvyčajne to býva pestúnstvo, teda výchova v iných usporiadaných rodinách...Výchova v detských domovoch je omnoho zriedkavejšia ako u nás.“* (Táncoš, J. 2001, s. 123.)
- *...ak zhodnotíme rómskych rodičov dôjdeme k záveru, že nie sú dostatočne pripravení plniť výchovné úlohy, nezriedka neovládajú ani základné pedagogické poznatky o výchove. Rodina je pritom primárna výchovná inštitúcia a podľa zákona o rodine je výchova detí jej najdôležitejšou úlohou. Nemožno sa preto čudovať, že výsledkom nesprávneho výchovného pôsobenia v rómskej rodine je dieťa s asociálnymi a antisociálnymi prejavmi*
- *Kým skutočne nevezmeme vážne slová Komenského, že „prevýchova je omnoho ťažšia ako výchova“ a neurobíme v tomto smere výraznejší krok zo strany spoločnosti smerom k rodine, bude socializačný proces rómskych detí a mládeže stagnovať.“* (Táncoš, J. 2001, s. 124).

7.2 Mária Kňazíková (2001, s. 131-133)

Úlohy sociálnej pedagogiky vo vzťahu ku vzdelávaniu Rómov v súčasnej Slovenskej republike

- „Dnes už neexistujú polemiky o tom, že exogénne faktory) teda prostredie, spoločnosť, resp. spoločenstvo) majú výrazný vplyv na výchovu a vzdelávanie detí. Neexistujú ani diskusie o tom, či dotknutejšou oblasťou je výchova alebo vzdelávanie, pretože prirodzený empirický vývoj podčiarkol skutočnosť, že to nie je možné obsahovo a do určitej miery ani formálne, oddeliť od seba výchovu a vzdelávanie, preto sa čoraz častejšie používa súhrnný názov „edukácia“.
- Predmetom výskumov je však často pomer exogénnych a endogénnych faktorov na edukáciu detí. Miera vplyvu prostredia nielen na edukáciu, ale aj na celkový harmonický osobnostný vývoj a progresívnu stabilizáciu dieťaťa je značná. S týmto fenoménom sa stretávame najmä na školách, ktoré vo zvýšenej forme navštevujú najmä deti zo sociálnej, jazykovej, respektíve kultúrnej znevýhodnenej prostredia.
- Tento pojem zahŕňa deti, ktorých domáce, teda výchovné prostredie má nižšiu kvalitatívnu hodnotu a rovnako ekonomický status rodiny týchto detí býva výrazne nižší. Väčšina týchto detí nemá možnosť zaškolenia v materskej škole, do prvého ročníka prichádza nepripravená a často aj neadaptovaná na väčšiu homogénnu skupinu. (Kňazíková, M. 2001, s. 131).
- Bohužiaľ, veľmi často je tento opis charakteristický pre deti rómskeho pôvodu, a to najmä z osád, resp. segregovaných aglomeračných oblastí, kde žije homogénna skupina obyvateľstva z hľadiska spoločenského, ekonomického i kultúrneho.
- Vláda SR svojim uznesením č. 153/ 1991 schválila Zásady vládnucej politiky k Rómom a ich rozpracovanie v rezortoch, teda aj v rezorte školstva....Tento krok sa následne konkretizoval v začatí projektu nultých ročníkov základných škôl pre deti z jazykovo znevýhodnenej prostredia, pretože sa hypoteticky predpokladalo, že práve jazyková bariéra je základným determinantom školskej neúspešnosti Rómov. Prevažná časť edukácie sa totiž realizuje v škole a má verbálny charakter. Úroveň jazykového repertoára žiaka teda zohráva veľkú úlohu v jeho školskej úspešnosti. Bez predchádzajúcej zaškolenosti a bez nevyhnutných komunikačných zručností nemajú deti v škole šancu.
- Od školského roku 1996/97 sa v niektorých vybraných regiónoch pokusne zriaďovali prípravné triedy, kde sa používal rómsky jazyk ako pomocný, resp. podporný. Avšak tento alternatívny podporný program nemal legislatívne podklady a nestalo sa tak ani dodnes napriek jeho úspešnosti.
- V roku 1999 bol Ministerstvo školstva SR schválený projekt experimentálneho overovania prípravných tried v základných školách pre deti zo sociálnej a jazykovo

znevýhodneného prostredia v rozsahu 1178 žiakov z 22 okresov SR, nemáme však informácie o jeho výsledkoch.“ (Kňažíková, M. 2001, s. 132).

7.3 Stanislav Matulay – Božena Švábová (2001, s. 137-141)

Výchovno-vzdelávacie výsledky rómskych detí – absolventov experimentálnej materskej školy v Rudňanoch – na špeciálnej a základnej škole v Rudňanoch

- „Obec Rudňany, v minulosti známa ako bohaté nálezisko rúd po roku 1989 rozhodnutím vlády o zastavení vysoko neefektívnej ťažby definitívne upadá. Úroveň nezamestnanosti u majoritného obyvateľstva je asi 40% a u Rómov takmer 100%.
- Väčšina rudňanských Rómov žije na okrajoch obce v dvoch osadách: Pátorácke a Zabíjanec. Dlhodobá nezamestnanosť, nič nerobenie, polihovanie len vo svojich príbytkoch, z ktorých mnohé sú hlboko pod hranicou ľudskej dôstojnosti, to všetko sa odráža na mnohopočetných rodinách.
- Neplnoleté deti majú deti, starostlivosť rodičov je minimálna. Z asi 1000 rudňanských Rómov má asi 750 priezvisko Horváth. Vzdelávanie mládeže končí na špeciálnej a základnej škole, ktorá bola maximom i pre ich rodičov. Vzniká tak špirála odovzdávania minimálneho vzdelanostného a kultúrneho kapitálu.

O experimentálnej materskej škole – Projekt Matka a dieťa

- V roku 1994 odštartoval vďaka finančnej pomoci holandskej vlády a spolupráci Odboru školstva Okresného úradu v SNV projekt Matka a dieťa. V jeho rámci vznikla v Rudňanoch experimentálna materská škola, ktorej výnimočnosť spočívala a doteraz spočíva v tom, že ju navštevovali a navštevujú spolu s rómskymi deťmi aj ich matky. Jej kapacita je 10 detí a 7 matiek. Tieto realizujú všetky obslužné činnosti, ktoré vyžadujú ich deti, starajú sa o poriadok a čistotu v herni a v ostatných priestoroch školy, podieľajú sa na príprave spoločných jedál.“
- „V čase, keď odborné pedagogické pracovníčky realizujú s deťmi výchovné činnosti sa ich matky učia špecializovaným domácim prácam – šitiu, vyšívaniu, háčkovaniu a pod. Vzhľadom na to, že prvé deti- absolventi opustili túto materskú školu už pred 4-mi rokmi, rozhodli sme sa preskúmať ich ďalšie uplatnenie. (Matulay, S. –Švábová, B., 2001, s. 137-138).

Stručná informácia o prieskume

Tabuľka č. 1 Rozmiestnenie detí z materskej školy do osobitnej a základnej školy

Školský rok	Špeciálna škola	Základná škola	Spolu
1996/1997	2	-	2
1997/1998	1	1	2
1998/1999	2	5	7
1999/2000	2	3	5
2000/2001	3	7	10

Interpretácia:

- *Pri porovnaní počtu rozmiestnenia školopovinných rómskych detí do jednotlivých škôl sa ukázalo, že aj napriek absolvovaniu predškolskej prípravy v materskej škole sú rómske deti umiestnené v osobitnej škole.*

Tabuľka č. 2 Úspešnosť rómskych detí na základnej škole v Rudňanoch

školský rok	počet detí	prospelo v I. roč.	Neprospelo v I. roč.
1996/1997	-	-	-
1997/1998	1	-	1
1998/1999	5	-	5
1999/2000	3	-	3

Interpretácia:

- Zistené výsledky v jednotlivých školských rokoch ukazujú, že každé dieťa prichádzajúce zo sledovanej materskej školy do základnej školy opakovalo 1. ročník.

Tabuľka č. 3 Úspešnosť rómskych detí na špeciálnej škole v Rudňanoch

školský rok	prospelo v I. ročníku	neprospelo v I. ročníku	
1996/1997	-	2	
1997/1998	1	-	
1998/1999	-	2	
1999/2000	1	1	

Interpretácia:

- *Ako ukazujú výsledky – iba dve deti zo siedmich, ktoré absolvovali experimentálnu materskú školu, postúpili z prvého ročníka do druhého bez jeho opakovania. Ostatní aj napriek upraveným učebným osnovám opakovali prvý ročník.* (Stanislav Matulay – Božena Švábová, 2001, s. 138-139).

Hodnotenie výsledkov experimentálnej materskej školy pedagógmi základných škôl

„Rómske deti prichádzajúce z experimentálnej materskej školy:

- Majú vypestované základné kultúrno-hygienické návyky,
- sú zvyknuté pracovať v kolektíve, sú komunikatívnejšie pretože dobre ovládajú spisovný jazyk,

- v prvých týždňoch sú jednoznačne oporou učiteliek vo výchovno-vzdelávacom procese,
- poznajú množstvo riekaniek, detských piesní, čo napomáha v triede vytvoriť hneď v prvých dňoch priateľskú atmosféru.
- pozitívne ovplyvňujú a motivujú ostatné deti z osady, ktoré sú zo začiatku v škole veľmi plaché a bojzlivé. “ (Matulay, S.–Švábová, B., 2001, s. 140).

Bohužiaľ s odstupom času sa situácia v triede podstatne mení:

- deti z MŠ je v triede menšina a tak sa musia postupne podriadiť a prispôsobiť pomalšiemu tempu detí z osady, ktoré boli vychovávané diametrálne odlišne,
- učebnú látku musia preberať so všetkými naraz a tak sa prispôsobiť pomalšiemu tempu detí z osady,
- zhruba po pol roku rozdiely v triednom kolektíve medzi oboma skupinami zanikajú.

Hodnotenie dôvodov neúspešnosti rómskych detí pedagógmi

- slabá, alebo žiadna spolupráca s rodinou,
- nízka sociálna a kultúrna úroveň rodín i prostredia rómskych osád,
- absencia domácej prípravy do školy – tá u rómskych detí neexistuje,
- mnohé deti nepravidelne navštevujú školu, častým dôvodom je aj zlý zdravotný stav,
- ďalším nemenej závažným problémom je neznalosť slovenského jazyka - detí v rodinách z osád komunikujú iba v rómskom jazyku – nástup do školy a denný pobyt v škole, kde učiteľka hovorí v cudzom, neznámom jazyku je pre nich frustrujúci a automaticky vytvára predpoklady školskej neúspešnosti dieťaťa. “ (Matulay, S. –Švábová, B., 2001, s. 140).

„Sociotechnické návrhy

1. Rozhodujúcim predpokladom pre zaradenie detí do experimentálnej materskej školy by mali byť uspokojivé výsledky diagnostiky pedagogicko-psychologickej poradne.
2. Deti, ktoré absolvovali experimentálnu materskú školu musia v danej triede prvého ročníka tvoriť rozhodujúcu väčšinu – v opačnom prípade bude efekt nulový.
3. Pre rómske deti by bolo dobré, keby sa čo najdlhšie zdržovali v školskom prostredí, t. j. i v popoludňajších hodinách po vyučovaní (náhrada absentujúcej domácej prípravy a pod.)

4. *Model školských družín vhodný pre deti majority je pre rómske deti nevyhovujúci. Namiesto neho navrhujeme model školských klubov, ktoré by viedli triedni učitelia, ktorí majú dôveru svojich žiakov i rodičov a dôkladne poznajú ich rodinné prostredie.*
5. *Ďalej skvalitňovať spoluprácu Pedagogicko-psychologickej poradne v SNV a Základnej školy v Rudňanoch s Komunitným centrom občianskeho združenia Dôstojný život v Rudňanoch.*“ (Matulay, S. –Švábová, B., 2001, s. 141).

7.4 Stanislav Matulay – Eva Matulayová (2001, s. 141-143)

Komparatívna analýza čiastkových študijných výsledkov rómskych a nerómskych poslucháčov VVaPC v Spišskej Novej Vsi.

- *„Vedecko-výskumné a poradenské centrum so sídlom v Spišskej Novej Vsi je detašovaným pracoviskom Pedagogickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Jeho študijné odbory, obsah výučby a teda i zameranie na rómske etnikum je rovnaké ako zameranie Katedry rómskej kultúry PF UKF v Nitre.*
- *Pravdepodobne na žiadnom inom vysokoškolskom pracovisku na Slovensku a asi ani v Európe, sa nevyskytujú vysokoškolské pracoviská s tak špecifickým zameraním a s tak veľkým počtom rómskych študentov i pedagógov*
- *Pravidelné stretávanie sa predstaviteľov dvoch značne odlišných národností na jednom spoločnom pracovisku, realizácia spoločných činností a cieľov z neho robí v určitom zmysle laboratórium , ktoré sa tak stáva v malej mierke zrkadlom perspektív kvality ich súčasného i budúceho spoločného života.“* (Matulay, S. - Matulayová, E., 2001., s. 141).
- *Jedným z viacerých markantných rozdielov medzi oboma národnosťami je vzťah k vzdelaniu. Vychádzajúc oboma z vyššie uvedených skutočností sme formulovali ciele nášho skromného prieskumu nasledovne:*
 1. *Zistiť a porovnať študijné výsledky rómskych a nerómskych študentov študijného odboru Sociálna práca so zameraním na rómske etnikum, s ktorým absolvovali štúdium na stredných školách.*
 2. *Rovnako zistiť a porovnať ich študijné výsledky, ktoré dosiahli v prvom roku univerzitného štúdia.*
- *Prieskumná vzorka: 3. ročník, 193 poslucháčov, z toho 9 rómskych študentov.“* (Matulay, S. - Matulayová, E., 2001., s. 142).

„Výsledky analýzy

Tabuľka č. 1: Študijné výsledky poslucháčov 3. ročníka odboru Sociálna práca - VVaPC

študenti	stredná škola	maturita	letný semester	zimný semester	LS + ZS
nerómovia	1,93	1,79	1,51	1,79	1,65
Rómovia	2,36	2,15	1,55	1,71	1,63
spolu	2,145	1,97	1,53	1,75	1,64

Interpretácia výsledkov:

- *Rómski študenti síce dosiahli na stredných školách badateľne horšie študijné výsledky, ale výsledný rozdiel o 0,43 ako i agregátnu priemernú známku 2,36, nemožno podľa nášho názoru hodnotiť ako veľmi slabé výsledky a veľmi veľký rozdiel.*
- *Obe skúmané skupiny dosiahli badateľne lepšie výsledky na vysokej škole, než na strednej škole.*
- *Rómski študenti v absolútnych číslach spravili väčší pokrok na vysokej škole v porovnaní so strednou školou a stiahli náskok nerómskych študentov v sumári z 0,43 na 0,02, čo je iste možné nazvať rozdielom menej než zanedbateľným.*
- *Celková agregátna známka za prieskumnú vzorku (1,64) podľa nášho názoru signalizuje dobré až veľmi dobré vyučovacie výsledky celej sledovanej učebnej skupiny.*
- *Nakoľko sú tieto výborné vyučovacie výsledky odrazom študijného úsilia poslucháčov a nakoľko (teoreticky možnej) benevolencie skúšajúcich nám rozsah prieskumu neumožňuje povedať. V každom prípade však pripomíname, že značnú časť študijných predmetov učia a teda i skúšajú pedagógovia z Nitry, Bratislavy a podobne, čo značne znižuje možnosť prípadnej manipulácie s učebnými výsledkami kmeňovými pracovníkmi VV a PC.“ (Matulay, S. - Matulayová, E., 2001., s. 143).*

7.5 Stanislav Matulay – Rudolf Zrost (2001, s. 144-147)

Skúsenosti a hodnotenie rómskeho etnika externými poslucháčmi štúdia odboru Sociálna práca so zameraním na rómske etnikum PF UKF Nitra, VV a PC so sídlom V Spišskej Novej Vsi

- „Na ploche tohto článku podáme niektoré výsledky obsahovej analýzy seminárnych prác poslucháčov 2. ročníka sociálnej práce so zameraním na rómske etnikum. Obsah prác bol zameraný na kvalitu a kvantitu osobných skúseností daných študentov s rómskym etnikom a na ich subjektívne hodnotenie tejto minority.

Základné údaje o súbore respondentov

- Celkový počet respondentov 68.....100%
- muži15.....22,1%
- ženy.....53.....77,9%
- trvalé bydlisko región Spiš.....54.....79,4%
- trvalé bydlisko východné Slovensko.....10.....14,7%
- trvalé bydlisko stredné Slovensko..... 3.....4,4%
- trvalé bydlisko západné Slovensko.....1.....1,5%
- vek v rokoch
 - do 20.....14.....20,6%
 - 21-25.....23.....33,8%
 - 26-3012.....17,6%
 - 31-35..... 9..... 13,2%
 - 36-40.....7.....10,3%
 - 41 rokov.....3.....4,4%
- zamestnanie - nezamestnaní 25.....36,8%.
 - sociálni pracovníci 20.....29,4%
 - pracovníci polície 9.....13,2%

učitelia	4.....5,9%
rôzne	10.....14,7%

Dĺžka práce s Rómami

- 0 rokov..... 42.....61,8%
- 1-5 rokov..... 11.....16,2%
- 6-10 rokov.....10.....14,7%
- 11-15 rokov.....3.....4,4%
- 16-23 rokov..... 2.....2,9%

Pôvod skúseností

- v detstve a mladosti.....19.....28,0%.
- v dospelosti.....11.....16,2%
- cez prácu.....26.....38,2%
- sekundárne (cez rodinu, známych).....12.....17,6%“ (Matulay, S.- Zrost, R., 2001, s.144-145).

„Skúsenosti a názory respondentov na rómske etnikum

- kladné skúsenosti nemá47 respondentov.....69,1%
- kladné skúsenosti má21 respondentov30,9%
- kladný názor nemá62 respondentov.....91,2%
- kladný názor má 6 respondentov8,8%
- z uvedených údajov vyplýva, že pri kreovaní svojich názorov si poslucháči externého štúdia sociálnej práce zameranej na rómske etnikum, pravdepodobne vychádzajú skôr zo vžitých a v majoritnej časti spoločnosti rozšírených predsudkov a stereotypov, než z vlastných osobných skúseností.

• Frekvencia pozitívnych a negatívnych skúseností respondentov s rómskym etnikom

- kladné skúsenosti uviedlo 21 resp. – z toho 1 – 14 resp., 2-6 resp., 3 -1 resp.,
- negatívne skúsenosti uviedlo 25 resp. – z toho 1 – 14 resp., 2 – 6 resp., 3 – 0 resp., 4 – 1 resp.

- *Vyššie uvedené skutočnosti ...hovorí o tom, že aspoň časť respondentov sa pravidelne ...stretáva s rôznymi predstaviteľmi rómskeho etnika. Z toho vyplýva, že frekvencia ako negatívnych tak i pozitívnych skúseností by mala byť oveľa väčšia. (Matulay, S.- Zrost, R., 2001, s.146-147).*

7.6 Rudolf Zrost (2001, s. 148-149)

Niekoľko skúseností z praktickej aplikácie niektorých foriem a metód osvetovej práce s rómskymi žiakmi

- *„...ako poslucháč 2. ročníka som v novembri 1999 založil rómsky šachový klub. Vo výchovnom procese majú záujmy veľký význam. Dávajú možnosť na individualizáciu výchovy....Cieľom nášho projektu bolo vzbudenie záujmu o šach, ako som už vyššie uviedol, jedná sa o jednu z najstarších hier, pričom aj dnešnému modernému človeku dáva mnohé možnosti zábavy a aktívneho odpočinku. ...V prívlastkoch ako „hra mudrcov, duševná gymnastika „ sa odráža úcta a vážnosť, ktorú k šachu prechováva veľa ľudí.*
- *Cieľom šachového krúžku rómskych detí je vzbudiť záujem o šachovú hru – naučiť deti základom šachu, rozvíjať v nich logiku, vlastný úsudok , ale súčasne je to priestor na nadväzovanie priateľských vzťahov, na pestovanie spolupatričnosti, ale i sebadisciplíny, priestor na vyjadrenie radosti z hry i nových kontaktov i skúseností.*
- *Počas môjho pôsobenia v šachovom krúžku rómskych detí som zistil, že deti, ktoré dosahujú v škole dobré výsledky, majú relatívne dobrý prospech. Šachových tréningov sa zúčastňujú pravidelnejšie ako deti, ktorých školské výsledky sú slabšie. Rómske deti, ktorých účasť na tréningu je pravidelná, sa do hry zapájajú aktívnejšie, sú vytrvalejšie, snažia sa o určitú kombinačnú hru a občas prejavia i záujme pracovať so šachovou literatúrou.*
- *Aj napriek tomu, že športová disciplína ako je šach je medzi rómskou populáciou takmer neznáma, je prekvapujúce, aký záujem sme u rómskych detí touto mimoškolskou aktivitou vyvolali. Jednoznačne možno konštatovať, že u detí, ktoré majú o šach hlbší záujem, sa intenzívnejšie prejavilo logické myslenie, schopnosť kombinatoriky, osobnostné vlastnosti ako je vytrvalosť a presnosť.*
- *Zároveň je evidentná i spätná väzba – totiž záujem o šach spätne u nich potencioval aj záujem o školu, čo sa prejavilo v permanentnom zlepšovaní prospechu (príkladom je žiak Andrej Makula, ktorý postúpil za družstvo MŠK Spišská Nová Ves 1 do ligovej súťaže.)*
- *Ďalším pozitívom klubovej práce bolo postupné prekonávanie bariér medzi deťmi z rôznych sociálnych skupín v rámci rómskeho spoločenstva, no zároveň aj medzi rómskymi a nerómskymi deťmi. Dne už nezaznamenávame žiadne prejavy agresivity,*

netolerancie, naopak je tu evidentný rešpekt, tolerancia, spolupatričnosť a prejavy vzájomnej spolupráce (veľkou skúsenosťou, pre mňa ako trénera bola návšteva rómskych rodín, z ktorých pochádzajú jednotliví členovia šachového klubu).

- *Ozajstnou výhrou pre nás ako zakladateľov a organizátorov šachového klubu však bude dobrý prospech našich zverencov a aj takouto cestou postupná eliminácia spoločenského problému, ktorému zvykneme dávať prívlastok rómsky“ (Zrost, R., (2001, s. 148-149).*

7.7 Vlasta Fabianová (2001, s. 149-152)

Niekoľko poznámok k využívaniu osvetovej práce pri eliminácii tzv. rómskeho problému

- *„Uplynulo už desať rokov, čo v Slovenskej republike bol Rómom priznaný štatút národnosti. Za týchto desať rokov boli prijaté viaceré politické programy sformulované do rôznych do rôznych stratégií či koncepcií, ktorých cieľom bolo riešenie stále vypuklejších problémov dotýkajúcich sa rómskej menšiny a obojstranných vzťahov. Vývoj však ukázal, že sú nedostatočné . V praktickom živote „dolu“ sa sotva prejavili.*
- *Najväčším nedostatkom je podľa nášho názoru, nekomplexný a mnohokrát nekompetentný prístup. Čo teba rozumieť pod nekomplexným prístupom? Predovšetkým nedostatočnú spoluprácu dotknutých spoločenských článkov.*
- *Všetci sme prijali tézu, že vzdelanie je najúčinnnejším prostriedkom odstraňovania sociálnych a kultúrnych problémov. Musíme, žiaľ, konštatovať, že práve predškolská a školská výchova rómskych detí je príkladom nekomplexného prístupu.*
- *Na jednej strane je nežiadúca žiadna výchova zo strany rómskych rodičov, pretože tí nechápu význam a nevyhnutnosť vzdelania alebo tí, čo si to uvedomovali , dnes rezignujú s konštatovaním - veď Róm sa aj tak neuplatní ani ako zamestnanec, ani ako živnostník. Na druhej strane sú tu pretrvávajúce (narastajúce) nežiadúce postoje majority, vrátane učiteľov, ktorí často aj pod nátlakom rodičov rómske deti zámerne eliminujú.*
- *Pojem osveta do života našej spoločnosti uviedol Ján Kollár...už pre 200 rokmi. Osvetu najčastejšie definujeme ako výchovný systém spoločnosti. Jej poslaním je sústavne pôsobiť na formovanie vedomia , postojov a konania ľudí tak, že im sprístupňuje poznatky vedy, techniky, hodnoty kultúry a umenia, v súlade s celospoločenskými potrebami a záujmami.*
- *Z hľadiska riešenia „rómskeho problému“ je potrebné osvetovú prácu zamerať na niekoľko závažných okruhov:*
 - *na problém negramotnosti, a rozvoj funkčnej gramotnosti*

- *odstraňovanie sociálnej, kultúrnej (vzdelanostnej) zaostalosti,*
- *elimináciu retardačných stereotypov a tradícií,*
- *formovanie prosociálneho vedomia prostredníctvom rodinnej, zdravotnej, právnej a inej výchovy, prostredníctvom praktických vzdelávacích a nakoniec aj rekvalifikačných kurzov pre výkon profesií s ohľadom na regionálne potreby.*
- *Možno prvým krokom k zmene vzájomných spoločenských vzťahov k tolerancii bolo i zriadenie Katedry rómskej kultúry a následne Vedecko-výskumného a poradenského centra (v SNV) na nitrianskej Univerzite Konštantína Filozofa, kde sa prakticky už niekoľko rokov pripravujú budúci sociálni a pedagogickí pracovníci pre prácu v rómskych komunitách. “ (Fabianová, Vlasta, 2001, s. 149-151).*

7.8 Rastislav Rosinský (2001, s. 152- 153).

Hra ako možný výchovný prostriedok rómskych detí

- *„Dieťa na začiatku prvého ročníka klasickej základnej školy je v situácii, keď sa náhle zmení obsah jeho činnosti. Doteraz bolo zvyknuté poznávať okolitý svet najmä prostredníctvom hry. Vstupom do nového prostredia školskej triedy nastáva zlom. Okrem zmeny jeho denného rozumu sa mení aj jeho prirodzená činnosť. Vyučovanie má byť školou analyticko-syntetického myslenia, prostredím , kde sa žiaci učia diskutovať, počúvať argumenty protivníka a formulovať vlastné myšlienky.*
- *Proces vyučovania svojím obsahom, metódami prác má prispieť k rozvoju všetkých zložiek osobnosti dieťaťa. ...ľudský život sa skladá z kompromisov a prispôsobovania sa. Tento proces sa začína narodením a končí sa v okamihu nášho zániku. Pri adaptácii ide o prispôsobovanie sa a nie o stotožňovanie sa s danou realitou.*
- *Sociálne cítenie rómskych detí sa začína... v rodine. Dieťa tu poznáva okolitý svet, vzťahy. Poznanie istých skúseností , s ktorými vstupuje rómske dieťa do školy, ho stavia na štartovaciu čiaru, ktorá ďaleko zaostáva za ostatnými deťmi.*
- *Prvým jeho veľkým handicapom je jazyk. V rómskej rodine sa hovorí prevažne v jazyku materinskom. Pri vstupe do školského prostredia narazí na veľkú prekážku, nerozumie. To sa následne prejaví nezáujmom, neposednosťou a niekedy až agresivitou.*
- *Druhým základným handicapom rómskeho dieťaťa sú jeho základné zručnosti. ...Dieťa v tomto prostredí nevidí ceruzku, farbičky , pero. Nedržalo ich v ruke, nevie nimi kresliť.*
- *Aj hygienické návyky rómske dieťa vo väčšine prípadov nemá osvojené a po prvýkrát sa s požiadavkami hygieny oboznamuje práve v škole.*

- *Správanie rómskych detí odzrkadľuje filozofiu rómskeho myslenia- žiť pre okamih. Dieťa si tak svojimi detskými zbraňami vydobyje takmer všetko. Výchova týchto „živelných“ detí je v rodine bez pravidiel, rodič nepozná vekové osobitosti rastu rozvoja. V poslednom období sa vzorom pre ich správanie stáva o niečo starší priateľ.*
- *V majoritnej spoločnosti je starostlivosť o výchovu dieťaťa prenesená na rodinu, príp. predškolské zariadenie. V rómskej komunite...dieťa vyrastá na základe vlastného temperamentu, na základe výchovného pôsobenia celej komunity.*
- *Vráťme sa späť k hre, ako k metóde výchovy a vzdelávania. Pokiaľ sa hra osvedčila v kolektíve detí z majoritnej skupiny, o čo viac by ju bolo potrebné aplikovať v kolektíve detí rómskych. Ich prvý kontakt so školským prostredím by nemal byť usmernený len na získavanie vedomostí, ale najmä na ich výchovu. Už história nás poučča, že hra je stará ako ľudstvo samo. Je to jedna z mála vecí, ktoré by sme mali brať smrteľne vážne. Dieťaťu nie je len prípravou na život, ona je samým životom. V hre sa utvára komplexná osobnosť dieťaťa a súčasne sa v nej prejavuje. ... hra znamená pre dieťa aj veľkú príležitosť k nadviazaniu sociálnych vzťahov.“ (Rosinský, R., 2001, s. 152-153).*

7.9 Emil Samko (2001, s. 160- 162).

Sociálny stav rómskeho jazyka na Slovensku a v Európe - jeho využitie v školách ako alternatívny jazyk

- *Jazyk je najzreteľnejším výrazom identity národa. Aj keď ide o minoritné skupiny, každý národ má právo hovoriť svojim jazykom, udržiavať ho a rozvíjať. Minoritné skupiny majú morálnu zodpovednosť toto právo uplatňovať a všetkými prostriedkami ho realizovať. Ak je jazyk výrazom kultúry národa, jazyk menšín nemá takú dôležitosť ako jazyk majoritných skupín, neexistuje reálna možnosť komunikovať o pozitívnych hodnotách kultúry.*
- *Rómčina si vyhradzuje právo byť na takej istej úrovni ako hociktorý iný jazyk na svete. Je potrebné rešpektovať jeho voľný vývoj a brať do úvahy aj jeho skutočné používanie.*
- *Jednou z úloh Katedry Rómskej kultúry je rozvíjať rómsky jazyk a v spolupráci so sekretariátom Splnomocnenca vlády pre riešenie rómskej otázky v SR a inými vedecko-výskumnými pracoviskami doviesť ho k úspešnej kodifikácii.*
- *Katedra rómskej kultúry vníma problematiku rómskeho jazyka v dvoch intenciách:*
 - *Používanie rómskeho jazyka ako alternatívneho v školách a v mimoškolských zariadeniach.*
 - *Kodifikácia rómskeho spisovného rómskeho jazyka.*

- *Do škôl prichádzajú rómski žiaci s jazykovou bariérou. Aby im mohla škola poskytnúť to čo jej jej poslaním a prvoradou úlohou, t. j. výchova a vzdelávanie, je potrebné postupne túto jazykovú bariéru odstraňovať. Je faktom, že pre rómske dieťa je vzdelávanie o. i. náročnejšie, pretože sa dostávajú do bilingválnych škôl s neznámym vyučovací jazykom.*
- *Učiteľ rómskeho jazyka pripravuje študenta pre prax v dialektoch, ktoré študenti musia využiť vo svojich regiónoch....V tejto situácii štandardizovaný rómsky jazyk nepomôže. Bol by pre žiaka z málo podnetného prostredia nový a viac zaťažujúci.*
- *V tomto čase je potrebné, aby sa odborníci dohodli, akými metódami a formami dospeli ku kodifikácii rómskeho jazyka. Podľa poznatkov...ohľadom diametrálnosti rozvoja dialektov, v súčasnej dobe by bolo veľmi ťažké určiť, aký dialekt by bol najvhodnejší ako základ pre kodifikáciu rómskeho jazyka na Slovensku.*
- *Už komisia pre rozvoj rómskeho jazyka v roku 1971 konštatovala pri hodnotení rómčiny v medzinárodnom rozsahu, že nie je ani jeden dialekt lepší ako iný, preto nemožno uprednostniť žiadny z nich.*
- *Podľa nás by bolo najschodnejšou cestou to, čo je v rómskych dialektoch spoločné – rovnaké, a to zobrať za základ ku kodifikácii rómskeho jazyka na Slovensku.“ (Samko, E., 2001, s. 160-161).*

7.10 Miroslava Čerešníková (2001, s. 169-171).

Možné problémy rómskeho dieťaťa v slovenskej škole

- *„Vo veku okolo troch rokov si dieťa začína uvedomovať seba, svoju osobnosť v systéme sociálnych vzťahov v rodine a vo svojom okolí. Už trojročné dieťa si začína vytvárať vlastnú vnútornú štruktúru percipovania reality okolo seba, akýsi súkromný „filter“, cez ktorý plynú zážitky a skúsenosti s inými ľuďmi a formujú jeho osobnosť a pohľad a svet. Rómske dieťa, pre ktoré je jeho rodina, so svojimi zvykmi, hodnotami a normami celým svetom, sa v šiestich rokoch dostáva zrazu do sveta celkom odlišného, plného nových ľudí, vecí, pravidiel a povinností, ktoré do „jeho“ sveta nepatria. Dostáva sa do školskej triedy, ktorá by mala byť „jeho referenčnou skupinou“, v ktorej by malo nájsť svoje miesto a byť v nej akceptované a prijímané.“ (Čerešníková, M., 2001, s. 169).*
- *Fáza začlenenia rómskeho dieťaťa z „iného“ sveta do kultúrno-spoločenského európskej krajiny sa javí ako problémová a pre samotné rómske dieťa frustrujúca a neraz i zraňujúca. Ak sa teda proces socializácie v školskom prostredí nerealizuje pozitívne, z rómskeho dieťaťa sa stáva outsider skupiny, vzápätí sa dostáva na okraj i k vôli vzdelávacím výsledkom, a tak sa snaží kompenzovať novovzniknutý cit menejcennosti produkciou nevhodného správania, s cieľom dať o sebe vedieť.*

- *Takýmto správaním sa neskôr logicky dostáva do konfliktu (či už otvoreného, alebo skrytého). Objekt a subjekt výchovy a optimálne vyriešenie oboch stojí obyčajne na absolútnom pedagogickom a ľudskom majstrovstve učiteľa. Ak však učiteľ nemá potrebné informácie z oblasti psychológie o príčinách a cieľoch nevhodného správania žiaka, nedisponuje technikami efektívneho zvládania výchovných problémov v škole a navyše je vyčerpaný neustálym napomínaním, trestaním a „riešením“ problémového správania žiaka, nebude už mať silu zostať nad problémovou situáciou, nechá sa do nej vtiahnuť, bude sa cítiť nahnevaný, bezmocný, porazený a každý jeho zásah bude neadekvátny s krátkodobým účinkom na produkciu nevhodného správania u konkrétneho žiaka.*
- *Na základe vyššie menovaných problémov sme sa rozhodli v štyroch triedach dvoch základných škôl realizovať preventívny program rozvoja prosociálneho správania sa detí a eliminovať prejavy agresivity a hostility. Zároveň sme považovali za dôležité pracovať aj s predsudkami a negatívnymi postojmi, ktoré sú súčasťou interpersonálnych vzťahov medzi ľuďmi rôznych národností a kultúr a ich pôsobenie v konečnom dôsledku sťažuje integráciu dieťaťa do skupiny.*
- *Na základe etnicity sa školská trieda rozdelila na dve vzájomne súperiace skupiny, ktoré za žiadnych okolností neboli schopné pracovať spolu. Slovenské deti napríklad odmietali prácu v skupine s rómskymi deťmi, pretože očakávali ich zlyhanie a neschopnosť prezentovať sa pozitívne, nechceli sa pri hre chytiť za ruky, rómske deti zasa sabotovali spoločné činnosti svojou absolútnou pasivitou a nezáujmom, prípadne tvrdeniami „toto ja nedokážem a tak to robiť nebudem“ aj pri úplne jednoduchých cvičeniach. Zachytili sme aj prejavy ponižovania v intenciách predsudkov, ktoré fungujú v majoritnej i minoritnej spoločnosti, napr. „cigán, ty vieš iba kraďnúť“, „gádžo čo nič nedokáže spraviť sám a všetkého sa bojí“ atď.“ (Čerešníková, M., 2001, s. 169-170).*
- *„Našou snahou bolo, aby sa deti naučili akceptovať názory spolužiakov, preberať zodpovednosť za každý svoj čin v triednom kolektíve, aby postupne menili hostilné správanie na priateľskú asertivitu. Každé dieťa zapojené do programu dostávalo na stretnutiach možnosť zažiť úspech a cítiť akceptáciu a prijímanie ostatnými členmi skupiny.*
- *Aby proces odbúrania predsudkov voči Rómom v školskom prostredí bol komplexný, cieľom programu bola i realizácia stretnutí s učiteľmi vybraných škôl, ktorým predchádzalo dotazníkové zmapovanie postojov k rómskym žiakom, znalosť kultúry a histórie Rómov, ako aj skúsenosti s používaním didaktických pomôcok vytvorených pre rómske deti.*
- *Získané informácie môžeme popísať týmito charakteristikami:*
 - *nízka znalosť rómskej kultúry a histórie,*
 - *ťažkosti pri zvládaní problémov v správaní a prospechu rómskych detí,*
 - *nevyužívanie multikultúrnych prvkov výchovy v zmiešaných triedach.*
- *Na základe analýzy získaných informácií boli stretnutia s učiteľmi tematicky orientované na všeobecné informácie o Rómoch v kultúrno-historickom kontexte, na poskytovanie informácií o nových možnostiach prístupu k triedam s väčším počtom*

rómskych žiakov v intenciách multikultúrnej výchovy a tiež na oboznámenie sa s technikami programu kooperatívnej výchovy a intervenčnými stratégiami pri prejavoch problémového správania.

- *Vyvrcholením stretnutí bola slávnostná akadémia detí s pozvaním rodičov, učiteľov a vedľa škôl. Deti s pomocou študentov KRK UKF v Nitre pripravili vlastný program, v ktorom dokázali sebe i ostatným vysokú úroveň pozitívnej seba-reprezentácie, schopnosť kooperovať a spoločne dosiahnuť stanovený cieľ. Zreteľne prejavili schopnosť vzájomne sa podporovať, povzbudzovať a prekonať predsudky voči iným národnostiam.*
- *So žiakmi celý školský rok pracoval školský psychológ a sociálny pedagóg a do práce skupiny boli zapojení študenti KRK. Pri práci s deťmi boli použité metódy rozvoja sebadôvery, sebapoznávania a sociálnych zručností, akými sú komunikatívnosť, empatia, vytváranie sociálne akceptovateľných postojov k sebe, k iným, k vlastným, cudzím i školským veciam.*
- *U detí prebiehala počas roka identifikácia s pozitívnymi vzormi, ktorými pre nich boli študenti KRK. U týchto sociálne zreých mladých ľudí našli rómske deti porozumenie ich mentalite, akceptáciu a podporu dospelých bielych a slovenské deti zažili jasný dôkaz, že schopní a dobrí ľudia sa nedelia na čiernych a bielych. Všetky deti na vlastnej koži pocítili, že svet je krajší, ak sa k sebe správame ako ľudia, ktorých spája srdce.*
- *Jedným zo sekundárnych výsledkov programu bolo, podľa slov učiteľov, zlepšenie psychickej klímy v triedach, eliminácia ničenia cudzích vecí a vyššia snaha žiakov vzájomne si pomáhať pri problémoch v učení. (Čerešníková, M., 2001, s. 170-171).*

8 Výchova, vzdělávání a kultura ve vztahu k národnostním menšinám (22. setkání Hnutí R v Praze, 13-14. listopadu, v roku 2003)

8.1 Július Táncoš (2004, s.39-40)

Katedra rómskej kultúry na Slovensku

- *„S hnutím R máme dobrú spoluprácu a ja si myslím, že budeme naďalej pokračovať...nadväzujeme na to, že pred rokom sme mali takéto stretnutie u nás na Slovensku v Levoči. Dnes pokračuje v Prahe a v perspektíve počítame, že sa bude opakovať aj znovu na Slovensku.*
- *Preto tejto problematike venujeme veľkú pozornosť aj my zo strany našej katedry, ktorá vychováva, pripravuje odborníkov s vysokoškolským vzdelaním pre riešenie a pre konkrétnu aplikáciu riešenia problémov v praxi.*
- *Katedra vznikla v roku 1990 a vychovávala aj pripravuje učiteľov prvého stupňa na základné školy. Ďalej má magisterské štúdium sociálnej a osvetovej práce. Dnes sme pokročili ďalej vzhľadom na nové úlohy, ktoré nás očakávajú v súvislosti s integráciou do Európskej únie, musíme reagovať na potreby a požiadavky praxe, a preto rozširujeme odbor a študijné programy pre ďalšie vzdelávanie Rómov a to je sociálna misijná práca, kde chceme do určitej miery zapojiť aj cirkev do tohto, vzhľadom na to, že táto cirkev má podlžnosti vo vzťahu k Rómom, preto tento obor máme akreditovaný.*
- *Ďalší odbor rozvíja ... rómsky jazyk a literatúra, kde budeme pripravovať pedagógov pre výuku na základných a stredných školách. Potom máme ďalší odbor rómsky asistent, ktorým chceme zase zvýšiť odbornú úroveň týchto asistentov hlavne čo sa týka pedagogického oboru a psychológie.*
- *To sú základné naše zámery a pracujeme aj vo vedecko-výskumných oblastiach: v tejto činnosti máme dosť pozitívne výsledky. Dnes sme zapojení a riešime jednu štátnu úlohu, ktorú nám zadalo ministerstvo školstva: zvyšovanie vzdelanostnej úrovne cez prípravu sociálnu a misijnú a asistenta a učiteľa.“ (Táncoš, J., 2004, s. 39-40).*

8.2 Miroslava Čerešníková - Mária Kňazíková (2004, s.39-40)

Rozvoj sociálneho cítenia, spolupatričnosti, sebavedomia a formovanie národnej identity rómskeho dieťaťa

- *„V porovnaní s nerómskymi deťmi školskú dochádzku začínajú s viditeľným handicapom v oblasti zrelosti a v oblasti sociálnych postojov. Tento jav je spôsobený najmä týmito príčinami:*
 - *rómske dieťa neovláda slovenský jazyk, ktorý je jazykom vyučovacím, ale v potrebnom rozsahu ani jazyk materský, pretože slovná zásoba v rómčine je nedostačujúca a jazykový kód hodnotíme ako obmedzený*
 - *málo podnetnosť sociálneho prostredia, rómske dieťa, ktorého fyzický vek je 6-7 rokov, nedosahuje úroveň jemnej a hrubej motoriky*
 - *vnímanie školy ako represívnej inštitúcie, kde Róm zažíva len neúspech...teoretický obsah vzdelávania (najmä na druhom stupni ZŠ) sa veľmi líši od životných potrieb Róma žijúceho na pokraji spoločnosti,*
 - *nerozvíjaním individuálnej zodpovednosti za svoje činy, správanie, za seba, pretože rozhodnutia sú prijímané kolektívne komunitou (rodinou) a sú záväzné pre každého člena. V tejto oblasti je pôsobenie školy protichodné spôsobením rodiny...*
 - *predsudkami, ktoré majú slovenské deti voči rómskym a naopak, a z ktorých pramení odmietanie kontaktov detí navzájom*
 - *rómske dieťa sa vynikajúco intuitívne orientuje v medziľudských vzťahoch, vycíti láskavé srdce dospelého, pričom nerozlišuje, či je to Róm alebo Slovák, je veľmi živé, temperamentné a vyžaduje veľa neustálej pozornosti od dospelých, čo môže u pedagóga vyvolávať negatívne pocity a odmeranosť*
 - *rómske dieťa v zmiešaných triedach býva skôr dieťaťom neoblúbeným ako oblúbeným, často sú prijímané najmä problémovými spolužiakmi, ktorým sa prispôbujú, čo následne vyvoláva produkciu nevhodného správania, za ktoré sú trestané a odmietané. (Čerešníková, M., Kňazíková M., 2004, s. 162).*
- **„Etnický postoj** – *vzťah k ľuďom vytvorený na základe poznania etnickej odlišnosti, môže byť pozitívny a negatívny, vývin etnického postoja má tri stupne:*
 - *štádium etnického uvedomenia (3-4 ročné deti)*
 - *štádium etnickej orientácie (4-8 ročné deti))*
 - *štádium etnického postoja (obdobie dospievania)*

- *Predsudok vzniká v rodine, človek ho získava v procese interakcie s členmi vlastnej skupiny, a to, voči ktorým skupinám bude mať predsudky je podmienené prostredím, v ktorom žije.*“ (Čerešníková, M., Kňazíková M., 2004, s. 162).

8.3 Rastislav Rosinský (2004, s.167-173)

Zvyšovanie úrovne socializácie rómskej komunity prostredníctvom systémov vzdelávania sociálnych a misijných pracovníkov a asistentov učiteľa

- *„Výsledkom historického, dlhodobého vývoja marginalizácie Rómov a formovanie ich špecifickej kultúry, hodnotovej orientácie je aj súčasný nevyhovujúci stav školovaní rómskych detí. Predovšetkým v tom, že:*
 - a) veľa rómskych detí je v špeciálnych školách a špeciálnych triedach*
 - b) veľa rómskych detí prepadáva*
 - c) veľa rómskych detí vynecháva veľa vyučovacích hodín*
- *(slovom „veľa“ označujeme skutočnosť, že ide v porovnaní s nerómskou populáciou o signifikantne vyšší výskyt rómskych detí v daných kategóriách).* (Rosinský, R., 2004, s. 167-168)
- *Pretrvávajúca a prehlbujúca sa segregácia rómskych komunit generuje ďalšie problémy predovšetkým v socializácii rómskych detí a mládeže. Už vstup do základnej školy je pre rómske dieťa traumatizujúcim faktorom. Jeho rodina so svojimi zvykmi, hodnotami a normami predstavuje pre rómske dieťa „jeho svet“ a škola je pre neho svetom, kde fungujú iné pravidlá, hodnoty a povinnosti. Fáza začleňovania rómskeho dieťaťa z „iného sveta“ do kultúrno-spoločenského prostredia majoritného obyvateľstva sa javí ako problémová a pre samotné rómske dieťa frustrujúca a neraz zraňujúca.*
- *Je zrejmé, že očakávané zmeny v socializácii rómskej komunity dosiahneme iba efektívnou intervenciou pripravených odborníkov, či už to budú učelia, ich asistenti alebo sociálni misijní pracovníci. Na základe týchto zistení schválila Vláda Slovenskej republiky svojim uznesením č. 912/2002 dňa 21. augusta 2002 Štátnu objednávku výskumu a vývoja s názvom Zvyšovanie úrovne socializácie rómskej komunity prostredníctvom systémov vzdelávania sociálnych a misijných pracovníkov a asistentov učiteľa. ...Fakulta sociálnych vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre ...sa stala akýmsi koordinátorom všetkých riešiteľských pracovísk, t. j. Pedagogickej fakulty UK Bratislava, Pedagogickej fakulty UMB Banská Bystrica a Pedagogickej fakulty PU v Prešove.*
- *Po diskusii s objednávatelom – MŠ SR – bolo stanovených päť základných pilierov:*
 - 1. Zvyšovanie úrovne socializácie rómskej komunity prostredníctvom vzdelávania pedagogických a sociálnych a misijných pracovníkov*

2. *Tvorba učebných programov a študijných materiálov*
3. *Logistická podpora vzdelávacím systémom*
4. *Príprava a overovanie metód a techník socializácie rómskej komunity*
5. *Status rómskej komunity“ (Rosinský, R., 2004, s. 172)*

- *Každá oblasť v sebe zahŕňa výskumy, ktoré sú atomizovaním hlavnej témy. Veríme, že aplikácia výsledkov...sa stane úplnou samozrejmosťou.“ (Rosinský, R., 2004, s. 172).*

8.4 Emil Samko (2004, s.286-292)

Vývoj komunitných centier na Spiši

- *„Pilotným projektom pre vznik Komunitných centier na Spiši bol projekt: Zlepšenie postavenia Rómov na Spiši, vďaka tomuto projektu sa podarilo na Spiši založiť Komunitné centrá v piatich lokalitách s vysokou koncentráciou Rómov. Hĺbka problémov prameniaca z nízkej úrovne Rómov na Spiši – území zaberajúcom 3500 km² na severovýchode Slovenska má mnohé stránky: Kombinácia vysokej miery nezamestnanosti a sociálneho vylúčenia tvorila bludný kruh chudoby, ktorý je pre Rómov takmer nemožné prelomiť.*
- *Dlhodobá nezamestnanosť a nevyhovujúce životné podmienky kombinované so zlou zdravotnou situáciou, nízkou úrovňou vzdelania, závislosťou na sociálnych dávkach a vysokou pôrodnosťou spôsobujú, že jedinou záchranou pre Rómov ostáva spoločnosť, ktorá ich však otvorene a tak často odmieta. Drogová závislosť a úžerníctvo sa stali vážnymi problémami v rómskych komunitách. Dĺžoby spôsobili rozdelenie komunít na rozličné sociálne skupiny a nepomerné rozdelenie moci založené na finančnej závislosti. (Samko, E., 2004, s. 287).*
- *Zhodnotiť úspešnosť projektu je možné iba prostredníctvom aktívnej účasti rómskych komunít na príprave rómskych komunít a ich implementácií s kontrolou opatrení zabezpečujúcich integráciu v oblasti vzdelávania, obhajoby ľudských práv a prostredníctvom zvýšenia samostatnosti a zlepšenia životných podmienok Rómov.*
- *Práve pre tento účel boli vypracované kritériá a päť lokalít pre komunitné centrá v Arnutovciach, Krompachoch, Letanovciach, Markušovciach a v Žehre. Počiatočné zameranie projektu bolo vytvorené tak, aby rozličné elementy mohli vzájomne na seba pôsobiť a vybudovať štruktúru prostredníctvom aktivít. Príkladom tohto systému sú zručnosti získané v rámci komunitnej práce v oblasti rodinnej výchovy, ktoré viedli k lepšej rodinnej dochádzke do materskej školy, a tým k zvýšenej šanci pokračovať v štúdiu na základnej škole.*

Hlavné výsledky projektu

1. *Komunitné modely prostredníctvom komunitných centier.*
2. *Pracovné príležitosti: 50 mladých Rómov vyškolených na prácu s drevom v rámci fungovania komunitného vzdelávania a niekoľko mikroprojektov realizovaných v rámci vlastného fundraisingu.*

3. *Reforma vzdelávacieho systému: zavedenie systému asistenta učiteľa v materských školách s rómskymi deťmi a vypracovanie návrhu osnov. Semináre v oblasti pedagogiky a psychológie.*
4. *Rekonštrukcia: monitorovanie súbežných akcií vlády v oblasti rekonštrukcie.*
5. *Budovanie povedomia: vyškolenie personálu a komunitných pracovníkov, študijný pobyt v Dánsku a v Španielsku, práca s médiami, školenia a semináre.*
6. *Práca s miestnou samosprávou, štátnou správou a relevantnými inštitúciami. Lokálne výbory a pracovné skupiny boli vytvorené v rámci jednotlivých komunít, aj keď v mnohých prípadoch ešte neexistovali budovy pre komunitné centrá.“ (Samko, E., 2004, s. 288).*

„Vzdelávanie komunity a komunitná práca

- *„Koncepcia rozvoja komunity v rámci tohto projektu vychádzala z preferovania metódy mobilizácie existujúcich zručností v komunite. Prostredníctvom základného školenia práce s pílou a poskytnutím ručných píl na rozvoj zručnosti a infraštruktúry v rámci komunity boli naštartované procesy, keď skôr alebo neskôr prevažne mladí Rómovia bez ukončeného vzdelania budú chcieť získať formálne vzdelanie. Toto nebol jediný cieľ, hlavným cieľom bolo vytvoriť podnety a motivovať účasť komunity na aktivitách.*

Projekt prebiehal v troch etapách

- *V prvej etape boli zostavené lokálne pracovné skupiny, ktoré na základe situačnej analýzy špecifikovali jednotlivé problémy komunity, identifikovali ich príčiny a navrhli možné opatrenia i aktivity, ktorými je možné dosiahnuť požadované zmeny.*
- *Druhá etapa, bola zameraná na prípravu a realizáciu jednotlivých podujatí a aktivít, ako formy produktu komunitného centra a súbežne aj na komunikáciu s rómskou komunitou, s cieľom podporiť motiváciu a záujem o aktivity komunitného centra.*
- *V záverečnej etape sa realizoval výskum o predstavách činnosti komunitných centier, možnostiach pracovného zaradenia a mobilizácia účasti rómskeho obyvateľstva na aktivitách v osadách.“ (Samko, E., 2004, s. 289).*

„Návrhy reformy predškolského vzdelávania

- *Asistenti učiteľov sú potrební najmä tých oblastiach, v ktorých deti nastupujúce do vzdelávacieho systému pochádzajú z prostredia s nižšou sociálnou motiváciou a jazykovými bariérami. Ich rodiny im neposkytujú alebo nie sú schopné poskytnúť dostatočné množstvo podnetov na rozvoj psycho-motorických a kognitívnych zručností pre úspešné štúdium.*
- *Najväčšou skúsenosťou z projektu, je poznanie, že je veľmi potrebné podporovať vzťahy medzi matkou a dieťaťom a pomáhať matkám pri vzdelávaní v oblasti domácich prác a pri rozvoji individuálnych kreatívnych zručností. Pre budúci úspech dieťaťa v multikultúrnom prostredí na základnej škole je potrebné, aby navštevovalo materskú školu a naučilo sa úradný jazyk v bilingválnom kontexte so súčasným rozvojom psychomotorických a kognitívnych zručností. V tomto kontexte je dôležité formalizovať osnovy pre asistentov učiteľov a pre vzdelávanie rómskych matiek v oblasti starostlivosti o dieťa.“ (Samko, E., 2004, s. 289-290).*

„Komunitné centrum Krompachy

- *Rómovia v Krompachoch žijú v štyroch mestských štvrtiach a tvoria asi 13% podiel na počte obyvateľov. Miera nezamestnanosti medzi rómskym obyvateľstvom dosahuje 99%.*

Aktivity v rámci komunitného centra

- *Anketa o užívaní toluénu medzi rodičmi a deťmi z rómskej komunity.*
- *Medzinárodný deň Rómov – Koncert tolerancie, vystúpenia miestnych súborov i sólistov, partnerov z iných komunitných centier, výstava výtvarných prác rómskych detí.*
- *Založenie detského súboru Grajoro, pravidelné nácviky a vystúpenia.*
- *Športové hry rómskej mládeže.*
- *Malá škola rodiny- beseda s rodičmi o prevencii užívania toluénu.*
- *Besedy s deťmi o škodlivosti toluénu.*
- *Terénna práca v ohrozenej cieľovej skupine.*
- *Kurzy prvej pomoci, osobné stretnutia s lekárom.*
- *Kurzy rozvoja zručností pre starostlivosť o rodinu.*
- *Účasť mladých rómskych mužov na kurze pilčikov v SOU lesníckom Bijacovce.*
- *Iniciovanie vzniku ROS – Rómskej občianskej stráže.*
- *Návrh na limitovaný predaj toluénu v oficiálnej distribučnej sieti.*
- *Klub rómskej mládeže“.* (Samko, E., 2004, s. 290-291).

Komunitné centrum Letanovce

- *V obci Letanovce a rómskej osade Letanovský mlyn žije cca 1300 Rómov. Osada je vzdialená 3 km, nie je v nej zavedená pitná voda, elektrina ani plyn. Jediným zdrojom pitnej vody v osade je studňa. Nezamestnanosť dosahuje 100%.*

Hlavné aktivity:

- *Prednášky o rodinnej výchove pre dospievajúce dievčatá a mladé ženy.*
- *Osobné stretnutia lekára a sociálneho pracovníka s rómskymi rodinami.*
- *Edukácia rodičov o postupoch pri liečbe sociálnych chorôb.*
- *Súťaž v poskytovaní prvej pomoci.*
- *Očkovanie detí proti chrípke a hepatitíde.*
- *Účasť obyvateľov na zbere a likvidácii odpadu.*
- *Kúpanie detí v komunitnom centre.*
- *Príprava a realizácia športových podujatí – Veľký prázdninový trh, športové hry.*

Klub rómskej mládeže – OSF

- *Účasť mladých rómskych mužov na kurze pilčikov v SOU lesníckom Bijacovce.*
- *6 zamestnaných v spolupráci MVO Zachráňme Letanovský mlyn na prácach v lese.*
- *Prípravné práce pri výstavbe komunitného centra.*
- *Založenie MVO Spolu do Európy.*

Komunitné centrum Arnutovce

- V obci Arnutovce a osade žije 222 Rómov. Vzťahy medzi rómskou a nerómskou komunitou boli najlepšie v rámci realizovaného projektu. Materská škola bola zapojená do projektu Matka a dieťa. Nezamestnanosť sa pohybuje na úrovni 95%.

Hlavné aktivity:

- Zapojenie sa časti obyvateľov do rekonštrukcie materskej školy.
- Osobné návštevy rodín žijúcich v rómskej komunite.
- Besedy so žiakmi ZŠ o ďalšom zaradení.
- Poskytovanie poradenstva v kontakte s inštitúciami.
- Príprava výstavy výtvarných prác rómskych detí.
- Medzinárodný deň Rómov.
- Malá škola rodiny – výchova k starostlivosti o rodinu“. (Samko, E., 2004, s. 291).

„Komunitné centrum Žehra

- „V obci Žehra a osade žije cca 1100 Rómov, čo predstavuje asi 70% obyvateľov. Nezamestnanosť sa pohybuje na úrovni 95-97%. Komunitná práca bola podporená NVO prostredníctvom rekonštrukcie komunitného centra.

Hlavné aktivity:

- Zapojenie sa členov pracovnej skupiny do stavebných a rekonštrukčných prác pri oprave komunitného centra.
- Tréningové aktivity v ovládaní techniky na prácu v lese v spolupráci s SOU lesnícke Bijacovce a nadáciou Dobrá rómska víla Kesaj.
- Malá škola rodiny – kurzy zamerané na starostlivosť o rodinu.
- Príprava a realizácia stretnutia rómskych a nerómskych dôchodcov.
- Príprava a oslava Dňa matiek.
- Športové podujatia pre rómske deti.
- Vznik MVO Komunitné centrum Žehra“ (Samko, E., 2004, s. 291-292).

„Komunitné centrum Markušovce

- V obci Markušovce – osada Jareček je vzdialená 1 km s obmedzenou infraštruktúrou. Nezamestnanosť v rómskej komunite dosahuje 96%.

Hlavné aktivity:

- pravidelné stretávanie sa v škole vo voľnom čase detí , príprava na vyučovanie
- osobné návštevy v rodinách žijúcich v osade
- oslava Medzinárodného dňa Rómov v základnej škole
- brigády na úprave okolia
- organizovanie a riadenie práce rómskych obyvateľov pri úprave obydli miestnymi aktivistami
- malá škola rodiny

- *prednášky a kurzy zamerané na starostlivosť o rodinu*
- *účasť mladých Rómov na kurze pilčikov v SOU lesníckom Bijacovce*
- *organizovanie športových podujatí pre rómske deti*
- *zlepšenie bývania v rómskej osade Jareček – projekt podporený Svetovou bankou*
- *„V Markušovciach sa nenudíme“ – projekt podporený NPOA.*
- *Tomuto pilotnému projektu predchádzala dobrovoľnícka činnosť vo všetkých spomenutých lokalitách. Bola to práca v mimovládnych neziskových organizáciách, ktoré sa venovali aktivitám spomenutých v projekte.*
- *Komunitné centrum vykonáva v osade aj poradenskú činnosť v sociálnej oblasti, pomoc rómskym občanom pri vyplnení žiadostí, tlačív a pod. Poskytujú sa im rady, usmerňujú sa pri vybavovaní úradných listín, žiadosti o stavebné pozemky a pod. (Samko, E., 2004, s. 292).*

8.5 Július Táncoš (2004, s. 316- 325)

Multikultúrna výchova, jej súčasný stav a jej úloha v integračnom procese spoločnosti

„Poňatie multikultúrnej výchovy

- *Cieľom výchovy je občianska spoločnosť, ktorej členovia sa budú – ako jednotlivci a ako skupiny – navzájom rešpektovať, tolerovať a kultúrne obohacovať...Všetky deti bez ohľadu na členstvo v etnickej, náboženskej, sociálnej alebo inej skupine, majú získať skúsenosť spolužitia, ktoré sa vyznačuje spravodlivosťou, rovnosťou, spoluprácou a vzájomnou ústretovosťou.*
- *Menšinové deti sa majú cítiť v spoločnosti naozaj ako doma a škola má k tomu prispieť v čo najväčšej miere. Skúsenosť multikultúrnej vzájomnosti je však dôležitá i pre väčšinové deti, keď majú dospieť k zodpovednému demokratickému občianstvu a skrz to i ku skutočnej humanite.*
- *Z uvedeného poňatia plynie, že multikultúrna výchova nie je nejaký zvláštny predmet, alebo časť učiva. Ide o všade prítomný aspekt všetkého pedagogického snaženia, o zámer, k jeho realizácii sa ponúka mnoho príležitostí – bohužiaľ nevyužívaných. Úlohy školy v multikultúrnej výchove možno rozčleniť do štyroch skupín:*
 - *Maximalizovať a optimalizovať vzájomné kontakty medzi deťmi rôznych skupín, najmä pri školskej práci a zábave;*
 - *Učiť, predchádzať a konštruktívne riešiť konflikty medzi deťmi patriacimi k rôznym skupinám;*
 - *Maximalizovať vzájomné kultúrne obohacovanie;*
 - *Poskytovať deťom čo najviac informácií o menšinách (popr. o iných národoch a kultúrach vôbec).*

- *Priama úmera medzi úspechom v škole a úspechom spoločenským, pretože akákoľvek škola nepotvrďuje postavenie Róma v jeho sociálnej skupine, tzn., že vzdelanie sa tu prejavuje ako handicap. Zapríčinené je to viac-menej negatívnym vzťahom rómskych rodičov k hodnote vzdelania, čo vyplýva z tradícií rodinnej výchovy u Rómov, kde vychovávateľmi a učiteľmi sú nielen rodičia, ale to - ktoré spoločenstvo ako celok. Mnohé deti preto ukončujú školskú dochádzku skôr ako v poslednom ročníku, spravidla však až po ukončení školopovinného veku.*“ (Táncoš, J., 2004, s. 317).

„Rozoznávame tri hlavné funkcie kultúry:

a) Expresívna funkcia

Kultúrou vyjadruje sociálna skupina aj individuálny človek obsahy svojej psychiky. Pretože kultúru neobmedzujeme len na intelektuálne výkony človeka, ale jej súčasťou je aj správanie, sociálne sankcie, sociálne inštitúcie a iné zložky života spoločnosti, môžeme povedať, že kultúra je spôsobom života, ktorý je vlastný určitej sociálnej skupine. Je životným štýlom.

b) Kultúra ako kolektívne vedomie

Kultúra obsahuje normy, hodnoty, vzorce správania, informácie, predpisy a ďalšie produkty. Všetky z nich sú založené na skúsenosti sociálnej skupiny. Spolu formujú kolektívne vedomie sociálnej skupiny.

c) Integračno-diferenciačná funkcia

- *K podstatným charakteristikám kultúry patrí aj pôsobenie smerom k integrácii a k diferenciacii spoločenstva. Táto dvojité funkcia priamo vyplýva zo skutočnosti, že v kultúre si spoločenstvo formuje a odovzdáva svoju sociálnu skúsenosť ako model.*“ (Táncoš, J., 2004, s. 318).

„Komunikácia medzi národnostnými a etnickými kultúrami

- *V štátoch, kde koexistujú viaceré národnostné a etnické kultúry, vystupuje do popredia aj potreba rozvoja medzi kultúrnej i multikultúrnej komunikácie, založenej na vzájomnom poznávaní sa jednotlivých kultúr, tolerancii i spolupráci. Táto komunikácia umožňuje procesy multikultúrnej integrácie.*
- **Integráciu ponímame ako proces spájania sa,** zjednocovania jednotlivých prvkov (dvoch, alebo viacerých kultúr) do určitého usporiadaného celku. Vnútoraná integrácia prebieha v rámci jedného celku; vonkajšia integrácia medzi dvoma alebo viacerými celkami.
- **Za nižšiu úroveň integrácie považujeme adaptáciu** – proces nerovnomerného prepájania sa, obohacovania kultúr. Menšinová kultúra tu postupne stráca svoju svojbytnosť, špecifické prvky, majoritná kultúra potláča multikultúrny prienik minoritnej kultúry a sama do nej hlboko preniká. Nastáva proces prispôsobovania sa prvkov menšinovej kultúry systémovej štruktúre väčšinovej kultúry (alebo viacerých

rozvinutejších kultúr), teda proces postupnej zmeny štruktúry menšinovej (alebo menej rozvinutej) kultúry vo vzťahu k väčšinovej (rozvinutejšej) kultúre.

- **Asimiláciu** chápeme ako najnižší stupeň integrácie, pri ktorom ide o čiastočne diskriminačné spájanie sa. Je to dobrovoľný alebo spoločensky násilný proces prispôsobovania sa menšinovej (alebo menej rozvinutej) kultúry väčšinovej kultúre (rozvinutejším kultúram).
- K dezintegračno-integračným procesom zaraďujeme separáciu, segregáciu, autonomizáciu a i.
 - **Separáciu** chápeme ako proces rozrúšania vzájomnej prepojenosti jednotlivých kultúr. Má izolacionistický charakter.
 - **Segregáciu** chápeme ako oddelovanie sa jednej kultúry, od iných kultúr. Môže mať násilný charakter (otvorene i skryte).
- **Autonomizácia** vystupuje ako sebaurčenie etnika, národnosti v podobe samotného štátu, resp. autonómneho útvaru v dovršenej podobe. “ (Táncoš, J., 2004, s. 318-319).

„Možnosť uplatnenia multikulturalizmu v systéme výchovy a vzdelávania

- V celosvetovom meradle je pre školstvo prevažujúco charakteristická uniformnosť, jeho výstavby na základe špecifik kultúry majoritnej časti spoločnosti. Stále sa nedostatočne berú do úvahy zvláštnosti minoritných kultúr, osobitosti žiaka, študenta – príslušníka minoritných kultúr.
- Obrazne povedané, žiak chodí za školou, nie škola za žiakom, žiak sa musí adaptovať na triedu, nie trieda na žiaka. Stále sa málo berie do úvahy, že každá národnostná a etnická kultúra má čím obohatiť celý školský, výchovný a vzdelávací systém.
- Systém vzdelávania a výchovy v Slovenskej republike umožňuje oboznamovanie sa s históriou, kultúrou a jazykom jednotlivých národností a etník žijúcich na Slovensku. Je to možné na hodinách dejepisu, pri nepovinnnej výučbe jazykov menšín. “ (Táncoš, J., 2004, s. 319)
- V mladšom školskom veku dieťaťa oboznamovanie s rozličnými kultúrami má silný výchovný vplyv pri formovaní tolerance, vedie k pochopeniu a spolupráci príslušníkov jednotlivých národnostných kultúr. V staršom školskom veku sa zasa zvyrazňuje aspekt poznávania a vzdelávací vplyv multikultúrnej výučby.
- Do výučby na úrovni stredných a vysokých škôl by sme navrhovali zaradiť nový predmet: „Národnostné kultúry v Slovenskej republike“, v ktorom by študenti mali možnosť oboznámiť sa s históriou a kultúrou menšinových národností a etník v SR v minulosti a súčasnosti, vrátane ponuky voliteľného predmetu jazyka menšín. „ (Táncoš, J., 2004, s. 319-320).

„Konkrétne postupy multikultúrnej výchovy a vzdelávania

- *Využívame všetky možnosti, aby sme vytvárali z Rómov a nerómov zmiešané dvojice alebo väčšie skupiny detí, ktoré spolu pracujú, alebo sa hrajú. Nedá sa pritom však postupovať mechanicky, spoločná činnosť musí deti tešiť a má byť pokiaľ možno úspešná. Rómskym deťom pritom dávame príležitosť ku kontaktu s tými nerómskymi deťmi, ktoré sú dobre vychované, majú dobrý vzťah ku škole a sú v kolektíve obľúbené.*
- *K tomu, aby rómske deti cítili, že sú akceptované, že táto spoločnosť je aj ich, je treba aby boli osoby s typicky rómskou vizážou mediálne pozitívne prezentované. Na obrazovke i v tlači vidíme pravidelne opak. Tým dôležitejšie je vynahradiť to v škole. Je treba vytvárať rómskym deťom podmienky k tomu, aby vynikli v súťaži s nerómskymi deťmi. To je ľahké najmä v speve, tanci, maľovaní, tvorbe keramiky, varení a v niektorých pohybových schopnostiach.*
- *Vyhýbajme sa tomu, aby sa rómske deti ponížili pred ostatnými, a to i vtedy, keď podávajú veľmi slabé výkony a keď im musíme vytýkať nevhodné chovanie. (Dobrý učiteľ v podstate používa zahanbenie ktoréhokoľvek dieťaťa čo najmenej a keď ho použije tak súčasne s pozitívnym ocenením). Tiež k rodičom rómskych detí je treba správať sa s rešpektom, a to i v situáciách, keď musíme odmietat ich požiadavky, alebo žiadať, aby zmenili svoje chovanie, či postoje. (Táncoš, J., 2004, s.320) .*

8.6 Katarína Vanková (2004, s. 326-331)

Problematika výchovy a vzdelávania – špecifikum výchovy uplatňujúcej sa v rómskych rodinách

- *„V rómskych rodinách sa výchova a vzdelávanie odráža vo svojich špecifikách, ktoré majú dopad už v ranom detstve. Ako napr. nepravidelná dochádzka detí do škôl, nízka úspešnosť detí v základných školách, nedostatočná zaškolenosť detí v predškolských zariadeniach, najmä pred nástupom do základnej školy, vysoký podiel detí zlyhávajúcich v nižších ročníkoch, nepripravenosť pedagógov na špecifické problémy detí z málo podnetného rodinného prostredia, nezaujem rodičov o vzdelanie svojich detí.*
- *Pri výchovnovzdelávacej činnosti s rómskymi deťmi PhDr. Zeman Viliam hovorí, že: „Vôbec nie sme oprávnení vychádzať z predpokladu genetickej menejcennosti intelektu rómskych detí, ale skôr hľadať a skúšať akými formami a metódami prispieť k pozitívnemu riešeniu problémov, ktoré boli historicky, sociálno-ekonomicky a sociologicky determinované. Psycho-diagnostické testy hovoria o stave intelektu, ale neskúmajú príčiny, ktoré podmieňujú dosiahnutý stav. Možno predpokladať, že u rómskeho etnika je podstatne vyššie percento jednotlivcov somaticky zaťažených, alebo osôb s rôznym stupňom sociálnej deprivácie od najrannejšieho detstva, čo sa negatívne odráža na vývoji intelektovej kapacity rómskej populácie.“ (Vanková, K., 2004. s. 326).*

- „Ďalšia príčina je v neschopnosti rómskych rodičov pomáhať deťom pri školskej príprave. Mnohí rodičia sú negramotní, ale aj tí, ktorí absolvovali základné vzdelanie, spravidla vedomosti získané v základnej škole nepoužívali, zabudli ich a tak sa stali pologramotnými. Jednou z najväznejších príčin neúspešnosti rómskych detí pri získavaní vzdelania je skutočnosť, že tieto deti nezvládnu v potrebe miere vyučovací jazyk.
- V rómskych rodinách sa však vyskytuje aj prehnaná miera lásky k dieťaťu, tak zo strany matky, širokého príbuzenstva, ako aj celej komunity. Dieťa je vlastne dieťaťom celého spoločenstva. V posledných desaťročiach však prichádza v tejto oblasti k významným zmenám.
- Viaceré výskumy poukázali na to, že rómske deti zo znevýhodneného sociálneho prostredia na základe kaloricky a biologicky nedostatočnej výživy, ako aj komplexu iných faktorov, sú spravidla nižšie a majú menšiu hmotnosť ako iné deti. Zaznamenal sa nepriaznivý vývoj citového vzťahu k deťom vo výchovne nevhodnom prostredí a citová deprivácia detí, prejavujúca sa o. i. v ich zakríknutosti, pocitoch menejcennosti, ale aj agresivite.
- U týchto detí častokrát prichádza k oneskoreniu mentálneho vývoja, k neosvojeniu si hygienických a pracovných návykov, vyučovacieho jazyka a iné. Prejavuje sa nesocializované správanie, pričom u dieťaťa dominuje pudová zložka. Pôsobením komplexu týchto a ďalších elementov môže prichádzať k organickému i psychicky funkčnému poškodeniu dieťaťa, k prejavom depresie, impulzivnosti, strachovým zážitkom.“ (Vanková, K., 2004. s. 327).
- „Nedostatočnú školskú zrelosť detí možno však prekonať akceleráciou ich vzdelávania, pokiaľ sa s ním začne v skoršom veku. Pritom je potrebné brať do úvahy výbušný temperament, citovú vzrušivosť rómskych detí spätú s oslabenou vôľou, nerozhodnosťou, nepozornosťou, neiniciatívnosťou, nedostatkom záujmu o poznanie, slabou poznávacou aktivitou. Rátať treba aj s tým, že deti zo znevýhodneného sociálneho prostredia, najmä z osád, sa nemajú kde učiť, ukladať si učebné pomôcky, písať si úlohy atď.“
- „V školskom roku 1992/93 sa experimentálne zaviedli a overovali nulté ročníky ZŠ. V súčasnosti sa používa termín prípravné triedy pre deti z málo podnetného, jazykovo a sociálne znevýhodneného prostredia. Cieľom ich zavedenia je intenzívne pôsobenie na dieťa počas celého dňa, pričom sa prelína výchovno-vzdelávací program materských škôl s plnením časti osnov 1. ročníka základných škôl.“ (Vanková, K., 2004. s. 327-328).

„ Vzťah Rómov ku škole a školskej dochádzke

Zo všeobecných údajov uverejnených v masmédiách, ako aj zo zhrnutí rôznych prieskumov v štátoch Európskej únie a v SR, by som mohla skonštatovať, že:

- 30-40% rómskych detí navštevuje školu nepravidelne,
- 58% rómskych detí navštevuje základnú školu a 42% školu špeciálnu,
- asi 50% dospelých Rómov sú analfabeti,
- dosiahnuté výsledky v čítaní a písaní (ako jedného z kritérií úrovne vzdelanosti) nezodpovedajú dĺžke školskej dochádzky,

- 25% detí spadá do pásma verbálnej debility,
 - storočiami fixovaný spôsob prenosu informácií je u Rómov iný – nemajú intenzívny vzťah k písanému slovu, bližšie sú im audiovizuálne prostriedky,
 - už v 1. triede prepadá 22% rómskych detí, všeobecne 14x častejšie prepadávajú,
 - 5 x častejšie dostávajú zhoršenú známku zo správania,
 - 30 x častejšie ukončujú povinnú školskú dochádzku v nižšom ako 8. ročníku,
 - takmer 90% Rómov neprekročilo hranicu základného vzdelania,
 - strednú školu navštevuje 2,2% Rómov
- *Dalo by sa povedať, že to čo škola a spoločnosť do Rómov investuje, sa neodráža v plnej miere v jej výsledkoch práce. Alebo inými slovami: najväčším problémom Rómov je ich nevzdelanosť. Každá spoločnosť, štát – aj ten náš – venuje tomuto problému mimoriadnu pozornosť. Výsledok ich úsilia je paradoxný. Problém Rómov neustále narastá.*“ (Vanková, K., 2004. s. 328).
- *„To aby rómske deti chodili do školy , je dôležité, ale dôležitejšie je , aby sami cítili potrebu v nej byť. Nie pre peniaze, ani pre sociálne dávky, ale predovšetkým pre vlastnú sebarealizáciu.*“ (Vanková, K., 2004. s. 329).
- *„Diferenciácie sú v podržaní a vstepení podľa obsahu a rozsahu materiálu. Ich pamäť akoby sa riadila mechanizmom, spusteným pokynom – rýchlo, krátko, jasne, potrebné. ... Keďže rómski žiaci si takmer vôbec nepíšu domáce úlohy (čo jej jedna z možností ako upevniť učivo, učiteľ na každej ďalšej hodine to isté učivo opäť vysvetľuje ako nové.*“ (Vanková, K., 2004. s. 330).

8.7 Viliam Zeman (2004, s. 372-379)

Rómsky jazyk ako jeden zo znakov rómskej identity

- *„citát študenta z Trnavskej univerzity, ktorý použil vo svojej diplomovej práci: Som Róm a teda člen rómskej minority žijúcej na Slovensku. Myslím ako Róm, cítim ako Róm, ale svoje myslenie a cítenie prispôbujem pravidlám a normám majoritnej spoločnosti , v ktorej žijem a s ktorou chcem aj naďalej žiť v mieri a v pokoji. Táto spoločnosť takéto správanie odo mňa očakáva a ja sa snažím byť jej platným členom ako najlepšie viem.*“ (Zeman, V., 2004, s. 372).
- *„Problematika vzťahov a spolupráce medzi občanmi rómskej národnosti a majoritnej spoločnosti je často diskutovanou a medializovanou otázkou. Je potrebné konštatovať, že to nie je len problém súčasnosti, ale že sa v ňom odráža z minulosti množstvo nahromadených problémov, ktoré sa neriešili dôsledne a efektívne.*
- *Každá početne menšia národnostná menšina predstavuje etnicky veľmi zreteľnú a vzhľadom na svoju kultúrnu identitu veľmi významnú etnicitu, ktorá, rozhodujúcim spôsobom dotvára jedinečnú multietnickú a multikultúrnu kvalitu Slovenska.*

- *Ide o oficiálne uznané národnostné menšiny Slovenska, ktorými sú popri Maďaroch, Rómoch, Rusínoch a Ukrajincoch, Česi, Nemci, Poliaci, Chorváti, Bulhari, Moravanovia a Židia. Multietnicita vo svete často znamená aj inú kultúru, iný hodnotový svet.*
- *Rómska národnosť je etnickým spoločenstvom par exelans. Má svoju osobitnú etnickú a kultúrnu identitu, ktorá vo svojom takmer každom atribúte sa odlišuje od nerómskeho spoločenstva. Tragédiou Rómov je, že v strednej Európe, teda ani na Slovensku, nebola akceptovaná, pochopená a ani tolerovaná ich etnická a kultúrna identita a hodnotový systém.*
- *Boli to však Rómovia, ktorí neboli schopní ako etnické spoločenstvo osvojiť si hodnotový systém väčšinového obyvateľstva, alebo sa mu aspoň priblížiť. Možno dennodenne sa zamýšľam nad tým, či niekedy v reálnom svete dôjde medzi ľuďmi, ktorí patria k rôznym národnostným menšinám, kultúram, rasám, k porozumeniu.*
- *Uvedomujem si, že toto porozumenie sa nedá realizovať zo dňa na deň, nič sa nezmení samo od seba. Všetci sa musíme snažiť o to, aby sme tomu „inému - odlišnému“ chceli porozumieť. Ja sa dotknem rómskej menšiny. Už niekoľko storočí žije táto menšina medzi nami, na našom území.*
- *Predstavuje istú etnokultúrnu pospolitosť. Má vlastný jazyk, kultúrne zvyky ktoré sa dobou vyvíjajú, menia. Dopĺňajú, ale zároveň aj ovplyvňujú miestnu kultúru, kde Rómovia žijú. Reakcia majoritnej spoločnosti na túto pospolitosť je rôzna. A hoci dejiny tieto kultúry dávajú dokopy takmer 700 rokov, dodnes sa stáva, že danú etnickú skupinu akoby sme vydeľovali mimo spoločnosť.“ (Zeman, V., 2004, s. 373).*
- *„Ľudské bytosti sa stávajú ľudskými do slova a do písma potom, keď sa kultivujú, vzdelávajú a to prostredníctvom jazyka. Od malička sa učí človek kultúre. Pre túto skupinu obyvateľstva je to veľmi príznačné, najmä pre detskú populáciu, že deti sa učia napodobňovaním toho, čo sa im ukazuje. Tak sa učia, získavajú určité návyky. To je ich základný spôsob učenia.*
- *Nad touto primárnou úrovňou sa vyvíja učenie teoretické, ktoré zvyklosti vysvetľuje, zdôvodňuje charakter procesu, akým si jednotlivec osvojuje tieto zvyklosti, ako si nachádzajú miesto v živote jednotlivca. Ako sa v nich upevňuje, prejavuje v konaní a prechádza do stereotypu.*
- *Uvediem príklad: Dieťa od malička vidí ako sa správajú dospelí ľudia okolo neho, plní ich príkazy. Učí sa, zvyká si na spojenie medzi slovom a jeho významom, medzi gestom a jeho významom. Tu však chcem poukázať na jednu nástrahu, ktorú vysvetlím na rómskom prísloví: „So sikh'los cikno varbaste, džal tua džikomeriben“ – Čo sa naučíš v detstve, to s tebou pôjde až do smrti.“*
- *Ak sa stretnú dve multikultúrne spoločenstvá, stretnú sa dve štrukturálne prepojené súbory rôznych zvykov. Každé spoločenstvo ako celok, jedinec, nositeľ kultúry je kultúrnym stereotypom determinované. A tak chtiac, nechtiac stráca napríklad predstaviteľ etnickej pospolitosti, svoju etnicitu, vedomie, akoby strácal tú svoju železnú košeľu (zvyk je železná košeľa). Jeho vedomie je vedomím toho druhého. Naučil sa*

zvykom majoritnej kultúry, jeho jazyku a neuvedomuje si, že aj jeho jazyk, je jedinečný. Jeho zvyky sú krásne, neopakovateľné.

- *Rokmi vstevovaný dojem menejcennosti, alebo u extrémistov podradnosti, nedáva možnosť tomuto spoločenstvu priestor na to, aby bol hrdý na to, že je iný, a zároveň tvorí rovnocennú súčasť kultúry na území, na ktorom žije. Vysvetľujem si to tým, že v majoritnej spoločnosti nie je ochota uznať právo na rovnoprávnosť v odlišnosti. Následný krok v chápaní toho druhého je nepochopenie inej komunikačnej symboliky, v tolerovaní jeho svojbytnosti...*
- *Negatívne reakcie v historických obdobiach na odlišné etnokultúry, menšiny, s ktorými žijú na spoločnom území skúsím opísať: Najprimitívnejšou reakciou toho druhého odlišného je, aby na spoločnom území tí druhí neboli. Spoločné územie považuje ten silnejší za svoje. Silnejší chápe ako početnejší. V dejinách totiž nezáležalo na tom, kto na spoločné územie prišiel prvý (či je to mocenská väčšina, alebo menšina).“ (Zeman, V., 2004, s. 373-374).*
- *„Musíme predpokladať, že Rómovia ako príslušníci iných etnických minorít vo svete, budú sa z majoritnou spoločnosťou dorozumievať ich jazykom, pretože to je jediný spôsob ekonomickej, ale i sociálnej previazanosti. Preto im majoritná kultúra a jazyk nemôže byť cudzia, ale zároveň im nie je vlastná...Násilná asimilácia príslušníkov etnických minorít ich dostáva do kultúrneho jazykového etnického vákuu. Predstavitelia rómskej menšiny vlastne nekomunikujú vo vzťahu napríklad k úradom vo svojom materinskom jazyku . Na druhej strane sa majoritná spoločnosť na ňu obracia jej jazykom (deti v školách, úradníci). Dospelý Róm, ale najmä dieťa tomuto jazyku nerozumie.“ (Zeman, V., 2004, s. 375).*
- *„Rómovia naozaj netvoria typickú národnostnú menšinu ako ju poznáme v Európe. Na rozdiel od väčšiny národnostných menšín chýba nám opora v nejakej materskej krajine. Uznáva sa síce, že spoločným miestom pôvodu je India, ktorú sme opustili asi pred tisíc rokmi. Drvivá väčšina Rómov ale nemá indické povedomie, nijaký vzťah k Indii. Nepovažuje ju za krajinu, do ktorej by sa chceli vrátiť ako do svojej domoviny.*
- *A rovnako ani India ich nepovažuje za svojich príslušníkov, ktorí sa ocitli ako národnostná menšina v iných štátoch. Navyše Rómovia na rozdiel od niektorých národnostných menšín, ani netúžia po spoločnom rómskom území. Nechcú základňu rómskeho národa, akou je napríklad Izrael pre Židov.*
- *Hoci neexistuje jednotný rómsky jazyk a jednotlivé rómske dialekty sa vyvíjali odlišne, v rómskom svete je jazyk veľmi dôležitým prvkom identity. Pri absencii geografických hraníc jazyk vyznačuje prispôsobiteľné spoločenské hranice a ukazuje jednotlivcom vnímanie vlastnej skupiny, ako aj tej do ktorej patrí osoba, s ktorou sa hovorí. (Liégois, 1994, s. 56).*
- *Význam jazyka ako dôležitej črty rómskej identity, si samozrejme uvedomila aj International Romani Union. Už na svojej zakladajúcej schôdzi r. 1971 ustanovila jazykovú komisiu trvajúcu na predstave mnohočlenného zjednotenia jazyka , ktorý by rešpektoval rozdielne identity jednotlivých dialektov. (Liégois, 1994, s. 56).*

- *Za jednu z dôležitých úloh komisia pokladala vytvorenie štandardizovanej rómčiny. Pri existencii veľmi rozmanitých rómskych dialektov a vyššie citovanej snahy rešpektovať rozdielne identity jednotlivých dialektov možno ťažko realizovať predstavu o jednej štandardizovanej rómčine na medzinárodnej úrovni. Takáto rómčina by asi nebola prejavom identity Rómov v transakčnom meradle. Podobne ako esperanto, by sa stala len akýmsi typom (pomocného) dorozumievacieho prostriedku.“ (Zeman, V., 2004, s. 376-377).*
- *„Treba skôr budovať lokálnu jazykovú identitu Rómov, pokúsiť sa o vytvorenie štandardizovanej rómčiny, v konkrétnom štáte, kde Rómovia žijú. Tú by záväzne používali v literatúre, v tlači a na školách. Tam kde im to zákon umožňuje aj v úradnom styku.*
- *...kodifikácia ...by sa mohla týkať slovenskej karpatskej rómčiny, ktorou hovorí asi 80% Rómov u nás. Aj táto má viacero nárečí a je zrejmé, že pri kodifikácii by sa mala vziať za základ to, ktoré je najrozšírenejšie, najlepšie preskúmané...v ktorom existujú aspoň náznaky uplatnenia v písomnej podobe. Na Slovensku je to východoslovenské humenské nárečie.*
- *Donedávna sa rómčina používala len ako hovorený jazyk. Až na začiatku 90. rokov sa objavili prvé literárne práce (rozprávky, rozprávania, básničky, memoáre), ktorých témy však boli väčšinou jednoduché, takže autori vystačili s bežnou slovnou zásobou. Zvýšená potreba doplniť rómsku lexiku, sa objavila hlavne s používaním rómčiny v novinách. S potrebou pomenovať rozličné verejné inštitúcie. Žiaľ tu treba poznamenať, že Rómovia aj vo vlastných novinách používajú častejšie slovenčinu ako rómčinu.“ (Zeman, V., 2004, s. 376-377).*

8.8 Matulay, Stanislav (2004, s. 406-409)

Sociologické poznámky k vzdelávaniu rómskych detí

„K problematike širšieho sociálneho prostredia

- *Nie je možné predstaviť si integrovanú modernú (či postmodernú) spoločnosť, v ktorej si majorita svorne nazíva s minoritou, ktorej približne 90% príslušníkov má maximálne základné vzdelanie, a teda minimálne šance uplatnenia sa na trhu práce.*
- *Za týchto okolností rómska minorita nie je a nemôže byť rovnoprávnym subsystémom globálnej spoločnosti, ale skôr marginalizovaným appendixom, ktorý z ekonomického hľadiska oveľa viac zo spoločného kotla berie, ako do neho prispieva.*
- *To samozrejme spôsobuje v spoločnosti sociálne napätie, ktoré nemôžu eliminovať ani nesporné prínosy rómskej kultúry v užšom poňatí, t. j. v prvom rade hudba, tanec, spev. Pokiaľ bude neoddeliteľnou súčasťou tejto kultúry v širšom poňatí odpor voči systému*

vzdelávania vypracovaného po dlhé stáročia nerómskou majoritou, nemôžeme očakávať radikálne zlepšenie vzájomných vzťahov oboch týchto zložiek spoločnosti.

- *Rómska kultúra tvorí teda podľa nášho názoru rozhodujúcu zložku širšieho sociálneho prostredia Róma a osobitne rómskeho dieťaťa. ...v sociálnom prostredí osád, ktoré pripomínajú obdobie stredoveku, zaniká a beznádejne ustupuje pred prevažne americkými televíznymi akčnými filmami, telenovelami a modernou hudbou. (Matulay, S., 2004, s. 407).*

„K problematike užšieho sociálneho prostredia

- *Základnou jeho zložkou je podľa nášho názoru užšia (nukleárna) rodina. Základným faktorom určujúcim jeho kvalitu je zasa vzdelanie rodičov, ktoré určuje vzťah rodiny a teda i dieťaťa k škole. V tomto zmysle zvykneme hovoriť o dedení sociálneho, kultúrneho a edukačného kapitálu.*
- *Ďalšou dôležitou zložkou užšieho sociálneho prostredia ovplyvňujúcou charakter vzdelávania rómskeho dieťaťa je širšia rómska rodina- famelia. Tá väčšinou nedovoľuje klesnúť dieťaťu pod úroveň, ktorú považuje za únosnú, ale rovnako mu ...prekáža v dosahovaní cieľov, ktoré by viedli k jeho prípadnej emancipácii.*
- *Veľký a rozhodujúci vplyv má tiež sídelná komunita, v ktorej dieťa vyrastá. Táto ovplyvňuje aj zloženie detských kamarátskych družín a spôsoby trávenia voľného času a teda do značnej miery aj osobnostný rast dieťaťa, vrátane jeho jazykových a sociálnych zručností. Že je to tak, si dovoľujeme tvrdiť na základe toho, ...že ani jeden náš rómsky vysokoškolský študent nepochádza priamo z rómskej osady*
- *...riešenie sa skrýva v zmene sociálneho prostredia formujúceho rómske dieťa v mimoškolskom čase. A túto zmenu zasa nemožno dosiahnuť bez aktívnej spolupráce samotných Rómov. Osobný vklad Rómov do riešenia tzv. rómskej problematiky bude podľa nášho názoru pre vývoj v budúcnosti rozhodujúci.“ (Matulay, S., 2004, s. 407).*

8.9 Monika Štrbová (2004, s. 439- 443)

Tolerancia k iným

- *„Z výskumu, ktorý vypracovali Tilburg Univerzity v Holandsku v spolupráci so Sociologickým ústavom SAV v Bratislave možno pozorovať rozdiely v tolerancii k iným ľuďom obyvateľov na Slovensku v porovnaní s inými krajinami.*

Tab. 1 Nechcú za susedov ľudí odlišnej rasy

p. č.	krajina	podiel v %
1.	Maďarsko	52,0
2.	Bulharsko	28,1
3.	Grécko	24,4
4.	Poľsko	17,3
5.	Slovensko	17,0
6.	Ukrajina	10,5

7.	Česko	9,9
8.	Rakúsko	6,7
9.	Nemecko	4,8
10.	Lotyšsko	4,8
11.	Island	3,1
12.	Švédsko	2,5
	Priemer	12,8

Zdroj: Štrbová, M., 2004, tab. 1, s. 440 – upravená

- „Z tejto tabuľky vyplýva, že Slováci všeobecne proti ľuďom inej rasy nemajú výhrady a pohybujú sa v podiele v % len niečo nad európskym priemerom. Najväčšie výhrady voči odlišným rasám má Maďarsko, kde až nadpolovičná väčšina obyvateľov by nechceli mať za susedov ľudí s inou rasou.“ (Štrbová, M., 2004, s. 440).

Tab. 2 Nechcú za susedov moslimov

p. č.	krajina	podiel v %
1.	Maďarsko	60,3
2.	Rumunsko	33,4
3.	Grécko	31,1
4.	Litva	31,1
5.	Slovensko	24,5
6.	Ukrajina	24,0
7.	Poľsko	23,8
8.	Rakúsko	15,4
9.	Česko	15,2
10.	Španielsko	10,8
11.	Švédsko	9,1
12.	Portugalsko	7,9
	Priemer	19,7

Zdroj: Štrbová, M., 2004, tab. 2, s. 441 – upravená

- „Skoro jedna tretina respondentov na Slovensku uviedla, že by nechceli žiť v susedstve s moslimami. Opäť najnetolerantnejšou skupinou boli Maďari.“ (Štrbová, M., 2004, s. 440).

Tab. 3 Nechcú za susedov prisťahovalcov (zahraničných robotníkov)

p. č.	krajina	podiel v %
1.	Maďarsko	62,0
2.	Bulharsko	24,6
3.	Poľsko	23,6
4.	Litva	23,6
5.	Slovensko	22,9
6.	Česko	19,4
7.	Ukrajina	14,9
8.	Rakúsko	12,2
9.	Island	3,0
10.	Švédsko	2,8
11.	Portugalsko	9,1
	Priemer	15,9

Zdroj: Štrbová, M., 2004, tab. 3, s. 441 – upravená

- „Slovensko sa pohybuje v hornej hranici intolerancie, s výnimkou Maďarska , kde až o 40% viac udáva, že by nechceli žiť v blízkosti prisťahovalca, či zahraničného robotníka. Zaujímavé je, že vyšší podiel negatívnych odpovedí sa vyskytoval hlavne v postkomunistických krajinách (okrem Ukrajiny). (Štrbová, M., 2004, s. 440).

Tab. 4 Nechcú za susedov Rómov

p. č.	krajina	podiel v %
1.	Slovensko	77,2
2.	Maďarsko	68,6
3.	Litva	63,3
4.	Ukrajina	52,7
5.	Česko	39,9
6.	Poľsko	38,7
7.	Rakúsko	24,9
8.	Island	19,9
9.	Holandsko	15,3
10.	Švédsko	9,3
	Priemer	40,2

Zdroj: Štrbová, M., 2004, tab. 3, s. 441 – upravená

- „V tejto kategórii sme predčili i najnetolerantnejšiu krajinu – Maďarsko (podľa daného výskumu). Až 77,2% Slovákov by nechcelo mať za suseda Róma. Treba však podotknúť, že európsky priemer je až 40,2%, tzn. Že celá Európa (česť výnimkám) je intolerantná voči Rómom.“ (Štrbová, M., 2004, s. 441).
- „...hlavnými faktormi, ktoré ...ovplyvňujú mienku na rómsku minoritu:
 1. Výraznejšia miera páchania trestnej činnosti časti rómskeho obyvateľstva.
 2. Vyššia miera ďalších neakceptovateľných konaní u nižších vrstiev (napr. nízka úroveň osobnej a komunálnej hygieny, rušenie nočného klľudu a pod.
 3. Vysoká miera nezamestnanosti.
- Vysoká pôrodnosť Rómov, žijúcich zaostalým spôsobom života...z príspevkov na deti.“ (Štrbová, M., 2004, s. 441).

9 Metody výchovy a vzdelávání, vzdelávání a kultura ve vztahu k národnostním menšinám

(23. setkání Hnutí R v Prahe, 11-12. listopadu, v roku 2004)

9.1 Eva Poláková (2005, s. 97-107)

Efektívne metódy medzietnického výchovno-vzdelávacieho pôsobenia v multikultúrnom prostredí

Príklad z praxe

- „Často pertraktovaný problém začleňovania sa rómskej menšiny do spoločnosti úzko súvisí s problematikou výchovy a vzdelávania, s problémami súvisiacimi so vzťahom rómskej rodiny k škole, s ich vzájomnou spoluprácou. Ak chceme vzbudiť u rómskych rodičov záujem o výchovu a vzdelávanie svojich detí, zlepšiť komunikáciu medzi školou a rodinou i komunikáciu v samotnej rómskej rodine, treba hľadať špecifické výchovné formy a metódy, ktoré by boli bližšie rómskej mentalite.
- Nájst' a odskúšať takéto netradičné spôsoby výučby a kooperácie medzi deťmi, rodičmi a učiteľmi sa podarilo v priebehu rokov 2001-2003 V. Uherčíkovej, (bližšie pozri Uherčíková - Poláková, 2003), ktorá na východnom Slovensku, na vybraných základných školách realizovala projekty:
 1. Motivačné učebné pomôcky ako prostriedok komunikácie a integrácie medzi rómskymi a slovenskými deťmi.
 2. Spolupráca rómskych rodín a škôl v oblasti výchovy, vzdelávania a komunikácie.
 3. Podpora komunitnej kooperácie medzi školami a rómskymi rodinami v SR, finančne podporovaných Medzinárodnou organizáciou pre migráciu.
- Cieľovou skupinou všetkých projektov boli rómske deti a ich rodičia, predovšetkým zo sociálne znevýhodneného a málo podnetného prostredia. Cieľom projektov bolo podporiť komunikáciu medzi školou a rómskou rodinou, motivovať deti ku učeniu netradičnými hrovými učebnými metódami a pomôckami (didaktickými hrami so špeciálnymi pomôckami), zapojiť do kooperácie aj rodičov. Učiteľom zase poskytnúť špeciálnu prípravu zameranú na osvojenie si metód efektívnej, interaktívnej komunikácie.
- Tretí projekt (Support of Community Co-operation between schools and Roma Families in the Slovak Republic) oproti predchádzajúcim zdôrazňoval najmä podporu a rozvoj kooperatívnej komunikácie medzi školou a rómskou rodinou, ktorá bola zacielená na postoje rodičov a detí k problematike výchovy k manželstvu a rodičovstvu, postoje k učeniu a očakávaniu vzhľadom na uplatnenie v práci a spoločnosti.

- *Didaktický obsah seminárov, na ktorom boli prítomní učitelia, rodičia i deti bol diferencovaný podľa veku žiakov, (pre I. a II. stupeň), oba mali však podobnú štruktúru. Lektorka v úvode použila metódu sebaotvorenia prostredníctvom životného príbehu (vychádzajúc z mentality Rómov, kde príbehy zohrávajú významnú rolu v sociálnej komunikácii). Diskusia bola riadená tak, aby sa získal obraz o skupine z hľadiska rodinného zázemia, názorov na výchovu a vzdelávanie v škole, sociálny vzťah medzi učiteľmi a deťmi, učiteľmi a rodičmi, rodičmi a deťmi.“ (Poláková. E., 2005. s. 102-3).*

9.2 Denisa Selická – Katarína Vanková (2005, s. 229-231)

Analýza výchovných metód v rómskej rodine

- *„Štruktúra rodiny sa viaže na historický vývoj rómskeho spoločenstva – cez rod, kmeň až po etnikum. V štruktúre sa odráža viacgeneračná rodina. Z tohto hľadiska sa výrazne prejavuje súdržnosť členov rodiny. Zo sociologického hľadiska rodina nachádza obranu, oproti iným častokrát nepriateľsky naladeným častiam spoločnosti.*
- *Rómska rodina je výrazne patriarchálna. Pre rómsku ženu je najvyššou hodnotou mať deti. Dieťa sa žene narodí hneď ako je pohlavne zrelá, niekedy v trinástich rokoch...Rómske dieťa a jeho rodinné prostredie je v mnohých prípadoch odlišné od prostredia...rodín v našej spoločnosti.*
- *Najmä v minulosti, ale do značnej miery aj dnes sa stretávame u Rómov s tým, že mladí ľudia začínajú spolu žiť pred dosiahnutím plnoletosti na základe schválenia ich spoluzitíia rómskym lokálnym spoločenstvom. Až po dosiahnutí plnoletosti niektoré rodiny sankcionujú svoj vzťah sobášom. Cirkevný sobáš robia vtedy, ak žijú v silne náboženskom prostredí, aby získali status poriadnych ľudí. Sobášia sa najmä svetsky...z hľadiska získania určitých sociálnych výhod.*
- *Rómska rodina vystupuje všeobecne ako etnické spoločenstvo a predtiednou etickou formáciou. Vystupujú v nej o popredia rodovo kmeňové vzťahy a zachovávajú sa v nej zbytky rodovej organizácie. Vzhľadom na príbuzenské kríženie u Rómov pretrváva vysoká chorobnosť.*
- *Pre Rómov je najtypickejšia niekoľko generačná rodina, v ktorej žijú rodičia, starí rodičia, prastarí rodičia, deti, vnuci, pravnuci, bratranci, sesternice, tety, strýkovia a ďalší príbuzní. V rómskej rodine má dominantné postavenie muž a prvoradé postavenie medzi deťmi – chlapci, najmä prvorodený syn. Postavenie ženy v rómskej rodine sa zlepšuje, i keď tu nemožno hovoriť o rovnocennosti partnerov. Mnohé ženy sa však so svojim postavením v rodine stotožňujú a považujú to za prirodzené. Chlapci majú väčšiu voľnosť ako dievčatá, ktoré od ranného veku musia pracovať v rámci rodiny a ich vzdelávanie sa považuje za nepotrebné.*
- *Pre rómsku rodinu je zväčša dodnes charakteristická medzigeneračná zomknutosť, súdržnosť, úcta k starším, láska k deťom. Deti patria k medzi najvyššie hodnoty*

rómskeho spoločenstva. Nielen rodičia, ale celá komunita ich považovala za vlastné a starala sa o ich výchovu. Až v posledných rokoch, vzhľadom na rozpad tradičných noriem rómskeho spoločenstva, prichádza k umiestňovaniu rómskych detí do domovov.

- *Výchova v rómskej rodine je voľná, bez trestov. Cieľom výchovy je naučiť sa normám a pravidlám svojej rodiny, ktorú raz budú reprezentovať. Deti sú zväčša kontrolované celou komunitou, pričom každý z nej má právo zasiahnuť do ich výchovy....v rómskej rodine je prevaha odmien nad trestami v rodine. Malé deti sú dlhšie obsluhované, nie sú tak skoro vedené k samostatnosti. V prípade, že matka sa nedokáže postarať o svoje deti, výchovu detí zabezpečuje často aj staršia sestra.“ (Selická, D. – Vanková, K., 2005, s. 230-231).*

9.3 Katarína Vanková (2005, s. 236-241)

Práca a metódy terénneho sociálneho pracovníka v rómskej komunite

- *„Myšlienka terénnej sociálnej práce vznikla v roku 1999 v Českej republike v obce prospešnej spoločnosti pri ČT Člověk v tísni. Projekt bol realizovaný v prvých 5 lokalitách na mimovládnej úrovni. Postupne sa začal rozširovať, mal prvé úspechy v 13 lokalitách. Bol financovaný predovšetkým z grantov mimovládnych organizácií a zahraničných zdrojov. V súčasnosti už časť financovania programu prechádza pod vládny sektor, ministerstvo práce a sociálnych vecí a z dotácii miestnych samospráv.“ (Vanková, K., 2005, s. 236).*

„Sociálni terénni pracovníci v Slovenskej republike

- *Dňa 10.4.2002 bolo vládou Slovenskej republiky schválené pod číslom 357, ktoré predkladal Sekretariát splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity. V rámci neho bol schválený „Komplexný rozvojový program rómskych osád“ a spolu s ním pilotný „Program sociálnych terénnych pracovníkov“, ktorý je jeho súčasťou. Ide o pomerne ambiciózne, ktorý by mal zahrnúť programy z oblasti vzdelávania, bývania, komunitného rozvoja, zdravotníctva a zamestnanosti.*
- *Sociálna terénna práca je pokladaná za nutný predpoklad pre úspešnosť akýchkoľvek ďalších aktivít smerujúcich k prevedeniu kultúrnej zmeny sociálne exkludovaných komunitách. Sociálna terénna práca je zameraná na občanov pohybujúcich sa na spoločenskom dne. Základnou filozofiou je pomoc klientom zorientovať sa v kontexte ich života a naučiť ich technikám aktívne meniť svoju situáciu. Samostatný program nemá vyššie ambície ako uskutočňovať kontaktnú prácu s klientom a uľahčiť tak situáciu sociálnych odborov okresných úradov, ich pracovníci sú do značnej miery paralyzovaní početnou administratívou.“ (Vanková, K., 2005, s. 237).*
- *„Základnou myšlienkou sociálnej terénnej práce je predpoklad, že ľudia žijúci v sociálne vylúčených lokalitách slovenských obcí, nie sú schopní samostatnej dôstojnej*

existencie bez toho, aby im niekto ukázal cestu. Táto neschopnosť sa prirodzene prenáša na ďalšie generácie a problém sa cyklicky zväčšuje a prehlbuje. Ďalším faktorom je, že súčasný systém sociálnych služieb nie je schopný uvedenú službu poskytovať.

Základné ciele:

- zvýšenie funkčnej gramotnosti a sociálnej mobility klienta,
- vytvorenie svojpomocnej štruktúry pomoci dysfunkčným klientom na báze dobrovoľnosti a rodiny,
- príprava klienta k participácii na riešení problémov celej komunity a obce,
- vytvorenie priestoru pre aplikovanie komunitných a ďalších rozvojových programov,
- základným cieľom vo vzťahu k službe samotnej je jej štandardizácia na postupné inštitucionálne ukotvenie v systéme sociálnych služieb. “ (Vanková, K.,2005, s. 237-238).

„Špecifiká sociálnej práce:

- dlhodobá asistencia klientovi,
 - nepravidelná pracovná doba sociálnych terénnych pracovníkov,
 - dôraz na profesiové vzdelanie sociálnych terénnych pracovníkov,
 - potreba servisného zaistenia sociálnych terénnych sociálnych pracovníkov – supervízia, odborné poradenstvo, koordinácia.
- V SR začal tento program fungovať od 1.7.2002. Osemnásť sociálnych terénnych pracovníkov bolo od 1.8.2003 zamestnaných pod miestnymi mestskými a obecnými úradmi formou verejnoprospešných prác, prostredníctvom Národného úradu práce. “ (Vanková, K.,2005, s. 238).

„Metódy terénnej sociálnej práce

1. **Rozhovor s klientom:** základný nástroj, získavanie informácií, motivácia, konverzácia – udržiavanie vzťahu s klientom.
2. **Práca so spismi:** vytváranie a štúdium dokumentov, vysvetľovanie ich obsahu klientovi.
3. **Vyjednávanie:** účasť pri návšteve klienta úradov, zamestnávateľov, škôl a pod.
4. **Doprevádzanie:** spojitost' s vyjednávaním, kontrola či klient bol tam, kde mal byť.
5. **Koordinačná činnosť:** pri práci dobrovoľníkov, pracovníkov obecného úradu a pod.
6. **Konzultácie s odborníkmi:** z oblasti , práva, zdravotnej oblasti, rodiny a pedagogiky
7. **Kontakt s podpornými inštitúciami:** komunitným centrom, nevládnymi subjektami.

Osobnosť terénneho sociálneho pracovníka

- ...nadaný veľkou toleranciou a rešpektom k názorom a rozhodnutiam...klientov i úradníkov,
- ...trpezlivý, nikdy nikoho netlačiť k rozhodnutiam v mene urýchlenia jednaní alebo riešení,
- ...výborné schopnosti komunikovať s ľuďmi a nachádzať vo výpovediach to podstatné,
- ...musí byť obdarený pokorou a nemať ambície zmeniť svet.

Etika terénneho sociálneho pracovníka

- musí vždy konať v záujme klienta,

- nikdy nesmie zneužiť informácie ktoré zistil o klientovi a od klienta,
- v prípade nebezpečenstva, že sa dozvie niečo, z čoho plynie ohlasovacia povinnosť, odmietne takéto informácie počúvať,
- musí byť vždy dochvilný a obecné spoľahlivý,
- nikdy nič klientovi nesľubuje,
- nikdy nekoná nič o čom sa s klientom vopred neporadil,
- neponáhľa sa,
- svoje služby poskytuje všetkým klientom, ktorí o to prejavia záujem (jediným prípadom, kedy je možné odmietnuť svoje služby je, keď problém klienta je takého druhu, že jeho riešenie nie je v súlade s pracovníkovým svedomím),
- vždy si uvedomuje hranice vlastnej kompetencie a včas odovzdáva klienta ďalším odborníkom,
- vždy rešpektuje odlišné názory svojich kolegov a snaží sa s nimi spolupracovať,
- snaží sa o zvyšovanie prestíže služby, bráni tomu aby službu vykonával nekvalifikovaný pracovník, sám musí zvyšovať vlastné znalosti a zručnosti.“
(Vanková, K.,2005, s. 239-240).

„Pracovná doba terénneho sociálneho pracovníka

- Terénny pracovník nemá pevne stanovenú pracovnú dobu. Vždy sa musí prispôbiť potrebám a životného rytmu svojich klientov.
- Nie je však na škodu, keď si pracovník stanoví nejaké úradné hodiny napríklad v komunitnom centre, pokiaľ je to možné. Nikdy sa však nesmie stať, že bude tráviť väčšinu času v kancelárii. Miestom práce musí ostať prostredie klienta....Podľa skúseností by takto strávená doba v kancelárii nemala byť dlhšia ako 6 hodín týždenne.

Pracovná dokumentácia terénneho sociálneho pracovníka

- Dokumentácia vlastnej práce je štandardnou a nevyhnutnou súčasťou sociálnej práce. Dobře vedená pracovná dokumentácia znamená, že aj klientovi budeme schopní pomôcť rýchlo, presne a efektívne.
- **Potreby sociálneho terénneho pracovníka**
 - 1. Osobné**
 - koordinátor (cca pre 6-8 terénnych pracovníkov),
 - právny konzultant (externý),
 - supervízor (externý),
 - priebežné školenia a stretávania (stretnutie všetkých sociálnych terénnych pracovníkov, ich koordinátorov, právnik a supervízora sa uskutočňujú pravidelne mesačne).
 - 2. Materiálne**
 - mobilný telefón,
 - financie na cestovanie,
 - osobný počítač,
 - financie na ostatné náklady (poštovné a pod.)
- Sociálny terénny pracovník sa svojou každodennou prítomnosťou v osade stáva jej súčasťou a členom. Nadväzuje osobné vzťahy a postupne ho rómska komunita zasväcuje do osobných problémov a vŕahuje ho do každodenného dejiska. Stáva sa

blízkym príbuzným jednotlivých rodín, čomu nasvedčujú častejšie sa vyskytujúce pozvania na rodinné oslavy, volanie za krstných rodičov... a pod.

- *Sociálni terénni pracovníci pracujú vo všetkých oblastiach, ktoré sú potrebné a sprevádzajú klienta počas celého života. Najmä v oblasti sociálnej, kde spolupracujú s kompetentnými úradmi. V oblasti zdravotnej spolupracujú najmä s obvodnými lekármi, detskými lekármi.... V oblasti vzdelávania je to najmä spolupráca s materskými školami, základnými školami, špeciálnymi školami a strednými školami, ktoré navštevujú deti klientov.*
- *Úzko spolupracujú s komunitnými centrami, ktoré mnohokrát sami zakladajú a aktivizujú občanov, aby ich v plnej miere využívali a pomáhali pri ich zakladaní. Zakladajú a sprostredkujú zakladanie predškolských klubov a predškolských zariadení, ktoré nahrádzajú materské školy tam, kde neexistujú.“ (Vanková, K., 2005, s. 240-241).*

9.4 Vladimír Klein – Tatiana Matulayová (2005, s. 270-272)

Príprava rómskych asistentov učiteľov

- *„Chudoba je realitou pre mnohých príslušníkov rómskych komúnít. Riešenie tohto stavu nie je jednoduché a ani rýchle. Výchova a vzdelávanie patria k dlhodobým riešeniam, o ktorých sa predpokladá, že zlepšia šance tejto minority na trhu práce a aj tým prispejú k jej spoločenskej integrácii.*
- *„V Slovenskej republike sa od roku 2002 v zmysle zákona NR SR č. 408/ 2002Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 313/2001 Z .z. o verejnej službe v znení neskorších predpisov, zavádza profesia asistenta učiteľa v triedach základných škôl, špeciálnych základných škôl alebo v predškolských zariadeniach. Príslušný metodický pokyn (č. 1631/2002-sekr.) z toho istého roku zjednocuje podmienky výkonu profesie asistenta učiteľa.*
- *Na jeho základe môže riaditeľ školy ustanoviť profesiu asistenta učiteľa, ak triedu navštevuje viac ako päť žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia. Asistent sa podieľa na utváraní podmienok nevyhnutných na prekonávanie najmä jazykových, zdravotných a sociálnych bariér dieťaťa pri zabezpečovaní výchovno-vzdelávacieho procesu.*
- *Asistent učiteľa okrem riadnych podmienok, ktoré stanovuje zákon o verejnej službe, je povinný plniť podmienky odbornej a pedagogickej spôsobilosti, t. j. minimálne stredoškolské pedagogické vzdelanie. Pokiaľ neplní túto podmienku, je povinný do roku 2010 ju splniť. Počas trvania výnimky je možné prijať do zamestnania absolventov špecializačných kurzov akreditovaných Ministerstvom školstva SR zameraných na výchovno-vzdelávaciu činnosť, ktoré majú rozsah najmenej 110 hodín, z toho aspoň 50 hodín praxe.*

- *Prípravou a vzdelávaním rómskych asistentov učiteľov sa Občianske združenie Dôstojný život v Spišskej Novej Vsi (v ktorom sa angažujeme) zaoberá už od roku 2000 na základe akreditácie MŠ SR. Organizujeme rekvalifikačné kurzy Rómsky asistent učiteľa v rozsahu 180 hodín (60 hodín praxe) najčastejšie v spolupráci s úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny vo vybraných okresoch východného Slovenska a jej prostredníctvom projektov programu Phare a v súčasnosti Európskeho sociálneho fondu.“ (Klein, V., Matulayová, T. 2005., s. 270-271).*
- *„V snahe skvalitniť našu lektorskú činnosť a tým aj zvyšovať spokojnosť účastníkov sme zrealizovali prieskum, ktorého cieľom bolo identifikovať :*
 - *motívy, pre ktoré sa účastníci rozhodnú absolvovať tento rekvalifikačný kurz,*
 - *obavy frekventantov súvisiace s výkonom profesie asistenta učiteľa,*
 - *očakávania frekventantov v súvislosti s absolvovaním tohto rekvalifikačného kurzu.*
- *Prieskum sme zrealizovali počas mesiacov august – november 2004 vždy v závere rekvalifikačných kurzov. Zúčastnilo sa ho spolu 54 respondentov (19 respondenti z Trebišova, 19 respondentov z Rimavskej Soboty a 16 respondentov z Popradu). Bol použitý nami zostavený dotazník s piatimi otázkami (len jedna z nich bola otvorená).“ (Klein, V., Matulayová, T. 2005., s. 271).*

Výsledky prieskumu

- *Motiváciou účastníkov absolvovať rekvalifikačný kurz Rómsky asistent učiteľa sme zisťovali tak, že sme sa pýtali na:*
 - *najzávažnejší dôvod, pre ktorý sa účastník rozhodol absolvovať tento kurz,*
 - *skúsenosti účastníka s deťmi,*
 - *hodnoty, ktoré účastník považuje za najdôležitejšie.*
- *34 respondentov uviedlo ako najzávažnejší dôvod pre absolvovanie tohto kurzu predpoklad, že si skôr nájdú pracovné uplatnenie. Druhou najčastejšou odpoveďou (15 resp.) bol fakt, že chcú pracovať s deťmi.*
- *Prieskum ukázal, že účastníci majú vrúcni vzťah k deťom a aj praktické skúsenosti s ich výchovou. 33 respondentov, všetci 54 respondenti sú v stálom kontakte s deťmi v ich rodinách, 8 respondentov pracujú s deťmi v rámci ich komunít, 4 respondenti pracovali ako asistent učiteľa.*
- *42 respondentov považuje rodinu za jednu z najdôležitejších hodnôt v živote, čo bola po zdraví (59 resp.), druhá najčastejšie volená hodnota. Na ďalších miestach sa umiestnili tieto hodnoty: práca (34 resp.), láska (20 resp.), peniaze, vzdelanie, porozumenie, šťastie....Podotýkame, že až na výnimky, tieto kurzy absolvovali ženy...*
- *Zaujímali nás aj obavy účastníkov, ktorých zmierňovanie vnímame ako podstatnú súčasť ich prípravy. Naše predpoklady sa naplnili. Respondenti sa najviac obávajú interpersonálnych problémov a to predovšetkým v komunikácii s rodičmi detí (26 resp.), s učiteľmi (23 resp.), ale aj s deťmi (20 resp.). Za zaujímavé považujeme, že 11 respondentov sa vyjadrilo, že nemá žiadne obavy.“ (Klein, V., Matulayová, T. 2005., s. 271).*

- *„S motiváciou účastníkov súvisia aj ich očakávania od absolvovania kurzu. Prieskumom sme zistili, že účastníci očakávajú najmä:*
 - *nové vedomosti: 40%*
 - *možnosť získať prax a praktické informácie o práci asistenta učiteľa: 22 respondentov,*
 - *zoznámenie sa s novými ľuďmi: 22 respondentov.*

Závery

- *Z uvedených výsledkov prieskumu jednoznačne vyplýva, že účastníci týchto rekvalifikačných kurzov sa chcú uplatniť na trhu práce. Túto možnosť vnímajú ako reálnu a zároveň korešpondujúcu s ich predstavami o vhodnej práci. Od lektorov očakávajú, že im na primeranej úrovni (ich doterajšiemu vzdelaniu) sprostredkujú poznatky a informácie o práci asistenta učiteľa.*
- *Pre organizátorov a lektorov týchto rekvalifikačných kurzov sú cenné informácie aj o obavách účastníkov v súvislosti s výkonom tejto profesie, ktoré potvrdzujú závažnosť nácviku komunikačných zručností či riešenia konfliktných situácií.*

9.5 Stanislav Matulay (2005, s. 296-301)

K súčasným problémom vzdelávania rómskej minority v Slovenskej republike

„K problematike učiteľov rómskych detí

- *Učiteľ, absolvent pedagogického štúdia, ktorý učí deti majority možno povedať, že ovláda svoju profesiu. V školských laviciach ho čakajú deti, z ktorých väčšina spolu so svojimi rodičmi v podstate prijali pravidlá hry. To znamená, že nie síce idylicky a ideálne, ale predsa len mienia s učiteľom ťahať za jeden povraz, čiže chcú sa učiť a niečo sa i naučiť.*
- *A to aj tí, čo školu síce príliš nemilujú, ale zato uznávajú, že jednoducho je to životná etapa, ktorú musia absolvovať a to podľa možnosti s čo najlepšimi výsledkami. Prejavom tohto tichého súhlasu je fakt, že väčšina detí prichádza do prvého ročníka základnej školy, síce v rozdielnej kvalite, ale predsa len pripravená na vyučovací proces.*
- *Učiteľ rómskych detí je na tom podstatne horšie. Väčšina jeho žiakov prichádza, ako sme už vyššie naznačili, z iného sveta. Zo sveta, kde neexistujú vodovody, splachovacie záchody, ale ani ceruzky, farbičky, či knižky. Kde vládne väčšinou nedostatok preťkaný sem-tam niekoľkými dňami hojnosti. Dieťa v tomto svete je voľné, obmedzuje ho len minimum zákazov, či príkazov, nikto ho nenúti namáhať sa, ba siahať až na dno svojich síl.*

- *A potom zrazu školu života nahradí murovaná budova a štyri steny triedy. Skoro všetko čo malo dovolené, je teraz zakázané, to čo bolo doteraz prijímané so súhlasom, či aspoň s ľahostajnosťou je teraz trestané, alebo aspoň odmietané. Materinský jazyk nahradil, často neznámy slovenský jazyk, voľnosť nahradila disciplína a trvalá požiadavka stále sa sústreďovať a podávať výkon.*
- *Učiteľ zisťuje, že prvoradé nie je naučiť svojich žiakov čítať a písať, ale základom hygieny, ktorá je odlišná od tých zásad, ku ktorým boli vedení doteraz doma....Chápe, že mnohé u osvedčených pedagogických receptov sú nepoužiteľné, a zároveň vie, že keď chce uspieť musí byť nielen učiteľom. Ale aj hygienikom, sociológom, antropológom, psychológom, romológom a v nie poslednom rade sociálnym pracovníkom.“ (Matulay, S., 2005, s. 297-298).*

„K problematike negatívneho vzťahu Rómov ku vzdelaniu

- *Negatívny vzťah sa u rómskeho etnika vyvíjal možno povedať od prvopočiatku. Je pochopiteľné, že vo svojej indickej vlasti kde pravdepodobne žili kočovným spôsobom života, nemohli byť na začiatku nášho letopočtu účastníkmi procesov vzdelávania, ktoré boli výsadou len tých najvyšších vrstiev spoločnosti.*
- *Po roku 1949 prišlo u nás k zásadnému obratu v školskej politike štátu. Brány škôl sa doširoka roztvorili pre deti z chudobných robotníckych, roľníckych i rómskych rodín. Dnes je už možné tvrdiť, že majoritná časť našej spoločnosti tieto možnosti naplno využila a rómska minorita v drvivej väčšine odmietla.“ (Matulay, S., 2005, s. 298).*
- *„Otázkou zostáva, prečo drvivá časť rómskeho etnika, s takou rozhodnosťou odmietla prijať vzdelanie a posunúť túto hodnotu na vyšší stupeň svojho hodnotového rebríčka? Dovoľujeme si tvrdiť, že táto otázka nielen, že nebola ešte dodnes zodpovedaná, on ani nebola s plnou vážnosťou nastolená.*
- *Dôkazom je aj jeden z najvážnejších oficiálnych materiálov vlády, pod názvom: Koncepcné zámery vlády SR na riešenie problémov Rómov súčasných spoločensko-ekonomických podmienkach, z roku 1997. Tento materiál v kapitole Výchova a vzdelávanie venoval problematike, ktorá nás zaujíma iba túto všeobecnú vetu: „Chýba celkové zhodnotenie socializačných snáh minulého režimu voči Rómom a objasnenie týchto zámerov v širších spoločenských súvislostiach s ich dopadom na školstvo.*

Vzťah Rómov k vzdelaniu po roku 1989

- *Rómske etnikum na Slovensku sa skladá zo štruktúrovaných endogamných spoločenstiev a rodových skupín, tvoriacich nižšie, ale aj stredné a vyššie vrstvy. Práve príslušníci týchto vrstiev ako citlivý barometer ihneď zaznamenali zásadnú zmenu pravidiel hry po roku 1989. Podľa nich už vzdelanie neznamená zaradenie do vrstvy politicky nespoľahlivej inteligencie. Ale znamená vyšší sociálny status, , vyššiu pravdepodobnosť získania dobrého zamestnania a teda aj vyššieho platu.*
- *Problémom je nízka výkonnosť ekonomiky a vysoká nezamestnanosť na Slovensku. To vytvára situáciu, že ani stredoškolské vzdelanie nie je bezpečnou poistkou proti*

nezamestnanosti. Táto situácia spôsobuje, že pragmaticky zameraní rómski rodičia z nižších vrstiev, ktorí sami majú minimálne vzdelanie - a tých je na Slovensku drvivá prevaha, definitívne strácajú záujem. (Matulay, S., 2005, s. 298-299).

Záver

1. „Pozdvihnutie vzdelanostnej úrovne nie je v silách pracovníkov rezortu školstva. Teoretická nádej na dosiahnutie tohto cieľa je skrytá len v tesnom spojení síl a úzkej spolupráce a koordinácii činností minimálne MŠ SR, MPSVaR SR a pod. Konkrétnym krokom týmto smerom je inštalácia asistentov učiteľov rómskych detí v materských a základných školách.
2. Pri realizácii opatrení vychádzať z nepopierateľnej skúsenosti, že spôsob, smer a úroveň socializácie detí nie je len súkromnou záležitosťou ich rodičov, ale cez odovzdávanie základných hodnôt, noriem a kultúrnych vzorcov aj otázkou budúcnosti a prežitia celej spoločnosti.
3. Pri realizácii opatrení vychádzať dôsledne z Ústavy SR a z príslušných medzinárodných dokumentov , hlavne z Deklarácie práv dieťaťa. ...To znamená, že treba prestať tolerovať situáciu, keď časť rodičov ...svoje deti týra hladom, nepohodou a po absolvovaní základnej školy im bráni v ďalšom vzdelávaní.
4. Rómske etnikum netvorí homogénny celok a preto celoplošné opatrenia sú neúčinné, neefektívne.“ (Matulay, S., 2005, s. 299).

10 Interkulturalita a národnostné menšiny InteRRA 6 (27. setkání Hnutí R v Nitre, 22. – 23. 14. októbra, v roku 2008)

10.1 Eva Davidová (2008, s. 34-46)

K mezigeneračním změnám ve společenském postavení a demografické specifice Romů v ČR a SR

Ke společenskému postavení Romů, k jejich diferenciaci a zařazování

- „Úvodem se společně zamysleme nad některými, dodnes nevyjasněnými otázkami. V současnosti existuje stále nejednotnost v nazývání Romů většinovou společností. Romské obyvatelstvo, romské komunity či romská populace? Národnost, menšina, nebo etnická skupina? Není to problém názvosloví, ale ujasnění postavení Romů z hlediska většinové společnosti, z níž vychází i vztah i přístup.
- Především – Romové nejsou jednotnou homogenitou, jak jsou mnohdy dodnes nesprávně posuzováni. Vnitřně se dělí na skupiny a na rodinně – příbuzenské extenzivní rodiny (fajty), s nimiž jsou dodnes více či méně spjati. (Davidová, E., 2008, s. 34)
- Nejen ve Slovenské, ale i v České republice jsou nejpočetnější skupinou Romové slovenští (servike Roma) a zčásti tzv. maďarští (ungrike Roma) – obě nazývání Rumungre. Velká část z nich po roce 1945 přišla do českých a moravských měst, do průmyslových i pohraničních oblastí, kde jsou usídleni již ve třetí či čtvrté generaci a představují zhruba 85% procent ze všech zde žijících Romů.
- Kromě této převažující skupiny žijí v České republice v malém počtu Romové/Cikáni čeští a moravští – z rodin, které přežili válečný holocaust Cikánů i Židů, podobně jako Sintové (Sinti) – Cikáni němečtí (...se sami Romové nenazývají). Zcela specifickou skupinou, představující v každé z našich obou republik téměř deset procent romského obyvatelstva, jsou pak Romové olašští (Vlachike), do roku 1959 kočovní, kteří si dodnes udržují svůj jazyk, vnitřní společenskou strukturu i hodnotový systém a ostatními Romy se nestýkají. Toto je tedy vnitřní etnické dělení Romů.... Odhadovaný počet etických Romů...v České republice nejméně 220 tisíc a ve Slovenské republice 400-500 tisíc. (Davidová, E., 2008, s. 36)

Ke změnám v sociálním statusu a současné vnitřní stratifikaci

- „Současní Romové, zejména ze skupiny slovenských i maďarských, se od 90. let kromě dělení subetnického sami začali navíc vnitřně mezi sebou na bohaté (barvale) a chudé (čore), respektive na úspěšné a neúspěšné – a tak se mnozí mezi sebou dnes posuzují a vymezují. K těm prvním patří mladá romská inteligence svým počtem a významem stále

narůstající (i když bohatá vždy není), romští podnikatelé a příslušníci romských elit, jejichž spolupatříčnost je už založená na jiných hodnotách – a to na dosažené příčce společenského a zejména ekonomického postavení. K druhým, stále převažujícím skupinám se však obvykle již nehlasí a nekomunikují s nimi.

- *I někteří mladí Romové, kteří byli úspěšní v dosažení vyššího, či vysokoškolského vzdělání, se potom už s „ostatními Romy“, většinou stále v problémech žijícími, neidentifikují a necítí potřebu jim pomoci dostat se ze stavu, ve kterém se nacházejí a to nejen existenčně.“ (Davidová, E., 2008, s. 36).*

Demografická charakteristika romského obyvatelstva v porovnání s celkovou populací

- *„Nejvýraznější sociálně-demografickou specifikou romského obyvatelstva je jeho mladost, na první pohled viditelná už na tzv. stromu života. Generační strom života dokládá na graficky vyjádřené věkové pyramidě rozdílnost pyramidy romské od společenské.*
- *Zatímco romská si po celá desetiletí stále více či méně uchovává tvar této pyramidy – stromu života – se širokou základnou dětí a mladých lidí a naopak úzkou vrcholovou špicí velmi malého počtu nejstarších věkových skupin, tak ta celospolečenská se postupně stále více deformuje a má tvar, který se stromu – pyramidě už nepodobá.*
- *Převažující podíl dětí a mladých lidí v jejich věkové struktuře je vyjádřením způsobu života a hodnotové orientace Romů, stále malý podíl starších lidí je především odrazem podmínek a způsobu života.*
- *Již v 70. letech 20. století dochází u Romů k určitému snižování podílu dětí ... v období let 1970-1980 došlo pak... ke snížení ze 48,7 procent na 43 procent. Průměrný počet živě narozených romských dětí klesl tehdy v ČR z 6,3 na 5,5 dětí, co je počet stále vysoký. Realizovaná plodnost romských žen zůstává mezi roky 1998 -1990 značně vysoká.*
- *Po roce 1990 se stal problémem objektivní informační deficit... Po tomto roce se u nás přestala vést evidence romského obyvatelstva se zdůvodněním, že by byla v rozporu s lidskými právy.*
- *Důvodem absence těchto informací však může být i zastírání skutečného stavu a mnohdy i nezájmu majoritní společnosti, v nichž existuje jen velmi nejasná představa o skupinové diferenciaci a vnitřní struktuře romské menšiny, tím méně o důvodech existujících problémech, takže i současné státní řešení integrace romských komunit je v některých směrech celoplošné a zobecňující. (Davidová, E., 2008, s. 37).*
- *K základním demografickým charakteristikám romské populace a odlišnostem od ostatního obyvatelstva patří kromě mladé věkové struktury nejen vysoká úroveň plodnosti, ale i úmrtnosti. Ukazatelem kvality života je střední délka života – tj. průměrného počtu let, kterého sedaná populace dožívá. Romové umírají stále podstatně dříve než ostatní většinové obyvatelstvo. Tato závažná skutečnost, natož jeho příčiny nebyli dosud zjištěny a doloženy. (Davidová, E., 2008, s. 39).*

- *U nejmladších dvou romských generací jde již evidentně o postupné snižování počtu dětí, které je spojeno jak se zlepšující se ekonomickou a sociální situací většiny rodin, s rostoucí vzdělaností úrovní mladých matek a jejich zdravotnickým uvědomováním, i používáním antikoncepčních prostředků. Jedná se však o dlouhodobý proces...*
- *Mladé romské ženy mají stále své první dítě většinou před 20. rokem věku ... jsou plodné dále i v době, kdy se stávají matkami jejich dcery. Výměna generací je u této populaci opravdu kratší.* (Davidová, E., 2008, s. 41).
- *„Způsob života, životní styl Romů byl tradičně spojen s prostředím, v němž žili – jejich rodinným a rodově příbuzenským společenstvím, kde široká extenzivní rodina byla vždy považována za největší hodnotu. Stále tomu tak je, i když právě zde dochází k mnoha změnám, navazující na ty, k nimž došlo v důsledku násilných asimilačních tlaků předchozí totalitní společnosti v letech 1948-1988.*
- *I proto jsou u mladší a střední generace a zejména u současné generace mladé tak viditelné změny – v porovnání s generací jejich rodičů a prarodičů. Pokračuje ztráta rodových i rodinných autorit, snižuje se pevnost, semknutost současné rodiny, deformace tradičních rodinných institucí a deformace jejich hodnotového systému, na němž byl jejich životní styl po staletí postaven.*
- *V důsledku změny těchto hodnot dochází k odkládání dětí do kojeneckých ústavů, u části Romů dokonce k prostituci – dříve naprosto neslučitelné s jejich tradičními hodnotami. U mladé generace, zejména v městském prostředí, se rozmáhá gamblerství, lichva, narkomanie a snižují se další problémy, které mají u mnoha z nich vážný dopad na sociální zdraví, mění se životní styl a celkovou kvalitu života. I to je součástí mezigeneračních změn, k níž u velké části romského obyvatelstva v České i Slovenské republice dochází.*
- *U mnohých ze starší a střední generace je zdrojem pocitu nespokojenosti či dokonce stresu jejich v poslední době se opět zhoršující sociálně-společenské postavení, nejen existenční v důsledku propadu do nezaměstnanosti, ale i dopadů stále častých xenofobních projevů ze strany okolního obyvatelstva, sociálního vyčleňování mnoha romských komunit, včetně důsledků postupně se rozpadajícího tradičního romského společenství s jeho hodnotovým systémem i přejímáním některých negativních hodnot od majoritní společnosti.*
- *A tento pocit je zřejmě i jednou z příčin měnící se kvality života. Jde o dopad sociálního propadu do nezaměstnanosti a sociálního vyloučení značné části současných romských rodin na změny v životním stylu, kdy se v těchto souvislostech zřejmě budou stále měnit i sociodemografické charakteristiky romského etnika – v diferencovanosti generací a prostředí kde žijí.*
- *Sociálně-demografické charakteristiky romského etnika v jeho generačních změnách jsou v těchto souvislostech tedy i důležitým východiskem pro posun poznání.* (Davidová, E., 2008, s. 42).

10.2 Hristo Kyuchukov (2008, s. 70-80)

Kognitívne aspekty rómskeho jazyka

1 Úvod

- „V poslednom období môžeme sledovať mnohé výskumy rómskych detí, v ktorých však nedokazujú najlepšie výsledky. V mnohých prípadoch boli u rómskych detí zaznamenané veľmi slabé výstupy na rozdiel od nerómskych detí. Tieto testy sú však pripravované v štátnom jazyku, tí ktorí výskum realizujú nevedia po rómsky a nepoznajú rómsku kultúru.
- Testy, ktoré sú určené pre rómske deti by mali byť v súlade s rómskou kultúrou. V Európe však boli implementované výskumy rešpektujúce etnicitu Rómov a tieto vykazovali pozitívne výstupy. V našom výskume sme sa opierali o ich skúsenosti“ . (Kyuchukov, H., 2008, s. 70).

2 Teoretická časť

2.1 Kognitívna psychológia

- „Marx a Cronan Hilix (1987) tvrdia, že kognitívna psychológia má vplyv na centrálnu mentálne štruktúry a vychádzajúc z toho, poukazujú na jej diferencovanosť od psychológie správania, ktorá opisuje reakcie ľudí v rôznych situáciách. Sternberg (1996) pomenúva kognitívnu psychológiu nasledovne: je to veda o vnímaní, učení, pamäti a schopnosti používať informácie.
- V analógii podáva R Solso (2002) definíciu o kognitívnej psychológii ako o vede, kedy ľudia registrujú a spracovávajú informácie o svete, ako ich prezentuje, ako si dokážu zapamätať, zapísať pre svoju potrebu a naučiť sa to.

2.2 Kognitívna lingvistika

- Maslow uvažuje, že hlavný problém v kognitívnej lingvistike spočíva v modeli jazykovej komunikácie, ako základu zvyšovania vzdelania.
- Iní lingvisti W. Croft, D.A. Cruze, (2004) tvrdia, že prevažná časť výskumov je zameraná skôr sémanticky po stránke syntaktickej a morfolologickej, ďalšie typy boli realizované v období, keď sa deti učia jazyk po fonologickej rovine a v kontexte historickej lingvistiky.
- Autori poukazujú na tri hypotézy, ktoré figurujú v kognitívnej lingvistike: jazyk nie je autonómnou lingvistickou časťou, gramatika je konceptualizovaná a jazykové poznatky vychádzajú z práce s jazykom.

3 Výskum

3.1 Cieľ výskumu

- *Realizácia výskumu, stanoviť do akej miery môžu kognitívne faktory ovplyvniť vzdelávanie v rómskom jazyku u detí v predškolských a prvostupňových školách.*

3.2 Deti zúčastnené vo výskume

- 160 detí (120 v škôlke a 40 v základnej škole)
- Deti v škôlke boli rozdelené v 3. skupinách:
- 1. skupina 4-5 ročné
- 2. skupina 5-6 ročné
- 3. skupina 6-7 ročné
- 4. skupina - deti zo základnej školy boli zo 4. triedy (10-11 ročné)

3.3 Testy

- *Deťom bolo rozdáných 9 testov, v ktorých rómčina nebola štandardizovaná. Testy boli prevzaté z angličtiny a niektoré sme vypracovali my. Prvá časť pozostávala z ústnej skúšky, druhá časť z neverbálnej.*
- **A. ústny test**
 - *Jednoslovný test vnímania*
 - *Jednoslovný expresívny test*
 - *Diagnostika jazykových variácií (DELV – Diagnostic Evaluation of Language Variation – H. Seymour, T. Roeper and J. de Villiers, 2005*
 - *Testovanie zmyslu, respektíve citu pre správny výber*
 - *Testovanie zmyslu pre tvorbu možností*
 - *Testovanie reakcií na otázky ako aj vytváranie otázok*
 - *Test obsahový*
- **B. Neverbálne testy**
 1. *Test na utriedenie si pojmov v rámci daných kategórií*
 2. *Test, v ktorom si dieťa má zapamätať isté pojmy (Candem Picture Memory Test – E. Warrington, 1996*

4 Čo chceme dokázať?

- *Aká je spojitosť medzi kognitívnou psychológiou a vyučovaním v rómskom jazyku u malých rómskych detí. Ukážeme, ako danú spojitosť prevezmeme ako základ kultúrnej teórie od L.S. Vygotského.“ (Kyuchukov, H., 2008, s. 71).*

4.1 Výstupy

A. Výsledky z ústnych testov

- *„Testy realizované s deťmi z mesta Gorna Orjahovica: zo škôlky (3 skupiny 4-5 ročné; 5-6 ročné; 6-7 ročné) a zo základnej školy (v 4. ročníku : 10-11ročné)*
- **Jednoslovný test vnímania**
 - *Dieťaťu sme ukázali 4 obrázky na jednom liste a povedali sme jedno slovo v rómčine. Dieťa musí pomenovať správnu fotografiu podľa inštrukcií experimentátora.*

- Bol zistený ... „veľký rozdiel medzi vnímaním detí z jednotlivých skupín vo výpovediach. Medzi 5-6 ročnými a 6-7 ročnými sme nezaznamenali výraznejší rozdiel. O to väčší je medzi ďalšími skupinami.
- **Jednoslovný expresívny test**
 - Deťom sa ukáže fotografia s rôznymi objektami a dieťa musí odpovedať čo vidí.
 - Ako vyplýva z realizácie tohto testu, deti zo 4. skupiny vykazujú významné rozdiely. Telesným rastom rastie aj ich poznanie . V tomto teste deti zo 4. triedy vykazujú poznatky ako 6-7 ročné deti. Ukazuje sa, že ich slovná zásoba nie je dostatočná. „ (Kyuchukov, H., 2008, s. 72)
- **„Diagnostika jazykových zručností (DELV)**
 - V tejto diagnostike realizujeme 3 testy: ako deti ovládajú slovesá, ako opytovacie zámená (otázky) a do akej miery sú komunikatívne zručné.
 - **Slovesá** – Deťom sa ukážu fotografie a povie sa im jedna možnosť, ktorá však nie je ukončená. Dieťa musí samo správne určiť danú možnosť a doplniť sloveso.
 - ...výsledky zo 4. skupiny majú štatisticky zaujímavé výstupy. Najväčší rozdiel je medzi 1.a 2. skupinou. U ostatných detí neregistrujeme veľký rozdiel, test vykonali dobre/primerane veku.
 - **Otázky** – Deťom ukazujeme fotografie, na ktorých ľudia vykonávajú rôznu činnosť. Dieťa vyzveme, aby sa nás spýtalo kto akú prácu vykonáva. Zámerne ukazujeme na iné vyobrazenia, dieťa nás opravuje. ...schopnosť detí tvoriť otázky postupne rastie od 1. skupiny až po 4.“ (Kyuchukov, Ch., 2008, s. 72-73)
- **„Zmysel pre výber správnej odpovede, resp. reakcia na otázku**
 - Deťom ukážeme tri fotografie na jednej strane a povieme im jednu možnosť. &vyzveme deti, aby povedali, aká fotografia súvisí s možnosťami, ktorú sme ponúkli.
 - ...deti z dediny vyberajú všetky možnosti takmer správne. Deti z mesta vykazujú krátke odpovede, resp. miestami nesprávne. Rozdiel medzi oboma skupinami je veľmi markantný.
- **Vytváranie otázok**
 - V tomto teste dáme deťom 20 slovies a vyzveme ich , aby vytvorili 20 možností/variácií z týchto slovies.
 - ...deti z mesta majú lepšie odpovede v porovnaní s deťmi z dediny....poznatky detí rastú priamo úmerne s ich vekom.
- **Obsahový test**
 - v tomto teste ukazujeme deťom 8 fotografií. Spolu s nimi spomenieme 8 možností. 4 možnosti sú správne, 4 sú vymyslené. Deti hľadajú, ktoré z fotografií obsahovo súvisia s možnosťami s možnosťami a vysvetlia, prečo zvyšné 4 možnosti nie sú obsahovo blízke s fotografiami.
 - ...deti z dediny vykazujú lepšie výsledky na rozdiel od detí z mesta....rozdiely sú nepatrné. (Kyuchukov, H., 2008, s. 73-75).

5 Záver

- *Vo všetkých testoch preukázali deti poznatky v rómskom jazyku - priamo úmerne zvyšujúcim sa vekom. To dokazuje, že ich psychologické a jazykové procesy sú normálne.*
- *Všetky výsledky výskumu potvrdzujú ...že materinská kultúra a materinský jazyk tvoria veľmi dôležitý základ v zdravom vývine dieťaťa a pre jeho kognitívne procesy.“ (Kyuchukov, Ch., 2008, s. 73-75).*

10.3 Stanislav Cina (2008, s. 92-97)

Význam predškolského vzdelávania rómskych detí v súčasnosti

- *„Predškolská výchova má veľký význam pre dieťa z hľadiska rozvoja celej osobnosti. V každom veku sú určité danosti, ktoré by si dieťa malo osvojiť. Ak to nejakým spôsobom premeškáme, tak je to oveľa zdĺhavejší proces.*
- *Polroka trvá každému dieťaťu aby sa zadaptovalo kdekoľvek, potom by mali rok a pol na naučenie sa pracovným návykom, zručnostiam, komunikácii, stolovaniu, hygiene čo je pre školu veľmi dôležité a doma sa to nedá naučiť. V predškolskom zariadení to je, že v určitom čase musím vykonať určitú vec. To by posilnilo aj kvalitu žiakov v základnej škole.*
- *Nevhodný retardačný vplyv sociálneho prostredia rómskych rodín môže škola zmeniť, ak od začiatku výchovno-vzdelávacieho procesu zvolí vhodné prístupy k deťom.... Najväčšie výchovno-vzdelávacie problémy majú rómske deti v prvých rokoch školskej dochádzky: Rómske dieťa je v triede v špecifickom postavení. Dostáva sa do spoločnosti detí, ktoré vyrastali v inom myšlienkovom svete, v inom systéme životných hodnôt a inom životnom rytme.*
- *Preto treba vychádzať s poznania, že školská pripravenosť väčšiny rómskych detí je v porovnaní s ostatnou populáciou je nižšia, že majú malú slovnú zásobu spisovnej reči, že majú menšiu schopnosť sústrediť sa a udržať pozornosť. ... Cieľom je, aby čo najviac detí získalo predškolské vzdelanie. Táto snaha ale často naráža nielen na odpor zo strany detí, ale aj na nezáujem a nepochopenie zo strany rodičov.*
- *Mnoho z nich nezvláda výchovu svojich dospievajúcich detí, majú nízke vzdelanie a teda nemôžu byť svojim deťom oporou v problémových situáciách. Na druhej strane má však rómska rodina na svoje deti nesmierny vplyv.“ (Cina, S. , 2008, s. 92).*
- *„Škola je prvé miesto, kde sa stretáva individualistický a kolektivistický typ uvažovania.... Majoritní rodičia sú zameraní predovšetkým na výkon dieťaťa v škole...Naproti tomu pre rómske matky je najdôležitejšie ako sa dieťa v škole cíti.*

- *Poznatky z vývinovej psychológie jednoznačne vypovedajú o tom, že najprudší vývoj osobnosti dieťaťa v interakcii s prostredím je medzi 3. a 5. rokom, pričom okolo 6. roku sa vytvárajú najzákladnejšie črty charakteru osobnosti, ktoré v podstatných obrysoch pretrvávajú celý život.... Už v období predškolského veku vytvára rodinné prostredie predpoklady pre jeho budúcu úspešnú adaptáciu v školskom prostredí.*“ (Cina, S., 2008, s. 93).
- *„Zaškoľovanie detí pred nástupom do prvého ročníka pomerne úspešne prebieha prostredníctvom nultých ročníkov pri základných školách. Školy vnímajú zriadenie nultých ročníkov veľmi pozitívne a ich dopad na zlepšenie úspešnosti detí na prvom stupni základnej školy je významný. Napriek tomu sú nulté ročníky vnímané skôr ako „hasenie požiaru“ a nie ako systematický nástroj.*“ (Cina, S., 2008, s. 94).

„Úloha asistenta učiteľa v predškolskom a školskom zariadení

- *Asistent učiteľa je od roku 2002 novým subjektom vstupujúcim do edukačného systému Slovenskej republiky. Hlavné myšlienky zavedenia pozície asistenta učiteľa vychádzali z potreby zapojiť do vzdelávania rómskych detí aj samotných Rómov. Nakoľko počet učiteľov rómskych detí je veľmi nízky a z tých Rómov, ktorí absolvovali štúdium učiteľstva, nastupuje do praxe k rómskym deťom len nepatrné percento, naskytá sa otázka, ako dostať do škôl schopných Rómov, ktorí by boli nápomocní v edukácii aj učiteľom rómskych žiakov?*“
- *„To čo robí postavenie asistenta učiteľa /pedagogického asistenta vo vzťahu k špecifickým skupinám rómskeho etnika osobitým, je poznanie ich sociálnych, jazykových a kultúrnych špecifik a schopnosť komunikovať s týmito komunitami ich jazykom v intenciách sociálnej reality v ktorej žijú.*“ (Cina, S., 2008, s. 95).
- *„Legislatívne bol v súvislosti s asistentom učiteľa vydaný zákon č.29/1984 zb. o sústave základných a stredných škôl (školský zákon) v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 408/2002 Z. z. s účinnosťou od 1.9.2002, ktorým sa ustanovila profesia asistenta učiteľa (§ 50b) ako pedagogického zamestnanca, ktorý vykonáva výchovno-vzdelávací proces v školách a školských zariadeniach a podieľa sa na utváraní nevyhnutných podmienok na prekonanie najmä jazykových, zdravotných a sociálnych bariér dieťaťa pri zabezpečovaní výchovno-vzdelávacieho procesu. Následne boli vydané a schválené:*
 - *Metodický pokyn k zavedeniu profesie asistent učiteľa v predškolských zariadeniach, v základnej škole a v špeciálnej základnej škole č.1631/2002-skr. vydaný MŠ SR dňa 26. augusta 2002 s účinnosťou od 1. septembra 2002.*
 - *Nariadenie vlády SR č. 341/2004 Z. z. , ktorým sa ustanovujú katalógy pracovných činností pri výkone prác vo verejnom záujme a o ich zmenách a doplnení.*
 - *Nariadenie vlády SR č.238/2004 Z. z. o rozsahu vyučovacej a výchovnej činnosti pedagogických zamestnancov.*
 - *Smernica č.198/2006 R z 15. júna 2006, ktorou sa určuje systém rozpisu finančných prostriedkov na mzdy a odvody do poisťovní fondov asistentov učiteľa na jednotlivé krajské školské úrady a postup ich poskytovania zriaďovateľom základných škôl a špeciálnych základných škôl.*“

Predškolské vzdelávanie očami Konceptie výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov na Slovensku vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania

- *Návrh Konceptie výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania bol schválený uznesením vlády SR č. 206 zo dňa 2. apríla 2008.*
- *V SR nie je možné monitorovať postavenie rómskych detí v školách pre obmedzenia štatistických dát podľa etnicity. Etnické štatistiky sú založené na sebaidentifikácii skupiny občanov – Rómov. Kategória detí zo sociálne znevýhodneného prostredia je využitá ako náhrada chýbajúcich etnických dát, i keď nemožno zaručiť, že reprezentuje všetky rómske deti a zároveň zahŕňa aj deti inej národnosti. (Cina, S., 2008, s. 96)*
- *V koncepcii výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov na Slovensku v súčasnosti, ktorá je pod priemerom OECD a zmiernenie silného vplyvu sociálno-ekonomického zázemia na vzdelávacie výsledky, by mala vláda zvýšiť účasť detí na predškolskej výchove, znížiť stratifikáciu systému a zvýšiť kvalitu vzdelávania.*
- *Plánovanou reformou, ktorou by sa mali zaviesť bezplatné materské školy pre päťročné deti, rozšírením podpory zvýšenej účasti detí zo slabšieho sociálno-ekonomického prostredia už od veku 4 rokov. Zabezpečením, aby obce, ktoré neponúkajú primeranú ponuku materských škôl, túto ponuku zlepšili. Takáto reforma má zásadný význam pre zlepšenie vzdelávacích výsledkov rómskeho obyvateľstva.*
- *V samotnej koncepcii vo vzťahu k predškolskej výchove sú zvýraznené predovšetkým tieto základné úlohy:*
 - *motivovať k zvýšenej účasti detí zo sociálne znevýhodneného prostredia na predškolskej príprave už od veku 4 rokov,*
 - *včasnou predškolskou prípravou sa dosiahne potrebná pripravenosť na vstup detí na plnenie povinnej školskej dochádzky, čím sa eliminujú riziká školskej neúspešnosti a dieťa získa základné, sociálne a spoločenské návyky potrebné pre jeho plynulé a bezproblémové začlenenie do procesu vzdelávania,*
 - *do zákona o výchove a vzdelávaní zaradiť materskú školu ako integrálnu súčasť sústavy škôl,*
 - *uvedeným opatrením sa dosiahne stabilita a ucelenosť školského systému,*
 - *rozšíriť sieť predškolských zariadení podľa potrieb v obciach s vysokou koncentráciou rómskych detí, využiť k tomu všetky možnosti a zdroje financovania,*
 - *rozšírením siete poskytnúť možnosť zaškolenia všetkých detí,*
 - *skvalitniť metodickú pomoc odborným zamestnancom školských úradov v oblasti zabezpečenia predškolskej výchovy,*

- vypracovať nové a zaviesť do praxe overené programy orientované na zlepšenie spolupráce rodičov rómskych detí s predškolskými zariadeniami,
- programami skvalitniť spoluprácu rodiny so školou. “ (Cina, S. , 2008, s. 96-97).

10.4 Miroslav Lyko (2008, s. 127-132)

Aktuálny pohľad Katolíckej cirkvi na náboženský život Rómov

Misijná činnosť Katolíckej cirkvi

- „Misijná činnosť je pre katolícku cirkev od jej vzniku neodmysliteľnou črtou jej poslania. Dnes sa misijná činnosť Katolíckej cirkvi riadi závermi Druhého vatikánskeho koncilu (1962-1965), explicitne dokumentmi *Ad gentes*, *Apostolicum actus* a *Humanae vitae*.“ (Lyko, M., 2008, s. 127).
- „Keď je reč o misijnej činnosti (aj medzi Rómami) je dôležité aj zachovanie princípu náboženskej slobody. Boh totiž nikoho nenúti, berie totiž ohľad na dôstojnosť ním stvorenej ľudskej osobnosti.“ (Lyko, M., 2008, s. 128).

Inkultúrácia

- „...misijné poslanie: Dať do súladu obyčaje, chápanie života a spoločenský poriadok so spôsobom života, ktorý vysvitá z Božieho zjavenia. Takým spôsobom sa vylúči akýkoľvek synkretizmus a každý druh falošného partikularizmu, kresťanský život sa prispôbi duchu a svojrázu každej kultúry a miestne tradície spolu s osobitými vlohami každej národnostnej pospolitosti.
- Smernice pre pastoračiu Rómov v tomto kontexte pripomínajú, že evanjelizácia v pravom katolíckom duchu navyše vedie k vzájomnému obohateniu. Nejde totiž len o akceptovanie ich legitímnych požiadaviek na osobnú identitu a práva zaradiť sa do organizácie života občianskej a cirkevnej spoločnosti, ale ide aj o skutočné ocenenie – citlivé i účinné – autentických hodnôt ich tradície, ktorú treba nielen rešpektovať, ale aj chrániť“. (Lyko, M., 2008, s. 128-129).

Niektoré nové výzvy

- „...pravdy, ktoré sú súčasťou jadra kresťanského ohlasovania, a ktoré sa už dostali aj k rómskej populácii, ktorá už po stáročia žije na tradičných kresťanských územiach. Predsa však je potrebná nová evanjelizácia, či apoštolát aj medzi nimi. Jestvujú totiž niektoré oblasti, kde podľa oficiálneho dokumentu Cirkvi o pastoračii Rómov, nie sú všetky veci v poriadku. Ide o potrebu vzájomného odpustenia krívd medzi Rómami a nerómami a nutnosť katechizácie a evanjelizácie s cieľom prejsť od ľudovej, neraz mylnej nábožnosti k pravej kresťanskej viere. Potrebné je „vykorenenie scestnej ľahkovernosti, ktorá často vedie k praktizovaniu čítania z ruky, či všeobecne k rôznym poverám. (Lyko, M., 2008, s. 129).

Misijná činnosť univerzálnej Cirkvi medzi Rómami

- *Potrebu riešiť svoje mnohé – neraz ľudsky náročné – ťažkosti pociťujú v kontexte nášho priestoru a času, v ktorom žijeme, okrem iných aj mnohí príslušníci rómskej národnostnej menšiny. Je dobré, že na to nie sú sami.*
 - *Ako cirkvi, ktorých poslaním je láska, nesmú byť (v očiach verejnosti) redukované len na sociálnu agentúru, kde sa služba druhým zakladá na čisto profesionálnych motívoch, alebo na ekonomickom zisku, prípadne na všeobecných humanitárnych princípoch.*
 - *Aj v tomto kontexte v roku 2005 vydala Pápežská rada pre pastoraáciu migrantov a cestujúcich Smernice pre pastoraáciu Rómov. Dokument vychádza zo základného predpokladu: Prítomnosť kresťanov v ľudských prostrediach má oživovať lásku. Do nej sú zahrnutí aj Rómovia, v ktorých identite má religiozita veľmi významné miesto. Vzťah k Bohu sa u nich považuje za samozrejmy. (Lyko, M., 2008, s. 129-130).*
 - *Uvádzam niektoré podstatné udalosti a kroky, ktorými sa dá demonštrovať zvýšený záujem Katolíckej cirkvi o Rómov:*
1. *Pápež Ján Pavol II. vyhlásil 4. mája 1997 prvého rómskeho blahoslaveného. Ide o Zeferina Jimenéza Mallu (1861-1938)*
 2. *Bola zriadená Pápežská rada pre migrantov a cestujúcich, ktorá cez svojho predsedu kardinála Stephena Fumio Hamoa vydala v roku 2005 Smernice pre pastoraáciu Rómov.*
 3. *Pápež Benedikt XVI. V rámci vianočných a veľkonočných požehnaní Urbi et Orbi, podobne ako jeho predchodca Ján Pavol II., oslovuje veriacich na celom svete aj v rómskom jazyku.*
 4. *Od 1. do 4. septembra 2008 sa v Nemecku uskutočnil VI. Svetový kongres o pastoraácii Rómov. Nosnou témou bola „ rómska mládež v Cirkvi a v spoločnosti“. Zúčastnilo sa 20 arcibiskupov a biskupov, 150 kňazov a laických spolupracovníkov v oblasti pastoraácie Rómov. Pracovali na jej zlepšení z hľadiska aktuálneho vývoja v tomto smere. Zo stretnutia bol vydaný dokument, ktorý pripomína, že mládež je budúcnosťou.*
 5. *Na konci augusta 2008 sa v Lurdoch konala púť Rómov, na ktorej sa zúčastnilo asi štyridsaťtisíc príslušníkov tohto národa, aby sa modlili k Panne Márie, ktorá sa v tomto francúzskom mestečku zjavila pre 150 rokmi. (Lyko, M., 2008, s. 130).*

Misijná činnosť Katolíckej cirkvi na Slovensku medzi Rómami

- *V Bardejove na sídlisku Poštárka je od roku 1998 zriadená kaplnka k úcte prvého rómskeho blahoslaveného. Svojho času bola prvá svojho druhu na svete. Neskôr bola blahoslavenému Zeferinovi zasvätená na sídlisku Poštárka aj materská a základná škola.*
- *Katolícka cirkev na Slovensku sa cieľavedome venuje pastoraácii Rómov najmä prostredníctvom Rady pre Rómov a menšiny pri Konferencii biskupov Slovenska (KBS). ...jej predsedom je košický pomocný biskup Bernard Bober.*
- *Ako koordinátor za Radu pre Rómov pri KBS bol určený správca Pastoračného centra Rómov v Čičave Mgr. Martin Merkel, za Ústav romologických štúdií ThDr. Miroslav Lyko, PhD.*

- Na Slovensku sa v rámci Katolíckej cirkvi každoročne organizuje prvú augustovú nedeľu mariánska púť Rómov do Gaboltova v okrese Bardejov. V roku 2008 sa toto duchovné podujatie konalo už po šestnásty krát.
- Tri úspešné ročníky má za sebou aj rómsky festival gospelovej hudby FestRom. Spolu zakladali ho Saleziáni dona Bosca.
- Pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku na roky 2007-2013 píše o pastorácii medzi Rómami v kapitole „Ľudia v núdzi ako pastoračná skupina“. (Lyko, M., 2008, s. 131).

10.5 Lýdia Lehoczská, Lenka Haburajová - Ilavská (2008, s. 162-192)

Reflexie integrity a identity

Vzťah integrity a identity v kontexte so spoločenským mikro a makroprostredím

- „Prostredie vo vzťahu k identite je vymedzené ako všetky podmienky resp. okolnosti, ktoré majú vplyv na formovanie osobnosti človeka, jeho identitu a zároveň aj jeho integritu. Prostredie, ktoré človeka obklopuje a pôsobí na jeho adaptačný systém možno podľa veľkosti prostredia (Kraus, 2001) vnímať ako mikroprostredie (prostredie obývané jedincami), ďalej ako semiprostredie (prostredie rodiny, rovesnícke vzťahy, susedstvo), mezzoprostredie (školy, pracoviská, regionálne prostredie), makroprostredie (prostredie spoločnosti, štátu) a globálne prostredie (obývané ľudstvom, zemeguľa)
- Integrita vyjadruje aj kontinuitu informácií osoby ako adaptačného celku resp. systému (zloženého z niekoľkých častí) a jeho okolia... Vždy sa však jedná o určitý celok (systém) pod neustálym vplyvom meniaceho sa prostredia, ktoré sa stáva vstupným podnetom pre osobu a jeho adaptačný systém.
- Adaptáciu človeka možno definovať ako prispôbovanie sa ... podmienkam, situácii vo všeobecnosti. Môžeme ju vyjadriť ako proces a zároveň ako stav. Adaptácia ako proces je systémom činností na podporu cieľov adaptácie a prostredia, podporuje integritu osoby. (Lehoczská, L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 162).
- **Adaptácia vykazuje 4 spôsoby:**
 - **Fyziologický a fyzický** (výživa, vylučovanie, oxygenácia, aktivita, ochrana, zmysly, rovnováha funkcia CNS, endokrinné funkcie...).
 - **Adaptácia pomocou sebakoncepcie a identifikácie v skupine** (pohľad na seba, osobnostný aspekt, zhoda samého so sebou, ideál o sebe, morálne, etické a spirituálne hľadisko, interpersonálne vzťahy v skupine, sebaobraz skupiny ako celku a jednotlivca v skupine, sociálna úroveň, kultúra skupiny).

- **Rolová funkcia** (sústredenie na rolu, ktorú človek zohráva v spoločnosti, prepojenie rolí).
- **Vzájomné súvislosti** (jednotlivca na skupine, podporný systém, citová, vývinová a zdrojová primeranosť).“ (Lehoczká. L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 162-163).

Odborný a vedecký diskurz k identite a integrite Rómov

- „Integrita človeka významne súvisí s jeho identitou. Obidve sú tvorené procesmi ako sú **adaptácia** (prispôsobovanie sa), **socializácia** (proces, vďaka ktorému sa jedinec stáva schopným sociálne žiť v príslušnej spoločnosti, a **akulturácia** získanie, resp. osvojenie si interakcie s inou kultúrou.
- Skupinová (kultúrna, kolektívna, etnická, národná, náboženská...) identita...podstatou je jej neustále generovanie. Je to proces zachovávanía kontinuity našej totožnosti (kto sme, čím sme...) a kontinuity totožnosti v čase i priestore.“ (Lehoczká. L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 162-163).
- „Generovanie kolektívnej identity nie je nikdy úplne dokončené...asimilácia, akulturácia, integrácia, adaptácia...bud' podporujú integritu, alebo spôsobujú jej dysfunkčnosť.
- Ponímanie etnicity je v kultúrnych a sociálnych štúdiách známe v dvoch odlišných skupinách názorových krídiel: primordialistov (esencialistov) a inštrumentalistov (konštruktivistov). V prvom z nich je etnická príslušnosť spájaná s biologickými faktormi (genotypom) a kultúra je vnímaná ako biologická kategória. Zvykne sa bežne vyjadrovať v slovných spojeniach o Rómoch: „...majú to v krvi...“, „... je to ich mentalita...“. Druhý smer – konštruktivistický prístup už bol charakterizovaný v predošlom texte.
- Ďalšie súvislosti identity skupinovej/kultúrnej identity vymedzujeme vo vzťahu k osobnej identite v nasledovnom zameraní:
 1. závislosť osobnej identity od kultúrneho prostredia, otázky vzťahu kultúry a osobnosti,
 2. kultúrne pozadie jednotlivcov a skupín,
 3. sociokultúrne prvky a ich regulatívna funkcia (morálne kódexy, obyčaje, zvyky, štandardy v danom spoločenstve, vzorce správania, hodnoty, rodové stereotypy...),
 4. vzťah sociálnej identity jednotlivca a jeho sociálneho statusu (vrodenej identity, získanej, pripísanej, stigmatizujúcej, labbelingu)
 5. očakávané správanie jednotlivcov v rámci určitej sociálnej situácie resp. jeho pozícii a statusu, oblasti správania človeka z aspektu určitej roly a vymedzeného systému noriem konania v danom spoločenstve.“ (Lehoczká. L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 164-165).

Procesy utvárania integrity Rómov

- „Integrita je výsledkom vplyvu rôznych okolností, s ktorými sa Rómovia stretávali počas svojho dlhého putovania z krajiny do krajiny vo svete i v Európe. Na integritu Rómov vplývali časovo-priestorové dimenzie , sociálna moc, sociálne prostredie, spoločensko-

politické a hospodárske prostredie. (Lehoczká. L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 167).

- *Dysfunkčnosť procesu socializácie vytvára priestor pre vznik a rozširovanie rôznych sociálno-patologických vzťahov v spoločnosti a v tejto podobe neumožňuje podporu integrity.*
- *Sociálne učenie vo svojich jednotlivých formách, ktorými sú napodobňovanie, identifikácia, preberanie úloh a rolí, sprevádza človeka po celý život. U obyvateľov rómskych marginalizovaných komunit, ktorí žijú v uzavretom priestore týchto spoločností, vytvárajú priestor pre nedostatočné naplnenie procesu socializácie, pre obmedzené možnosti sociálneho učenia, čo spôsobuje v ich kultúrnej (skupinovej) identite rôzne problémy a ovplyvňuje a j ich integritu. (Lehoczká. L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 168).*

Definície kultúry a referenčné systémy kultúry

- *„V referenčných systémoch kultúry sa vymedzujú vzťahy: človek-kultúra, človek-príroda a človek –spoločnosť.*

Človek a kultúra

- *Človek ako bytosť utváraná bio, -psycho, - sociogénnymi faktormi sa stáva subjektom a zároveň aj objektom kultúry... Pôvodný význam sa spája v antickom období s kultiváciou pôdy. Neskôr sa rozširuje na oblasť duchovnú (kultivácia ducha, Ciceró).*
- *Klasická definícia kultúry je v antropologickom zázemí pripisovaná E.B. Taylorovi. (Primitive Culture, 1871), ktorý definoval kultúru ako komplexný a zložitý celok, zahrňujúci názory, vieru, právo, morálku, obyčaje, umenie, návyky, ktoré človek získava ako príslušník konkrétneho spoločenstva poznávaním a získavaním schopností (najmä sociálnym učením, adaptáciou, socializáciou...).*
- *Definícií kultúry je takmer dvesto...Medzi známe definície patria tie, ktoré vymedzujú kultúru ako súhrn materiálnych a duchovných hodnôt. Materiálne kultúrne potreby majú hmotnú, hmatateľnú podobu (architektúra, odievanie...).*
- *Nemateriálnu kultúru možno stotožniť s názormi, poznatkami, hodnotami a normami). Názory a poznatky (ako závery a výsledky poznávania) vplývajú na správanie ľudí. V danej kultúre vyjadrujú to, čo sa pokladá za pravdivé a významne ovplyvňuje správanie a voľbu činností ľudí. Rovnako je to aj u hodnôt, ktoré sú predstavami ľudí o tom, čo sa v určitej kultúre pokladá za dobré, alebo zlé, žiaduce alebo nežiaduce. Naznačujú, čo ľudia v danej kultúre uprednostňujú, čo pokladajú za dôležité a správne, alebo naopak.*
- *Normy vytvárajú v kultúre priestor pre použitie primeraného správania v určitých situáciách, preto sú zjednocujúcim činiteľom v danej kultúre. Ich základné členenie sa vymedzuje ako normy prikazujúce a normy zakazujúce. S normami súvisia sankcie (pozitívne a negatívne), ktoré zabezpečujú plnenie noriem. Medzi základné druhy*

noriem patria: obyčaje, zvyky, mravy, zákony, tabu a móda.“ (Košta, 2004, s.36). (Lehoczká. L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 169).

- *„Každá spoločnosť vytvára normatívne systémy kultúry, ako sú napríklad náboženstvo, morálka, obyčaje, právo... Do socio-kultúrneho, regulatívneho a normatívneho systému vstupuje aj faktor času (v minulosti isté obyčaje a tradície platili, dnes majú zmenenú podobu, resp. už neplatia). Tým sa otvára priestor pre tzv. konzervatívny (tradicionalistický) a na druhej strane modernistický ideál.*
- *...kultúrny relativizmus vyjadruje stanovisko, podľa ktorého niet najlepšej kultúry ... a neexistuje žiadna hierarchia kultúr, tak etnocentrizmus naopak túto hierarchiu potvrdzuje....Uplatňovanie kultúrneho relativizmu voči iným kultúram však neznamená, že sa vzdávame vlastných kultúrnych hodnôt. “ (Lehoczká. L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 170).*
- *Do postavenia jednotlivých kultúr sa premieta aj ekonomická i politická sila (kolonializmus, zatlačovanie kultúr, do okrajových oblastí, invázie a iné prejavy nadvlády a posudzovanie iných kultúr z hľadiska etnocentrizmu a vlastných hodnôt).*
- *Historické skúsenosti Rómov svedčia o podobe zatlačovania tejto kultúry do okrajových oblastí a o sťažených možnostiach ich začleňovania do väčšinovej spoločnosti... Dlhodobá stigmatizácia rómstva môže spôsobovať aj znižovanie aspirácie a motivácie. “ (Lehoczká. L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 171).*
- *„Príkladným bol aj systém morálky a etiky, podľa ktorého sa obyvatelia správali: výchovu detí mali na starosti všetci spoločne . V osade sa nesmeli ani špatne hovoriť. Deti vychovávali nielen matka a otec, ale aj celá osada. Keď niektorý dospelý počul dieťa hovoriť špatné slovo, už ho napomenul, aby tak nehovoril a pripomenul mu, čo znamená mať úctu („pativ“). (Lacková, 1997).*
- *Úcta, slušnosť, česť – pativ bolo ako zaklínadlo. Ak niekto nevedel, čo je pativ, bol pre hanbu („pre ladž). Ostatní sa ho potom začali strániť, až štítiť a považovali ho za „degeša“ (nečistého).*

Človek a spoločnosť

- *„Spoločnosť definujeme vobecnej rovine ako základnú organizačnú jednotku usporiadaného spolužitia ľudí. Fungovanie spoločnosti vytvárajú jednotlivci resp. rôzne skupiny (príslušníci národa/národov, veriaci istého náboženstva/náboženstiev, určitej kultúry, kultúr. (Košta, 2004, s. 42). Autor sa odvoláva prácu na nemeckého sociológa Tönniesa (Gemeinschaft -spoločnosť) a Gesselschaft – spoločenstvo- 1889.*
 - *spoločnosť – typ „zoskupenia ľudí ...napr. industriálna spoločnosť, tiež v zmysle slovenská spoločnosť,*
 - *spoločenstvo – typ zoskupenia ľudí na dobrovoľnej báze, záujmoch, pokrvnej príbuznosti (nie je štátotvorné – ani kvalitatívne ani kvantitatívne).“ (Lehoczká. L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 172-173).*

Človek a príroda

- „Medzi základné biologické faktory patria:
 - **biologické rozdiely medzi ľuďmi** (pohlavie, vek),
 - **dedičné vlastnosti** (žena, muž)
 - **geografické prostredie**,
 - **populačné faktory**.“ (Lehoczká. L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 174).

Integrita a sociálne procesy

- „Sociálne procesy predstavujú rôzne vplyvy, ktoré voči sebe vzájomne vykonávajú heterogénne skupiny. (Gumplovicz ich rozlišuje ako konflikt a súťaž.) Park a Burgess (1921) túto klasifikáciu rozširujú ešte o akomodáciu a asimiláciu.
 - **súťaž** (súvislosť s ekonomickým subsystémom spoločnosti),
 - **konflikt** (súvislosť s politickým subsystémom),
 - **akomodácia** (súvislosť so sociálnou organizáciou),
 - a **asimilácia** (súvislosť s morálnym kontextom (Geist, 1992).
- ...E.E. Eubanek ...považuje sociálny proces, prebiehajúci buď medzi dvomi skupinami (ďalej medzi skupinou a jednotlivcom alebo medzi jednotlivcami) a rozlišuje procesy asimilačné, disimilačné, socializačné, individualizačné a kooperačné. “ (Lehoczká. L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 175-176).

Asimilačné procesy a integrita Rómov

- „Asimilácia v dejinách Rómov je v stredoeurópskom kontexte spätá predovšetkým s obdobím panovania osvietenských panovníkov (Márie Terézie a Jozefa II.) v 18. storočí a v novodobej histórii s obdobím 1945-1989. V týchto dobách (spolu s obdobím II. svetovej vojny) sa ich dotýkali najvýraznejšie zásahy do osobnej i skupinovej integrity. Morálka a etická zachovalosť (integrita) tradičnej rómskej kultúry bola riadená osvietenou asimiláciou najzraniteľnejšia dekrétmi, ktoré nariaďovali odoberanie detí do prevýchovy, zákaz nosenia tradičných odevov, zákaz používania etnonymu Cigán, zákaz resp. obmedzovanie výkonu tradičných remesiel a i.
- Paternalistické prístupy socialistického resp. komunistického režimu po roku 1948 nariaďovali zánik kultúrnej identity Rómov s „náhradou“ sociálnych istôt štátu. Neexistovala svojbytnosť kultúry, nesmel sa používať rómsky jazyk, tradičné rómske remeslá a zanikali aj umelecké aktivity.
- Socializmus však „prijal“ Rómov medzi ľudí a v prvých rokoch tohto obdobia sa zdalo, že myšlienky socializmu o rovnoprávnosti ľudí a rás budú pre Rómov konečne po ťažkých osudoch a diskriminácii priestorom pre možnosť obnovenia ich skutočnej spoločenskej integrity. Dichotomické videnie „my a oni“ je sprievodným znakom histórie Rómov. “ (Lehoczká. L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 176).

Objektívne i subjektívne príčiny nepriznávania rómskej národnosti:

- Dlhodobé postoje štátu v minulosti (poručnícky komplex, terapeutický postoj prístupu k Rómom do roku 1989, tzv. paternalizmus). Rómovia boli považovaní za zaostalé obyvateľstvo rómskeho pôvodu, status národnostne menšiny získali až po roku 1989.

- *Postupne sa strácal potenciál vlastnej životaschopnosti, ideológia štátu vyžadovala skôr „splynutie v dave“. Vplyv a dôsledky možno zaznamenať v súčasnosti najmä u niektorých obyvateľov rómskych osád, v zmysle vyjadrení a filozofie: „... nech sa štát o nás postará...“, „...nech nás riešia...“, „...štát je vinníkom našej situácie...“ a pod.*
- *Ako ďalšie predpoklady dôvodov oslabenia rómskej národnosti uvádzame tieto:*
 - *Negatívne skúsenosti – etnocentrizmus, xenofóbie, diskriminácie, rasizmus, rôzne formy extrémizmu.*
 - *Niektorí sa nemôžu stotožniť s negatívnou situáciou Rómov a životom v osadách, v segregovaných a koncentrovaných komunitách a so životom, ktorý tam prebieha, najmä keď dochádza ku krajnej podobe straty ľudskej dôstojnosti. „ (Lehoczká. L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 179).*
 - *„Iní sa nevedia vyrovnáť so stratou pozitívnych charakteristík rómsťva , keďže v súčasnosti sa dostávajú do popredia viac tie negatívne, najmä sociálne problémy.*
 - *Ďalší zasa nedokážu akceptovať skutočnosti, že patria k menšine s nízkym statusom, tzv. nízkej kaste, čo sprevádza aj množstvo sociálno-psychologických aspektov (sociálny dištanc voči Rómom, predsudky, stereotypy v postojoch)...v problematikej ekonomicko-sociálnej situácii a stave rómskych marginalizovaných komunít sa odlišnosti Rómov ešte zvyrazňujú, prehľbujú a negatívne sa premietajú do spolunažívania Rómov a majoritnej spoločnosti na Slovensku...“ (Lehoczká , 2005, s. 105)*
 - *„ Niektorí Rómovia uplatňujú názor, že keď nemajú svoju vlasť, tak patria ku krajine, v ktorej žijú, táto je ich domovom a k nej potvrdzujú aj svoju etnickú/národnú príslušnosť (k tejto krajine žijú ich rody a rodiny niekoľko storočí...žili tu aj ich predkovia).“ (Lehoczká. L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 179).*

Súčasná sociálna reflexia integrity v marginalizovaných rómskych komunitách – kontext mnohoproblémových rodín

- *„V dlhodobých, opakujúcich i novovzniknutých krízach sa reprodukujú negatívne vzorce správania (sprevádzané stereotypom, beznádejou, apatiou i agresivitou a násilím). Neustála tenzia, stres vyvolávajú psychosomatické ochorenia, oslabenú imunitu, problémy pri vytváraní celistvosti osobnosti (integrity), najmä u mladých generácií, nedostatočné podmienky pre socializáciu, pre sociálne kompetencie a pod.“ (Lehoczká. L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 181).*
- *„Niekoľko evidujeme v rodinnom type „mnohoproblémovej rodiny“ okrem sociálnych problémov aj prejavy zneužívania, zanedbávania, až týrania detí. ...“ Deťom patrí zo strany ich rodičov výchova ako prevencia voči všetkému negatívnemu, čo ich môže v blízkej či ďalej budúcnosti postretnúť.“ (Lyko, 2007, s. 478-479).*
- *Predpokladáme, že u obyvateľov rómskych osád vychádzajú príčiny vzniku tohto spoločensky nežiadúceho prejavu okrem iného aj zo skutočnosti, že vznik partnerských a manželských vzťahov je predčasný (ešte pred dosiahnutím plnoletosti).*

- *Bez sociálnej zrelosti nedochádza k dostatočnému naplneniu indukčívnej rodičovskej povinnosti. Mladí partneri sú nepripravení na svoju rodičovskú úlohu, navyše ich obklopuje celá rad dlhodobých sociálnych problémov a nedostatkov (vrátane pozitívnych rodičovských vzorov z vlastného detstva). Dochádza k dysfunkčnosti rodiny, ktorá má predovšetkým plniť svoje úlohy ako dôležitý socializačný faktor.*
- *Ak vychádzame z vyššie uvedených charakteristík a aplikujeme ich na rodiny v marginalizovaných rómskych komunitách, je evidentné, že sa ich mnohé z uvedených problémov dotýkajú.“ (Lehoczká, L., Haburajová – Ilavská, L., 2008, s. 182).*

10.6 Viliam Longauer - Ján Valentýn (2008, s. 193-195)

Marginalizácia Rómov, jej objektívne a subjektívne aktivity

- *„Rómskym komunitám typu segregovaných, či separovaných lokalít je potrebné venovať mimoriadnu pozornosť. ... Obyvatelia týchto osád majú veľmi nízku životnú úroveň. V osadách chýbajú základné potreby pre ich dôstojný život – pitná voda, kanalizácia, elektrina, komunikácie, atď. Bývanie je absolútne nedostatočné. Na Slovensku evidujeme viac ako 650 takýchto osád. V ktorých sú ťažké životné podmienky. Tieto dnes už nemali existovať.“ (Longauer, V., L., Valentýn, J., 2008, s. 193).*
- *„Zmenou sociálno-politického systému aj v našich podmienkach postihla predovšetkým Rómov, ktorí sa nedokázali presadiť na trhu práce. Príčin je viac. Sú objektívne, nezamestnanosť je celosvetový fenomén, ale prevažujú subjektívne a majú predovšetkým korene vo vzdelaní... a v začiatkoch takmer v žiadnej pomoci od spoločnosti.*
- *V súkolí riešenia životných problémov marginalizovaných komunít a jej obyvateľov, ktorí potrebujú sociálnu pomoc má osobitné postavenie Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, jej Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, na ktorej pôsobí Ústav romologických štúdií. Tu sa pripravuje aj inteligencia rómskeho pôvodu, aby vzali osud svoj, svojich rodín a celého etnika do vlastných rúk. Ved' kto lepšie rozumie svojmu spoločenstvu ako ten kto má v ňom svoje korene. A vysokoškolsky vzdelaní Rómovia majú široký priestor realizovať a uplatniť sa pri rýchlejšom riešení aj marginalizovaných komunít.*
- *Významným aspektom pre riešenie marginalizovaných rómskych komunít je zriadenie pracovísk Splnomocnenca vlády pre rómsku národnostnú menšinu v regiónoch kde sú najviac koncentrované rómske komunity. Tým je vytvorený predpoklad koordinácie postupov trvalejších činností a aktivít v rómskych komunitách.*
- *Komunitné centrá na Slovensku sa osvedčili. Disponujú hlbokým poznaním o potrebách obyvateľov rómskych osád a preto sa môžu viac zamerať na priority ich riešenia. Ich komunitní a sociálni pracovníci pomáhajú jednotlivcom i rodinám pri získavaní dávky v hmotnej núdzi a rôznych príspevkov k nej, pre žiakov dotáciu na stravu, školských pomôcok,...pri riešení rôznych životných situácií.*

- *Samospráva – obec musí niest' najväčšiu ťarchu riešenia zameraného na integráciu marginalizovaných komunít. Má vytvárať podmienky pre zapojenie rómskych obyvateľov do programu aktivačných prác, ktorý je zavedený plošne Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Aktivačné práce majú smerovať nielen priamo do obce, ale práve do rómskych osád. Ak obec ako celok chce dosiahnuť vyššiu kultúru životného prostredia, bývania všetkých svojich obyvateľov musí iniciovať také projekty, ktoré budú mať rozhodujúci a dlhodobý význam.*
- *Najaktuálnejší význam a tým aj prioritu pre rómsku osadu má legalizácia pozemkov, na ktorých je osada postavená, respektíve ponúknutie iných, na ktorých je možné stavať. To predpokladá výstavbu, alebo napojenie na inžiniersku sieť a pod. Predpokladom úspešného riešenia uvedeného problému, je že budú využité vlastné pracovné sily z osady. (Longauer, V., L., Valentýn, J., 2008, s. 194).*

10.7 Denisa Selická (2008, s. 228-231)

Sociálna práca s rómskou komunitou v osade Orechov dvor

Teoretická časť

- *„Do skupiny ohrozených rodín patrí i rómska rodina. Sociálna a ekonomická transformácia spoločnosti zastihla Rómov nepripravených, podstatná časť populácie sa stala ekonomicky nesebestačnou a neschopnou ekonomickej reprodukcie z vlastných zdrojov. Dopad zmien na hospodársku sféru priniesol so sebou rast nezamestnanosti.*
- *Na základe sociografického mapovania rómskych osídlení na Slovensku v roku 2004 sa počet obyvateľov žijúcich v rómskych osídleniach odhaduje na 320 000, čo predstavuje asi 3,5 násobok počtu, ktorý udávajú oficiálne štatistiky Štatistického úradu SR z ostatného sčítania obyvateľstva.*
- *Hlavným cieľom komunitnej sociálnej práce v rómskych osadách je zlepšiť životnú situáciu. Medzi špecifické ciele patrí:*
 - *zlepšenie osobnej hygieny,*
 - *zlepšenie dochádzky detí do školy,*
 - *zmysluplné využívanie voľného času,*
 - *získanie a obnovenie pracovných návykov,*
 - *nadobúdanie zručnosti vedenia domácnosti,*
 - *zvýšenie informovanosti,*
 - *obnova rodinného prostredia.*“ (Selická, D. 2008, s. 228-229).

Empirická časť

- *„Objektom výskumu boli rómske ženy - matky. Za výskumné metódy sme si zvolili kvalitatívne metódy, a zo najmä pološtruktúrované interview a neštruktúrované pozorovanie.*

- Výskum sme realizovali v rokoch 2007-2008, v uvedenej lokalite Orechov Dvor. Osada sa nachádza v katastrálnom území Nitra – Horné Krškany. Mesto Nitra v roku 2004 v osade vystavalo bytové domy s cieľom riešiť pretrvávajúci problém sociálne znevýhodnených obyvateľov mesta. Vybudovaním komplexu obytných domov chcelo mesto aspoň čiastočne zamedziť vysťahovaniu sociálne znevýhodnených obyvateľov mesta na ulicu z dôvodu dlhodobého neplatenia nájomného.
- Na ploche sú vystavané 4 bytové domy, s celkom 36 jednoizbovými a dvojizbovými bytmi. Verejné osvetlenie tvoria 3 ks osvetľovacích telies umiestnených na priečeliach bytových domov. Prístupovú cestu do osady tvorí poľná cesta, ktorá je vysypaná kamennou drťou pre uľahčenie prístupu obyvateľov komunity. Najbližšia autobusová zastávka je od obytných domov vzdialená cca 2 km.“ (Selická, D. 2008, s. 229-230).
- „V segregovanej komunite žije 180 ľudí. Sú to sociálne odkázaní občania. 114 dospelých osôb a 66 osôb vo veku 0-18 rokov. Väčšina obyvateľov je registrovaná na ÚPSV a R SR. Zo 114 dospelých až 38 obyvateľov nemá ukončenú základnú školu a 8 osôb získalo SOU bez maturity.
- Prostredie, v ktorom sa ocitli títo ľudia je málo podnetné. V osade chýba občianska vybavenosť. V bezprostrednej blízkosti sa nenachádza žiadna obchodná, kultúrna, či spoločenská či školská inštitúcia. Autobusová doprava tvorí jedinú spojnicu medzi dostupnosťou služieb a osadou. Toto spojenie je však limitované nedostatočnou frekvenciou spojov a jeho finančnou náročnosťou. Tento fakt má za následok nepravidelnú dochádzku detí do školy a apatiu dospelých pri aktívnom hľadaní zamestnania.
- Od roku 2005 boli uvoľnené 2 rehoľné sestry z cirkevnej inštitúcie Misijnej kongregácie služobníč Ducha Svätého, aby zabezpečovali voľnočasové aktivity pre deti a mládež priamo v osade. Prostredníctvom nich sa snažia aktivovať a motivovať k učeniu a vzdelávaniu. Žiadne iné aktivity, zamerané na posilnenie obyvateľov v osade sa nerealizujú.“ (Selická, D. 2008, s. 230).

Výsledky výskumu

- „ Z výsledkov výskumu doporučujeme rozvoj sociálno-výchovnej práce, a to najmä na úseku:
 - zdokonalenia jazykových zručností,
 - starostlivosť o dieťa,
 - základy ekonomiky domácnosti,
 - využívanie voľného času,
 - zdravotná výchova a hygiena,
 - plánované rodičovstvo,
 - otázky sociálnej pomoci,
 - spolupráca so školou,
 - kultúra bývania, odievanie a stravovanie.

„Záver

Doporučujeme:

- realizovať poradenský proces medzi sociálnym pracovníkom a rodinou v prirodzenom prostredí,
- zriadiť komunitné centrum, v ktorom by sa realizovala sociálno- výchovná práca s rómskymi rodinami,
- aby v regionálnych novinách boli i aspekty zo života rómskych rodín,
- aby aj regionálna televízia poskytovala majoritnej spoločnosti informácie o sociálnom a kultúrnom živote rómskych rodín.“ (Selická, D. 2008, s. 230-231).

10.8 Katarína Vanková (2008, s. 266-275)

Reforma sociálnej politiky, jej vplyv na ľudský kapitál a sociálny status marginalizovaných Rómov

- „Každá ľudská bytosť disponuje určitým ľudským kapitálom. Ľudský kapitál je vlastne rozsah odborných vedomostí a zručností, stelesnený v pracovnej sile danej krajiny, ktorý je výsledkom formálneho vzdelania, ako ja zvyšovania kvalifikácie v zamestnaní. Akumulácia všetkých minulých investícií do vzdelania, výchovy a zdravia, ktoré zvyšujú produktívnu kapacitu ľudí.
- Ľudský kapitál je hodnota, ktorá má zásadný význam i v nemateriálnej, duchovnej sfére. Patria sem vrodené i získané osobné vlastnosti jedinca, schopnosť koncepcnej tvorby poznania a využívania dispozičného ľudského kapitálu a to bez investícií alebo s určitými investíciami.“ (Vanková, K., 2008, s. 266).

Kľúčové oblasti sociálnej politiky SR vo vzťahu k Rómom

- „Rozhodujúcim oblastami sociálnej politiky štátu vo vzťahu k rómskym komunitám sa stali tie, kde sa zistila kritická situácia. Dlhodobým nástrojom sociálnej politiky sa stali programy a dokumenty, v ktorých sú zakotvené strategické zámery vlády na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny v kľúčových oblastiach ako je zamestnanosť, bývanie, vzdelávanie.
- Významnou udalosťou pre praktické riešenie problémov Rómov bolo samotné vymenovanie splnomocnenca vlády SR na riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc zo septembra 1995. V decembri 1996 vypracoval splnomocnenec Návrh úloh a opatrení.“ (Vanková, K., 2008, s. 268).
- „Na základe návrhu splnomocnenca vlády boli v novembri 1997 prijaté Koncepčné zámery vlády SR na riešenie problémov Rómov v súčasných spoločensko-ekonomických podmienkach.

- *Všetky doterajšie pokusy o začlenenie Rómov do spoločnosti sa nestretli s úspechom. Podpredseda vlády SR v marci 1999 v Čilistove zorganizoval pracovné stretnutie odborníkov na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny. Stretnutia sa zúčastnili zástupcovia štátnej správy, cirkví, rómskych organizácií, kultúrnych a menšinových spolkov, zástupcovia veľvyslanectiev a iných dôležitých medzinárodných inštitúcií. V Čilistove sa prijali odporúčania vláde Slovenskej republiky, ktoré sa neskôr premietli do pripravovanej Stratégie vlády SR na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny.*
- *Splnomocnenec vlády Slovenskej republiky Vincent Danihel zorganizoval v apríli 1999 druhý okrúhly stôl, pri ktorom rokovali zástupcovia rómskych strán a občianskych združení. Na základe výsledkov týchto dvoch stretnutí v roku 1999 bol na Úrade splnomocnenca vlády Slovenskej republiky návrh dlhodobého koncepčného riešenia rómskej problematiky na Slovensku.*“ (Vanková, K., 2008, s. 268-269).
- *„Dňa 27. septembra 1999 prijala vláda SR uznesenie č. 821/ 1999 k Stratégii vlády SR na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny a súboru opatrení na jej realizáciu – I. etapa.*
- *Rozpracovaná Stratégia vlády SR – I. a II. etapa analyzuje situáciu a problémy v ôsmich oblastiach, v oblasti ľudských práv, výchovy a vzdelávania, jazyka a kultúry, ne/zamestnanosti , bývania, v sociálnej oblasti, v oblasti zdravotného stavu a regionálneho rozvoja.*

Ďalšie dôležité dokumenty sú:

- *Priority vlády vo vzťahu k rómskym komunitám na rok 2002 – prijaté uznesením číslo 357/2002 ale je rozpracovaný v šiestich bodoch – vzdelávanie, podpora výstavby nájomných bytov a technickej vybavenosti, ovplyvňovanie verejnej mienky, Dom Rómov, sociálne a kultúrne potreby rómskej komunity.*
- *Stratégia vlády SR na riešenie problémov rómskej komunity na rok 2003 a základné tézy koncepcie politiky vlády SR v integrácii rómskych komunít. Stratégiu predložil podpredseda vlády SR pre európsku integráciu, ľudské práva a menšiny 23.4. 2003 na rokovanie vlády, ktorá ho prijala uznesením číslo 278/2003. Návrhy opatrení sú rozpracované podľa jednotlivých oblastí. Táto časť dokumentu obsahuje sedem kapitol: vzdelávanie, zamestnanosť a sociálna oblasť, bývanie, zdravie, ľudské práva, rozvoj rómskej kultúry a finančné zabezpečenie realizácie priorít na rok 2003.*
- *Vláda si je vedomá toho, že krátkodobé úlohy nie sú vhodné na riešenie situácie Rómov. Dosiahnuť výsledky v takej závažnej téme ako je nezamestnanosť, nízka vzdelanostná úroveň, katastrofálny stav bývania , sa dá len dlhodobými systematickými programami. Aj preto v roku 2003 pripravili vládnu stratégiu, ktorá naznačuje horizont na rok 2010.*“ (Vanková, K., 2008, s. 269).
- *Priority vlády SR v integrácii rómskych komunít na rok 2004. Začiatkom roka 2004 vláda SR spustila sociálnu reformu, ktorej súčasťou bola zmena štruktúry sociálnych dávok. Cieľom reformy bolo dosiahnuť , aby ľudia nežili z verejných zdrojov, ale vlastným pričinením sa postarali o seba a svoju rodinu, aby sa zamestnali aj za minimálnu mzdu alebo začali podnikat'. V rámci aktívnych opatrení trhu práce navrhuje*

sústrediť pozornosť na vzdelávanie a prípravu pre trh práce, najmä znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie vrátane Rómov.

- *Dušan Čaplovič, podpredseda vlády pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny, dňa 24.1. 2007 predložil Nové priority vlády SR. ...z dôvodu vyššej efektivity sa rozhodol spracovať novú koncepciu pre zlepšenie situácie Rómov v Slovenskej republike, ktorá bude vychádzať z najnovších poznatkov z terénu a zo stanovených cieľov opierajúcich sa o Programové vyhlásenie vlády SR, ktoré bolo schválené dňa 4.8. 2006. (Nové priority vlády SR na zlepšenie situácie rómskej národnostnej menšiny, 2007). ...Kľúčové oblasti sociálnej politiky SR vo vzťahu k Rómom budú aj naďalej: vzdelávanie, bývanie, nezamestnanosť a integrácia. (Vanková, K., 2008, s. 269).*

10.9 Lenka Vavreková (2008, s. 276-283)

Aspekty terénnej sociálnej práce v rómskych komunitách

Komunitná sociálna práca v rómskej komunite

- *„Sociálna práca s komunitou je interdisciplinárna a rešpektuje etnické, ekonomické, ekologické, sociálne, kultúrne a iné potreby obyvateľov komunity. Treba si uvedomiť, že obyvateľov v komunite viažu spolu okrem vzťahu k spoločnému miestu, kde žijú, bydlisku, aj spoločná história, tradície, spoločná ekonomická, či sociálna situácia, čo robí komunitu relatívne súdržnou až neochotnou pristúpiť na zmeny spôsobu života (podobné javy môžeme sledovať u národov alebo národností.)*
- *Často sa na Slovensku stretneme s rozdielmi pri chápaní komunity, najmä pri sídlach, kde žijú Rómovia oddelene od nerómov: Čo v takom prípade nazývame komunitou? Komunitu Rómov žijúcich napr. v osade, alebo nerómov žijúcich priamo v obci, alebo je to rómsko-nerómske spoločenstvo?*
- *Úlohy komunitnej sociálnej práce by sme mohli zhrnúť do nasledovného poradia:*
 - *zisťovanie sociálnych potrieb a problémov, zhromažďovanie informácií,*
 - *zisťovanie verejnej mienky so zameraním na určité problémy,*
 - *spracovanie návrhov, projektov na riešenie problémov,*
 - *získavanie všetkých ochotných ľudí a inštitúcií na podporu projektov,*
 - *príprava týchto ľudí a inštitúcií na zmeny,*
 - *realizácia projektov,*
 - *hodnotenie výsledkov,*
 - *propagácia úspechov,*
 - *určovanie ďalších úloh...“ (Vavreková, L. 2008, s. 277).*

Komunitné plánovanie a jeho význam pre terénneho sociálneho pracovníka a pre komunitného sociálneho pracovníka

- *„Komunitné plánovanie je nesmierne dôležité i v rómskych osadách... „Aj keď zo skúsenosti „sociálneho pracovníka v rómskej osade v Hermanovciach by človek mohol nadobudnúť dojem, že sociálne záležitosti sa tu môžu riešiť len prípad od prípadu, ad. hoc. Život v osade je tak prekvapujúci, vzťahy tak vyhrotené a reakcie tak nečakané, že by sociálny pracovník mohol byť zvedený k myšlienke, že vlastne žiadny plán jeho práce nemôže byť účinný, že ho vlastne nepotrebuje.“*
- *Opak je pravdou, práve zložitnosť rómskej osady vyžaduje obrovské sústredenie na cieľavedomú prácu, i keď sa zdá, v mnohých prípadoch, že táto práca nikam nevedie. Pretože komunitný plán rozvoje osady vyjadruje plán rozvoje osady ako celku, je potrebný i pre posilnenie sebestačnosti tých jedincov, ktorí sa ocitli v sociálnej núdzi. Komunitný plán tak vyjadruje spojenie obecného a individuálneho záujmu obyvateľov rómskej osady ako celku ako vo vzťahu dovnútra, tak i vo vzťahu k vonkajším organizačným, politickým a sociálnym štruktúram obce, v širšom meradle vo vzťahu k štátnym štruktúram.“ (Vavreková, L. 2008, s. 277-278).*

Vznik terénnej sociálnej práce v Slovenskej republike

- *„Dňa 10.4. 2002 Bolo vládou SR schválené uznesenie číslo 357, ktoré predkladal Sekretariát splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity. V rámci neho bol schválený „Komplexný rozvojový program rómskych osád“ a spolu s ním ... „Program sociálnych terénnych pracovníkov“, ktorý jej jeho súčasťou. Ide o pomerne ambiciózný projekt, ktorý by mal zahrnúť programy z oblasti vzdelávania, bývania, komunitného rozvoja, zdravotníctva a zamestnanosti. Sociálna terénna práca je pokladaná za nutný predpoklad pre úspešnosť akýchkoľvek ďalších aktivít smerujúcich k prevedeniu kultúrnej zmeny v sociálne exkludovaných komunitách.“*
- *Základnou myšlienkou sociálnej terénnej práce je predpoklad, že ľudia žijúci v sociálne vylúčených lokalitách slovenských obcí (len v dedinskom prostredí ...je podľa kvalifikovaných odhadov cez 600 takých lokalít, tzv. rómskych osád), nie sú schopní samostatnej dôstojnej existencie bez toho, aby im niekto ukazoval cestu.*
- *Táto neschopnosť sa prirodzene prenáša na ďalšie generácie a problém sa cyklicky zväčšuje a prehĺbuje. Ďalším faktorom je, že súčasný systém sociálnych služieb nie je schopný uvedenú službu poskytovať. Jediným adekvátnym riešením je zavedenie novej služby – sociálnej terénnej práce mimo súčasnej oficiálnej štruktúry, ktorá by v nezávislej súťaži osvedčila svoju potrebnosť a efektivitu.*

Rozvoj terénnej sociálnej práce na Slovensku

- *Následne po právnej úprave zákona bola činnosť – terénna sociálna práca zapracovaná do katalógu pracovných činností pre verejnú službu tak, aby umožňoval najmä podľa odbornej náročnosti vykonávaných činností pre verejnú službu tak, aby umožňoval najmä podľa odbornej náročnosti vykonávaných činností širší výber a rozpätie pri zaradovaní zamestnancov do platových tried.*

- *V súčasnosti je terénna sociálna práca zaradená iba do 6. platovej triedy, čo v praxi z hľadiska vykonávanej práce a adekvátneho ohodnotenia sociálneho pracovníka pôsobiaceho v prirodzenom sociálnom prostredí (v teréne) je nevyhovujúce.“ (Vavreková, L. 2008, s. 280).*
- *Z uvádzaného uznesenia vlády vyplývalo tiež zriadenie Fondu na podporu integrácie rómskych komunít. K 1.7.2004 sa zriadil Fond sociálneho rozvoja, príspevková organizácia Ministerstva práce, a sociálnych vecí a rodiny, ktorý od 1.1.2005 prevzal koordináciu sociálnych terénnych pracovníkov, premenovaných na komunitných sociálnych pracovníkov.*
- *Počet pôsobiacich sociálnych pracovníkov v exkludovaných lokalitách v roku 2004 predstavoval počet 76, ale ktorý je nevyhovujúci. Z uvedeného dôvodu Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky predkladá program, ktorého trvanie je 3 roky. Program navýši počet komunitných sociálnych pracovníkov a ich asistentov na cca 600 osôb, ktoré budú vykonávať komunitnú sociálnu prácu.“ (Vavreková, L. 2008, s. 281).*

10.10 Stanislav Cina (2008, s. 288-291)

Demotivujúce faktory v edukačnom procese rómskych žiakov

- *„Žiak prichádzajúci zo sociálneho prostredia je charakteristický tým, že prichádza do školy s výchovným a sociálnym deficitom. Výrazne sa prejavuje u rómskych detí žijúcich v periférnych lokalitách. Takéhoto žiaka najviac determinujú sociálny, výchovný, kultúrno-rasový a lingvistický aspekt.*
- *Nedá sa objektívne presne určiť, že ktorý z uvedených aspektov viac, či menej ovplyvňuje výkon žiaka v škole a jeho emancipáciu v žiackom kolektíve.*
- *Ak má spoločnosť efektívne fungovať, musí rodina plniť svoje základné funkcie. Podľa viacerých autorov plní rodina funkcie na svojich dvoch úrovniach: voči spoločnosti a voči svojim členom.*
- *V porovnaní s nerómskymi deťmi začínajú rómsky žiaci školskú dochádzku s viditeľným handicapom v oblasti zrelosti či sociálnych postojov. Táto skutočnosť je zapríčinená predovšetkým tým, že rómske dieťa neovláda slovenský jazyk, ktorý je jazykom vyučovacím, ale v potrebnom rozsahu ani jazyk materinský, nakoľko slovná zásoba v rómčine je nedostačujúca a jazykový kód hodnotíme ako obmedzený.*
- *Ďalej je to bezpochyby málo podnetné a neraz i patologické sociálne a výchovné prostredie nepodporujúce efektívnu socializáciu dieťaťa vo všetkých jej kategóriách: osvojenia si hygienických a pracovných návykov, získavania vedomostí a zručností, spoznávania filozofických, etických a estetických systémov a vytvorenia rebríčka*

hodnôt, osvojenia si primeraných foriem sociálneho správania, ktoré korešpondujú s normami spoločnosti.“ (Cina, S., 2008, 288-289).

- „Vráťme sa však k príčinám neúspešnosti rómskych žiakov a tá ma niekoľko príčin:
 - odlišný jazykový vývoj,
 - odlišná kvalita plnenia funkcií,
 - u niektorých Rómov nedocenený význam vzdelávania,
 - nedostatočná príprava pre školu,
 - nižšia informovanosť časti detí vyplývajúca zo sociálnej izolovanosti mnohých rodín,
 - nedostatočná pripravenosť učiteľov pre prácu s minoritami.
- *Všetky tieto problémy a príčiny by sme mohli odstrániť predškolskou výchovou, umiestnením detí do prípravných tried – nultých ročníkov alebo rómskym asistentom. Jedným z hlavných dôvodov neúspešného včleňovania sa rómskeho žiaka do výchovno-vzdelávacieho procesu je nedostatočne motivujúce prostredie, z ktorého vychádza. Sociálna či mentálna zanedbanosť má rozhodujúci vplyv na spôsob nástupu rómskeho dieťaťa do edukačného procesu výchovno-vzdelávacej inštitúcie. Pre deti..., ktorých predškolskú výchovu zabezpečuje mnohodedtná rodina s primitívnou klímou...je vstup do prvého ročníka zásadnou zmenou v ich živote súvisiacou s ťažkosťami.* (Cina, S., 2008, 290).

10.11 Vladimír Klein (2008, s. 314-291)

Analýza výskumov zameraných na profesiu asistent učiteľa na Slovensku

Úvod

- V prvom rade je potrebné zvýrazniť, že daný Kleinov článok (analýza) obsahuje podrobný zoznam príspevkov venovaných autormi problematike edukácie rómskych detí a zameraných osobitne na problematiku asistentov učiteľov rómskych detí a publikovaných v rokoch 2002 až 2007. Preto aj v tomto prípade uvedieme niektoré podrobnosti z daného príspevku, ale prízvukujeme, že daný príspevok považujeme za jeden zo základných kameňov pre všetkých, ktorí by mali ambície zaoberať sa hlbšie problematikou učiteľov rómskych detí a ich asistentov. A to sa týka i jeho prác, ktoré sme z časových dôvodov nezachytili, ako i prác ktoré vydal neskôr, a ktoré už časovo presahujú tieto skriptá.

Analýza výskumov zameraných na profesiu asistent učiteľa na Slovensku

- **„Horňák a Petrasová už v roku 2000** navrhli obsah pedagogicko- psychologickej prípravy asistenta a možnosti jeho uplatnenia v triedach s rómskymi žiakmi.
- *Problematikou edukácie rómskych žiakov sa zaoberali **Zelina a Valachová (2002)**. Ich výskumy boli zamerané okrem iného na meranie efektivity vzdelávania v nultých ročníkoch za účasti asistenta učiteľa a mikroanalýzy vyučovacieho procesu, ktoré vyústili do návrhov na zlepšenie vzdelávania Rómov.*
- **Portík (2003)** vo výskume sa zamerail na zostavenie programu bakalárskej formy štúdia odboru asistent učiteľa, experimentálne overoval aktívnu účasť asistenta učiteľa pri rozvoji vybraných osobnostných charakteristík a skúmal vzájomné súvislosti medzi úrovňou pripravenosti rómskych žiakov na vstup do ZŠ a povahou sociálneho prostredia, z ktorého pochádzajú.
- **Porubský (2002, 2004)** vypracoval *Východiská koncepcie prípravy učiteľa a asistenta učiteľa v kontexte kompenzačnej edukácie* a taktiež sa zaoberal poňatím práce a štúdia asistenta učiteľa, pedagogického asistenta.
- Charakteristikou a prácou rómskeho asistenta učiteľa sa zaoberal vo výskume *Akceleračný vzdelávací program pre rómskych žiakov v špeciálnych základných školách s možnosťou preradenia do bežných základných škôl*.
- **Horňák (2005)**, ktorý vedecky overil a potvrdil dôležitosť profesie asistent učiteľa v procese edukácie rómskych žiakov v školskom systéme Slovenskej republiky. **Horňák a Scholzová (2005)** uskutočnili aj celoslovenský prieskum zameraný na zistenie počtu asistentov pôsobiacich na základných školách, v ktorých je viac ako 10% rómskych žiakov. Potvrdili predpoklad, že najvyšší počet asistentov učiteľov (Rómov) je na východnom Slovensku.“ (Klein, V. , 2008, s. 314-315).
- *„Možnosti zvyšovania úrovne socializácie rómskej komunity boli predmetom cieleného aplikovaného výskumu, ktorého riešiteľom boli tieto fakulty jednotlivých univerzít na Slovensku: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre, Pedagogická fakulta PU v Prešove, Pedagogická fakulta UK v Bratislave a Pedagogická fakulta UMB v Banskej Bystrici.*
- Výskumný projekt *Zvyšovanie úrovne socializácie rómskej komunity prostredníctvom systémov vzdelávania sociálnych a misijných pracovníkov a asistentov učiteľa. (2004-2006)* predstavuje istú víziu reálneho riešenia problémov súvisiacich s procesmi socializácie rómskych detí a mládeže okrem iného aj prostredníctvom asistentov učiteľov.
- **Kariková a Kasáčová (2006)** vo výskume zisťovali očakávania potrieb a postojov orientovaných na odbornú prípravu asistentov učiteľov. Terénny výskum bol zameraný na sociálno-edukačné prostredie v triedach s rómskymi žiakmi pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia v materských a v základných školách. Výsledky výskumu premietli do obsahu vzdelávania a prípravy študijného programu.

- **Novotná (2004, 2006)** v rámci výskumu pod názvom *Príprava učiteľa pre prácu so žiakmi sociálne znevýhodnenými* a jeho spolupráca s asistentom učiteľa v procese výučby analyzovala rolu asistenta vo výučbe v kooperácii s učiteľom. Prieskum realizovala v septembri 2004 na vzorke 194 učiteľov a dôležitým záverom je to, že väčšina (57,6%) učiteľov oceňuje spoluprácu a pomoc asistenta učiteľa predovšetkým v triede počas vyučovacej hodiny a v komunikácii s rómskou komunitou.“ (Klein, V. , 2008, s. 314-315).
- Výskum pod názvom *Úloha asistenta učiteľa v spolupráci rodiny a školy pri edukácii žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia* realizovala **Pružinská (2006)**, v ktorom sa zamerala na zistenie názorov a postojov učiteľov a asistentov učiteľov na spoluprácu školy a rómskej rodiny, na úlohy (rómskeho) asistenta učiteľa a jeho prínos v oblasti spolupráce školy a rómskej rodiny (hodnotenie činností asistenta učiteľa v tejto spolupráci).
- Do prieskumu bolo zaradených 100 učiteľov a 100 asistentov učiteľov, ktorí pracujú s rómskymi deťmi. Prieskum potvrdil, že spolupráca školy s rómskymi rodinami je a naďalej ostáva slabou a problémovou oblasťou edukácie rómskych žiakov. So vstupom asistentov učiteľov do škôl je táto oblasť práce učiteľmi postupne a akosi prirodzene prisudzovaná práve asistentom učiteľov. Mimoškolská činnosť, respektíve spolupráca s rómskou rodinou mimo prostredie triedy, sa tak stáva dominantou činnosti asistenta učiteľa, čo potvrdili i výpovede samotných učiteľov.
- Výskum **Boržíkovej (2006)** *Úloha a prostriedky vplyvu asistenta učiteľa na proces motorického učenia detí zo sociálne znevýhodneného prostredia* a menej podnetného prostredia poukázal na to, že jednou z najdôležitejších kompetencií asistenta učiteľa by malo byť ovládanie a používanie tvorivých a motivujúcich prostriedkov a foriem pohybovej výchovy a v podpore motorických schopností rómskych detí. „ (Klein, V. , 2008, s. 315-316).
- Kompetenciami asistenta učiteľa v procese utvárania počiatkovej gramotnosti rómskych žiakov sa zaoberala vo výskume **Belásová (2006)**., v ktorom zisťovala úroveň čitateľských a grafomotorických spôsobilostí rómskych žiakov 1. a 2. ročníka ZŠ v závislosti od ne/prítomnosti asistenta učiteľa.
- Empirické údaje o úrovni čitateľských a grafomotorických spôsobilostí rómskych žiakov získala z rôznych lokalít východoslovenského regiónu (Šariš a Spiš), v ktorom žije najviac Rómov. Zistenia výskumu jednoznačne potvrdili efektívnosť prítomnosti asistenta učiteľa v prvých dvoch ročníkoch ZŠ. Žiaci experimentálnych tried dosahovali v priebehu sledovaného obdobia vo všetkých ukazovateľoch lepšie výsledky než v kontrolných triedach.
- Výsledkom riešenia čiastkovej úlohy *Úroveň jazykovej, komunikačnej a čitateľskej kompetencie asistentov učiteľov* (**Hlebová, 2006**) v rámci štátnej objednávky *Zvyšovanie úrovne socializácie rómskej komunity prostredníctvom systémov vzdelávania sociálnych a misijných pracovníkov a asistentov učiteľov* sú zostavené vysokoškolské učebné texty *Žánre detskej literatúry v čítaní s porozumením - príručka pre asistenta učiteľa*.

- Prostredníctvom nich autorka vymedzila kľúčové kompetencie integrovaného vzdelávania predovšetkým rómskych asistentov učiteľov, ktoré smerujú k zdokonaľovaniu ich čitateľskej, jazykovej i komunikačnej gramotnosti v slovenskom jazyku. V procese literárneho vzdelávania asistentov učiteľov experimentálne zisťovala vstupnú úroveň ich čitateľskej i komunikačnej gramotnosti v slovenskom jazyku. Respondentmi prieskumu bolo 68 študentov rómskeho pôvodu. (Klein, V. , 2008, s. 315-316).
- Výstupom výskumného projektu v rámci štátnej objednávky Zvyšovanie úrovne socializácie rómskej komunity prostredníctvom systémov vzdelávania sociálnych a misijných pracovníkov a asistentov učiteľov je aj vypracovanie študijného programu na bakalárskom stupni štúdia *Predškolská a elementárna pedagogika sociálne znevýhodnených skupín – asistent učiteľ a vypracovanie učebných textov pre tento študijný program (Kosová, 2005)*. (Klein, V. , 2008, s. 315-316).
- Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť v Bratislave realizoval sériu rozhovorov s jednotlivými aktérmi vo vzdelávaní, okrem iných aj s asistentmi učiteľov, zistiť ich postoje k zavedeným asistentom. Výsledkom je kvalitatívny výskum pod názvom *Dopad opatrení zameraných na zlepšenie situácie rómskych detí vo vzdelávaní (Gallová - Kriglerová, 2006)* realizovaný v troch lokalitách v okresoch Brezno, Michalovce a Skalica.
- Závery výskumu ukázali, že ideálnou formou asistencie rómskym deťom je to, ak je asistentom Róm, ktorý pochádza priamo z komunity, rodičia aj deti ho veľmi dobre poznajú a majú k nemu dôveru. Náplňou práce asistenta je aj komunikácia s rodinou a samotnou komunitou, ktorá často zlyháva, čo sa negatívne odráža aj v samotnom vzdelávacom procese.
- Veľmi úspešná práca rómskych asistentov učiteľov je podľa SGI v okrese Brezno, kde pracujú asistenti učiteľov s rómskymi deťmi z komunity už niekoľko rokov a ich práca je hodnotená školou aj komunitou ako veľmi prospešná. Autorky výskumu uvádzajú, že v prípade asistentov učiteľov sa ukazuje, že je nevyhnutné zmeniť systém financovania tejto profesie. Ak je cieľom do roku 2010, aby na Slovensku pôsobila sieť kvalifikovaných asistentov učiteľov, je potrebné zabrániť ich vysokej fluktuácii. Jedným z možných krokov je zakomponovať financovanie asistentov učiteľov do systému normatívneho financovania, tak aby školy mohli zamestnávať asistentov na dlhšiu dobu a tým zabezpečiť, aby boli si doplniť kvalifikáciu a mali tak záujem v školstve pôsobiť dlhodobo. Dôležité je zároveň dôsledne pristupovať k výberu asistentov učiteľov. Ako ideálna forma sa stále javí tá, že asistentom učiteľa by mal byť človek, ktorý dostatočne pozná danú komunitu, jazyk a je schopný pracovať nielen so žiakmi v škole, ale predovšetkým je schopný pôsobiť v samotnej komunite ako mediátor medzi komunitou a školou.
- **Hušová (2007)** z Inštitútu pre dobre spravovanú spoločnosť Spravodajcovi Interface 01/2007 v kvalitatívnom výskume *Ako financovať a aké vzdelanie požadovať od asistentov učiteľov* uvádza, že na Slovensku pôsobí na 632 bežných aj špeciálnych základných a materských školách spolu 973 asistentov učiteľa (údaje MŠ SR k septembru 2006).

- *Predstavitelia oslovených škôl, vrátane asistentov učiteľov, by uprednostnili zmeny v spôsobe financovania tohto programu a v pracovno-právnych vzťahoch. (napr. iné načasovanie prideľovania financií a dôb uzatvárania krátkodobých zmlúv alebo pracovný pomer na dobu neurčitú), čo by umožnilo školám lepšie plánovať a finančne pokryť mzdové nároky asistentov učiteľov na dlhšie obdobie, napr. aspoň na celý školský rok alebo viac rokov, čím by sa asistentom učiteľov poskytla väčšia istota stabilného zamestnania. Otázky sa objavili aj v spojení s požiadavkami vzdelania, ktoré musia asistenti učiteľov do konca roka 2010 splniť.* „(Klein, V. , 2008, s. 316-317).
- *„Fabianová (2007) sa zaoberala Postavením a úlohami asistenta učiteľa rómskych detí v praxi na základe empirických poznatkov z výskumu, v ktorom zisťovala postoje a názory pedagogických pracovníkov – učiteľov na prácu asistenta učiteľa a jeho pracovnú náplň a postoje a názory rodičov rómskych žiakov na asistenta učiteľa na materských a základných školách v okresoch Levoča a Spišská Nová Ves. Autorka zistila, že zavedenie funkcie asistenta učiteľa rómskych detí má svoje opodstatnenie a prax dokazuje prvé pozitívne výsledky ich účinkovania.“* (Klein, V. , 2008, s. 317-318).
- *„Komplexne sa problematikou asistenta učiteľa zaoberali Klein a Matulayová. Prípravou a vzdelávaním asistentov učiteľa sa obaja autori zaoberali už od roku 2000 až doteraz a pôsobili ako lektori v rekvalifikačných kurzoch Asistent učiteľa (akreditácia MŠ SR č. 1360/2007/383/ 1, ktoré realizovali v spolupráci s úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny a aj prostredníctvom programov Phare a Európskeho sociálneho fondu v okresoch Vranov nad Topľou, Spišská Nová Ves – 3x, Michalovce -2x, Bardejov, Levoča Gelnica, Trebišov – 3x, Rožňava, Prešov – 3x, Poprad - 2x, Rimavská Sobota - 2x, Lučenec, Dunajská Streda. Spolu sa podieľali na príprave 370 asistentov učiteľov.*
- *Na rekvalifikačné kurzy priamo nadväzovalo ďalšie asistentov a učiteľov a učiteľov, ktorí pracujú s asistentmi pod názvom Aktuálne trendy v sociálno-edukačnej práci so žiakmi so špeciálno-pedagogickými potrebami. (akreditácie MŠ SR č. POA: 1360/8337/2004/159/1. Vzdelávanie bolo realizované v rokoch 2004-2007v okresoch Spišská Nová Ves, Rožňava, Trebišov. Cieľom projektu bolo skvalitniť činnosť 98 pedagogických zamestnancov (učiteľov a asistentov učiteľov) pracujúcich s marginalizovanými skupinami obyvateľstva prostredníctvom vzdelávacích aktivít. V tomto období Klein a Matulayová realizovali niekoľko výskumov (prieskumov) so zameraním na prípravu a vzdelávanie asistentov učiteľov a na ich etablovanie v školách a školských zariadeniach v Slovenskej republike. Na základe empirických skúseností z práce s rómskymi žiakmi a rómskymi asistentmi učiteľov ako jeden z prvých autorov stanovil Klein (2003) základné okruhy a tézy pracovnej náplne asistenta učiteľov v triede, škole, v mimoškolských aktivitách, práci s rodinou a rómskou komunitou.*
- *Uplatnenie absolventov kurzov, kvalitu vzťahov na pracovisku, motívy a očakávania analyzovali Klein a Matulayová (2005) v prieskume Vzdelávanie asistentov učiteľov. Dôležitým zistením bolo to, že asistenti učiteľov pozitívne hodnotili vzťahy s riaditeľmi, učiteľmi a žiakmi a za najproblematickejšie považovali vzťahy s rodičmi žiakov. Prekvapujúco vysoký záujem prejavili asistenti učiteľov o ďalšie vzdelávanie a o ďalšie štúdium na stredných, resp. vysokých školách.*

- Úlohami rómskeho asistenta učiteľa vo výchovno-vzdelávacom programe sa zaoberali **Klein a Matulayová** (2005) vo výskume realizovanom na vzorke 128 asistentov učiteľov v okresoch východného Slovenska. Dôležitými zisteniami boli:
 - asistenti učiteľov predstavujú pozitívne vzory pre rómskych žiakov,
 - rodičia rómskych detí sú lepšie pripravení angažovať sa... v súvislosti s možnou komunikáciou v rómskom jazyku a kontaktnou osobou – asistentom učiteľa,
 - v oblasti ďalšieho vzdelávania asistentov učiteľov je potrebné primeraným spôsobom aj vzdelávanie učiteľov, ktorí pôsobia v triedach s asistentmi učiteľov,
- asistenti učiteľov uvádzali, že pozitívnym prvkom edukácie rómskych žiakov môže byť zavedenie celodenného výchovného systému s aktívnou účasťou aj asistentov učiteľov. “ (Klein, V. , 2008, s. 317-318).
- „Motiváciou, skúsenosťami s prácou s deťmi a hodnotovou orientáciou účastníkov rekvalifikačných kurzov Asistent učiteľa sa zaoberal výskum **Príprava rómskych asistentov učiteľov** autorov **Klein, Matulayová** (2005) na vzorke 60 respondentov pochádzajúcich z okresov Poprad, Rimavská Sobota a Trebišov.
- Z výsledkov výskumu jednoznačne vyplýva, že účastníci kurzov sa chcú uplatniť na trhu práce a túto možnosť vnímajú ako reálnu a korešpondujúcu s ich predstavami o vhodnej práci. Najväčšie obavy mali z interpersonálnych konfliktov a z komunikácie s rodičmi žiakov, respektíve s učiteľmi. (Klein, V. , 2008, s. 317-318).
- V prieskume Rómovia očami asistenta učiteľa prezentovali **Klein a Matulayová** (2006) názory asistentov učiteľov z okresov Spišská Nová Ves, Trebišov a Rožňava na vybrané otázky súvisiace so životom Rómov na Slovensku a na otázky stereotypov, ktoré prevládajú v tvrdeniach týkajúcich sa ich hodnôt a správania.
- Prieskum názorov rómskych asistentov učiteľov autorov **Klein a Matulayová** (2006) bol zameraný na získanie ďalších informácií o názoroch a postojoch asistentov učiteľov s cieľom zistiť ich názory na vybrané otázky súvisiace najmä s postavením a životom rómskej minority na Slovensku. Základný súbor výskumu tvorili asistenti učiteľov – 60 osôb, ktorí žijú a pracujú v okresoch Košického a Prešovského samosprávneho kraja: Výskum ukázal (výberovo), že:
 - len 18 respondentov sa prihlásilo k rómskej národnosti,
 - len 20 respondentov považuje svoj materinský jazyk práve rómsky jazyk,
 - 25 respondentov (takmer 50%) rómsky nerozpráva,
 - väčšina respondentov priznáva , že sa v histórii Rómov len priemerne orientuje,
 - zdravie a rodina patria k najdôležitejším hodnotám v živote respondentov,
 - respondenti prisudzujú vysokú mieru dôležitosti zamestnaniu a vzdelaniu,
 - vierovyznanie, materinský jazyk a národnosť nepatria k dôležitým hodnotám respondentov,
 - nezamestnanosť, nízka vzdelanostná úroveň, nevyhovujúce bývanie, nízka hygienická úroveň, kriminalita, drogy, úžera sú podľa respondentov najzávažnejšie problémy Rómov na Slovensku,
 - dve tretiny respondentov hodnotia vzťahy medzi rómskou minoritou a majoritou, ale i vo vnútri rómskej komunity, pozitívne (veľmi dobré, dobré a neutrálné),
 - škola je pre Rómov len priemerne dôveryhodná,
 - takmer všetci respondenti považujú za optimálnejšie vzdelávať rómskych žiakov spoločne s majoritou.

- Výskum s názvom *Niektoré poznatky a skúsenosti asistentov učiteľov na základných školách* realizovali **Klein a Matulayová** v roku 2006 na výskumnom súbore 80 asistentov učiteľov pracujúcich v školách a školských zariadeniach v okresoch Trebišov, Rožňava, Spišská Nová Ves, Levoča, Gelnica, Prešov, Sobrance, Michalovce, Sabinov, Rimavská Sobota a Poprad. Výskum bol zameraný na poznanie praktických poznatkov asistentov učiteľov v sociálno-pedagogickej praxi a ukázal (výberovo), že:
 - najviac respondentov (takmer 50%) je vo veku 18-28 rokov, čo znamená dobrú perspektívu v oblasti ich ďalšieho vzdelávania a kariérneho rastu,
 - 55% podiel asistentov učiteľov – absolventov stredných škôl s maturitou,
 - takmer 24% asistentov učiteľov externe študuje na vysokej škole a 15% nadobúda úplné stredné vzdelanie s maturitou,
 - 80% respondentov pracuje v rezorte školstva 2 a viac rokov,
 - asistenti učiteľov participujú priamo na výchovno-vzdelávacom procese v triedach,
 - 90% asistentov učiteľov zastupuje učiteľov počas ich neprítomnosti,
 - všetci respondenti uviedli, že zmysel ich práce spočíva predovšetkým v pomoci rómskym žiakom,
 - najviac oceňujú prácu asistentov učiteľov učitelia a riaditelia škôl, najmenej rodičia žiakov,
 - najčastejšie riešia asistenti učiteľov problémy s dochádzkou žiakov do školy, s chudobou v rómskych rodinách,
 - najväčšie problémy majú v komunikácii s rodičmi a so správaním žiakov.“ (Klein, V., 2008, s. 318-320).
- **Klein a Matulayová** (2007) prezentovali realizáciu a výsledky Projektu európskeho sociálneho fondu „Ďalšie vzdelávanie asistentov učiteľov a učiteľov so zameraním na marginalizované skupiny.“ Projekt bol realizovaný v rokoch 2004-2007, v okresoch Spišská Nová Ves, Rožňava, Trebišov. Cieľom i výsledkom projektu bolo skvalitnenie činnosti 98 pedagogických zamestnancov (učiteľov a asistentov učiteľa) pracujúcich s marginalizovanými skupinami prostredníctvom vzdelávacích aktivít, ktoré spočívalo v ich zdokonalení sociálnych a iných zručnostiach...
- K ďalšiemu skvalitneniu práce došlo podporou snahy vybraných 23 účastníkov zvýšiť si kvalifikáciu získaním maturity, resp. vysokoškolským štúdiom u 19 asistentov učiteľov. V júni 2008 asistenti učiteľov úspešne skončili štúdium na strednej škole s maturitou, resp. bakalárske štúdium na vysokej škole.
- Kvalitatívny výskum **Kleina a Horváthovej** (2007). Úlohy asistenta učiteľa v edukácii rómskych žiakov zo sociálne málo podnetného prostredia bol zameraný na získanie názorov pedagógov (pracujúci s asistentom učiteľa v triede) na výkon profesie asistent učiteľa, názorov rodičov rómskych žiakov na zavedenie profesie asistentov učiteľa do školskej praxe a kazuistiky (profesijná cesta asistentov učiteľov) – ich osobné skúsenosti z edukácie rómskych detí. Rozhovory boli realizované s respondentmi na Základnej škole v Smižanoch v mesiacoch apríl – jún 2006. Z výskumu vyplýva (výberovo), že:
 - zavedenie profesie asistenta učiteľa do školskej legislatívy je prínosom pre výchovno-vzdelávací proces, najmä po príchode detí do nultého, či prvého ročníka

- základných škôl z dôvodov prekonávania jazykovej bar a možnosti individuálneho prístupu k pomalšie prispôsobujúcim sa deťom na školské prostredie,*
- *prítomnosť asistenta učiteľa na škole je opodstatnená a žiadaná zo strany, pedagógov, rodičov, ale aj asistentov rodičov, ktorí chcú pracovať v tejto profesii i naďalej a sú schopní aj ochotní pomáhať učiteľom i deťom v edukačnom procese.“ (Klein, V., 2008, s. 320-321).*

10.12 Michal Kozubík (2008, s. 391-395)

Sociálne vyčlenenie a kultúra rómskej národnostnej menšiny

- *„Pri porozumení jednotlivých základných pojmov nepanuje medzi odborníkmi zaoberajúcim sa kultúrou, identitou, etnicitou a vôbec životom rómskeho ľudu – tzv. romipen, zhoda. ...Nápadne pôsobí ranejšie dospievajúce Rómy, ktoré má za následok skorší vznik partnerských vzťahov a s tým spojené rodičovstvo. Rómovia majú v priemere väčší počet detí. To vyvoláva v majoritnej spoločnosti dojem, že nie sú dostatočne zodpovední a nemajú žiaducu úroveň morálky.“ (Kozubík, M., 2008, s. 391).*
- *Kultúra (Jakoubek, 2005) je ako špecifický ľudský fenomén nezávislá na zákonoch biológie a nejedná sa o žiadnu fixnú väzbu medzi biologicky špecifickými typmi ľudských skupín (rasou, plemenom, antropologickým typom, atď.) a špecifickou kultúrou (a to najmä preto, že uvádzané kategórie ako biologické kategórie nejednajú).*
- *Vnímanie rómskeho ľudu – romipen je vo vzťahu ku kultúre podobne problematické. Autori teda mylne reprodukujú, že rómske ľudstvo je vrodené. Kultúra je negenitická, a nadústrojná.*
- *Časť odborníkov považuje Rómov za etnikum, respektíve za národnosť (Průcha, 2004),*
- *V etnologickom poňatí sú podľa Šatavu (In: Průcha, 2004) Rómovia charakterizovaní ako špecifické etnické spoločenstvo, ktorému síce chýbajú určité znaky vo zvyčajnom poňatí národa, či národnosti, avšak, ktorí sa vyčleňujú na základe kultúrnych špecifik, osobitej histórie a pod. Průcha, (2004) si kladie otázku, či Rómovia sú (a či do budúcnosti zostanú) etnickou menšinou, ak majú výrazne oslabenú vlastnú etnickú a kultúrnu identitu.*
- *Termín kultúra by sa nemal zamieňať za termín národnostná príslušnosť. Národnostná príslušnosť je skôr súhrnom ďalších faktorov. Opis tohto komplexu faktorov sa nazýva etnická realita.“ (Kozubík, M., 2008, s. 392).*
- *Pri pojmovologickej špecifikácii sme sa snažili vyhnúť chybám, ktoré sú taktiež nazývané: Sedem smrteľných hriechov multikulturalizmu v Českej republike (a na Slovensku) v kontexte tzv. rómskej problematiky. (Jakoubek, 2005) a ktoré sa v prácach vyskytujú:*

- veria v existenciu rás, teda v možnosť príslušníkov rodu *Homo Sapiens* na základe dedičného genetického materiálu do zodpovedajúcich skupín,
- kultúru považujú za dedičnú biologickú kvalitu,
- za najlepších odborníkov na danú kultúru považujú ich nositeľov,
- pletú si príslušnosť ku kultúre s deklaráciou identity (ktorá je v danom prípade výrazom prihlásenia sa k špecifickej ideológii, ktorú nemožno s kultúrou zamieňať),
- etnická skupina a spoločenstvo nositeľov určitej kultúry sú identické (teda, že každá skupina „má svoju“ kultúru),
- veria v objektívnu existenciu Rómov) akoby substanciálne vymedzenie skupiny ľudských tiel.“ (Kozubík, M., 2008, s. 393-394).

10.13 Stanislav Matulay (2008, s. 447-451)

Sociálne vyčlenenie a kultúra rómskej národnostnej menšiny

1 Úvod

- „V roku 2007 výskumný team zložený z odborných pracovníkov Českej republiky a Slovenskej republiky a vedený PhDr. Evou Davidovou, CSc., začal realizáciu výskumného projektu Grantovej agentúry Českej republiky.
- Výskumný projekt je predovšetkým zameraný na široko ponímanú problematiku kvality života a zdravia etnických Rómov. Terénny výskum sa však doteraz zaoberal aj problematikou súčasného stavu tradícií etnických Rómov, pokúsil sa zachytiť aj medzi generačné rozdiely, stratifikačné rozdiely a pod.
- Zároveň sa team sústredil aj na komparáciu medzi Rómami slovenskými a českými a čiastočne sa pokúša aj o komparáciu medzi Rómami a ostatným obyvateľstvom – Čechmi a Slovákmi.“ (Matulay, S., 2008, s. 447-448).

2 K metodológii výskumu

- „Z hľadiska metodologického si výskumný team zvolili veľmi náročnú cestu, ktorá spočívala v kombinácii kvalitatívneho prístupu s prístupom kvantitatívnym. Nosným metodologickým prístupom sa stal prístup kvalitatívny, ktorý sľuboval využitie praktických a dlhodobých znalostí a vedomostí niektorých členov teamu, osobitne poradcu teamu pre metodológiu doc. Jána. Řeháka, CSc. a hlavnej riešiteľky teamu PhDr. Evy Davidovej, CSc.
- Podľa zadania projektu bolo do výskumu zahrnutých 90 rodín v Českej republike – v Juhočeskom a Severomoravskom kraji a 60 rodín v Slovenskej republike – Košickom a Prešovskom kraji.

- *Kvantitatívne empirické údaje boli získané rozhovormi, ktoré s etnickými Rómami realizovali preškolení spolupracovníci. Zozbierané údaje boli spracované pomocou štatistického softvéru SPSS (15), pričom boli a budú použité hlavne ako ilustrácia a podpora kvalitatívnej analýzy.*
- *Určitou slabinou zozbieraných kvantitatívnych údajov je skutočnosť, že nespĺňajú prísne kritériá reprezentatívnosti a teda možnosť ich generalizácie je značne obmedzená. Pokiaľ ide o hlavnú prednosť spomínaného materiálu, tá vyplýva z toho, že osobitne na Slovensku ho zbierali etnickí Rómovia, s neukončeným i ukončeným vysokoškolským vzdelaním.*
- *Navyše vzdelanie týchto spolupracovníkov bolo špecificky zamerané na sociálnu prácu s Rómami a na problematiku rómskeho etnika a kultúry.“ (Matulay, S., 2008, s. 447-448).*

3 Niektoré vybrané výsledky zo SR

- ***„Strednú štatistickú závislosť od sociálnej stratifikácie nám ukázali predbežné výsledky napríklad pri nasledovných ukazovateľoch:***
 - ***„jazyk, ktorým hovorili respondenti v detstve** - ...iba rómsky hovoria v detstve hlavne deti zo sociálne izolovaných osád,*
 - ***počet členov domácnosti** – získané predbežné dáta nám ukázali zatiaľ iba to, že domácnosti s počtom členov vyšším ako 15-16) – sa vyskytujú iba v najnižšej vrstve.*
- ***Slabú štatistickú závislosť od sociálnej stratifikácie nám ukázali predbežné výsledky napríklad pri nasledovných ukazovateľoch:***
 - ***prostredie , v ktorom vyrastali rodičia respondenta** – získané predbežné dáta nám zatiaľ ukazujú, že život v zmiešanom nerómsko-rómskom prostredí znamenal uchovanie si rozhodujúcej časti rómstva, ale zároveň aj šancu na zvýšenie svojho sociálneho, spoločenského i vzdelanostného kapitálu – ten potom deti, ktoré dorástli a sami sa zmenili na rodičov mohli odovzdať zasa svojim deťom,*
 - ***vybavenie domácnosti autom** -predbežné zistenia ukazujú, že proces totálnej motorizácie, ktorý je typický pre postmodernú spoločnosť, zasiahol aj rómsku minoritu na Slovensku. Hodnota a cena áut, ktoré vlastní etnickí Rómovia, osobitne v rómskych osadách je samozrejme podstatne nižšia ako je to u porovnateľných sociálnych vrstvách majority, ale samotný počet áut v rómskych domácnostiach rastie. A to nielen v rodinách vyššej vrstvy , ale aj v rodinách vrstvy strednej.*
- ***Napokon silnú, či silnejšiu štatistickú závislosť od sociálnej stratifikácie nám ukázali predbežné výsledky napríklad pri nasledovných ukazovateľoch:***
 - ***vybavenie obydlija kanalizáciou** – tento ukazovateľ vypovedá viac o kvalite obydlija i okolia obydlija ako by sa na prvý pohľad zdalo. Nakoniec je známe, že aj relatívne značné percento obydli majority na dedinách nie sú odkanalizované. Druhou*

otázkou je, že budovanie žúmp ako východisko, považuje i stredná vrstva etnických Rómov za príliš nákladnú, nehovoriac o poplatkoch za ich vyvážanie.

- **vybavenie domácnosti kúpeľňou a automatickou pračkou** – je jasné, že od napojenia sa obydli na kanalizáciu závisí aj fungovanie kúpeľní. Rovnako aj vlastníctvo automatických pračiek nie je už otázkou ich ceny, ale práve spomínaného napojenia na kanalizáciu a samozrejme i na obecný vodovod – čo ako vieme nie je samozrejmosťou opäť ani v mnohých obciach, ktoré Rómovia neobývajú.
- *Druhou vecou je to, že práve veľké množstvo obydli etnických Rómov je aj bez kanalizácie aj bez vyhovujúcej pitnej vody; riešenie týchto problémov je ekonomicky i technicky tak náročné, že ich musí riešiť v prvom rade štát.*“ (Matulay, S., 2008, s. 449).

4 K niektorým predbežným výsledkom komparácie údajov – ČR – SR

- „...po štatistickom vyhodnotení dát sme dostali také množstvo, že ich spracovanie a interpretácia bude ...problémom.... Ich publikovanie plánujeme predbežne formou monografie.

Poznámka:

Plánovaná monografia bola vydaná v roku 2010, pod názvom: Kvalita života a sociálni determinanty zdravia u Romů v České a Slovenské republice. Eva Davidová a kol. Praha: TRITON, 2010. ISBN 978-80-7387-428-5

- **Vek respondentov a ich postavenie na trhu práce**
 - V oboch súboroch etnických Rómov sa na rozdiel od majorít ukázala iba slabá štatistická závislosť súčasného ekonomického postavenia respondentov od ich fyzického veku. Inými slovami povedané sa zdá, že generačné rozdiely sa adekvátne nepremietajú do postavenia respondentov na trhu práce.
 - Hypoteticky možno predpokladať, že je to aj tým, že veľmi málo príslušníkov mladej generácie študuje na stredných a vysokých školách a zasa mnohí sú bez práce. Na druhej strane viacerí zo strednej a dokonca i staršej generácie sú ekonomicky aktívni, čo naznačuje, že pri získaní práce nie je vek rozhodujúcim faktorom.
- **Natalita a vek respondentov**
 - Z hľadiska natality sa ukázala v oboch súboroch etnických Rómov stredne silná závislosť súčasného počtu detí od fyzického veku respondentov. Túto záležitosť budeme skúmať podrobnejšie, ale už teraz sa ukazujú závažné generačné zmeny - napríklad podstatne viac osamotene žijúcich etnických Rómov, ako to bolo v minulosti, neskorší pôrodný vek rómskych matiek s vyšším (minimálne stredným) vzdelaním a pod.
- **Prostredie a výber partnerov**
 - Čo sa týka výberu partnerov predbežné výsledky ukazujú, že základné princípy výberu sú podobné ako v majoritnej spoločnosti. To znamená, že manželstvá

partnerov , ktorí vyrástli v rovnakom prostredí (čisto rómskom, v zmiešanom) sú oveľa častejšie, než manželstvá, kde manželia vyrástli v odlišnom prostredí.

- *Predbežne sa teda zdá , že vertikálna mobilita medzi stratifikačnými vrstvami Rómov nie je väčšia ako je to u majority a preto sa nemôžeme spoliehať na zníženie počtu najnižšej vrstvy etnických Rómov pomocou akéhosi „sociálneho, či spoločenského“ výťahu – a to ani medzi nimi samotnými.*

- **Práca v zahraničí a súvisiace ukazovatele**

- *Ako je všeobecne známe značný počet etnických Rómov - z ČR i zo SR pracovalo, alebo pracuje v zahraničí. Podľa predbežných výsledkov sa v súbore etnických Rómov v ČR neukázala žiadna štatistická závislosť práce v zahraničí a ostatných skúmaných ukazovateľov. (vek, vzdelanie, kvalita bývania, rodinný stav, počet v domácnosti a pod – s výnimkou strednej závislosti od vlastníctva počítača. Tí čo uspeli, pomáhajú ostatným z rodiny, aby tiež získali prácu v danom regióne.“ (Matulay, S., 2008, s. 450-451).*

11 Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmiešaných lokálnych spoločenstvách

(vedecké štúdie, ed. Vlasta Fabianová. Vladimír Klein a kol. Zodpovedný riešiteľ projektu VEGA – 1/4511/07, Nitra 2009.)

Poznámky:

- Dané vedecké štúdie sú naozaj vedeckými štúdiami, a to obsahom i rozsahom. Preto nepovažujeme za vhodné, aby sme sa pokúšali vybrať z nich to najdôležitejšie, ako sme sa o to snažili v predošlých 10. kapitolách našich skrípt.
- Namiesto toho uvedieme iba obsah jednotlivých štúdií jednotlivých autorov, čo umožní čitateľom - študentom získať prvotnú informáciu o tom, ktorá štúdia by sa im zišla ako zdroj pre vypracovanie ich bakalárskej či diplomovej práce a to v závislosti od danej témy.
- V druhom kroku už bude treba siahnuť po vybranej štúdii (štúdiách) a podrobne preštudovať ich obsah. Pokiaľ vieme, daný zborník štúdií je minimálne na Slovensku dostatočne dostupný.

11.1 Vladimír Klein (2009, s. 5-71)

„Asistent učiteľa – významný činiteľ v sociálnej a pedagogickej komunikácii

Úvod

1 Osobnosť asistenta učiteľa ako pedagogického zamestnanca

- 1.1 *Determinanty profesie učiteľa, asistent učiteľa (osobnostné predpoklady, sociálne a morálne determinanty)*
- 1.2 *Multikultúrna a interkultúrna príprava učiteľov, asistentov učiteľa*
- 1.3 *Etický kódex učiteľskej profesie*

2 Prezentácia výskumu zameraného na analýzu profesijnej cesty k povolaniu a na analýzu osobnosti asistentov učiteľov (metodika výskumu, výberový súbor,)

- 2.1 *Výsledky výskumu a ich interpretácia (identifikačné údaje)*
- 2.2 *Cesta k povolaniu asistent učiteľa*
- 2.3 *Osobnosť asistenta učiteľa (profil asistenta učiteľa, racionalizácie práce asistentov učiteľov, osobnostné charakteristiky asistentov učiteľov, empatické tendencie asistentov učiteľov, osobnostné testy, sebavedomie asistentov učiteľov, psychická odolnosť asistentov učiteľov)*

- 2.4 *Závery výskumu (identifikačné znaky súboru, najväčšie problémy spojené s výkonom profesie asistent učiteľa, návrhy asistentov učiteľov na skvalitnenie práce asistenta učiteľa, profil asistenta učiteľa, racionalizácia práce asistentov učiteľov, osobnostné charakteristiky asistentov učiteľov, extrovert alebo introvert – temperament asistentov učiteľov, empatické tendencie asistentov učiteľov, osobnostné testy, seba presadzovanie asistentov učiteľov, sebavedomie asistentov učiteľov, psychická odolnosť asistentov učiteľov)*
- 2.5 *Odporúčania pre teóriu a prax (výchovno-vzdelávací proces, v oblasti vysokoškolskej prípravy pedagogických zamestnancov, verejná správa, školy a školské zariadenia, organizácie tretieho sektora so zameraním na edukáciu).* (Klein, V., 2009, s. 5-71).

11.2 Rastislav Rosinský (2009, s. 72-101)

„Sociálna interakcia v etnicky zmiešaných školských triedach

1 Postoje

- 1.1 *Vznik a formovanie postojov*
 1.2 *Štruktúra a vlastnosti postojov*

2 Etnické postoje žiakov 1. stupňa ZŠ k etnickým skupinám v etnicky heterogénnych kolektívoch

- 2.1 *Analýza sociometrického merania v škole na západnom Slovensku*
 2.2 *Analýza sociometrického merania v škole na východnom Slovensku*
 2.3 *Komparácia sociometrického merania žiackych kolektívov na východe a západe Slovenska.*“

Záver (Rosinský, R. (2009, s. 72-101).

11.3 Jaroslav Balvín (2009, s. 102 -175)

„Metody výkladu filosofie, profesní etiky a filosofie výchovy pro studenty sociální práce: v aplikaci na romskou kulturu

Úvod

1 Základy filosofie (člověk jako filosofické téma, aplikace, co je filosofie?, světoobčanská podoba filosofie a filosofie profesionální, aplikace)

2 Filosofie výchovy (Sokrates jako první filosof výchovy, aktuálnost hledání výchovy, aplikace, etika sociální a vychovatelské práce, aplikace, gnoseologie – proces poznávání, svět hodnot – axiologie, hodnoty typické pro sociální práci - altruismus , filosofie JÁ, filosofie a její součásti, aplikace, etika jako součást filosofie, sociální aspekt etiky, od Huma ke Kantovi (přes Sokrata), aplikace – spravedlivost – tolerance – rovnocennost, Podstata Kantovi prosociálnosti: osoba jako účel sám o sobě, KRIS, ROMIMO, PÁTIV, O ROM, Význam etiky pro soudobý multikulturní svět, aplikace, prosociálnost a její význam pro

spoločnosť, autonómia, alebo náboženský aspekt filozofie výchovy. Filozofie výchovy a multikulturalita, multikulturalita ako fenomén dnešného sveta, multikulturalita ako multidimenzionálny systém, pedagogika, psychológia, romológia, spoločenské vedy. (Balvín, J. 2009, s. 102 -175).

Poznámka:

Posledných 18 strán štúdie obsahuje rozsiahly zoznam literatúry použitej i odporúčanej a to samozrejme aj romologickej. Už len to samo o sebe stojí za to siahnuť po danej štúdii.

11.4 Stanislav Matulay (2009. s. 103-176)

„Komunikácia a exklúzia vo vzájomných vzťahoch etnických Slovákov a etnických Rómov na Spiši (Dva spolu súvisiace aspekty jedného problému – problému spolužitia)

Úvod

1 Terminologický exkurz (adjektíva sociálne a spoločenské, sociálna exklúzia a spoločenská exklúzia, sociálna komunikácia a spoločenská komunikácia, Róm. neróm, etnický Róm,

2 Aspekt vzájomnosti exklúzie i komunikácie

3 Sociálna a spoločenská exklúzia: proces i jeho výsledok (spoločenská exklúzia v porovnaní s exklúziou sociálnou)

4 K podstate sociálnej a spoločenskej exklúzie Rómov na Slovensku z uhla podielu racionality a iracionality

5 Aspekt historický

6 Aspekt územnej všeobecnosti problému

7 Aspekt ekonomický

8 Aspekt náboženský

9 Aspekt jazykový

10 Exklúzia silnejších voči slabším, ale i naopak

11 Vytváranie negatívneho obrazu Rómov médiami

12 Rozdiely vo vnímaní spoločenskej únosnosti hlučnosti

12.1 Na verejných miestach

12.2 V mieste bydliska

13 Hygiena

13.1 Hygiena komunálna

13.2 Hygiena osobná

14 Vybrané základné princípy filozofie života a myslenia Rómov a majority

15 O akú inklúziu vlastne ide?

15.1 Inklúzia v oblasti pracovnej

15.2 Inklúzia v oblasti susedskej

15.3 Inklúzia v oblasti vzájomných rodinných vzťahov

Záver

11.5 Lýdia Lehoczka (2009, s. 229 -286)

Interakčné a komunikačné socio-kultúrne skúsenosti obyvateľov z regiónu Novohrad (ako etnicky zmiešaného lokálneho spoločenstva)

Teoretická časť

Úvod

Etnikum – etnický – etnicita

Etnické povedomie

Kultúrna identita

Empirická časť

Metodologické charakteristiky a otázky - použité metódy – interview, analýza (v obecnej rovine), analýza konverzácie (hovorenej i písanej), esej.

Charakteristika participantov

Spracovanie výsledkov výskumu

Časový harmonogram a plán výskumu

Analýza a interpretácia výsledkov výskumu (Lehoczka Lýdia, 2009, s. 229 -286)

11.6 Peter Polák (2009, s. 314 -364)

Potenciál cirkví a náboženských spoločností pri integrácii Rómov do spoločností

Úvod

Rómovia na Slovensku

Rómovia na Slovensku zo súčasného pohľadu (z demografického hľadiska, sociálno-ekonomické postavenie Rómov, ...vyššia koncentrácia Rómov – negatívne skutočnosti,

viacero typov rómskeho osídlenia, vzdelávanie, nízka socio-ekonomická, vzdelanostná, zdravotná úroveň).

Religiozita v rómskych komunitách na Slovensku

Stav poznania v danej problematike

Identifikácia religiozity v rómskych komunitách

Vnímanie náboženstva v rómskych komunitách

Sviatočný život v rómskych komunitách

Tradičné náboženské rómske zvyky a tradície

Postavenie muža a ženy v rómskej rodine

Predstava Boha a pekla

Blahoslavený Róm a Svätá Sára

Potenciál pôsobenia cirkvi a náboženských spoločností na každodenný život Rómov

Výskumná časť

Metodológia (kľúčová metóda – dotazník, ďalej neštruktúrovaný rozhovor a zúčastnené pozorovanie hypotézy výskumu)

Výsledky výskumu

Odporúčania pre prax

Záver (Polák, P., 2009, s. 314-364)

11.7 Katarína Vanková (2009, s. 365-401)

Prostredníctvom interkultúrnych a multikultúrnych konštánt – k pochopeniu fenoménu identity rómskeho etnika

Úvod

Uvedomovací proces – etnické či národnostné povedomie

Odlíšnosť s odrazom vo vzťahu a špecifickej hodnotovej orientácie rómskeho etnika

Vedomie krivdy u rómskeho etnika

Možné pohľady na sociálne vylúčenie

Tvorba znevýhodňujúceho prostredia – faktory

Interkultúrne učenie a jeho prostredie

Záver

11.8 Vlasta Fabianová (2009, s. 415-484)

Kultúrne kontexty medzi etnických interakcií a komunikácie obyvateľov v lokalite Smižany

Úvod

1 Teoretické východiská a vymedzenie základných pojmov

1.1 Identita

1.2 Kultúra, kultúrny pluralizmus, lokálne kultúry

1.3 Riadiace štruktúry kultúrnych systémov

1.4 Kultúrna zmena ako následok kultúrnych kontaktov v kontexte etnickej identity

1.4.1 Niektoré teórie etnicity v kontexte medzi etnickej komunikácie

1.5 Medzi etnické interakcie a komunikácia

1.5.1 Podstata sociálnej percepcie

1.5.2 Predsudky a stereotypy – problém medzi etnickej komunikácie

1.5.3 Kategorizácia iných

1.6 Sociálna komunikácia – interetnická komunikácia

2 Prečo Smižany ako výskumná lokalita , alebo charakteristika výskumného areálu

2.1 Kto sú smižianski Rómovia, alebo ako sa formovali vzťahy

2.2 Demografické charakteristiky lokality

3 Metodológia

3.1 Charakteristika respondentov ako výskumnej vzorky

4 Záverečná analýza

Záver (Fabianová, V., 2009, s. 415-484)

Záver

Na záver považujeme za dôležité zdôrazniť nasledovné skutočnosti, bez toho aby ich poradie odzrkadľovalo ich dôležitosť:

- Nemáme pochybnosti o tom, že všetky príspevky, ktoré sme vybrali do týchto skrípt obsahujú reálne, kvalitatívne i kvantitatívne empirické dáta, ktoré možno povedať pravdivo vypovedajú informujú o stave rómskeho etnika na Slovensku a to z hľadiska teórie aj praxe.
- Tvrdíme to aj na základe toho, že sme ich podrobne preštudovali a skonspektovali, čo inak povedané znamená, že sme z daných príspevkov vybrali, ako predpokladáme, tie najdôležitejšie fakty či hypotetické tvrdenia, z ktorých prevažná väčšina sa už všeobecne považuje za overené.
- Pokiaľ ide o možnú námietku, že dané príspevky boli vydané v rokoch 1995 – 2009 a od toho času už uplynulo ďalších asi 12 rokov, reagujeme na ňu nasledovne.
- Osobne sa romológii, teoreticky, výskumne i v praxi venujeme do roku 1996 až po súčasnosť, ergo rok 2022. Preto sa domnievame, že na základe našich poznatkov si môžeme dovoliť tvrdiť, že za dané obdobie sa bohužiaľ situácia rómskeho etnika na Slovensku podstatne nezmenila, dokonca tvrdíme a vyplýva to aj z daných príspevkov, že ak nerátame nevýznamné posuny malého počtu rómskych rodín smerom hore, sa životná situácia väčšiny Rómov skôr zhoršila a neustále zhoršuje.
- A to sa dá tvrdiť osobitne o celom období od roku 1989 až po súčasnosť, čiže rok 2022. Pokiaľ sa jedná o čiastočné úspechy v tejto oblasti v období totality v rokoch od 1948-1989, tie už žijú len v pamäti čoraz menšieho počtu pamätníkov. V praxi sme sa stretli s tým, že starší Rómovia rozprávajú mladým „nové rómske rozprávky“ o tom ako bolo kedysi zdravotníctvo, školstvo a byty zadarmo a práca pre všetkých.
- Demokracia znamenala pre nich šok: zo dňa na deň sa ocitli sa na obrovskej voľnej vodnej ploche. Je síce pravda, že demokracia pod nimi natiahla sociálnu sieť, takže sa nikto neutopil, ale na druhej strane je aj to pravda, že väčšina z nich sa plávať nenaučila.
- Pokiaľ sa jedná o obdobie od roku 1948 – 1989 o ňom vypovedajú naše učebné texty Cigáni (Rómovia) na historickom území Slovenska (14.-20. storočia (vybrané témy). Ten čitateľ, ktorý si ich prečíta, a následne si prečíta aj tieto skriptá, mal by podľa nás dospieť k poznatku, že medzi zisteniami príspevkov autorov - romológov zo 60. až 80. rokov minulého storočia a zisteniami v období rokov 1995-2009 a prípadne i obsahom súčasných prác nie sú zásadné rozdiely. Ergo časovo novšie príspevky prinášajú v podstate tie isté zistenia. Logicky to vychádza z toho, že životná situácia väčšiny Rómov, a osobitne tých, ktorí žijú v marginalizovaných osídleniach v sociálne zaostálých podmienkach sa od roku 1949 až po dnešok naozaj zásadne nezlepšila.

- Nakoniec ešte priznávame, že štúdium a následné konspektovanie daných príspevkov sme si užili ako možnosť opäť sa stretnúť s tými, s ktorými sme strávili kus nášho pracovného života. A to aj s tými, ktorí už nie sú s nami.

Stanislav Matulay

Zoznam literatúry

BAKŠA, Ján. 1996. *Rómovia optikou výskumu.* (s. 22-35) In ed. Matulay, S. Slovenskí Rómovia optikou výskumu. Zborník z konferencie – Nitra 1995. ISBN 80-80-50-145-9.

BALVÍN, Jaroslav. 1999. *Hnutí R jako občanské združení učitelů a vychovatelů romských žáků.* (s. 103- 140). In Balvín, J, a kol. Romové a ich učitelé. 12. setkání Hnutí R, 27.-28. 1998, Květušín. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1999. ISBN 80-902461-1-7.

BALVÍN, Jaroslav. 2000. *O vzdělávání romských žáků jako pedagogického systému.*(s. 8-16). In Balvín a kol. ROMOVÉ a pedagogika. 15. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci, 24.-25. března, 2000. ISBN 80-902461-3-3.

BALVÍN, Jaroslav. 2000. *O osobnostech Hnutí R jako významném společenském subjektu změn v multikulturní výchově se zaměřením na romského žáka.* In Balvín a kol. ROMOVÉ a pedagogika. 15. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci, 24.-25. března, 2000. ISBN 80-902461-3-3.

BALVÍN, Jaroslav. 2009. *Metody výkladu filosofie , profesní etiky a filosofie výchovy pro studenty sociální práce: v aplikaci na romskou kulturu.* (s.102-175). In Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmiešaných lokálnych spoločenstvách. Vedecké štúdie, ed. Vlasta Fabianová. Výstup projektu VEGA – 1/4511/07, Nitra. Zodpovedný riešiteľ projektu Vladimír Klein. Nitra: UKF, FSVaZ v Nitre, 2009. ISBN 978-80-8094-644-9

CINA, Stanislav. 2008. *Význam predškolského vzdelávania rómskych detí v súčasnosti.* (s. 92-97). In Balvín, Jaroslav, Vavreková Lenka a kol. Mezinárodní konference InteRRa 6 a, 27. setkání Hnutí R, 22.-23. októbra 2008 v Nitre. SNV: Hnutie R-Spiš. 2008. ISBN 978- 80-970032-1-0.

CINA, Stanislav. 2008. *Demotivujúce faktory v edukačnom procese rómskych žiakov.* In Balvín, Jaroslav, Vavreková Lenka a kol. Mezinárodní konference InteRRa 6 a, 27. setkání Hnutí R, 22.-23. októbra 2008 v Nitre. SNV: Hnutie R-Spiš. 2008. ISBN 978- 80-970032-1-0.

ČEREŠNÍKOVÁ, Miroslava. 2001 *Možné problémy rómskeho dieťaťa v slovenskej škole.* (s. 169-171) In Balvín, J.- Táncoš.J., a kol. Romové a sociální pedagogika. 18. setkání hnutí R v Přerově a v Levoči , 7-9 června 2001. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2001. ISBN 80-902461-4-1

ČEREŠNÍKOVÁ, Miroslava, Kňážíková, Mária. *Rozvoj sociálneho cítenia , spolupatričnosti, sebavedomia a formovania národnej identity rómskeho dieťaťa.* (s. 161-166). In Balvín, J. a kol. Výchova, vzdelávaní a kultura ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference 3. setkání národnostních menšin, 22. setkání Hnutí R, 13.-14. listopadu 2003. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. ISBN 80-902972-6-9.

DAVIDOVÁ, Eva. 1998. *K současným přeměnám romské rodiny.* (s. 57-61). In eds. Hábovčíková, B., Hábovčík, O. Rómska rodina a škola v multikulturnom priestore. Zborník prác. Nitra: KRK PF UKF v Nitre, 1998. ISBN 80-967937-1-3.

DAVIDOVÁ, Eva. 1999. *K potřebě výuky romistiky na vysokých a středních školách.* (s. 18-27). In Balvín, Jaroslav, Gabriel Švejda a kol. ROMOVÉ a univerzity. 14. setkání Hnutí R. Jihočeská univerzita, 3.-4. prosince 1999. Zborník. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2000. ISBN 80-902461-2-5.

DAVIDOVÁ, E. 2008. K mezigeneračním změnám ve společenském postavení a demografické specifice Romů v ČR a SR. (s. 34-46) In Balvín, Jaroslav, Vavreková Lenka a kol. Mezinárodní konference InteRRa 6 a, 27. setkání Hnutí R, 22.-23. oktobra 2008 v Nitre. SNV: Hnutie R-Spiš. 2008. ISBN 978- 80-970032-1-0.

FABIANOVÁ, Vlasta. 2000. *Posuny v hodnotovej orientácii súčasnej rómskej spoločnosti v niektorých lokalitách okresu Spišská Nová Ves.* (s.58-62). In ed. Poláková E. Rómovia včera, dnes, zajtra. Zborník z konferencie v Spišskej Novej Vsi, 29. 10. 1999. Nitra: KRK, PF, UKF, 2000. ISBN 80-8050-302-8.

FABIANOVÁ, Vlasta. 2001. *Niekoľko poznámok k využívaniu svetovej práce pri eliminácii tzv. rómskeho problému.* (s.149-152) In Balvín, J.- Tancoš.J., a kol. Romové a sociální pedagogika. 18. setkání hnutí R v Přerově a v Levoči , 7-9 června 2001. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2001. ISBN 80-902461-4-1.

FABIANOVÁ, Vlasta. 2009. *Kultúrne kontexty medzietnických interakcií a komunikácie obyvateľov v lokalite Smižany.* (s. 415-478). In Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmiešaných lokálnych spoločenstvách. Vedecké štúdie, ed. Vlasta Fabianová. Výstup projektu VEGA – 1/4511/07, Nitra. Zodpovedný riešiteľ projektu Vladimír Klein. Nitra: UKF, FSVaZ v Nitre, 2009. ISBN 978-80-8094-644-9

HÁBOVČÍKOVÁ, Bohuslava, HÁBOVČÍK, Ondrej. 1998. *Situácia Rómov na Slovensku.* (s. 11-15) In eds. Hábovčíková, B., Hábovčík, O. Rómska rodina a škola v multikultúrnom priestore. Zborník prác. Nitra: KRK PF UKF v Nitre, 1998. ISBN 80-967937-1-3.

HANOBIK, František. 1988. *Rómska rodina v ohrození.* (s. 74-75). In eds. Hábovčíková, B., Hábovčík, O. Rómska rodina a škola v multikultúrnom priestore. Zborník prác. Nitra: KRK PF UKF v Nitre, 1998. ISBN 80-967937-1-3.

HOLUBOVÁ, Atanázia. 1998. *O rómskej rodine.* (s. 76-77). In eds. Hábovčíková, B., Hábovčík, O. Rómska rodina a škola v multikultúrnom priestore. Zborník prác. Nitra: KRK PF UKF v Nitre, 1998. ISBN 80-967937-1-3.

HORECKÝ, Ján. 1998. *Možnosti kodifikácie rómskeho jazyka.* (s.121-124). In eds. Hábovčíková, B., Hábovčík, O. Rómska rodina a škola v multikultúrnom priestore. Zborník prác. Nitra: KRK PF UKF v Nitre, 1998. ISBN 80-967937-1-3.

HOREC, J. 1973. *Špecifickosť kultúrno – výchovnej práce s cigánskym obyvateľstvom.* Bratislava: SPN, 1973.

JONÁŠOVÁ, Helena. 1996. *K problematike sociálneho postavenia rómskej matky a výraznej pasivite mužskej rómskej populácie.* (s.88) In ed. Matulay, S. Slovenskí Rómovia optikou výskumu. Zborník z konferencie – Nitra 1995. ISBN 80-80-50-145-9.

KOZUBÍK, Michal. 2008. *Sociálne vyčlenenie a kultúra rómskej národnostnej menšiny* (s. 391-395) In Balvín, Jaroslav, Vavreková Lenka a kol. Mezinárodní konference InteRRa 6 a, 27. setkání Hnutí R, 22.-23. októbra 2008 v Nitre. SNV: Hnutie R-Spiš. 2008. ISBN 978- 80-970032-1-0.

KÖKONYI, Vojtech. 1996. *Vzťah rómskej inteligencie k mase Rómov je kľúčovou otázkou.* (s.89) In ed. Matulay, S. Slovenskí Rómovia optikou výskumu. Zborník z konferencie – Nitra 1995. ISBN 80-80-50-145-9.

KYUCHUKOV, Hristo, 2008. *Kognitívne aspekty rómskeho jazyka.* (s. 70-80). In Balvín, Jaroslav, Vavreková Lenka a kol. Mezinárodní konference InteRRa 6 a, 27. setkání Hnutí R, 22.-23. októbra 2008 v Nitre. SNV: Hnutie R-Spiš. 2008. ISBN 978- 80-970032-1-0.

KLEIN, Vladimír. 2008. *Analýza výskumov zameraných na profesiu asistent učiteľa na Slovensku* (s. 314-324) In Balvín, Jaroslav, Vavreková Lenka a kol. Mezinárodní konference InteRRa 6 a, 27. setkání Hnutí R, 22.-23. októbra 2008 v Nitre. SNV: Hnutie R-Spiš. 2008. ISBN 978- 80-970032-1-0.

KLEIN, Vladimír a kol. 2009. *Asistent učiteľa – významný činiteľ v sociálnej a pedagogickej komunikácii.* (s. 5-71) In Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmiešaných lokálnych spoločenstvách. ed. Fabianová Vlasta. Vedecké štúdie, ed. Vlasta Fabianová. Výstup projektu VEGA – 1/4511/07, Nitra. Zodpovedný riešiteľ projektu Vladimír Klein. Nitra: UKF, FSVaZ v Nitre, 2009. ISBN 978-80-8094-644-9.

KLEIN, Vladimír, MATULAYOVÁ, Tatiana. 2005. *Príprava rómskych asistentov učiteľov.* (s. 270-272). In Balvín, J. a kol. Metody výchovy a vzdelávania ve vzťahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference 4. setkání národnostních menšin, 23. setkání Hnutí R, 11.-12. listopadu 2004. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. ISBN 80-902972-8-9.

KŇAŽÍKOVÁ, Mária. 2001. *Úlohy sociálnej pedagogiky vo vzťahu ku vzdelávaniu Rómov v súčasnej Slovenskej republike.* In Balvín, J.- Tancoš.J., a kol. Romové a sociální pedagogika. 18. setkání hnutí R v Přerově a v Levoči , ISBN 80-902461-4-1.

LEHOCZKÁ, Lýdia. 1996. *Rómska societa z pohľadu kulturológie (vo vybraných témach)* (s. 75-79). In ed. Matulay, S. Slovenskí Rómovia optikou výskumu. Zborník z konferencie – Nitra 1995. ISBN 80-80-50-145-9.

LEHOCZKÁ, Lýdia. 2009. *Interakčné a komunikačné socio-kultúrne skúsenosti obyvateľov z regiónu Novohrad. (ako etnicky zmiešaného lokálneho spoločenstva).* In Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmiešaných lokálnych spoločenstvách. ed. Fabianová Vlasta. Vedecké štúdie, ed. Vlasta Fabianová. Výstup projektu VEGA – 1/4511/07, Nitra. Zodpovedný riešiteľ projektu Vladimír Klein. Nitra: UKF, FSVaZ v Nitre, 2009. ISBN 978-80-8094-644-1.

LYKO, Miroslav. 2008. *Aktuálny pohľad Katolíckej cirkvi na náboženský život Rómov.* In Balvín, Jaroslav, Vavreková Lenka a kol. Mezinárodní konference InteRRa 6 a, 27. setkání Hnutí R, 22.-23. októbra 2008 v Nitre. SNV: Hnutie R-Spiš. 2008. ISBN 978- 80-970032-1-0.

MACHÁČEK, Ladislav. 1996. *Problematika práce s mládežou z hľadiska rómskej society.*(s.51-64) In ed. Matulay, S. Slovenskí Rómovia optikou výskumu. Zborník z konferencie – Nitra 1995. ISBN 80-80-50-145-9.

MATULAY, Stanislav. 1998. *Sociografická mapa. Rómske obyvateľstvo v okrese Spišská Nová Ves.* In Nitra: PF UKF, Detašované pracovisko v Spišskej Novej Vsi. (Interný materiál)

MATULAY, Stanislav. 1998. *Niekoľko poznámok k postojom Rómov k ovládaniu rómskeho jazyka.* (125-134). In ed. Matulay, S. Slovenskí Rómovia optikou výskumu. Zborník z konferencie – Nitra 1995. ISBN 80-80-50-145-9.

MATULAY, Stanislav. 2000. *Rómske etnikum a budúcnosť okresu Spišská Nová Ves.* (s.42-48). In ed. Poláková, E. Rómovia včera, dnes, zajtra. Zborník z konferencie v Spišskej Novej Vsi, 29. 10. 1999. Nitra: KRK, PF, UKF, 2000. ISBN 80-8050-302-8.

MATULAY, Stanislav. 2000. *Vedecká a výskumná činnosť detašovaného pracoviska Univerzity Konštantína Filozofa, Pedagogickej fakulty, Katedry rómskej kultúry v Nitre so sídlom v Spišskej Novej Vsi.* (s. 40-44)., In Balvín, J. – Švejda, G. a kol., 14. setkání hnutí R na Jihočeské univerzite v Českých Budějovicích, 3.4. prosince 1999. ISBN 80-902461-2-5.

MATULAY, Stanislav. 2004. *Sociologické poznámky k vzdelávaniu rómskych detí.* (s. 406-409) In Balvín, J. a kol. Výchova, vzdelávanie a kultura ve vztahu k národnostním menšinám Mezinárodní konference 3. setkání národnostních menšin, 22. setkání Hnutí R, 13.-14. listopadu 2003. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. ISBN 80-902972-6-9.

MATULAY, Stanislav. 2005. *K súčasným problémom vzdelávania rómskej minority v Slovenskej republike.* (s. 296-301) In Balvín, J. a kol. Metody výchovy a vzdelávanie ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference 4. setkání národnostních menšin, 23. setkání Hnutí R, 11.-12. listopadu 2004. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. ISBN 80-902972-8-9.

MATULAY, Stanislav. 2008. *Sociálne vyčlenenie a kultúra rómskej národnostnej menšiny.* (2008, s. 447-451) In Balvín, Jaroslav, Vavreková Lenka a kol. Mezinárodní konference InterRa 6 a, 27. setkání Hnutí R, 22.-23. októbra 2008 v Nitre. SNV: Hnutie R-Spiš. 2008. ISBN 978- 80-970032-1-0.

MATULAY, Stanislav. 2009. *Komunikácia a exklúzia vo vzájomných vzťahoch etnických Slovákov a etnických Rómov na Spiši. (Dva spolu súvisiace aspekty jedného problému – problému spolužitia).* In Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmiešaných lokálnych spoločenstvách. Vedecké štúdie, ed. Vlasta Fabianová. Výstup projektu VEGA – 1/4511/07, Nitra. Zodpovedný riešiteľ projektu Vladimír Klein. Nitra: UKF, FSVaZ v Nitre, 2009. ISBN 978-80-8094-644-9.

MATULAY, Stanislav- MATULAYOVÁ, Eva. 2000. *Metódy sociálnej a pedagogickej praxe učiteľov rómskych detí. (Obsahová analýza).* (s. 74-76). In Balvín a kol. ROMOVÉ a pedagogika. 15. setkání Hnutí R na Technické univerzite v Liberci, 24.-25. března, 2000. ISBN 80-902461-3-3.

MATULAY, Stanislav - MATULAYOVÁ, Eva. 2000. *Hlavné problémy výchovy a vzdelávania rómskych detí očami ich učiteľov v regióne Spiš*. In Balvín a kol. ROMOVÉ a pedagogika. 15. setkání Hnutí R na Technické univerzite v Liberci, 24.-25. 3, 2000. ISBN 80-902461-3-3.

MATULAY, Stanislav - MATULAYOVÁ, Eva. 2001. *Komparatívna analýza čiastkových študijných výsledkov rómskych a nerómskych poslucháčov VVaPC v Spišskej Novej Vsi*. (s.91-92). In Balvín, J.- Táncoš.J., a kol. Romové a sociální pedagogika. 18. setkání hnutí R v Přerově a v Levoči , 7-9 června 2001. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2001. ISBN 80-902461-4-1.

MATULAY, Stanislav – ŠVÁBOVÁ, Božena. 2001. *Výchovno-vzdelávacie výsledky rómskych detí – absolventov experimentálnej materskej školy v Rudňanoch – na špeciálnej a základnej škole v Rudňanoch*. (s.137-141). In Balvín, J.- Táncoš.J., a kol. Romové a sociální pedagogika. 18. setkání hnutí R v Přerově a v Levoči , 7-9 června 2001. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2001. ISBN 80-902461-4-1.

MATULAY, Stanislav – Rudolf Zrost: 2001. *Skúsenosti a hodnotenie rómskeho etnika externými poslucháčmi štúdia odboru Sociálna práca so zameraním na rómske etnikum PF UKF Nitra, VV a PC so sídlom v Spišskej Novej Vsi*. (s.93-94) In Balvín, J.- Táncoš.J., a kol. Romové a sociální pedagogika. 18. setkání hnutí R v Přerově a v Levoči , 7-9 června 2001. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2001. ISBN 80-902461-4-1.

MATULAYOVÁ, E. 2000. *Mimoškolské aktivity detašovaného pracoviska Univerzity Konštantína Filozofa, Pedagogickej fakulty, Katedry rómskej kultúry v Nitre so sídlom v Spišskej Novej Vsi* (s. 45-47). In Balvín, J. – Švejda, G. a kol., 14. setkání hnutí R na Jihočeské univerzite v Českých Budějovicích , 3.4. prosince 1999. ISBN 80-902461-2-5.

POLÁKOVÁ, Eva. 2000. *Vzdelávanie Rómov SR*. (s. 63-71) In ed. Poláková E. Rómovia včera, dnes, zajtra. Zborník z konferencie v Spišskej Novej Vsi, 29. 10. 1999. Nitra: KRK, PF, UKF, 2000. ISBN 80-8050-302-8.

POLÁKOVÁ, Eva. 2000. *Výskumno-vzdelávacia činnosť katedry rómskej kultúry PF UKF v Nitre*. In Balvín, J., Švejda, G. a kol. 14. setkání hnutí R na Jihočeské univerzite v Českých Budějovicích , 3.4. prosince 1999. ISBN 80-902461-2-5.

POLÁKOVÁ, Eva. 2005. *Efektívne metódy medzietnického výchovnovzdelávacieho pôsobenia v multikultúrnom prostredí*. (s. 97-107) In Balvín, J. a kol. Metody výchovy a vzdělávání ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference 4. setkání národnostních menšin, 23. setkání Hnutí R, 11.-12. listopadu 2004. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. ISBN 80-902972-8-9.

POLÁK, Peter. 2009. *Potenciál cirkví a náboženských spoločnosti pri integrácii Rómov do spoločnosti*. In Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmiešaných lokálnych spoločenstvách. Vedecké štúdie, ed. Vlasta Fabianová. Výstup projektu VEGA – 1/4511/07, Nitra. Zodpovedný riešiteľ projektu Vladimír Klein. Nitra: UKF, FSvZ v Nitre, 2009. ISBN 978-80-8094-644-9.

PROCHÁZKOVÁ, Viera. 1996. *Axiologické vnímanie a posun hodnotovej orientácie rómskej minority*. (s.65-70). In ed. Matulay, S. Slovenskí Rómovia optikou výskumu. Zborník z konferencie – Nitra 1995. ISBN 80-80-50-145-9.

ROSINSKÝ, Rastislav. 2001. *Hra ako možný výchovný prostriedok rómskych detí*. (s.152-153). In Balvín, J.- Táncoš.J.,a kol. Romové a sociální pedagogika. 18. setkání hnutí R v Přerově a v Levoči , 7-9 června 2001. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2001. ISBN 80-902461-4-1

ROSINSKÝ, Rastislav. 2004. *Zvyšovanie úrovne socializácie rómskej komunity prostredníctvom systémov vzdelávania sociálnych a misijných pracovníkov a asistentov učiteľa*. (s. 167-173). In Balvín, J. a kol. Výchova, vzdelávání a kultura ve vztahu k národnostním menšinám Mezinárodní konference 3. setkání národnostních menšin, 22. setkání Hnutí R, 13.-14. listopadu 2003. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. ISBN 80-902972-6-9.

Rosinský, Rastislav. 2009. *Sociálna interakcia v etnicky zmiešaných školských triedach*. (s.73-101). In Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmiešaných lokálnych spoločenstvách. ed. Fabianová Vlasta. Vedecké štúdie, ed. Vlasta Fabianová. Výstup projektu VEGA – 1/4511/07, Nitra. Zodpovedný riešiteľ projektu Vladimír Klein. Nitra: UKF, FSVaZ v Nitre, 2009. ISBN 978-80-8094-644-9.

SAMKO, Emil. 2000. *Charakteristika rómskeho obyvateľstva v okrese Spišská Nová Ves*. (s.47-57). In ed. Poláková, E. Rómovia včera, dnes, zajtra. Zborník z konferencie v Spišskej Novej Vsi, 29. 10. 1999. Nitra: KRK, PF, UKF, 2000. ISBN 80-8050-302-8.

SAMKO, Emil. 2001. *Sociálny stav rómskeho jazyka na Slovensku a v Európe – jeho využitie v školách ako alternatívny jazyk*. (s.160-162). In Balvín, J.- Táncoš.J.,a kol. Romové a sociální pedagogika. 18. setkání hnutí R v Přerově a v Levoči , 7-9 června 2001. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2001. ISBN 80-902461-4-1.

SAMKO, Emil. 2003. *Vývoj komunitných centier na Spiši*. (s. 286-292).). In Balvín, J. a kol. Mezinárodní konference 3. setkání národnostních menšin, 22. setkání Hnutí R, 13.-14. listopadu 2003. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. ISBN 80-902972-6-9.

SELICKÁ, Denisa. 2008. *Sociálna práca s rómskou komunitou v osade Orechov dvor.* (s. 228-231). In Balvín, Jaroslav, Vavreková Lenka a kol. Mezinárodní konference InteRRa 6 a, 27. setkání Hnutí R, 22.-23. októbra 2008 v Nitre. SNV: Hnutie R-Spiš. 2008. ISBN 978- 80-970032-1-0.

SELICKÁ, Denisa. 2009. *Sociálno-výchovné a jazykové aspekty v rómskych rodinách v okrese Nitra*. (s. 402-409). In Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmiešaných lokálnych spoločenstvách. Vedecké štúdie, ed. Vlasta Fabianová. Výstup projektu VEGA – 1/4511/07, Nitra. Zodpovedný riešiteľ projektu Vladimír Klein. Nitra: UKF, FSVaZ v Nitre, 2009. ISBN 978-80-8094-644-9.

SELICKÁ, Denisa, Vanková, Katarína. 2005. *Analýza výchovných metód v rómskej rodine* (s. 229-231) In Balvín, J. a kol. Metody výchovy a vzdelávání ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference 4. setkání národnostních menšin, 23. setkání Hnutí R, 11.-12. listopadu 2004. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. ISBN 80-902972-8-9.

SEMAN, Karol. 1996. *K problematike výchovy a vzdelávania rómskej populácie*. (s. 9-21). In ed. Matulay, S. Slovenskí Rómovia optikou výskumu. Zborník z konferencie – Nitra 1995 ISBN 80-80-50-145-9.

SEMAN, Karol. 1996. *K poňatiu občana alebo príslušníka národnosti- nevyriešený rozpor – tri cesty*. (s.89-90). In ed. Matulay, S. Slovenskí Rómovia optikou výskumu. Zborník z konferencie – Nitra 1995 ISBN 80-80-50-145-9.

SEMAN, Karol. 1996. *Základné axiómy filozofie rómskeho myslenia podľa Karola Semana* (s.96). In ed. Matulay, S. Slovenskí Rómovia optikou výskumu. Zborník z konferencie – Nitra 1995 ISBN 80-80-50-145-9.

ŠTEPANOVIČ, Rudolf. 1996. *Osobnosť učiteľa z aspektu pripravenosti pre výchovno-vzdelávaciu prácu*. (s. 45-50). In ed. Matulay, S. Slovenskí Rómovia optikou výskumu. Zborník z konferencie – Nitra 1995. ISBN 80-80-50-145-9.

ŠTRBOVÁ, Monika. 2004. *Tolerancia k iným*. (s. 439-443) In Balvín, J. a kol. *Výchova, vzdelávaní a kultura ve vztahu k národnostním menšinám Mezinárodní konference 3. setkání národnostních menšin, 22. setkání Hnutí R, 13.-14. listopadu 2003. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. ISBN 80-902972-6-9.*

TÁNCOŠ, Július. 2000. *Zmeny postavenia Rómov v spoločnosti po roku 1989 a ich dopad na rómske spoločenstvo*. (s.19-26). In ed. Poláková, E. Rómovia včera, dnes, zajtra. Zborník z konferencie v Spišskej Novej Vsi, 29. 10. 1999. Nitra: KRK, PF, UKF, 2000. ISBN 80-8050-302-8.

TÁNCOŠ, Július. 2001. *Vzťah sociálnej pedagogiky a výchovy a vzdelávania rómskych žiakov*. In Balvín, J.- Tancoš.J., a kol. Romové a sociální pedagogika. 18. setkání hnutí R v Přerově a v Levoči , 7-9 června 2001. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2001. ISBN 80-902461-4-1.

TÁNCOŠ, Július. 2004. *Katedra rómskej kultúry na Slovensku*. (s. 39-40). In Balvín, J. a kol. *Výchova, vzdelávaní a kultura ve vztahu k národnostním menšinám Mezinárodní konference 3. setkání národnostních menšin, 22. setkání Hnutí R, 13.-14. listopadu 2003. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. ISBN 80-902972-6-9.*

TÁNCOŠ, Július. 2004. *Multikultúrna výchova, jej súčasný stav a jej úloha v integračnom procese spoločnosti*. (s. 316-325) In Balvín, J. a kol. *Výchova, vzdelávaní a kultura ve vztahu k národnostním menšinám Mezinárodní konference 3. setkání národnostních menšin, 22. setkání Hnutí R, 13.-14. listopadu 2003. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. ISBN 80-902972-6-9.*

TURČEK, Karol. 1998. *Psychiatrické pohľady na kriminalitu rómskej rodiny*. (s. 40-42) In eds. Hábovčíková, B., Hábovčík, O. *Rómska rodina a škola v multikultúrnom priestore*. Zborník prác. Nitra: KRK PF UKF v Nitre, 1998. ISBN 80-967937-1-3.

UHRÍN, Samuel. 1996. *Právna výchova ako význačný socializačný faktor výchovy rómskeho etnika*. (s. 36-44). In ed. Matulay, S. Slovenskí Rómovia optikou výskumu. Zborník z konferencie – Nitra 1995. ISBN 80-80-50-145-9.

UHRÍN, Samuel. 1996. *Kriminogénne faktory a ich paralyzovanie v spoločnosti, špeciálne v rómskom spoločenstve*. (s. 32-39). In eds. Hábovčíková, B., Hábovčík, O. *Rómska rodina a škola v multikultúrnom priestore*. Zborník prác. Nitra: KRK PF UKF v Nitre, 1998. ISBN 80-967937-1-3.

VANKOVÁ, Katarína. 2004. *Práca a metódy terénneho sociálneho pracovníka v rómskej komunite*. (s. 236-241) In Balvín, J a kol. *Výchova, vzdelávaní a kultura ve vztahu k národnostním menšinám*. Mezinárodní konference 3. setkání národnostních mnešin, 22. setkání Hnutí R, 13.- 14. listopadu 2003. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. ISBN 80-902972-6-9.

VANKOVÁ, Katarína. 2008. *Reforma sociálnej politiky, jej vplyv na ľudský kapitál a sociálny status marginalizovaných Rómov*. (s. 266-275). In Balvín, Jaroslav, Vavreková Lenka a kol. *Mezinárodní konference InteRRa 6 a, 27. setkání Hnutí R, 22.-23. októbra 2008 v Nitre*. SNV: Hnutie R-Spiš. 2008. ISBN 978- 80-970032-1-0.

VANKOVÁ, Katarína. 2009. *Prostredníctvom interkultúrnych a multikultúrnych konštánt k pochopeniu fenoménu identity rómskeho etnika*. (s. 365-401) In *Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmiešaných lokálnych spoločenstvách*. Vedecké štúdie, ed. Vlasta Fabianová. Výstup projektu VEGA – 1/4511/07, Nitra. Zodpovedný riešiteľ projektu Vladimír Klein. Nitra: UKF, FSVaZ v Nitre, 2009. ISBN 978-80-8094-644-9.

VAVREKOVÁ, Lenka. 2008. *Aspekty terénnej sociálnej práce v rómskych komunitách*. (s. 276-278). In Balvín, Jaroslav, Vavreková Lenka a kol. *Mezinárodní konference InteRRa 6 a, 27. setkání Hnutí R, 22.-23. októbra 2008 v Nitre*. SNV: Hnutie R-Spiš. 2008. ISBN 978- 80-970032-1-0.

ZEMAN, Viliam. 1998. *Rómske dieťa v škole a spoločnosti*. (s.148-162) *Niekoľko poznámok k postojom Rómov k ovládaniu rómskeho jazyka*. (125-134). In ed. Matulay, S. *Slovenskí Rómovia optikou výskumu*. Zborník z konferencie – Nitra 1995. ISBN 80-80-50-145-9

ZEMAN, Viliam. 2004. *Rómsky jazyk ako jeden zo znakov rómskej identity*. In Balvín, J a kol. *Výchova, vzdelávaní a kultura ve vztahu k národnostním menšinám*. Mezinárodní konference 3. setkání národnostních mnešin, 22. setkání Hnutí R, 13.- 14. listopadu 2003. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. ISBN 80-902972-6-9.

ZROST, Rudolf. 2001. *Niekoľko skúseností z praktickej aplikácie niektorých foriem a metód osvetovej práce s rómskymi žiakmi*. (148-149). In Balvín, J.- Táncoš.J., a kol. *Romové a sociální pedagogika*. 18. setkání hnutí R v Přerově a v Levoči , 7-9 června 2001. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2001. ISBN 80-902461-4-1.

ISBN 978-80-89533-40-4

